

SOTAHISTORIAALLINEN AIKAKAUSKIRJA

5

1986

TOIMITUSKUNTA

**Matti Lappalainen,
Jaakko Ilvessalo, Markku Palokangas,
Seppo Rautia, Hannu Taunula,
Eero Elfvengren**

ENGLISH SUMMARIES

Juha Harjula

SOTAHISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

5

Helsinki 1986

SOTAHISTORIALLISEN SEURAN JA
SOTATIETEEN LAITOKSEN
JULKAISUJA

JOURNAL OF MILITARY HISTORY

5

PUBLISHED BY:
THE SOCIETY FOR MILITARY HISTORY AND
THE INSTITUTE OF MILITARY SCIENCE

Pohjois-Karjalan Kirjapaino Oy
Joensuu 1986

LUKIJALLE

Jo toisena vuotena peräkkäin Sotahistoriallisen Aikakauskirjan julkaisijoilla on mahdollisuus toimittaa aikakauskirjan uusi numero. Näin on kirjan jokavuotinen ilmestyminen toivon mukaan vakiintumassa. Tästä lankeaa kiitos sotahistorian tutkijoille, jotka ovat ilahduttavan runsaasti tarjonneet julkaistavaksi korkeatasoisia pienimuotoisia tutkimuksiaan. Samoin on kiitettävä Maanpuolustuksen kannatusäätiötä ja Suomen Akatemiaa, jotka ovat antaneet taloudellista tukea tämänkin numeron julkaisemiseksi.

Aikakauskirjan sisällön osalta on edelleen pyritty noudattamaan aikaisempia kriteereitä, mutta erityisesti tässä numerossa on huomioitu eräitä vähemmälle huomiolle jääneitä Suomen sotahistoriaan liittyviä osa-alueita.

Lähestyvät maamme itsenäistymiseen, itsenäisyystaisteluun ja Suomen puolustusvoimien syntyyn liittyvät merkkipuodet 1987 ja 1988 tulevat osallaan velvoittamaan samoin kuin toisen maailmansodan ja talvisodan alkamisen muistovuosi 1989 aikakauskirjan toimituskuntia tulevien kirjojen sisällön suunnittelussa. Aikakauskirjaan toivotaankin saatavan julkaistavaksi korkeatasoisia aiheisiin liittyviä kirjoituksia.

Lopuksi huomautettakoon, että toimituskunta jättää kirjoittajille vastuun esittämistään mielipiteistä.

TOIMITUSKUNTA

SISÄLLYS

OHTO MANNINEN:	sivu
Poukkurinteen kahakka 1742	5
STIG ROUDASMAA:	
Sotilasvirkapuvut vuonna 1918	29
ÅKE BACKSTRÖM:	
Viipurin upseerikokelaskurssi 1918—1919. Hajatietoja opettajista ja oppilaista	103
LAURI SAARIO:	
Sotiemme 1939—1945 tunnistamattomat suomalaiset kaa- tuneet	124
SAMPO AHTO:	
Pekka Peitsi ja toinen maailmansota	154
PAAVO TALVIO:	
Panssarijunat talvi- ja jatkosodan taisteluissa	193
MATTI LAPPALAINEN:	
Sotahistorian tutkimuksen kansainvälisiä ilmentymiä — Stuttgartissa vuoden 1985 elo—syyskuun vaihteessa pide- tyistä kokouksista	236
SÖTAHISTORIAALLINEN SEURA r.y.:	
Toiminnasta vuonna 1985	244
Jäsenistö	249

POUKKURINTEEN KAHAKKA 1742

Pohjois-Karjalan rajakahakoista huhtikuun alussa 1742 on suomalaisen historiankirjoitukseen jäänyt esimerkki suomalaisten talonpoikien kyvystä asettumalla puolustukseen neliöön selviytyä ylivoimaisen vihollisen hyökkäyksestä ja toinen esimerkki suomalaisten talonpoikaissisien kyvystä hiihtäen ja sivuilta hyökäten ahdistaa vihollisen ratsujoukkoja. Näistä tapahtumista on säilynyt Ruotsin arkistoissa kirjemateriaalia, jonka perusteella on aikaa myöten kehittynyt varsin lennokaskin kuva talonpoikaissisien menestyksestä. Tarkemmin katsoen näiden kirjeiden kuva tapahtumista on ristiriitainen ja näyttää siltä, että niiden perusteella olisi luotavissa toisenkinlainen yleiskuva tapahtumista. Seuraavassa on näitä lähteitä ja eräitä Neuvostoliiton arkistoissa säilyneitä raportteja hyväksi käyttäen pyritty tarkentamaan ja oikaisemaan kuvaa kevään 1742 tapahtumista Pohjois-Karjalassa.

Lähteet

Ruotsissa säilyneet näistä rajakahakoista kertovat kirjeet sisältyvät useimmat Kymenkartanon ja Savonlinnan läänin maaherran Carl Johan Stiernstedtin kuninkaalle 17. 8. 1742 lähettämän raportin liitteisiin. Ne ovat kopioita, joten virhemahdollisuuksia on alkuperäisiin verrattuna. Pääosa niistä on lähetetty Liperistä ja yksi Kiteeltä. Liperistä on kirkkoherra Petter Posseniuksen 8. 4. päiväämä kirje, joka kertoi Åskolla-järven ja Luutalahden kahakoista, samoin kruununvouti Gustaf Adolf Andersinin 9. 4. ja 12. 4. päiväämät kirjeet, jotka kertovat Ilomantsin ”rajakylässä” tapahtuneesta kahakasta, ja veronkantokirjuri Lorentz Elfströmin 9. 4. päiväämä kirje, joka kertoo Öllölän kahakan jälkeisistä tapahtumista sekä Tsokin ja Kokkarin kylien välillä alkaneesta venäläisten takaa-ajosta. Kiteeltä maaherralle taas kirjoitti 10. 4. tullinhoitaja Petter Hultin toisaalta ratsuväenkorpraali Spofin johtamasta rajakahakasta ja erillisestä talonpoikien rajan taakse suuntaamasta retkestä.

Liperin kirjeet eivät ole silminnäkijän kuvauksia, mutta niillä on kuitenkin selvä yhteys tapahtumiin. Andersin kirjoitti Liperiin saapuneen, talonpoikien retkellä mukana olleen ratsastajan kertomuksen perusteel-

la, kun taas Elfströmin kertomus pohjautui rahvaan pikalähetin välityksellä toimittamiin lisätietoihin. Sen sijaan tullinhoitajan Kiteellä kuulemat seikat näyttäisivät olleen pikemminkin monen välikäden kautta levinneitä kuin suoraan tapahtumapaikalta saapuneen kertomuksia.¹

Venäjän arkistoissa on säilynyt näistä rajaseudun taisteluista kertovia raportteja. Kenraali Kindermannin raportit 3. 4. ja 9. 4. kenraali Keithille kertovat kasakkabrigadeeri Ivan Krasnoštšekovin yrityksestä lähteä tuhoamaan Ilomantsin ja Liperin pitäjää. Venäläisraportit vastaavat sisällöltään monessa kohdin ruotsalaislähteiden yleiskuvausta, joskin yksityiskohdissa ja kuvauksen sävyssä on melkoisia eroja.² Hieman näistä raporteista poikkeavia tietoja on Venäjän armeijassa vapaaehtoisena palvelleen tanskalaisen upseerin, kapteeni D. A. von Diethardtin päiväkirjassa.³ Tämä joutui todennäköisesti turvautumaan suullisiin selostuksiin raporttien sisällöstä, mikä selittäisi päiväkirjan niistä eroavat tiedot.

Rajakahakoihin osallistuneista talonpojista on jonkin verran tietoja myös 1740-luvun käräjäpöytäkirjoissa, mutta mainittujen kahakoiden kuvausta niistä ei löydy. Varsin yksityiskohtaista saattaa olla myöhemmin kansanperinteenä kerätty kuvaus, mutta sen luotettavuus on syytä asettaa varsin suuren epäilyksen alaiseksi.

Rajasodan yleiskuva

Kevättalvella ja kesällä 1742 Savon ja Karjalan rajaseuduilla käyty rajasota oli jatkoa syksyllä 1741 alkaneelle rajasodalle, jonka tarkoituksena Venäjän sodankäynnin kannalta oli Ruotsin puoleisen rajaseudun tekeminen käyttökelvottomaksi vastustajan operaatiovalmisteluille. Tähän tähtäsi talojen sekä vilja- ja rehuvarastojen polttaminen ja ryöstäminen. Tuhoamisretkiin käytettiin lähinnä kasakkapartioita, ja tehtävät toteutettiin kaikesta päättäen säälimättömällä tehokkuudella. Aivan perättömiä eivät olleet lukuisat tuon ajan lähteiden maininnat asukkaiden polttamisesta taloihinsa, ja vankien kiduttamisesta kertovat myös venäläisraportit. Perimätieto kutsuu tätä partioiden toimintaa ”parttisodaksi”.

Suomessa ollutta venäläistä armeijaa komensi keväällä 1742 kenraali James Keith, joka toimi ylipäällikön, marsalkka Peter de Lacyn sijaisena. Keithin alaisena johtivat Savoia ja Karjalaa vastaan kohdistuvaa raja-

sotaa Käkisalimesta kenraalimajuri Vilim Fermor ja Aunuksesta kenraalimajuri Christian Kindermann.

Fermorilla oli alaisuudessaan vakinaista sotaväkeä kaksi jalkaväkirykmenttiä (Vologdan rykmentti ja Narvan rykmentti), Käkisalmen garnisoonirykmentti ja Jaaman rakuunarykmentti sekä epäsäännöllisiä joukkoja tuhatkunta kasakkaa, yhteensä noin 7 000 miestä. Kindermannilla taas oli alaisenaan noin puolet Serbialaisesta husaarirykmentistä, Moldavialainen husaarirykmentti, Unkarilainen husaarirykmentti, Gruusialainen husaariosasto, Tšugujevin kasakkaosasto sekä kolmisen tuhatta Donin kasakkaa, yhteensä noin 5 000 miestä.⁴ Fermorin ja Kindermannin vastuualueen raja ei ollut aivan selvä. Molempien kasakoita saattoi olla Sortavalassa ja Kindermannin osastoja toimi yhdessä Fermorin osastojen kanssa Parikkalassakin.

Helmikuun lopussa 1742, kun kolmikuukautinen aselepo päättyi, venäläiskenraalit saivat käskyn tuottaa vastustajalle kaikkea mahdollista vahinkoa. Ruotsin armeijan keräämät varastot olisi tuhottava, kasakoiden annettaisiin tuhota Savonlinnan kaupunki ja itse Olavinlinnan varuskunta oli pelotettava antautumaan.

Savonlinnaan asti venäläiset eivät tuolloin päässeet, mutta Käkisalimesta ja Kurkijoelta liikkeelle lähtenyt suurehko n. 2 500 miehen hyökkäysoosasto onnistui tuhoamaan Kiteen pappilassa siellä majoilleen ruotsalaisvartioston 9. 3. Päälylystön ja vakinaisen väen antautuminen ei estänyt paikalle kerääntyneitä talonpoikia taistelemasta viimeiseen mieheen. Samassa yhteydessä kasakat tuhosivat Kerimäkeä ja Kesälahtea 4.—5. 3. sekä lähes koko Kiteen pitäjän (Rääkkylän kappelia lukuun ottamatta) 6.—10. 3.⁵

Kindermannin joukoista husaarit ja tšugujevilaiset tuhosivat 12.—16. 3. Tohmajärveä ja kasakat 13.—16. 3. Tohmajärven luoteisosia aina Liperin Hammaslahteen asti. Tuon vaiheen sotatoimille oli esteenä lumen runsaus. Kasakat joutuivat tavoistaan poiketen toimimaan vain yhdellä hevosella; he joutuivat siis jättämään varahevosensa tukikohtaan. Lumen takia myös saaliiksi otettua karjaa jouduttiin jättämään Ruotsin puolelle.⁶

Olavinlinnan varuskunnasta lähetettiin kahteen otteeseen osasto venäläisten perään, jälkimmäisellä kerralla 20.—22. 3. Parikkalaan ja jopa lähelle Kurkijoen majoitus- ja huoltopaikkaa. Ruotsalaisjohto uskoi, että nämä retket saivat venäläiset keskeyttämään Kiteen-operaationsa.⁷ Lienee kuitenkin todettava, että kenraali Fermorin osasto ei olisi var-

maankaan tullut huollollisesti toimeen pitempään, olihan se jo ollut liikkeellä poikkeuksellisen pitkään, kymmenkunta päivää. Ruotsalaisten Parikkalan retki sai kuitenkin aikaan sen, että kasakat (Kurkijoelta) ja husaarit (Sortavalan seudulta) suorittivat rakuunoilla vahvennettuina tuhoamisretken 24.—27. 3. Kerimäelle ja Sääminkiin, eräät jopa noin viiden virstan päähän Savonlinnasta.⁸

Talonpoikainen nostoväki

Ruotsin vakinaisen väen päällystön epäonnistuttua pahoin Kiteen taistelussa rajaseudun talonpoikien osuus muodostui sodassa leimalliseksi. Koston henki oli herännyt. Elintarvikkeiden puute ajoi ryöstöretkiin. Upseerien kanssa ei haluttu enää toimia, kun nämä olivat osoittautuneet passiivisiksi ja kun nämä eivät sallineet talonpoikien pitää saalista.

Esivalta oli vielä syksyllä 1741 kehottanut miehistöä kohtelemaan Venäjän puolen väestöä ystävällisesti, ”koska heistä odotettiin tulevaisuudessa kuninkaallisen majesteetin kruunun alamaista”. Sortavalasta ja Ruskealasta oli siirtynyt väestöä Ruotsin puolelle pakoon, kun kasakoista oli alkanut koitua omallakin puolella räsitusta.⁹ Venäläisissäkin lähteissä oli aiemmin ihmetelty ruotsalaisten joukkojen kohtelevan väestöä hyvin, mutta nyt oli talonpoikaisnostoväen toiminta eräiltä osin jo verrattavissa kasakoiden toimintaan: hevosia ja karjaa ryöstettiin, vihamieheksi tiedettyjä surmattiin.

Venäjän puolen karjalaiset liittyivät nyt kasakkapartioiden mukaan: hiihtotaitoisina he paransivat merkittävästi partioiden operaatiokykyä. Useissa yhteyksissä mainitaan karjalaisten toimineen venäläisten oppaina, niin myös Öllölän tapauksessa. Yhteistyö kasakoiden ja talonpoikien välillä ei tosin ollut ongelmatonta: tästä todistaa tuhoamispartion keskeinen tappelu saaliista paluumatkalla Pälksaaren kylässä huhtikuussa 1742.¹⁰

Suomalaisessa historiankirjoituksessa on todettu rajantakaisten karjalaisten olleen julmuudessaan lyömättömiä.¹¹ Tätä on ilmeisesti pidettävä liioitteluna, mutta kun omakielisiltä oli odotettu ehkä ystävällisempää kohtelua, pettymys oli tietysti sitä suurempi. Kevättalvelta 1742 on tosin silminnäkijän kuvaus siitä kuinka partiota johtanut kasakkaupseeri oli

ollut väestöä kohtaan inhimillisempi kuin hänen joukoissaan hyökänneet karjalaiset.¹²

Entä sitten suomalaisten johtomiehet. Ylimpänä päällikkönä oli maineikas Sallinen. Tohmajärven Keskijärveltä kotoisin ollut Erkki Sallinen oli kirkonkirjojen mukaan syntynyt 1680 ja oli siis Öllölän kahakan aikaan 62-vuotias, iälläänkin kunnioitusta herättänyt veteraani.¹³ Tosin tuon ajan papit joutuivat käyttämään suurpiirteisiä arvioita, joten Erkki Sallinenkin on itse asiassa voinut olla kymmenkuntakin vuotta nuorempi. Eräs toukokuussa 1742 kirjoitettu kirje mainitsee Sallisen sairastuneen kohta Öllölän taisteluun päättyneen retken jälkeen.¹⁴ Hänen partiojohtajuutensa olisi siis ainakin väliaikaisesti keskeytynyt.

Sallisen matkatovereiksi mainitaan ajan omissa lähteissä maaliskuisella Suojärven retkellä toisaalla Matikainen, toisaalla Johan Silventoinen ja Åtoin.¹⁵ Toisessa lähteessä taas luetellaan Sallisen lisäksi Lauri Roivas Eimisjärveltä, Olli Haapalainen Röksästä ja Simo Siikko Sonkajalta.¹⁶ Roivas, perimätiedon mukaan ”kenraali” Sallisen ”kapteeniksi” nimetty, oli syntynyt 1683 ja oli siis tapahtuma-aikaan 59-vuotias. Tosin samassa Eimisjärven kylässä elivät vuonna 1743 sekä Lauri Roivas että Lauri Laurinpoika Roivas, joten asiakirjoissa mainittu Lukkarin Lassi on voinut edustaa myös nuorempaa, noin 40-vuotisten sukupolvea.¹⁷ Roivas lienee katsottava niiden Enon miesten johtajaksi, jotka suorittivat ylläkön Kokkarin seudulla.

Kiteen tullinhoitajan mainitsema eron saanut ratsuväenkorpraali Eric Spof tuskin osallistui näihin retkiin. Häntä tiedetään kyllä ajatellun pielijärveläisten johtajaksi hieman aikaisemmin.¹⁸ Käräjöpöytäkirjat mainitsevat myös Pälkjärven lukkarin Ebert Salmelinin Sallisen rinnalla partioiden johtajaksi, kuitenkin tarkoittaen ilmeisesti lähinnä seuraavana kesänä suoritettuja retkiä. Toisaalta pälkjärveläisiä mainittiin huhtikuussa tapahtuneen suojärveläisen Maksina Tshokkisen surmaamisen yhteydessä.¹⁹ Ilomantsin, Tohmajärven ja Liperin talonpojat, mahdollisesti myös pälkjärveläiset, toimivat yhteistoiminnassa suorittaessaan partioetkiä Venäjän puolelle. Maaliskuun 20. päivän jälkeen Suojärvelle suunnattu retki oli ilmeisesti jo toinen, jonka Sallisen ja eräiden muiden johtamat karjalaiset tekivät. Se suuntautui Suojärven Korpiselkään, erään tiedon mukaan jopa Petroskoin kaivosläänin rajoille asti.²⁰

Kiteen taistelun jälkeen oli Karjalaan lähetetty kaksi uutta upseeria (vänrikit Agander ja Harlin) ja noin 250 univormupukuista sotilasta. Talonpojat eivät halunneet olla näiden kanssa operatiivisessa yhteistyössä,

mutta tämä ei estänyt myös virallista sotaväkeä retkistä. Agander tunkeutui noin 40 miehen kanssa 2. 4. Ruskealaan ja palasi noin 4. 4. takaisin Kiteelle saalista mukanaan. Sortavalasta lähti perään 150 kasakkaa ja nämä polttivat 6. 4. Tohmajärven Värtsilää.²¹

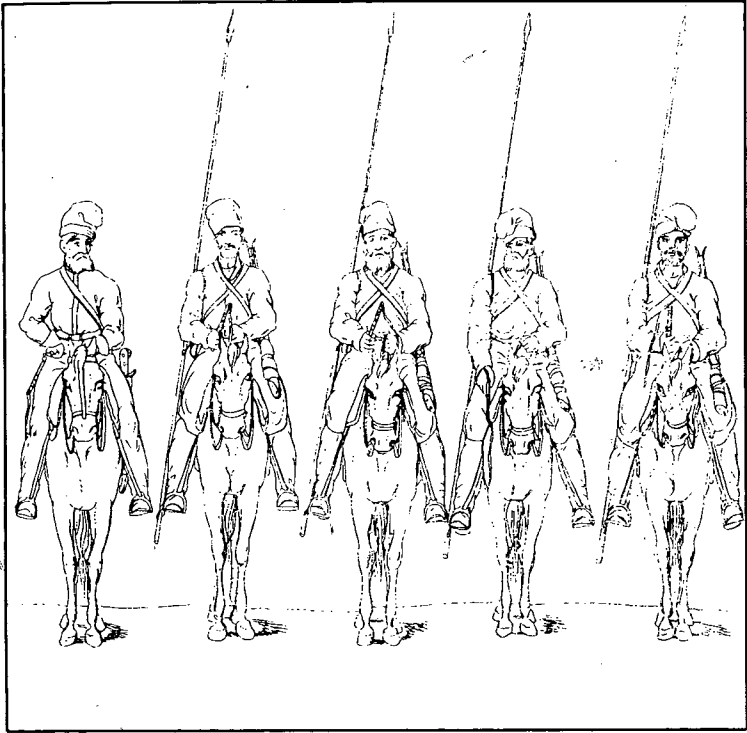
Kasakat

Venäjän monivivahteisista kasakkajoukoista käytettiin hattujen sodassa vain donilaisia ja tšugujevilaisia kasakoita.²² Vähävenäläisiä kasakoita käytettiin vain omilla rajoillaan, sen jälkeen kun he Kaarle XII:n sodassa olivat osoittautuneet epäluotettaviksi ja heidät oli palautettu kuuriin.

Donin ja Tšugujevin kasakat olivat kansallisuudeltaan lähinnä isovenäläisiä, tosin jo muutamia vuosisatoja aikaisemmin järjestyneen yhteiskunnan ulkopuolelle muuttanutta ja paennutta juurta, jonka tsaarinvalta oli onnistunut vähitellen taivuttamaan rajavartioasutukseen Turkkiä vastaan. Monilta sotaretkiltä tuodut vangit olivat laajentaneet kasakoiden rodullista pohjaa. Vaikka donilaisten perusulkonäkö edelleen oli vaaleatukkainen ja sinisilmäinen, oli joukossa jo varsin runsaasti tummiakin. Kasakoiden yleisesti käyttämä pitkä täysiparta teki heidät pelottavan näköisiksi.

Kasakoilla ei ollut univormuja, vaan he olivat pukeutuneet talonpoikaistapaan. Heillä oli pitkä harmaa takki, laajat pussihousut ja päässä myssy tai hattu. Leveään nahkavyöhön oli pistetty pistooli tai pari ja ruutisarvi. Varsinaisena aseistuksena oli koristeltu ”pyssy” tai keihäs sekä sapeli. Pitkää ruoskaansa he käyttivät myös vihollista vastaan.

Sekä donilaisten että tšugujevilaisten lomassa käytettiin kalmukkeja. Nämä olivat aasialaista alkuperää ja käyttivät vielä joustaa aseenaan varsin runsaasti. Sotaretkelle otetut kalmukit olivat periaatteessa kaikki kristittyjä kreikanuskoisia, vaikkakin — kuten eräs tarkkailija totesi — ”heidän sotaretken aikana suorittamansa teot osoittautuivat sangen vähän kristillisiksi ja humaaneiksi”. Nimenomaan villien kalmukkien tiedettiin syövän raakaa lihaa, ja suomalaisten käsityksiä näiden kaukaisten vieraiden erilaisuudesta osoittaa erään Öllölän taistelun kuvauksen maininta siitä, että venäläiset olivat kuljettaneet kuolleet hevoset ”kalmukkien ateriaksi”.²³

Kasakoita.

Cossacks.

Hevonen oli kevyen ratsuväen tärkein sotaväline, ja kasakoilla oli niitä yleensä kaksi. Eteneminen nopeutui, kun ratsua saattoi vaihtaa, ja toista hevosta saattoi käyttää kuljetukseen. Tosin kasakan matkatavaroitten määrä oli varsin pieni: jonkin verran ruokatavaraa, pari paitaa ja varasaappaat. Muuta kuormaa kyllä kertyi, sillä kasakat olivat taipuvaisia saalistamaan sekä vihollisilta että joskus myös oman puolen väestöltä, kuten karjalaiset joutuivat huomaamaan. Hevosten kerrotaan olleen pieniä, lyhytjalkaisia, laihoja ja vähään tyytyviä. Myös kasakat olivat totuttautuneet karuun retkielämään, joten kasakka-kasakkahevonenyhdistelmä menestyi hyvin erämaataipaleillakin. Kuormastokaan ei ollut esteenä — se oli kasakkaosastolla varsin pieni — ja siten ei-taistelevien

miesten määrä supistui varsin vähään. Suomessa herättivät huomiota kasakoiden kuormajuhtinaan käyttämät kamelit, joita oli jotakuinkin yksi sotniaa kohden. Mm. Jefremovin kasakoilla oli syksyllä 1741 Sortavalaan tullessaan seitsemän kamelia.²⁴

Vaihtohevosten takia oli kasakkaosaston hevosten määrä yleensä yli kaksi kertaa niin suuri kuin kasakoiden määrä. Tästä syystä täytyi ruohoa tai heinää olla runsaasti saatavilla kasakoiden liikkussa. Kasakat sopivat nopeaan etenemiseen: he saattoivat marssia useita päiviä peräkkäin 80—100 km päivässä.

Kasakat toimivat yleensä pienehköinä joukkoina, he pyrkivät hyökkäämään vihollisen kimppuun vauhdilla, laukassa, ulvoen, mieluummin sivuilta eikä rintamansuunnasta. Hyökkäys tapahtui keihäin, ja jos he onnistuivat hajottamaan vihollisen, he jatkoivat pistoolein ja sapelein. Mutta jos toivoa vastarinnan murtumisesta ei ollut, kasakat hajaantuivat ja palasivat kokoontumispaikkaan. Katsottiin, että kasakat eivät kelvaneet järjestyneen armeijan hajottamiseen, mutta kyllä hajonneen armeijan takaa-ajoon. Karjalan rajataisteluissa huomattiin, että kasakat muuttuivat heti varsin varovaisiksi, mikäli he saivat tietää edessä olevan Ruotsin armeijan vakinaista väkeä tai vanhoilla kaarlelaisunivormuilla sotilaan näköisiksi tehtyjä varaväen miehiä, ”tupleerinkia”.²⁵

Suomessa oli kaksi suurehkoa donilaisosastoa: sotaretkiatamaani Stepan Danilovitš Jefremovin 1000-miehinen osasto Käkisalmen seudulla syksystä 1741 asti sekä tammikuussa 1742 Aunukseen saapunut ja sieltä länteen levittäytynyt brigadeeri Ivan Matvejevitš Krasnoštšekovin 3000-miehinen osasto. Brigadeeri oli 70-vuotias ison vihan veteraani. Tšugujevilaisten noin 400-miehistä osastoa komensi Suomessa eversti Semjon Avksentejev, mutta hänestä ei ole lähteissä mainintaa Pohjois-Karjalan rajasodan yhteydessä; hänen tilallaan on siellä saattanut toimia lähteissä mainittu eversti Ilja Bulatsel, joka sitten myöhemmin toimi tšugujevilaisten komentajana.²⁶

Donilaisten organisaatio oli liukuva. Rykmentit, joita kutakin johti joko sotaretkiatamaani, brigadeeri tai eversti, olivat noin 500 miehen vahvuisia. Partioetkiin käytettiin noin sadan miehen sotniaa tai noin 50-miehistä osastoa. Sadan-kahdensadan miehen partiota johti monesti jesauli. Kun armeijanjohto ei täysin luottanut kasakoiden haluun toteuttaa tehtävänsä käsketyllä tavalla, partioiden vastuulliseksi johtajaksi saatiin asettaa vakinaisen väen everstiluutnantti tai majuri, pienemmän

Kasakkapäällikkö Stepan Jefremov donilaisten sotajoukonatamaanin (1753—1772) koko komeudessa.

Cossack-chief Stephan Yefremow displayed in the whole splendour of a Chief Ataman of the Don Cossacks.

osaston kyseessä ollessa alempiarvoinenkin upseeri tai aliupseeri ja mukaan jokin pienehkö osasto rakuunoita tai jalkaväkeä.

Jefremovin osaston rykmenttejä komensivat everstit Vasili Sebrjakov ja Pazdejev, kun taas Krasnoštšekovin rykmenttejä komensivat atamaani Petr Erkašar ja everstit Fedor Ivanovitš Krasnoštšekov, Timofej Turoverov, Andrej Albokotsin, Ivaņ Kisljak, Mihail Orlov ja Selivan Nemuhin.²⁷

Donilaisia säännöllisempi muodoltaan oli Tšugujevin kasakkaosasto. Vahvistetun organisaation mukaan heitä oli: eversti + 9 upseeria + 251 kasakkaa + 116 kalmukkaa eli yhteensä 377 miestä. Tästä puolisäännöllisyydestä johtuu, että heitä käytettiin tällä sotaretkellä husaarirykmenttien yhteydessä eikä epäsäännöllisten donilaisten kanssa.

Venäläiskuvaus huhtikuun rajakahakoista

Kun venäläinen kertomus Öllölän taistelusta ja siihen liittyvistä tapahtumista on Suomessa aikaisemmin tuntematon, lienee sen sisältö syitä kuvailla tarkemmin. Aikaisemmassa raportissaan (3. 4.) kenraali Kindermann kertoi saaneensa kasakkabrigadeerilta tiedon, että tämä oli 30. 3. lähdössä neljän rykmentin eli 1 500 kasakan kanssa vihollisen alueelle Ilomantsiin ja sieltä Liperin pitäjään. Brigadeeri kertoi saaneensa tiedon, että Ruotsin puolelta Ilomantsin pitäjämästä oli saapunut 100 vihollishiihtäjää rajalla olevan Suojärven pitäjän Korpiselän kylään. Poltettuun kylän viholliset olivat palanneet omalle puolelleen. Krasnoštšekov katsoi tämän johdosta tarpeelliseksi lähteä Ilomantsiin ja sieltä Liperin pitäjään ja hän oli uutisen saatuaan lähettänyt pikahiihtäjiä tiedustelemaan teitä. Kindermann taas antoi — brigadeerin lähtiessä pohjoiseen — Sortavalan seudun turvaksi siellä ennestään olleiden 300 jalkamiehen, 300 kasakan ja 50 hiihtäjän komennuskunnan lisäksi vielä 200 donilaista kasakkaa ”rajaseudun varmistamista ja vartioimista varten”.

Toisessa näitä tapahtumia koskevassa raportissaan Kindermann ilmoitti saaneensa Krasnoštšekovin raportin huhtikuun 8. päivästä. Siinä tämä kertoi, että hän 3. 4. — ollessaan joukkoineen vielä 8 virstan päässä vihollisen rajasta — lähetti edeltä partion ottamaan vankeja Öllölän kylästä. Sieltä partio löysi 300 hiihtäjän ruotsalaispartion, jota vastaan hän saavuttuaan joukkoineen paikalle hyökkäsi ja taisteli ankarasti aina yhteen asti yöllä. Hyökkäyksessä kaatui neljä kasakkaa ja haavoittui neljä. Vastapuolelta lyötiin maahan 62 talonpoikaa, mutta loput hajaantuivat suksillaan metsään. Saaliiksi heiltä saatiin 30 hevosta, joihin oli lastattu tavaroita ja muonaa. Hän sai vankien avulla varman tiedon siitä, että tuo partio oli kokoontunut hävittämään Venäjän raja-alueita. Siitä syystä hän lähetti vielä partion vihollismaahan, mutta kun kinokset olivat suuria ja korkeita ja kun tietä ei ollut, oli mahdotonta tunkeutua 10 virstaa kauemmaksi. Löydetyt kylät kyllä poltettiin. Hän odotti tätä partiota

Öllölässä ja sen lähikylissä ennen paluuta omalle alueelle. Rajan ylitettyään hän lähetti Porgozergi-kylästä (so. ilmeisesti Korpiselästä) edeltä matkaan seitsemän kasakkaa ja kolme kalmukkaa, koska näillä oli huonot hevoset. Nämä eivät ehtineet kuin Kukki-kylään (so. Tsokkiin tai Kokkariin), kun jo erillinen kaikkiaan 200—300 miehen ruotsalaispartio kävi heidän kimppuunsa metsästä ja sivuilta. Partio esti ankarassa kamppailussa heitä pääsemästä kylään ja ahdisti heitä perässä seuraten kaksi virstaa, koko yön 5.—6. 4. Kaksi kasakkaa kuoli ja kolme hevosta haavoittui. Vihollispartio palasi viivyttelemättä omalle puolelleen. Kun kasakkajoukon pääosa saapui paikalle, sieltä löydettiin lumeen hautautuneina kahakassa maahan lyödyt 10 vihollistalonpoikaa. Kysyttäessä nämä tunnustivat hänelle olleensa matkalla Suojärven pogostaan. Tämän johdosta hän lähetti sinne asiasta tiedon pikahiittäjien välityksellä. Lisäksi Kindermann ilmoitti, että Sortavalasta oli lähetetty ruotsalaispartion takia partio liikkeelle.

Mitä Öllölässä tapahtui

Öllölän taisteluun välittömästi johtanut kehitys näyttää lähteiden valossa melko selkeältä. Karjalaistalonpoikien suoritettoa partioretken Suojärven pitäjään Venäjän puolelle kasakkabrigadeeri Krasnoštšekov päätti vuorostaan edetä Ilomantsin kautta Liperiin. Tästä levisi tieto edeltäkäsän Ruotsin puolelle, ja karjalaistalonpojat kerääntyivät uudelleen — kasakoiden etenemisen katkaistakseen tai ehkä alkujaan uudelle partioretkelle lähteäkseen. Suurempi osa matkaan lähteneistä — ilmeisesti lähinnä tohmajärveläiset ja liperiläiset — olivat jo ehättäneet Öllölään, kun taas Ilomantsin ja sen kappelin Enon miehet olivat vasta saapumassa rajalle, mahdollisesti tarkoituksenaan hiittää Öllölän itäpuolitse suoraan Korpiselkään.

Öllölän taistelun kuvaan näyttää ruotsalaislähteiden tiedoissa sisältyvän tapahtumapaikan suhteen häkellyttävää hajanaisuutta. Elfström puhuu Öllölästä ja Andersin rajakylästä, mikä tietysti voisi olla juuri Öllölä. Liperin kirkkoherran kertomus mainitsee taistelupaikaksi Luutalahden. Hän on ainoa, joka kertoo edellisenä päivänä Oskolan järvellä tapahtuneesta kahakasta. Tämä kertomus sai sitten kantavuutta Tukholmassa asti, sillä vanha kaarlelainen, maaherra Stiernstedt muisti mainita kirjeessään kuninkaalle, että suomalaistalonpojat olivat osanneet asettua

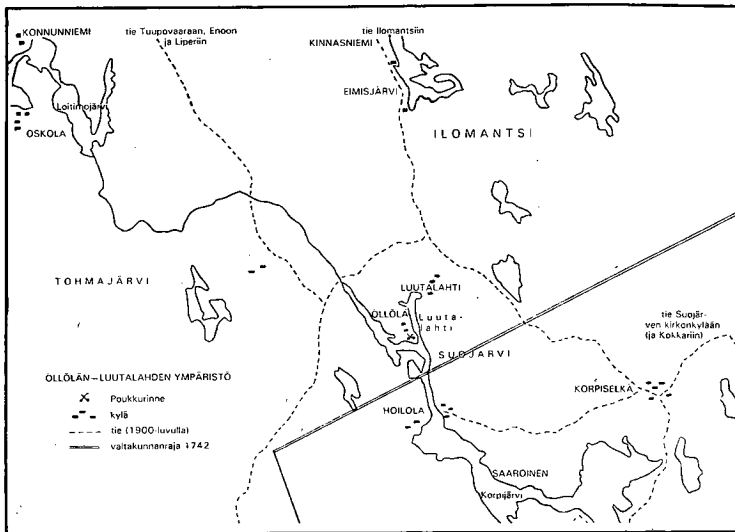
neliöön puolustautuessaan.²⁸ Myös kiteellinen kertomus (10. 4.) korpraali Spofin puolustustaistelusta kuvaa todennäköisesti Öllölän kahakkaa, vaikka tekstistä voisi saada senkin käsityksen, että kahakka olisi käyty Venäjän puolella.

Alueen topografiaa lähemmin tarkasteltaessa voidaan kuitenkin todeta, että Öllölä ja Luutalahti ovat naapurikyliä, jotka erottaa vain vesistö (Luutalahti). Todettakoon myös, että Oskolan järveä ei kartoissa mainita ja että historiankirjoitus sittemmin onkin puhunut Loitimojärvestä, kun tämä sijaitsee Oskolan kylän tasalla. On mahdollista, että jotakin kirkkoherran kuvaamaa olisi tapahtunut Oskolassa, mutta tuskin 3. 4. vaan ehkä 5. 4, kun kasakat Öllölän taistelun jälkeen etenivät vielä jonkin matkaa Ruotsin alueelle. Paljon todennäköisemmältä kuitenkin näyttäisi, että Liperin kirkkoherran tämäkin kuvaus kertoo Öllölän taistelusta ja että Oskola-nimen mainitseminen johtuu erehdyksestä.²⁹ Kirkkoherralle tapahtumaa kuvannut oli ehkä itse kotoisin Oskolasta tai sitten kuvaukseen oli sekaantunut Oskolan nimi, kun Oskola sijaitsee juuri Suojärven—Liperin reitin varrella Öllölän luoteispuolella ja kun Öllölästä vetäytyneet karjalaiset ehkä olivat siirtyneet Oskolaan. Aivan mahdollinen on myös lähteen kopioinnissa elokuussa 1742 tapahtunut kirjoitusvirhe: Åskolla ja Öllölä eivät 1700-luvun käsialalla kirjoitettaessa olleet kovin kaukana toisistaan.

Vuonna 1849 julkaistu perimätieto sijoittaa nämä taistelut vielä uuteen paikkaan: Sallinen oli lyönyt kaksitoistatuhantisen armeijan paikkoon Konnunniemen kylässä, siis Oskolasta koilliseen.³⁰

Liperin kirkkoherra siis kuvaa erään suomalaisjoukon kohdanneen venäläiset yllättäen Oskolan järven rannalla. Kuvaus on jossakin määrin tulkinnanvarainen. Kun siinä sanotaan talonpoikien joutuneen metsässä oleskelleiden vihollisten saartamiksi, historiantutkimus on yleensä tulkinnut tapahtuman niin, että talonpoikaisjoukko joutui yllätetyksi jäältä maihin noustessaan.

Rannalla tapahtunut yllätys — tosin toisinpäin — sisältyy Pohjois-Karjalassa 1850- ja 1860-luvuilla kerättyyn perimätietoon. Majuri Lagervallin kuvaus vuodelta 1857 kertoo Sallisen ja Roivaan olleen, venäläisen sotajoukon uhatessa Suojärveltä päin (Ruotsin) Karjalaa, noin 300 miehen kanssa Öllölänniemessä. Venäläisten tulosta tiedon saatuaan Sallinen vei miehensä Poukkurinteelle, ”jossa oli semmoinen poukama, että keväällä siinä on sylen syvyydeltä vettä ja sen seinät ovat kuin mitkään vallit”. Venäläisten ennättäessä Poukkurinteelle oli ”kaunis talvinen

Öllölän—Luutalahden ympäristö.

The surroundings of Öllölä—Luutalahti.

kuutamo, jonka valossa venäläiset astuivat turvallisesti, kunne Poukkurinteessä pysyivät haulit alkoivat heidän ympärillä kuolettavan tanssin sa".³¹

Vuonna 1865 keräsi H. Laitinen muistiin kertomuksen, jonka mukaan 50 suomalaista talonpoikaa nukkui eräässä talossa Öllölänniemellä venäläisten tullessa yöllä jäätä myöten Hoilolan kylän suunnasta, siis etelästä. "Kaikeksi onneksi sairasti eräs vaimo hammastautia eikä saanut unta. Hän älysi kohta kun Wenäläisten etujoukot kuhahtivat pihaan ja kuiskasi havaintonsa miehille. Suomalaiset yön pimeydessä kavahtivat suksillensa ja kiirehtivät varustetulle sotakentällensä. Se oli Öllölän salmen länsipuolella, korkea maan töyränne, joka nyt on Matti Kurosen peltona. Siinä näytetään pellon itälaiteella jälkiä Suomalaisen piilohaudasta. Se on noin 6 syltä avara ja eteläpuolelta vielä 2 kyynärää korkea, muualta on aura äyriä tasoittanut. Kun nyt Wenäläiset aamun hämärässä tulla samosivat jäätä myöden Öllölää ja Luutalahtea kohden ja ehtivät salmen kapeimmalle, niin alkoivat Suomalaiset luontaiselta patteriltaan sylkiä heitä ampiasisillansa vasten silmiä. 'Pitäkää pojat pauloja kohti', suhahti heidän päällikkönsä ja jopa sitte kaatui Wenäläisiä kuin likaa

jäälle, jotta jää oikein painui ruumiiden alle. Venäläiset kokivat rynnistää salmelta mäelle katsomaan mistä kummasta niitä luotia niin tuimasti sateli, vaan rapsittiin mäen jyrkästä rinteestä nurin.”³² Tämä vauhdikas tarina saattaa sisältää muusta kansanperinteestä lainattua väritystä. Mm. hammassärkyä potevan valvominen saattaa olla muualta lainattua. Yleiskuva venäläisten tulosta omaa kuitenkin samoja piirteitä kuin vuodelta 1742 säilynyt materiaali.

Kirkkoherra Possenius kertoo (Luutalahden tapauksessa) vihollisratsuväen tunkeutuneen suomalaistalonpoikien yöpymistaloryhmän pihalle, vouti Andersin samoin vihollisten hyökänneen yllättäen Sallisen miesten kimppuun. Venäläisten maininta siitä, että kasakkapartio oli löytänyt talonpoikaisjoukon Öllölän kylästä, viittaa perimätiedon paikkansa-pitämiseen. On siis täysin mahdollista, että kasakkapartio saapuessaan tiedustelumatkallaan Öllölänniemen talojen pihaan havaitsi talonpoikaisjoukon yöpyvän siellä. Samalla kuitenkin joku — mahdollisesti juuri hammassärkyä poteva nainen — havaitsi kasakat ja talonpoikaisjoukko asettui puolustukseen, juuri Poukkurinteeseen. Kirkkoherra Possenius kertoo talonpoikien ryhtyneen urheaan vastarintaan, ja ratsuväen vetäytyneen. Sen jälkeen oli vihollisen hiihtoväki saartanut talonpojat taloihin, mutta nämäkin ajettiin pois kunnes ammukset loppuivat. Oskolan järven kahakassa (joka siis yllä on päätelty samaksi tapahtumaksi) talonpojat olivat saarrettuina asettuneet nelikulmioon ja ampumalla joka suuntaan torjuneet vihollisen ja saaneet sen jättämään heille perääntymistien auki. Kiteen Hultin taas kertoi Spofin joukon ajaneen hyökkäävän vihollisen kolme kertaa pakoon, kunnes lopulta ruudin ja kuulien loppuminen oli pakottanut heidät hyökkäämään keihäin vihollisen kimppuun ja vetäytymään paikalta, kun venäläiset yrittivät suksin saartaa heidät.

Karjalaisten talonpoikien taisteluvahvuudesta ei ole saatavissa kovin tarkkaa kuvaa, kun ei mitään miehistöluettelojakaan arvatenkaan pidetty. Epäilemättä he halusivat antaa itsestään todellista mieslukuisemman kuvan. Öllölän taisteluun osallistui Sallisen johtama osasto, johon ruotsalaislähteiden mukaan kuului 300 (Kiteeltä 10. 4.) tai 400 (Liperin tieto 9. 4.) miestä. Venäläisraportti puhuu yhtäpitävästi 300 suksimiehestä.

Kaikilla edellä mainituilla rajataistelusta kertovilla kirjeillä ja raporteilla on yksi yhteinen piirre: Suomen karjalaiset olivat joutuneet jättä-

mään hevosensa ja rekensä, siis kuormastonsa venäläisille. Kiteen versiossa puhutaan 30 hevosesta (niin kuin venäläisraportissakin), kun taas Liperin kautta levinneet tiedot puhuvat 50 hevosen menettämisestä.

Ruotsalaisraportit eivät kerro mitään siitä, että Krasnoštšekov taistelun päätyttyä lähetti vielä partion kymmenkunnan virstan päähän. Sen sijaan niistä käy ilmi, että ainakin joitakin talonpoikia oli jäänyt venäläisten lähelle metsään tarkkailemaan tilannetta, ja että venäläiset olivat päivällä kääntyneet takaisin. Venäläisiä oli ollut seitsemän ”lippua” ratsain ja 300 hiihtäjää. Lähtiessään heillä oli ollut mukanaan 50 lastia kuolleita.³³ Hieman seikkaperäisempi tarina kertoo venäläisten vieneen reillä kaatuneita ja nuorten hevosten ruumiita mukanaan 50 hevosella.³⁴ Selitys tähän kuvaukseen on tietysti se, että venäläiset olivat saaneet saaliiksi talonpojilta 50 reellistä tavaraa. Tuskin niissä kaikissa lähtiessä kuitenkaan oli ihmisten tai hevosten ruumiita. Varhaisempi vihollistappioarvio päättyi 10—12 kaatuneeseen ja joukkoon haavoittuneita.³⁵ Kasakkain oma tappioilmoitushan oli neljä kaatunutta ja neljä haavoittunutta. Tosin tanskalainen Diethardt oli kuullut venäläisupsereilta, että kasakoilla oli tapana salata tappioitaan saadakseen nauttia palkkaa ja muonitusta kaatuneidenkin edestä. Keväällä, toukokuussa, suomalaiset löysivät taistelupaikalta yhdeksän venäläisen ruumiit ja kasan katkaistuja kasakkapiiskoja.³⁶

Talonpoikien tappiot olivat ilmeisesti mitättömät. Vouti Andersin kertoi 12. 4 , ettei Sallinen menettänyt yhtään miestä, ja 9. 4 , että vain yksi mies oli haavoittunut. Hultin taas mainitsi 10. 4. Spofin menettäneen yhden miehen. Nämä kertomukset pitävät siis yhtä. Sen sijaan Krasnoštšekov mainitsee, että 62 talonpoikaa oli lyöty maahan. Vaikuttaa siltä, että venäläisten ilmoittaman luvun täytyy olla vahvasti liioiteltu. Sallinen ei olisi pystynyt salaamaan näin suuria tappioita omalla puolellaan. Sen sijaan on tietysti mahdollista, että partiomatkalla olleet kasakat olivat surmanneet taloissa kohtaamaansa väkeä ja että tieto tästä ei suurten etäisyyksien vuoksi kantautunut Liperiin muutamassa päivässä.

Possenius kertoo, että Sallisen miehet olivat taistelun jälkeen ”vihollisen ryöstäessä kaatuneita” — lähteneet kiireesti hiihtämään lounaaseen saadakseen vänrikki Aganderilta ruutia ja kuulia.

Takaa-ajo

Vertaamalla eri lähteitä toisiinsa muodostuu yöllä 5.—6. 4. käydystä kahakasta varsin yhtenäinen kuva. Se käytiin Korpiselän kylästä itään sijaitsevien Tsokin ja Kokkarin kylien välimaastosta alkaen (tähän sopii myös venäläislähteen Kukki-kylä) kahden—kolmen virstan matkalla.

Ruotsinpuolen lähteiden³⁷ mukaan talonpojat tapasivat kasakkaosaston kylien välillä, venäläisraportin mukaan taas kylän kohdalla, antamatta kasakoille mahdollisuutta päästä kylään. Vaikutelma on siis se, että kahakka käytiin liikkeessä.

Venäläistietoihin pohjaava tanskalainen kapteeni Diethardt kertoi päiväkirjassaan 17. 4. 1742, että kymmenen kasakan tiedustelupartio oli joutunut yllätetyksi talonpoikaistalossa. Piiritettyinä kasakat olivat ampuneet kivääreillään ovista ja ikkunoista, mutta kun talo oli sytytetty palamaan, he olivat rynnänneet ulos taistelemaan. Diethardtin kertomuksen muut yksityiskohdat osoittavat kysymyksessä olleen juuri Tsokin-Kokkarin kahakan, mutta palavasta talosta ryntäämisestä ei kenraali Kindermannin raportissa puhuta. Saattaa siis olla, että mukaan on joutunut väritystä, kenties Kiteen taistelusta lainattua tai rajaseudun sodankäyntiä yleisemmin koskevaa. Toisaalta saattaa olla niinkin, että kasakbrigadeerin raporttiin on voinut sisältyä sellaisiakin tietoja, joita ei ylimmälle sotilasjohdolle enää raportoitu. Kaiken kaikkiaan tuntuu kuitenkin siltä, että tämäntyyppinen yksityiskohta ei olisi jäänyt Ruotsin puolen kuvauksissa mainitsematta, joten Diethardtin kuvaus siis olisi epäluotettava.

Kahakan aikana kaatui venäläisraportin mukaan kaksi kasakkaa ja haavoittui kolme kasakkahevosta, joten kahdeksan kasakkaa ja kalmukia olisi selvinnyt pois. Diethardtin mainittu kertomus puhuu kolmen miehen menetyksestä. Suomalaiskuvaus väittää vain viiden kasakan päässeen läpi, mutta surmattujen tarkkaa lukua ei ilmoiteta. Siinä mainitaan myös suksin pakoon päässeitä vihollisia, joten voidaan olettaa myös suojärveläisiä talonpoikia osallistuneen kahakkaan.

Perimätieto kertoo Roivaan yllättäneen Ilomantsissa ryöstöretkellä olleen ”prääskynän” ja tämän kaksitoista miestä paluumatkalla näiden päättäessä ateriaansa. Prääskynä sai luodin rintaansa ratsaille noustuaan ja kymmenen muuta kaatui paetessaan.³⁸ Niinkuin muukin perimätieto tämäkin saattaa sisältää vain siteeksi totta. Tapahtuma voi yhtä hyvin liittyä Kokkarin kylän kahakkaan kuin johonkin muuhun — kesän 1742 aikana tapahtuneeseen — partioretkeen.

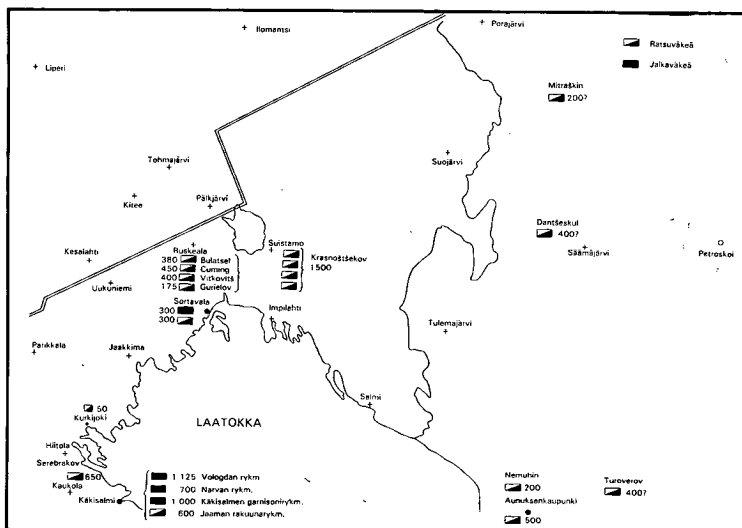
Kokkarin kahakkaan mainitsee toinen ruotsalaislähde osallistuneen 70 miestä Ilomantsin Enon osasta ja toinen lähde puhuu 70 enolaisesta ja 60 ilomantsilaisesta eli yhteensä 130 miehestä. Venäläinen raportti puhuu 200—300 miehestä, todennäköisesti liioitellen.

Enolaisten takaa-ajo päättyi ampumavarojen loppumiseen. Andersin kertoi kuitenkin kirjeessään 12. 4, että talonpojat olivat yhä koossa ja aikoivat seuraavana päivänä lähteä taas Venäjän puolelle. Vouti oli kutsunut Sallisen luokseen — kehottaakseen talonpoikia suuntaamaan iskunsa Petroskoin kaivoslääniin³⁹ — mutta kutsuttu ei ilmeisesti ollut saapunut.

K. A. Heinämaa on kirjoituksessaan ”Savon ja Karjalan suksimiehet valtakunnan rajaa puolustamassa” maininnut eräitä muitakin yksityiskohtia näistä rajataisteluista, mm. erään pienemmän kasakkapartion tuhoutumisen viimeiseen mieheen Koveron kylässä.⁴⁰ Kirjoittajan lähteiden luotettavuus ei kirjoituksen perusteella ole tarkistettavissa eikä näihin tietoihin tässä oteta kantaa.

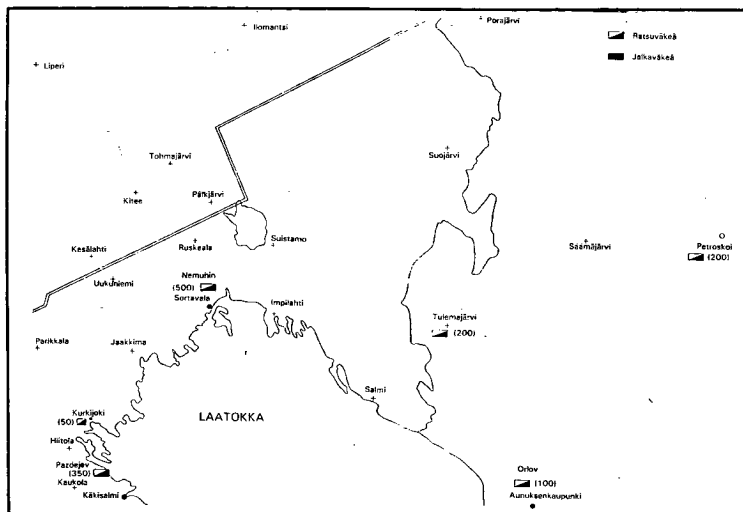
Samaan aikaan kun Krasnoštšekov oli vetäytymässä pois rajaseudulta, lähetettiin Sortavalasta 9.—12. 4. kaksi kasakka-hiihtäjä-partiota Ruotsin puolelle; toinen noin 40 kasakan osasto eteni Värtsilään ja Pälksaareen, toinen samansuuruinen osasto Kesälahdelle.⁴¹ Kerimäen-Kesälahden tienoille kasakat palasivat 17. 4. ja Kiteelle 25. 4. Tohmajärvi, Kitee ja Ilomantsi joutuivat vielä 6.—11. 5. hävitysretkien kohteeksi.⁴² Tuho jäi näissä tapauksissa kuitenkin pieneksi suomalaisten rajavartiostojen toiminnan takia.

Partioiden jatkuvasta toiminnasta huolimatta venäläiset olivat itse asiassa vetäytymässä pois Laatokan-Karjalasta. Kindermann oli jo huhtikuun alussa itse poistunut Sortavalasta saatuaan käskyn siirtää joukkonsa Laatokan ympäri pääarmeijan yhteyteen Viipurin seudulle. Hän saapui Aunuksen kaupunkiin 3. 4. ja lähti sieltä eteenpäin 13. 4. Samaan aikaan alkoi husaarien ja kasakoiden osastojen virta marssia kohti etelää.⁴³ Kasakoiden pääosa saapui Uuden Laatokan kaupunkiin huhtikuun 25. päivän tienoilla. Vain noin 1 000 everstien Orlovin ja Nemuhinin kasakkaa jäi Sortavalan-Aunuksen-Petroskoin seudulle heinäkuuhun saakka. Käkisalmen seudun varusväkeä vähennettiin vastaavasti. Vähäisten jalkaväkiosastojen lisäksi sinne jäi nelisensataa eversti Pazdejevin kasakkaa.⁴⁴ Näin venäläisten vahvuus Karjalan rajoilla väheni huhtikuun kuluessa noin kymmenesosaan.

Venäläiset joukot Karjalassa maaliskuun lopulla 1742.

Russian troops in Karelia at the end of March 1742.

Venäläiset joukot Karjalassa huhtikuun puolivälissä 1742.

Russian troops in Karelia in mid-April 1742.

Sissijoukkojen vaikutus

Suomalainen historiankirjoitus on epäilemättä tullut paikantaneeksi ja ajoittaneeksi Pohjois-Karjalan rajoilla huhtikuussa 1742 käydyt kahakat väärin. SCHYBERGSON (1886) kertoi Oskolan ja Öllölän taisteluista 6.—7. 4., KILPELÄINEN (1925) Oskolan ja Luutalahden taisteluista 6.—7. 4. ja SALOHEIMO (1980) taas Oskolan ja Öllölän taisteluista 5.—6. 4. Edellä esittämäni mukaan Oskolan, Öllölän ja Luutalahden nimillä lähteissä kulkenut kahakka siis olisi ollut yksi ja sama yhteenotto, joka käytiin yöllä 3.—4. 4. 1742 Poukkurinteellä, Luutalahden rannalla Öllölänniemen rantatöyräällä.

Myös historiankirjoituksemme taistelukupaukset ovat olleet harhaanjohtavia. SCHYBERGSON antoi sen kuvan, että talonpojat saavuttivat voiton Öllölässä, ja SALOHEIMO kertoi venäläisten tulleen karkotetuiksi Oskolasta ja venäläisten paenneen rajan taakse Öllölästä. KILPELÄINEN pitäytyi tässä kohden suoraan lähdelainaukseen eikä siis tullut antaneeksi voittoa kuvaa tapahtumasta. Itse asiassa ensimmäinen, Öllölän, kahakka päättyi suomalaisten vetäytymiseen ja 30—50 hevosen jättämiseen venäläisten saaliiksi. Tätä seurannut Kokkarin takaa-ajokahakka oli varsin pienimuotoinen ja käytiin Venäjän puolella rajaa 5.—6. 4., kun kasakkain pääjoukko vasta oli lännempänä siirtymässä pois Ruotsin puolelta.

Sekaannusten syntyminen ei ole ihmeteltävää, sillä niin vaikeaselkoinen ja moni-ilmeisiä näistä tapahtumista kertovat harvat lähteet ovat. Vastustajan lukumäärää ja tappioita on raporteissa (niin Ruotsin puolen kuin tässä kirjoituksessa käyttöön otetussa Venäjän puolen materiaalisissa) liioiteltu, ja näin on syntynyt myös kahakoiden mittasuhteista ja verisyydestä suurenneltu kuva. Kun esimerkiksi talonpojat ilmoittivat, että Kokkarin kahakasta selviytyi hengissä vain harvoja vastustajia, tuntui voitto suurelta. Mutta kun kasakat ilmoittivat heikäläisiä olleen taistelussa vain kymmenen (ja vain kaksi kaatui), muuttuu kuva päinvastaiseksi. Muutaman kasakan (ja mahdollisesti joukon Venäjän-karjalaisia) ajamista pakoon puolentoistasadan miehen voimin ei voi pitää ratkaisevana voittona.

Mikä sitten on katsottava näiden suomalaisten sotahistorian helli-
mien kahakoiden merkitykseksi. Onko edellä esitetty kritiikki kumonnut suomalaisten hiihtävien talonpoikaississien merkityksen?

Talonpoikaissoturien pääansioksihan on katsottu se, että he estivät kasakoiden tuhotyöt Ilomantsissa ja Liperissä. Voidaankin katsoa, että he onnistuivat tässä loppukevään 1742 osalta miltei täydellisesti. Brigadeeri Krasnoštšekovin kasakat kääntyivät vähäistäkin vastarintaa kohdattuaan takaisin, ilmoittaen tosin syyksi lumen runsauden. Ilomantsia oli hävitetty osittain jo joulukuussa 1741, mutta sen jälkeen ei suuria tuhoja ole todettavissa. Liperi säästy kokonaan ja Ilomantsikin siis suurelta osin. Talvella 1742—1743 venäläisten asettamat virkamiehet suorittivat maarevision koko läänissä ja tällöin todettiin, että eteläisissä Pohjois-Karjalan seurakunnissa oli sodan aikana poltettu seuraavat määrät maakirjajaloista:

Ilomantsi	70/173
Eno	—/ 38
Tohmajärvi	104/241
Pälkjärvi	66/ 68
Kitee	157/222
Rääkkylä	—/ 79
Kesälahti	43/ 60

Tämän lisäksi oli lukuisten tilojen taloista tuhoutunut osa. Säilyneistä tiloista taas osa oli ”autioita”, mikä silloisen kielenkäytön mukaan tarkoitti veronmaksukyvyttömyyttä, mutta saattoi näissä vaaramaisemissa merkitä myös asumattomuutta.⁴⁵

Vaikka siis venäläisten tuhotyöt Pohjois-Karjalassa lähes kokonaan päättyivätkin, on muistettava, ettei tämä välttämättä johtunut karjalaisen sissien retkistä ja vastarinnasta. Pääasiallinen syy kasakkain hävitysretkien loppumiseen oli se, että valtaosa kasakoista ja husaareista siirrettiin huhtikuun 1742 kuluessa toiselle sotänäyttämölle. Hyökkäykseen riittäväksi katsomaansa ylivoimaa heillä ei enää ollut. Voimasuhteiden muuttuminen tasaisiksi rohkaisi Ruotsin puolen väestöä suorittamaan partioretkiään edelleen. Tällaisella retkellä he mm. hävittivät Sortavalan kesäkuussa 1742. Partiomatkojen päähyöty oli se, että omissa pitäjissä tuhoutuneiden ruokavarojen tilalle saatiin Venäjän puolelta korvausta, joskin on muistettava, että talven kuluessa Ruskealan — Sortavalan — Suistamon — Salmin alueelle ja toisaalta Kurkijoen, Parikkalan ja Uukuniemen alueelle majoitetut ja siellä liikkuneet venäläisjoukot olivat

syöneet talollisten varastot melko vähiin. Ruotsin puolen partiomiesten jäljiltä syntyi sitten oikeusjuttuja mm. esineiden ryöstämisestä. Erityisen kitkeriä olivat ne rajantakaiset, jotka olivat lähettäneet Ruotsin puolelle varoituksia kasakoiden liikkeellelähdistä, ja ne, jotka olivat siirtyneet peräti asumaan Ruotsin puolelle; ryöstöretket kohdistuivat yhtä lailla heidän omaisuuteensa.⁴⁶

Karjalan väestön puolustustahto lisääntyi näistä menestykselliseksi katsottavista puolustustoimenpiteistä melkoisesti, olkoonkin että tarinat menestyksestä näyttävät olleen huomattavasti liioiteltuja. Olihan vain ruudin ja kuulien loppuminen estänyt suuremmat menestykset! Sallisen ja Roivaan maine eli voimakkaana Kustaan sodan aikana, ja sata vuotta myöhemmin, 1840-luvulla, heidän jo kerrottiin ajaneen pakoon 12-tuhantisen venäläisjoukon.⁴⁷

Lähdeviitteet:

1. Kymenkartanon läänin maaherran kirjeet kuninkaalle (VA:n mf FR 30), 17. 8. 1742, liitteet 141 (Petter Possenius 8. 4. 1742), 25 ja 111 (G.A. Andersin 9. 4. ja 12. 4. 1742), 27 (L. Elfström 9. 4. 1742), 30 (P. Hultin 10. 4. 1742).
2. Kindermannin raportit 3. 4. ja 9. 4. 1742 (NL:n sotahistoriallisen keskusarkiston fondi 20 opis 1/47 delo 164 s. 52—53, 62v—63v, sotamarsalkka Lacyn saamat raportit 7. 4. ja 13. 4. 1742); NL:n ulkoasiainministeriön arkisto, Snošenija Rossii s Lifljandiej, Estlandiej i Finljandiej, Revel, delo 4/1742 (Lacy 13. 4. 1742 ulkoasiainkollegiolle).
3. Diethardtın päiväkirja 17. 4. 1742 (SArk mf F 19, suomennos vrt. Tapani Mattila, Sodankäynti Suomessa 1742, Sotahistoriallisia julkaisuja 1, Sotatie-teen Laitos 1983).
4. NL:n sotahistoriallinen keskusarkisto, Fondi 20 opis 1/47 delo 103 s. 50 ja Fondi VUA no 1622:1 s. 15, 23, 72. Rajasodan vaiheista ja kevyistä joukoista ks. myös Ohto Manninen, Husaarit Venäjän-Ruotsin sodassa 1741—1743 (Turun historiallinen arkisto 38 s. 167—198).
5. N. Špilevskaja, Opisanie vojny meždu Rossieju i Švetsieju v Finljandii (Voennyj zurnal 1858), s. 119—123; A. S. Kilpeläinen, Etuvartio I (Porvoo 1925), s. 39—43; Sotapäiväkirja 28. 2. — 14. 3. 1742 (NL:n sotahistoriallinen keskusarkisto, Fondi 20 opis 1/47 delo 157 s. 9—12).
6. Špilevskaja, s. 125—128.
7. Stiernstedt 12. 3. ja 28. 3. 1742 ylipäällikölle (VA:n mf FR 270) ja kuninkaalle 29. 3. ja 20. 5. 1742 (VA:n mf FR 30).
8. Špilevskaja, s. 124. Husaarit tekivät samaan aikaan (24.—27. 3.) partioret-ken Sortavalasta Tohmajärvelle (Špilevskaja, s. 129).
9. Stiernstedt 20. 5. 1742 kuninkaalle (FR 30); Kiteen käräjät 4.—7. 8. 1742 ja Tohmajärven käräjät 26.—29. 7. 1742 (VA:n renovoituidu tuomiokirjat).
10. Stiernstedt 17. 8. 1742 kuninkaalle (FR 30), liite 113 (Agander 29. 4. 1742).
11. Aulis J. Alanen, Suomen historia vapaudenajalla (Porvoo 1963), s. 242.
12. Stiernstedt 20. 5. 1742 kuninkaalle, liite 113 (Agander 29. 4. 1742). Vrt. myös tieto venäläisen upseerin suoralahtelaiselle naiselle antamasta lehmästä (Kiteen käräjät 18.—25. 10. 1742).
13. Kilpeläinen s. 46—47.

14. Stiernstedt 17. 8. 1742 kuninkaalle, liite 46 (G.A. Andersin 18. 5. 1742).
15. Stiernstedt 17. 8. 1742 kuninkaalle, liitteet 30 (Hultin 10. 4. 1742) ja 134 (G.A. Andersin 25. 3. 1742).
16. Tohmajärven käräjät 26. 7. 1742.
17. Suometar 1849 no 48 ("Sotaväen teko Karjalassa"); Uusi Suometar 1879 no 17 lisälehti ("Wihan muistoja Itä-Suomesta"); Ilomantsin käräjät 1743 (s. 58) ja 6. 2. 1744 (s. 58—59). Maantarkastuskirja VA 9949.
18. Saloheimo, Pohjois-Karjalan historia III, Joensuu 1980, s. 30.
19. Saloheimo, s. 38; Tohmajärven käräjät 28. 1. 1745 (s. 348v—349v).
20. Kilpeläinen, s. 48; Stiernstedt 17. 8. 1742 kuninkaalle, liite 134 (G.A. Andersin 25. 3. 1742).
21. Stiernstedt 17. 8. 1742 kuninkaalle, liitteet 31 (Agander 12. 4. 1742), 46 (G.A. Andersin 18. 5. 1742), 112 (Harlin 29. 4. 1742); Kindermannin raportti (Lacy'n raporttikirja 14. 4, NL:n sotahistoriallinen keskusarkisto, Fondi 20 opis 1/47 delo 164 s. 64—64v.).
22. Tiedot kasakoista ja kalmukeista ovat — mikäli ei toisin mainita — seuraavista lähteistä: Nordische Miscellanien 24—25 (Riga 1790), s. 42, 49—57, 97—98, 123—4, 131—141, 148—9, 164—6; Diethardtin pvk. 17. 4. ja 5. 6. 1742; Maslovski, Russkaja armija v semiletnju vojnu I (Moskva 1886), s. 48, taulu 14, liite s. 174.
23. G.A. Andersin 12. 4. 1742.
24. Gyllenecker 9. 11. 1741 ylipäällikölle (VA:n mf FR 269).
25. Stiernstedt 1. 2. 1742 kuninkaalle (FR 30).
26. Opis kazatših del Mosk. otd. Arh. Gl. Štaba (1899), s. 46—47, 88. Sotahistoriallisen keskusarkiston Fondi VUA 1622:1 s. 88 (sotaneuvottelu 14. 6. 1742).
27. Sortavalassa helmikuussa 1742 kirjeen allekirjoittanut eversti Jestofei Mihailov on saattanut olla yllä mainittu Pazdejev (Stiernstedt 17. 8. 1742 kuninkaalle, liite 118). Eversti Hruštšov 21. 4. 1742 senaatin Pietarin konttorille (NL:n historiallinen keskusarkisto, Fondi 248 no 1551 s. 109—113v); Špilevskaja s. 119—123.
28. Stiernstedt 20. 5. 1742 kuninkaalle.
29. Maaherra Stiernstedt yhdisti 2. 4. 1745 kirjoittamassaan kuvauksessa talonpoikien neliöön asettumisen nimen omaan Öllölän eikä Oskolan taisteluun (M.G. Schybergson, Anteckningar om försvarskriget i Savolaks och Karelen, SSLF, Förhandlingar och uppsatser I, 1886, s. 76). — Kilpeläinen-kertoo (s. 48—49) erillisistä Oskolan ja Luutalahden taisteluista, Saloheimo taas (s. 37) Oskolan (kuvatessaan Öllölän) ja Öllölän (kuvatessaan Kokkarin) kahakoista.
30. Suometar 1849 no 48 ("Sotaväen teko Karjalassa").
31. Suometar 1857 no 13 ("Poukkurinteen tappelu Karjalassa").
32. Uusi Suometar 1879 no 17 lisälehti ("Wihan muistoja Itä-Suomesta").
33. Elfström 9. 4. 1742.
34. G.A. Andersin 12. 4. 1742.
35. G.A. Andersin 9. 4. 1742.
36. Diethardtin pvk. 17. 4. 1742; G.A. Andersin 12. 4. 1742.
37. Elfström 9. 4. 1742 ja G.A. Andersin 12. 4. 1742.
38. Suometar 1857 no 16 ("Kapteini Roivas").
39. Andersin 9. 4. 1742.
40. Karjalan Maa 1955 no 248—250.
41. Kindermannin ja Fermorin raportit (NL:n sotahistoriallinen keskusarkisto, Fondi 20 opis 1/47 delo 164 s. 66—67, 69—71 (15. 4. ja 21. 4.)).
42. Stiernstedt 17. 8. 1742 kuninkaalle, liitteet 34 (Gyllenecker 23. 4. 1742), 88, 113 ja 147 (Agander 14. 5, 29. 4. ja 22. 4. 1742), 112 (Harlin 29. 4. 1742).
43. Senatskij Arhiv V (1892), s. 327—328 (6. 2. 1742); Diethardtin pvk. 21. 4. 1742; Stiernstedt 18. 5. 1742 ylipäällikölle (VA:n mf FR 270).

44. Orlov 15. 6. ja 29. 6. 1742 ja Nemuhin 21. 7. 1742 Golovinille (VA:n mf NL 142, NL:n merisotahistoriallisen arkiston fondi 230 no 15 s. 1031—1049 ja 1067—1068); Stiernstedt 17. 8. 1742 kuninkaalle, liitteet 28 (Heintzius 10. 4. 1742), 30 (Hultin 10. 4. 1742), 31 (Agander 12. 4. 1742).
45. Maantarkastuskirja VA 9949.
46. Schybergson s. 78; Kiteen ja Tohmajärven kesäkäräjät 1742, Ilomantsin talvikäräjät 1743 ja 1744.
47. Suometar 1849 no 48.

Summary

THE SKIRMISH OF POUKKURINNE IN 1742

The border skirmishes fought in April 1742 in northern-Karelia left the history-writing an example of the peasants' skill to repel a superior enemy attack by forming a defensive square. Yet another example was the ability of the Finnish peasant-guerrillas to chase enemy cavalry troops by skiing and attacking their flanks. The skirmishes took place in the same areas where the world-famous Tolvajärvi-Ägläjärvi battles were fought two hundred years later in 1939—40.

The archives in Sweden contain some letters of the early skirmishes on the basis of which a fairly vivid description of the success of the peasants evolved. However, at a closer scrutiny the picture to be drawn from these letters becomes contradictory and it seems that comparing the Swedish material with the reports of the counterpart still available in Soviet archives one can draw a different general view of the events.

The research conducted in Finland has evidently misplaced and incorrectly dated these skirmishes. In my presentation the Oskola-Öllölä and Luutalahti skirmishes mentioned by the sources and dated 6.—7. 4. or 5.—6. 4. are one and the same skirmish fought during the night between 3.—4. April at Poukkurinne situated in the bank of the Öllölä-point by Luutalahti lake. Also the description of the battles in our history-writing is misleading. The reports over-estimate enemy strength and casualties thus contributing to the exaggerated picture of the magnitude and bloodiness of the skirmishes.

The overall picture of the events is as follows: After the Karelian peasants had undertaken at the end of March 1742 a scouting trip to Suojärvi parish on the Russian side the cossack-brigadier Krasnostchekov decided in his turn to advance to the Swedish side with 1 500 men and sack Ilomantsi and Liperi parishes. At the border village of Öllölä the cossacks surprised about 300 Karelian peasants. These succeeded, however, to break out from the encirclement. Another body of peasants of about 130 men surprised a group of about 10 cossacks withdrawing to the Russian side at the night between 5.—6. April and

pursued it until they run out of ammunition. Partly because of the fighting spirit of the peasants and partly because of the exceptionally deep snowdrifts Krasnostchekov suspended the sacking expedition. A small unit of cossacks ravaged the area 10 kilometers into the Swedish side.

The question to be posed is has this critique nullified the importance of the skiing peasant-guerrillas cherished by the military history? The main merit given to these peasant-warriors is that they prevented the sacking of Ilomantsi and Liperi by the cossacks. In this they indeed succeeded nearly perfectly. One is, however, obliged to note that a very important factor in the termination of the cossacks' raid was that the main body of the Russian troops was transferred to the Karelian Isthmus. Thus the cossacks did not have the numerical superiority considered necessary for the attack.

The will to resist of the Karelian population was strengthened by the successful operations, even though the stories of success seemed to have been considerably expanded. The reputation of the local chiefs, Sallinen and Roivas, lived strongly during the War of Gustavus in the 1790's and hundred years later in the 1840's they were already told to have expelled 12 000 Russian troops.

SOTILASVIRKAPUVUT VUONNA 1918

Johdanto

Itsenäisen Suomen sotilaspuvun synty liittyy vapaussotaan ja valkoi-sen armeijan luomiseen näiden alkupäivistä lähtien. Sotilaspuvun hankkiminen ei luonnollisesti ollut tärkeimpiä tehtäviä, puuttuihan paljon tärkeisempää kuten aseet ja ampuatarvikkeet. Talvi pakotti kuitenkin hankkimaan pikaisesti armeijalle lämpimät ja kenttäkelpoiset puki-met.

Sotilaspuvun suunnittelu ja hankinta sekä sen edelleen kehittäminen oli puolessa vuodessa toteutettu kolmivaiheinen prosessi. Ensinnäkin oli kesken sotaa hankittava talvikäyttöinen kenttäpuku. Keväällä hankittiin kevyempi puku kesäkautta varten. Heti sodan päätyttyä ryhdyttiin hankkimaan armeijalle puvustoa, joka soveltuisi sekä kenttä- että varuskuntapalvelukseen. Samanaikaisesti oli luotava myös laivastolle ja rannikkotyöstölle omat puvut.

Tämän tutkimuksen pohjaksi on otettu viralliset pukumääräykset. Näitä jouduttiin kuitenkin silloisissa oloissa soveltamaan ja todellisuus näkyy valokuvista sekä intendentuurin asiakirjoista. Arkistomateriaalin lisäksi on tutkittu valokuvia vapaussotaa käsittelevästä kirjallisuudesta ja matrikkeleista sekä Sotamuseon ja myyntipäällikkö Vilho Mäki-Hirvelän laajoista kokoelmista.

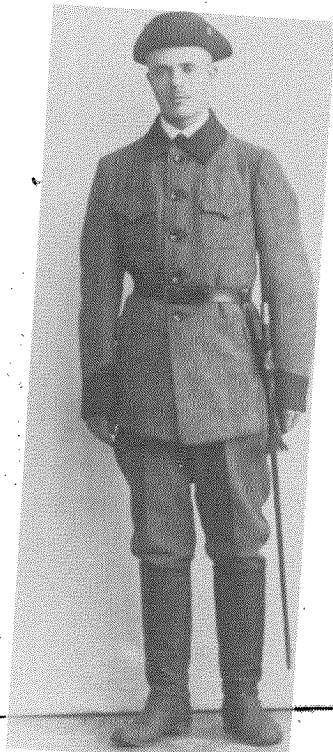
Käsiteltävään aihepiiriin ei ole kelpuutettu tilapäisilmiöitä kuten sodan alkuvaiheessa käytettyjä joukko-osastokohtaisia arvomerkkejä ja kokardeja, yksittäisten henkilöiden ja henkilöryhmien virkapukuyrityksiä eikä myöskään yleensä kokeilukappaleiksi tai -sarjoiksi jääneitä pukuesineitä.

Valmistelut

Ensimmäisen maailmansodan alussa oli Suomessa perustettu salainen *Sotilaskomitea* tukemaan itsenäisyyspyrkimyksiä ja vapaustaistelua. Komitea huolehti sittemmin syksyllä 1917 välittömistä sotilaallisista valmisteluista ja se paneutui myös varustamiskysymyksiin suunnittelemalla hankintoja.¹

On mahdollista, että Sotilaskomitea hahmotti myös tulevaa sotilaspukua. Tähän ainakin viittaa nopeus, jolla hankintoihin sittemmin ryhdyttiin. Konkreettisempaan toimenpiteeseen voidaan pitää kenraali Paul von Gerichin laatimaa kirjasta "Reglemente för Friskaror". Tämä oli tarkoitettu suojeluskunnille ohjekirjaksi ja se sisälsi myös seikkaperäiset tiedot yksittäisen miehen itse hankittavasta kenttävarustuksesta.

Ensimmäisenä sotilaspukuna voidaan pitää saksanniemeläisten eli Järjestyslipuston pukua. Syksyllä 1917 perustettiin Saksanniemen karta-

Kuva 1. Saksanniemeläisten eli Järjestyslipuston puku. Asetakki oli harmaata sarkaa tummansinisellä kauluksella ja hihakään-teillä. Housut olivat tummansiniset ja kolmikolkkahattu mustaa huopaa. Vasemmalla ohimolla oleva kokardi oli punakeltainen. Sininen väri oli peräisin Venäjän ratsuväestä, jossa Järjestyslipuston johtaja esikuntaratsumestari Gaston Ahrenberg oli palvellut. Kuva: Sotamuseo.

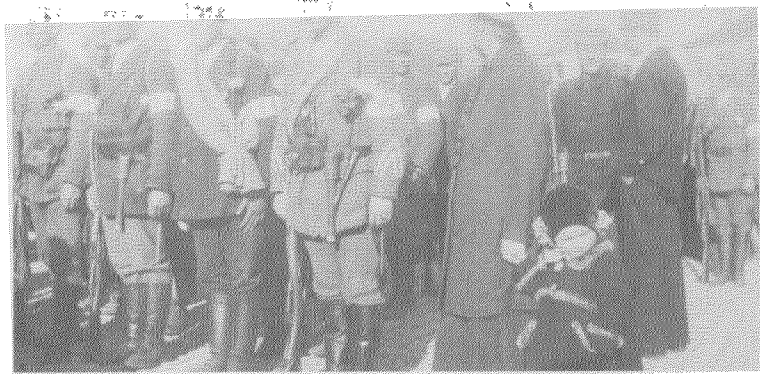
The uniform of "saksanniemeläinen" or the Light Cavalry Detachment.

noon Porvoon lähellä ratsupoliisikoulu, jolla oli sekä senaatin että kenraalikuvernöörin myöntämä toimivaltuus. Koulun kokoonpano ja koulutus olivat täysin sotilaallisia ja yhtenäisyyden korostamiseksi hankittiin kuvan 1 mukainen puku. Karoliinimallinen kolmikolkkahattu valittiin tiettävästi lieventämään sotilaallista ulkonäköä.² On toisaalta huomattava, että se oli vuodesta 1906 ollut Ruotsin armeijan yleispäähineenä.

Saksanniemeläisten puku sai vapaussodan aikana jatkuvuutta, sillä Uudenmaan Rakunarykmentti otti sen käyttöön vähäisin muutoksin.

Valkoisen armeijan virkapuvun synty

Vapaussodan puhjettua tammisunnuntaina 28. 1. 1918 suojeluskuntalaiset lähtivät sotaan omissa siviilipukimissaan. Yhteisenä tunnuksena oli valkoinen käsivarsinauha, jossa usein oli suojeluskunnan nimi tai kirjainlyhenne. Maaliskuussa päämaja antoi käskyn varustaa lakit valkoisella päällyksellä koska oli sattunut, että suojeluskuntalaiset olivat erehdyksessä ampuneet toisiaan*.³

Kuva 2. Vapaussodan suojeluskuntalaisia tyypillisissä puvuissaan Hämeenlinnan torilla.

Edessä oikeanpuolimmaisella on hihassa 11. 4. 1918 vahvistetut kersantin arvomerkit. Kuva: Sotamuseo.

Men of the Civic Guards in typical uniforms at Hämeenlinna market place. The man in front at right has on his cuffs rank badges of a sergeant certified 11. 4. 1918.

* Tunnuksien käyttö saattoi suuresti vaihdella, esimerkiksi Satakunnan ryhmissä otettiin käyttöön valkoinen käsivarsinauha kummassakin hihassa, lakissa valkoista kangasta sekä kuusenhavu lakissa tai takissa.⁴

Ensimmäisinä liikkeelle lähteneet Pohjanmaan suojeluskunnat olivat olosuhteisiin nähden tyydyttävästi varustetut. Niillä oli käytössään em. kirjansen ”Reglemente för Friskaror” tai tästä tehdyt koneellakirjoitetut otteet ja suojeluskunnilla oli mahdollisuus valmistautua toimintaan.

Ohjeen mukaan tuli jokaisella suojeluskuntalaisella olla mm. lyhyt päällystakki * tai sadetakki, housut, sopivat jalkineet (saappaat tai lapikkaat), nahkavyö, 2 (flanelli)paitaa, 2 paria alushousuja, villapaita tai tröijy, 3 paria villasukkia, nenäliinoja, puukko, kenkäharja ja lankkia.

Omatoimisuudelle löytyi nopeasti raja, kun joukkojen määrää kii-reesti kasvatettiin. Helmikuun puolessa välissä annettiin käsky värvätty-jen krenatööripataljoonien muodostamisesta ja näin syntyneet 6 patal-joonaa lähtivät rintamalle kuun loppupäivinä. Rinnan krenatööripatal-joonien kanssa ryhdyttiin perustamaan asevelvollisia jääkärijoukkoja ja näistä valmistuivat ensimmäiset rykmentit maaliskuun lopulla. Niin suu-ria joukkoja ei enää voitu varustaa tilapäisjärjestelyin vaan oli aloitetta-va määrätietoiset hankinnat.⁵

Ylipäällikkö vahvisti etappipäällikön esittelystä sotilaspuvun, joka oli seuraavanlainen:⁶

Takki oli valmistettu vaaleanruskeanharmaasta sarasta, siinä oli ma-tala kääntökaulus sekä päälleommellut rinta- ja sivutaskut. Takki napi-tettiin kuudella isolla luunapilla ja samoja käytettiin taskujen läpässä. Takissa ei ollut olkaimia.

Housut olivat samaa kangasta kuin takki.

Päähine oli kuosiltaan samanlainen kuin nykyinen turkislakki, mutta valmistettu tummasta sarasta.

Vyö oli nahkaa. * *

Vahvistettu sotilaspuvukin oli tarkoituksenmukainen kenttäpuvukin ja sii-nä oli pari pientä erikoisuutta. Ensinnä upseerien, aliupseerien ja miehis-tön puvukin oli samaa mallia. Tavallisesti kuuluivat rintataskut vain upsee-reille. Toiseksi, takissa ei ollut sotilaspuvukin oleellisesti kuuluvia olkai-mia.

* Päällystakilla tarkoitettiin yleensä ulkoiluun sopivaa takkia tai pomppaa, eikä varsinaista päällystakkia.

* * Ei ole löytynyt asiakirjaa, jota varmuudella voitaisiin pitää vahvistetun puvun selosteena tai piirroksena. Tämä kuvaus perustuu tilauksissa olleisiin selostuksiin sekä muutos- ja täydennysselostuksiin, jotka on verrattu valokuvissa oleviin pu-kuihin ja niiden yksityiskohtiin.

Kuva 3. Kaksi vapaussoturia virallisissa sotilaspuvuissa. Pukuun kuului: tumma kangaspäähine (oikeanpuolimmaisella on kenttälakin sijasta "koivistolainen"), asetakki, housut ja käsivarsinauha. Puvuissa on erilaisuutta, esim. oikeanpuolimmaisien asetakissa on piilotaskut rinnassa ja poikkeuksellisen väljät sivutaskut. Kuva on 1. Hämäläiskomppaniasta. Kuva: Sotamuseo.

Two soldiers of the War of Liberation. The uniform consisted of a dark-coloured fieldcap made of cloth, a tunic, trousers and armband.

Lakki oli sopiva sekä kesä- että talvikäyttöön. Tämä oli hyvä ratkaisu oloissa, joissa oli nopeasti vaatettava suuri joukko miehiä.

Etappiesikunnan Pääintendentuuri aloitti sotilaspukujen hankinnat pakko-ottamalla kaiken saatavissa olleen saran, jonka ”mikäli mahdollista tuli olla harmaata”. Kun tämä ei riittänyt määrättiin kangastehtaat tuottamaan sarkaa armeijan tarpeisiin. Suurimpana hankkijana mainitakoon sodan alusta alkaen toiminut Oravaisten tehdas.⁷

Sotilaspukujen valmistaminen aloitettiin parissa suuressa vaasalaisessa rääätälinliikkeessä. Sitä mukaa kun tarve kasvoi ja rintama siirtyi etelämmäksi otettiin käyttöön myös muualla olleita liikkeitä, perustettiin rääätälinverstaita ja annettiin tilauksia jopa yksityisille räätäleille. Tämän lisäksi valmistivat myös suojeluskunnat pukuja omille miehilleen.⁸

Pääintendentuurissa kuuluivat vaatetusalan asiat Vaatetus- ja varustusosastolle. Suurin osa hankinnoista delegoitiin alueellisille intendentti-piirikonttoreille, joiden lukumäärä kasvoi sitä mukaa kun maa vapautettiin. Laajimmillaan konttoreita oli kahdeksantoista ja näiden lisäksi annettiin hankintatehtäviä rintamaryhmien etappikomissaareille.⁹ Ulkomaisia hankintoja varten perustettiin Suomen Tukholman lähetystöön hankintatoimisto, jossa oli intendentuurijaosto.

Laaja hankintaorganisaatio sekä hieman pyöreähköt määräykset johtivat pieniin eroavuuksiin takin mallissa. Kun verrataan keskenään kuvissa 3, 4, 8 ja 9 olevia pukuja huomataan, että

- matalasta käänkökauluksesta oli erilaisia näkemyksiä,
- rintataskut oli asetettu suoraan tai vinoon, oli piilotaskuja tai rintataskut puuttuivat kokonaan,
- hihoja saattoivat koristaa pienet tammit,
- eräissä tapauksissa oli takissa jopa olkaimet.

Ratsuväellä oli tietysti omat erikoisvaatimuksensa. Jo helmikuun 16. päivänä annettiin Oulun intendenttipiirikonttorille tehtäväksi tutkia ratsuväen puvun valmistusmahdollisuuksia. Puvun selostus noudatti saksanniemeläisten pukua eräin lisäkoristein. Hankintaan kuuluivat myös ratsastusturkit tai lyhyt harmaasta sarasta valmistettu topattu takki. Tässä tuli olla alaskäännetty kaulus, kaksirivinen kuuden napin napitus, sivutaskut sekä selässä tamppi, jossa kuusi nappia. Nappien tuli olla valkeat ja valmistetut metallista.¹⁰

Virallisuonteisena voidaan pitää myös Pietarsaaren Tykistöskoulun pukua. Koulun ruotsalainen johtaja, kapteeni ja kreivi Adolf Hamilton hankki miehilleen ruotsalaismalliset ruskeanharmaat puvut sekä oman

Kuva 4. Kaksi Uudenmaan rakuunaa viralliseksi katsottavassa puvussa. Harmaa asetakki, jossa sininen kaulus ja hihakäänteet. Hihoissa ja kauluksessa valkoiset tai keltaiset napinreikäkaluunat. Housut siniset, mikäli mahdollista puoli-Gallifet-mallia. Pähineenä virallinen lakki. Saksanniemeläisten kolmikolkkahatusta oli ilmeisesti aluksi luovuttu hankintavaikeuksien takia. Kokardi keltainen, jossa punainen reunus. Kuva: Sotamuseo.

Two dragoons of the Uusimaa Regiment in official-like uniforms.

kokordin. Vaikuttaa siltä kuin Tukholman lähetystö olisi hankkinut näitä 500 kpl pääintendentuurin 19. 2. tekemän tilauksen perusteella.¹¹

Pääintendentuuri kehitteli pukua hankintojen yhteydessä ja piirikonttorit välittivät ohjeet valmistajille. Esimerkiksi 21. 2. annettiin ohjeet takin koosta. Sen tuli olla niin väljän, että alle mahtui hyvin villapaita tai tavallinen takki. Kauluksen vuori oli tehtävä valkoisesta kankaasta niin, että se voitiin irrottaa ja pestä.¹² Taskut oli ilmeisesti tehty liian tiukoiksi joten ne oli vastaisuudessa tehtävä palkeellisiksi.¹³

Hankittavien pitkien housujen lahkeet varustettiin napeilla tai haka-silla, jotta ne saataisiin helposti saappaanvarsiin.¹⁴ Saapas(ratsu)housuja valmistettiin ainoastaan ratsuväelle.

Lakkimalli aiheutti heti alkuun tyytymättömyyttä. Pidettiin välttämättömänä, että lakissa olisi lippa, joka suojaisi silmiä auringolta. Pääintendentuuri tiedusteli suurimmalta lakinvalmistajalta Kurikan lakitehtaalta sopivaa ratkaisua ja ehdotti itse, että lakin etulappä kovitetaisiin ja tehtäisiin alaskäännettäväksi.¹⁵ Ratkaisu ei löytynyt tältä pohjalta, vaan siirryttiin aivan uuteen kenttälakkimalliin, jääkärien Saksassa käyttämään alppijääkärilakkiin (kts. s. 38). Ylipääällikkö lienee hyväksynyt mallin helmi—maaliskuun vaihteessa, sillä 9. 3. on jyvaskyläläinen A. Fredriksson O.Y. jo valmistanut upseerimallisia lakkeja, joissa on ollut vihreä reunusnauha.¹⁶ Lakki, joka näkyy kuvassa 8, sai nimekseen jääkärilakki — alkuperänsä mukaan.

Jalkinekysymys tuotti vaikeuksia, kulutus oli suuri eikä kaikilla ollut alunperinkään uutta jalkaanpantavaa. Pakko-otettujen saappaiden ja pieksujen täydennykseksi valmisti mm. oululainen Åströmin nahkatehdas 30 000 paria saappaita. Suuri merkitys oli myös ”Suomen sotilassaa-paskesuksella”, joka koostui pienemmistä jalkineliikkeistä ja yksityisistä suutareista. Tämä oli perustettu valmistamaan saappaita Venäjän armeijalle ja nyt organisaatio sai tehtäväksi valmistaa jalkineita pääintendentuurin toimittamista nahoista.

Odottamaton jalkinetäydennys saatiin länsiliittoutuneilta, Venäjä oli tilannut suuret erät sotilasjalkineita Englannista ja U.S.A:sta. Noin 90 000 parin lähetys oli juuri vapaussodan puhjetessa menossa Norjasta Suomen kautta Venäjälle. Erä otettiin luonnollisesti valkoisen armeijan käyttöön.¹⁷

Sotilasjalkineita yritettiin ostaa myös Pohjoismaista, mutta hankinnat rajoittuivat pieniin eriin Ruotsista ja Tanskasta.¹⁸

Suojeluskuntajoukoilla oli päähineenä hyvin yleisesti kotoinen valkeahko lampaannahasta valmistettu turkislakki. Tästä tuli lähes symboli ”mannerheimari”, jonka käyttö vahvistettiin huhtikuussa.

Virallisten arvomerkkien puute oli ilmeisesti koettu kiusallisena. Esimerkiksi kaksi kuukautta sodan puhkeamisesta Kankaanpään intendenttipiirikonntori uteli asiaa Pääintendentuurilta. Joku on merkinnyt kirjelmän laitaan, että arvomerkeistä ei ole tietoa eikä niistä toistaiseksi ole niin suurta väliä.¹⁹

Jääkärien välitön vaikutus sotilaspuvun kehitykseen

Jääkäripataljoona 27:ssä oli käytössä kaksi eri pukumallia, vanhempi ”Standard—Felduniform M 1910” sekä sodan aikana käyttöön otettu kenttäpuku M 1915. Näistä jälkimmäinen oli malliltaan väljempi, siinä oli piilonapit ja yksinkertaiset ylöskäännetyt hihakäänteet. Päähineenä oli Saksan jääkärijoukoille tyypillinen tsakoo sekä lipaton kenttälakki. Lisäksi jääkäreillä oli, kuten saksalaisella sotilaalla yleensä, oikeus käyttää omalla kustannuksellaan ”Eigenemützeä” eli lippalakkaa.

Pataljoona lakkautettiin Libaussa 13. 2. 1918 ja edellisenä päivänä oli ylennetty 403 jääkäriä Suomen armeijan upseereiksi ja 727 alipuseereiksi. Lähtövalmisteluihin kuului mm. sotilaspuvujen saattaminen uusia tehtäviä vastaaviksi.

Jääkärit saivat mukaansa vihreät jääkäripukunsa, joita kiireesti modifioitiin ja Libaun räätilit olivat muutaman viikon täystyöllistettyjä. Takkeihin teetettiin tummanvihreät pystykaulukset ja hihakäänteet, jotka muuttivat piilonapituksen tilalle metallinapit. Äveriäimmät teettivät hyvästä kankaasta upseeripuvun rintataskuineen.²⁰

Arvomerkkeinä sovellettiin Hauptzugführer Erik Jernströmin ehdotamaa järjestelmää, johon kuului: saksalaiset komppaniaupseerin hopeiset olkaimet varustettuna vaakunaleijonalla, kauluksessa oli arvoa vastaava lukumäärä tähtiä tai Suomen vaakunan ruusukkeita. Alipäällystön arvomerkit olivat samat kuin jääkäreillä Saksassa eli olkaimissa: jefreitarilla kapea nauha, alipuseereilla leveä, varavääpelillä leveä ja kapea sekä vääpelillä kaksi leveätä.²¹

Olkaimia oli nähtävästi saatavana riittävästi, mutta luonnollisesti ilman leijonakuvioita. Kaulusmerkeissä oli varsinkin alussa kirjavuutta,

oli saksalaisia arvomerkki-”Sternejä”, Itävalta-Unkarin 6-sakaraisia ja ruotsalaisia 5-sakaraisia tähtiä. Kerrotaan, että jotkut jääkärit joutuivat jopa käyttämään nahkakalusteista irrotettuja koristeellisia nauvoja. Alipäällystön onnekkaimmat saivat vaihdetuksi itselleen sopivat olkaimet upseeriksi ylennetyiltä tovereiltaan.

Lakeistaan jääkärit hyväksyivät vain ”Eigenemützen”, joka sitten yleistyivät Suomessa vastoin kaikkia pukumääräyksiä. Varsinaisen varustuksensa lisäksi saivat jääkärit tammikuun loppupuolella 1917 ylimääräisen lakkimallin, johon mieltyivät. Aa-joen taistelujen loppuvaiheessa muodostettiin suomalaisista hiihtojoukko ja muun erikoisvarustuksen lisäksi jaettiin alppijääkärien vihreä kenttälakki, jossa oli tummanvihreät reunukset korvansuojusten etuosassa ja lipassa.²² Lakki otettiin mukaan Suomeen ja sitä käytettiin Vaasan paraatissa 26. 2. 1918 sekä vapaussoidan taisteluissa.

Jääkärien vaikutus näkyy välittömimmin kenttälakissa, jota ryhdyttiin valmistamaan perustettaville jääkäripataljoonille. Malli on sen jälkeen ollut käytössä puolustusvoimissamme vuosikymmeniä paria väli vaihetta lukuunottamatta.

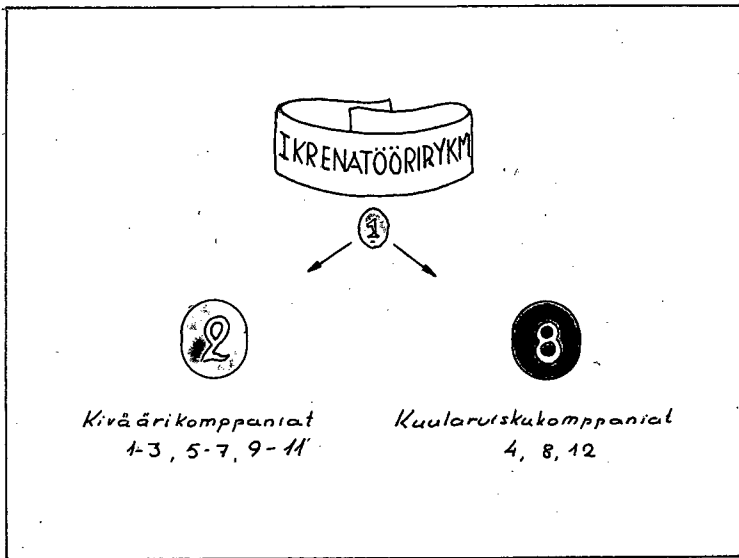
Jernströmin arvomerkkijärjestelmä otettiin huhtikuussa käyttöön täydennettynä ja tätä perua on arvomerkkien sijoitus asetakin kaukukseen.

On sanottu, että sotilaspukumme on saksalaista perua. Jääkärien vaikutusta kaiketi on, että meillä omaksuttiin monessa muussakin maassa hyväksytty saksalaistyyppinen suuntaus.

Väliaikainen sääntö armeijan virkapuvuista

Huhtikuun puolella välissä annettiin ”Suomen Tasavallan sotajoukkojen Ylipäällikön päiväkäskyssä” ensimmäiset sotilaspukua koskevat määräykset. Jostakin syystä nämä julkaistiin kahtena osana: ensin arvomerkkejä koskevat ja viikon kuluttua muut pukua koskevat määräykset.

Helmikuun 11. päivän päiväkäskyssä²³ on omana kohtanaan ”Tiedoksi ja noudatettavaksi ilmoitetaan seuraavat Suomen armeijan arvomerkit”. Ohjeiden alussa selostettiin merkkejä, joita nykyään nimitettäisiin joukko-osasto- ja yksikkötunnuksiksi. Alipäällystöllä ja miehistöllä tuli olla vasemman hihan ympärillä leveä valkoinen nauha, jossa oli mustalla joukon nimi. Nauhan alapuolelle kiinnitettiin pyöreänsokea komp-

Kuva 5. Alipäällystön ja miehistön tunnuksat vasemmassa hihassa.

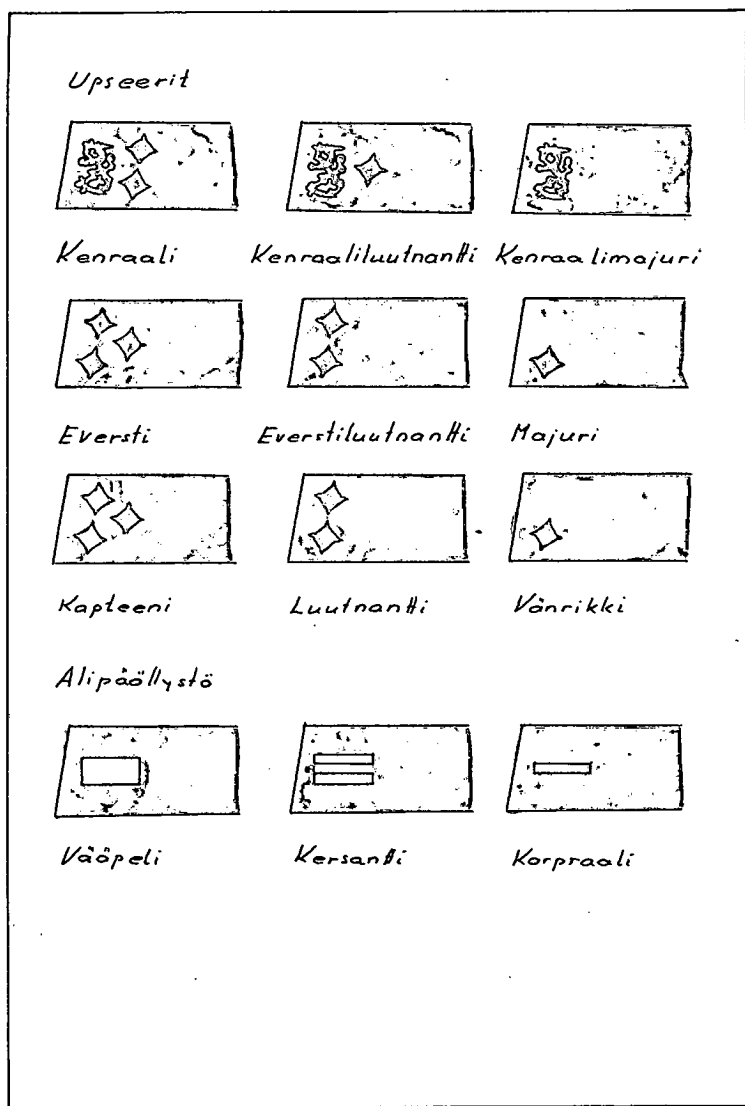
The rank badges of NCO's and the rank-and-file on the left sleeve.

panian numerolla varustettu kuvio, joka oli erivärinen kiväärikomppanioidilla ja kuularuiskukomppanioidilla.

Arvomerkki määrättiin sekä kaulukseen että hihaan. Kauluksessa oli komppaniaupseereilla 1—3 hopeista tähteä, esipuseereilla kullanväriset. Kenraaleilla oli kultainen leijona sekä 0—2 kultaista tähteä. Alipäällystöllä oli 4 cm:n pituisia keltaisia nauhoja: korpraalilla 1 ja kersantilla 2 kapeata nauhaa, vääpelillä yksi leveä.

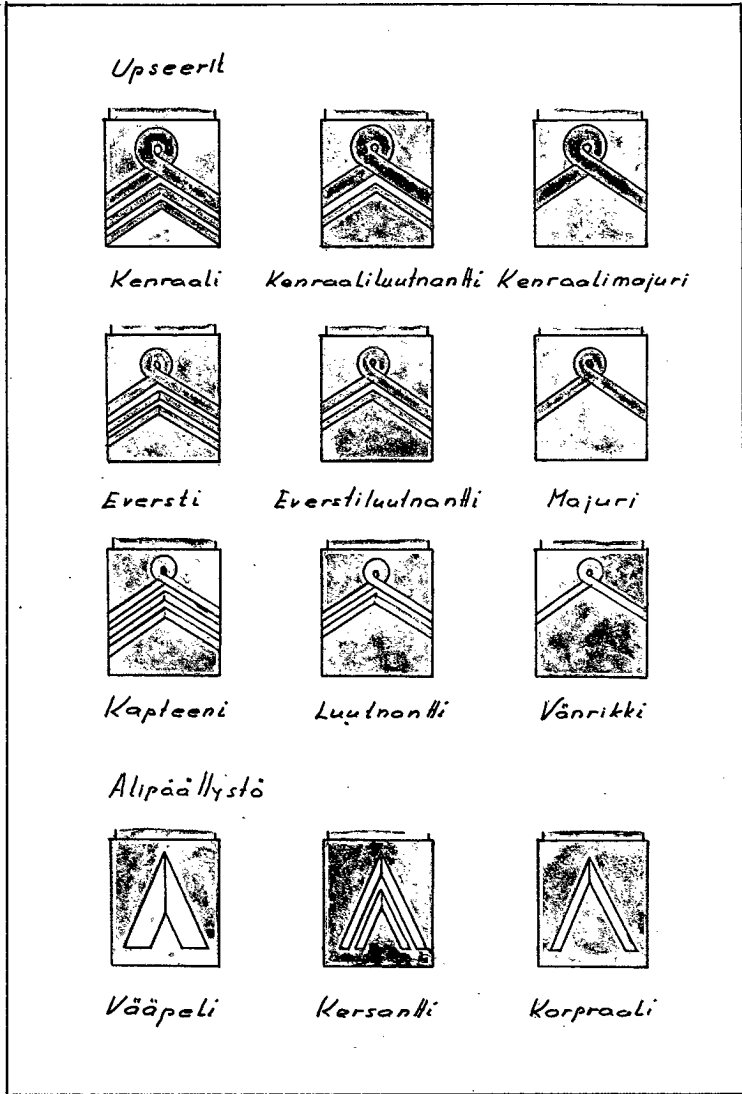
Hihassa oli komppaniaupseerilla 1—3 hopeista kaluunanauhaa kulmassa kärki ylöspäin, esipuseerilla 1 leveä ja 0—2 kapeata kultaista kaluunanauhaa ja kenraaleilla leveän kenraalikaluunan lisäksi 0—2 kapeata kultakaluunanauhaa. Kaikilla oli ylimmän kaluunanauhan kärjessä silmukka. Alipäällystöllä oli hihansuun käännoksen päällä vastaavat nauhat kuin kauluksessa, mutta asetettuina kulmaan kärki ylöspäin.

Kauluksessa pidettävät arvomerkki perustuivat Hauptzugführer Jernströmin Saksassa tekemään ehdotukseen (kts. s. 37).²⁴ Hihamerkit suunniteltiin ilmeisesti Suomessa.

5 12.85
82

*Kuva 6. Upseerien ja alipäälllystön arvomerkit asetakin kauluksessa.
The rank badges of officers and NCO's on the collar of the tunic.*

*Kuva 7. Upseerien ja alipäällystön arvomerkit (päällystakin) hihassa.
The rank badges of officers and NCO's on the sleeve of the great-coat.*

Kuva 8. Kolme upseeria virallisessa virkapuvussa arvomerkkeineen ja olkaimineen.

Takeissa on pieniä eroavuuksia: vasemmalla tampit hihansuissa, keskellä vinot rintataskut. Oikeanpuolimmaisella kengät ja nahkasäärystimet. Päähineenä jääkärimallinen lakki.

Pohjois-Hämeen rykmentin upseereita. Kuva: Sotamuseo.

Three officers in official uniforms with rank badges and shoulder straps.

Arvomerkit olivat kaikin puolin omaperäiset. Oliko tosiaan tarkoitus käyttää kaksinkertaisia merkkejä? Käytännössä oli upseereilla tähdet asetakin kauluksessa ja nauhat epävirallisen päällystakin hihoissa. Ali-päällystö näyttää usein käyttäneen asetakissa kumpiakin merkkejä.

Arvomerkkien sijoitus kaulukseen on harvinaista. Yleensä ne sijaitsivat olkaimissa, joskus hihassa. Kaulusmerkkejä oli vain Itävalta—Unkarissa, Belgiassa ja Saksan aliupeereilla. Ruotsissa oli ollut 1800-luvun loppupuolella tähtiä kauluksessa, mutta vapaussodan aikana pukumalli oli jo m/ä(ldre).²⁵

Vaakunakuvion käyttäminen kenraalien arvomerkinä on myös poikkeuksellista. On huomattava, että leijonakuvioita ei ollut valmiina, joten ne tilattiin nopeasti Ruotsista*.²⁶ Eriasteiset kenraalit tuli erottaa leijonan saatteena olevista tähdistä, mutta valokuvien mukaan kenraalit

* Arvomerkki- ja olkainleijonien toimitus Ruotsista oli hyvin nopea. Kahden viikon kuluttua tilauksesta kyettiin toimittamaan 200 kpl. ja sen jälkeen viikoittain 200 kpl.

Kuva 9. Neljä eri takkivariaatiota, joista toinen vasemmalta on epävirallinen. Jääkärimallisissa lakeissa on myös eroavuutta.

Kummallakin oikeanpuolimmaisella on sekä kauluksessa että hihassa väärin arvomerkit.

Kristiinankaupungin II vapaaehtoiskomppanian päällystä. Kuva: Sotamuseo

Four variants of the tunic of which the second from left is official. The jaeger-model caps also vary. The two on right have the rank badges of a sergeant-master on the collar and the sleeve.

Kuva 10. Luutnantti Akseli Gallén-Kallela.

Puvussa on komppaniaupseerille kuuluvat hopeiset tähdet sekä palmikoimattomista hopeisista säikeistä tehdyt olkaimet. Leijonan puuttuminen olkalapuista osoittaa, että Gallén-Kallela oli reservin upseeri. Kuva: Sotamuseo.

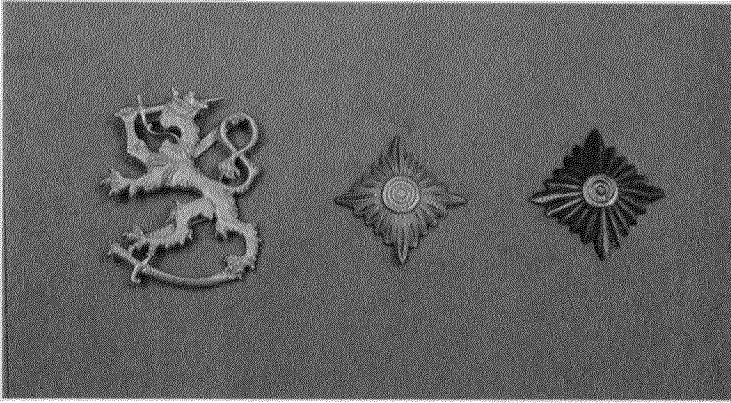
Lieutenant Akseli Gallén-Kallela (a renown artist). The uniform has two silver stars of a company officer and epaulets made of embroidered silver cords. The missing lion from shoulder boards indicates that Gallén-Kallela was a reserve officer.

käyttivät kuitenkin vain leijonaa. Solidaarisuuttako, vai olivatko 18 mm:n tähdet liian massiiviset verrattuna pääaiheena olevaan siron 30 mm:n leijonakuvioon?

Upseerien hiha-arvomerkit muistuttavat meriupseerien arvomerkkejä ja poikkesivat kansainvälisestä tavasta. Malli löytyi Ruotsista, jossa vuonna 1906 oli otettu käyttöön kenttäpuku tällaisin arvomerkein. Näistä oli luovuttu jo vuonna 1910.²⁷

Viikon kuluttua arvomerkkimääräysten jälkeen, eli 18. 4. 1918 julkaistussa päiväkäskyssä oli kohta ”Väliaikainen sääntö Armeijan virkavuista”*.²⁸ Virkapuku vahvistettiin nyt kokonaisuutena, mutta määräykset sisälsivät paljon sellaista, joka ei ollut heti toteutettavissa. Seuraavassa käsitellään määräykset kommentteineen asustekohtaisesti.

* Määräyksissä oli eräs virhe, joka korjattiin viikkoa myöhemmin annetussa päiväkäskyssä.

Kuva 11. Upseerien arvomerkit.

Vasemmalla: Ruotsista hankittu kullanvärinen kenraalin kaulusleijona, jota myös käytettiin upseerien olkainleijonana.

Keskellä: Esiupseerien kullanvärinen arvomerkitähti.

Oikealla: Komppaniaupseerien hopeinen arvomerkitähti.

Tähdet olivat Saksan armeijan käyttämiä arvomerkitähtiä - "Sternejä" ja kiviöt ovat luonnollista kokoa. Kuva: Sotamuseo.

The rank badges of officers.

At left: a general's gilded collar lion acquired from Sweden. It was also used as officers' shoulder lion.

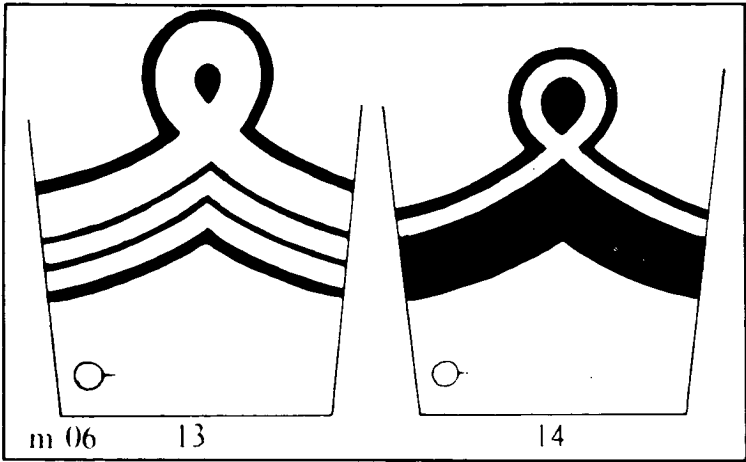
In the middle: staff officers' gilded star.

At right: company officers' silver star.

The stars were insignia used by the German Army - "Sterne". The exhibits are of natural size.

"Virkapuku" oli harmaasta verasta, vast. sarasta, josta malli on vahvistettu. Pukuja oli huhtikuun puolella välissä jo niin runsaasti, että tällaista itsestään selvyttä ei näköjään pidetty tarpeellisenä kuvata tarkemmin.

Päähine. Joukoille vahvistettiin nyt yleisessä käytössä ollut talonpoikainen "valkokaartin valkea nahkalakki" (kuva 13) ja jääkärijoukoille puvun värinen jääkärimallinen päähine. Tätä käyttäisivät muutkin joukot lämpimänä vuodenaikana.

Kuva 12. Ruotsalaisen sotilaspuvun m/06:n arvomerkit. Vasemmalla everstiluutnantin ja oikealla aliluutnantin arvomerkit. Hi-hassa oli leveä sininen nauha kulmassa kärki ylöspäin ja arvomerkit ommeltiin tämän päälle. Kuva: Bellander Erik, *Dräkt och Uniform*.

The rank badges of a Swedish uniform m/06. At left the rank badges of a lieutenant-colonel, at right those of a lieutenant 2nd grade. There was a broad blue ribbon at an angle with the point upwards. The rank badges were woven on this ribbon.

Esittelyn suorittaneen etappipäällikön ja pääintendentuurin välillä lienee ollut tietokatkos. Jälkimmäinen oli jo tilannut suuret määrät jääkärilakkeja, jotka poikkesivat päiväkäskyn sanonnasta: ”Upseerin lakin malli on jäykempi ja varustettuna lakin lipulla.” Oliko tarkoitus, että alipäällystön ja miehistön lakki olisi ollut lipaton? Kuten esimerkiksi kuvista 8 ja 9 näkyy, kaikilla oli samanmallinen jääkärilakki.

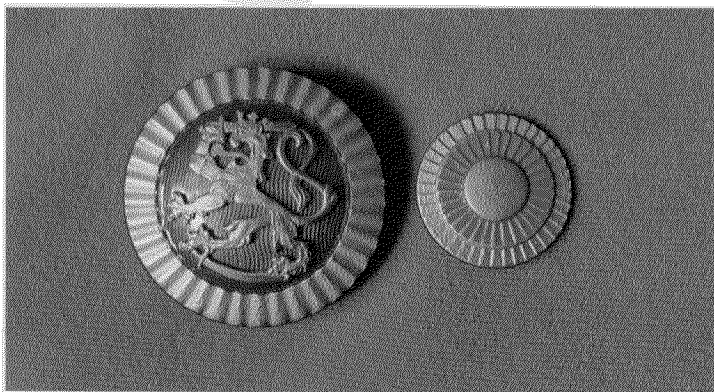
Kokardeiksi vahvistettiin leijonakokardi, jossa oli punainen pohja ja keltainen reunus. Upseerikokardissa oli poimutettu reuna. Leijonakokardin yläpuolelle tuli pienempi kokardi, jossa oli joukko-osaston maakunnan värit.

Kokardikysymys osoittautui visaiseksi. Maakuntakokardeja ei valmistettu, tuskinpa siitä oli olemassa edes suunnitelmaa. Mannerheim kirjoitti Tukholmassa olleelle langolleen Michael Gripenbergille pyytäen häntä suunnittelemaan mm. kokardin ”valkokaartilille”. Lähetystön asiakirjoista ilmenee, että on tehty tarjous emaloidusta kokardista, jossa on leijonakuvio²⁹ ja Ruotsista toimitettiin ainakin 500 puna-keltaista kokardia upseereita varten,³⁰ mutta mahdollisesti ilman leijonaa (kuva 14).

Kuva 13. Majuri G. Höckert. Kauluksessa on esiuupseerin kultainen tähti ja olkapäällä palmikoiduista hopeasäikeistä tehdyt olkalaput. Leijonakuvio osoittaa, että Höckert oli aktiiviupseeri. Pähineenä on "valkokaartien valkoinen nahkalakki" eli ns. mannerheimari. Kuva: Sotamuseo.

Major G. Höckert. A gilded star of a staff officer on the collar and the shoulder boards made of braided silver cords. The lion figure shows that Höckert was an active officer. The headgear is a "leather cap of the White Guards" or the so-called cap of Mannerheim.

Kuva 14. Vapaussodan aikana Ruotsissa valmistettuja kokardeja. Kumpikin tyyppi on ollut käytössä. Sotamuseossa on joitakin kappaleita, joista muutama on edelleen kiinnitettynä sodanaikaiseen lakkiin. Vapaussodan aikaisissa valokuvissa näkyy myös molempia kokardeja. Kuva: Sotamuseo.

Cockades fabricated in Sweden during the War of Liberation.

Rakuunoilla oli sekä kenttälakissa, että myöhemmin kolmikolkkahatussa kankainen kokardi, jonka halkaisija oli noin 3 cm. Pohja oli keltainen ja kapea reunus punainen.³¹

Jääkärit noudattivat kaksoiskokardijärjestelmää, joka oli heille tuttu. Saksassa käytettiin ylimpänä puna-valko-mustaa valtakunnankokardia ja sen alapuolella osavaltion kokardia, joka Preussissa oli musta-valko-musta. Sotamuseossa olevista lakeista ilmenee, että osa jääkäreistä säilytti asetelman sellaisenaan. Jotkut olivat vaihtaneet jomman kumman määräyksiä myötäilevään puna-kelta-punaiseen kokardiin, joka oli Lippen osavaltion.

Suurin osa vapaussotureista kävi sotansa ilman minkäänlaista kokardia, mutta joillakin joukko-osastoilla tai rintamansuunnilla oli omat merkkinsä.

Olkalaput vahvistettiin siihen asti olkaimettomiin pukuihin. Upseereille tulivat saksalaismailliset olkalaput seuraavasti:

- kenraaleille palmikoiduista kultaisista ja hopeisista säikeistä,
- esiupeereille palmikoiduista hopeisista säikeistä ja
- muille upseereille palmikoimattomista hopeisista säikeistä.

Pohja oli kenraaleilla ja yleisesikunnassa punainen sekä muilla aselajin tai joukon nimityksen mukaan. Olkalapun alaosaan kiinnittivät aktiiviupseerit ”Suomen leijonan kullasta”. Rintamalla tuli käyttää harmaita olkalappuja, mutta tällaisia tuskin oli.

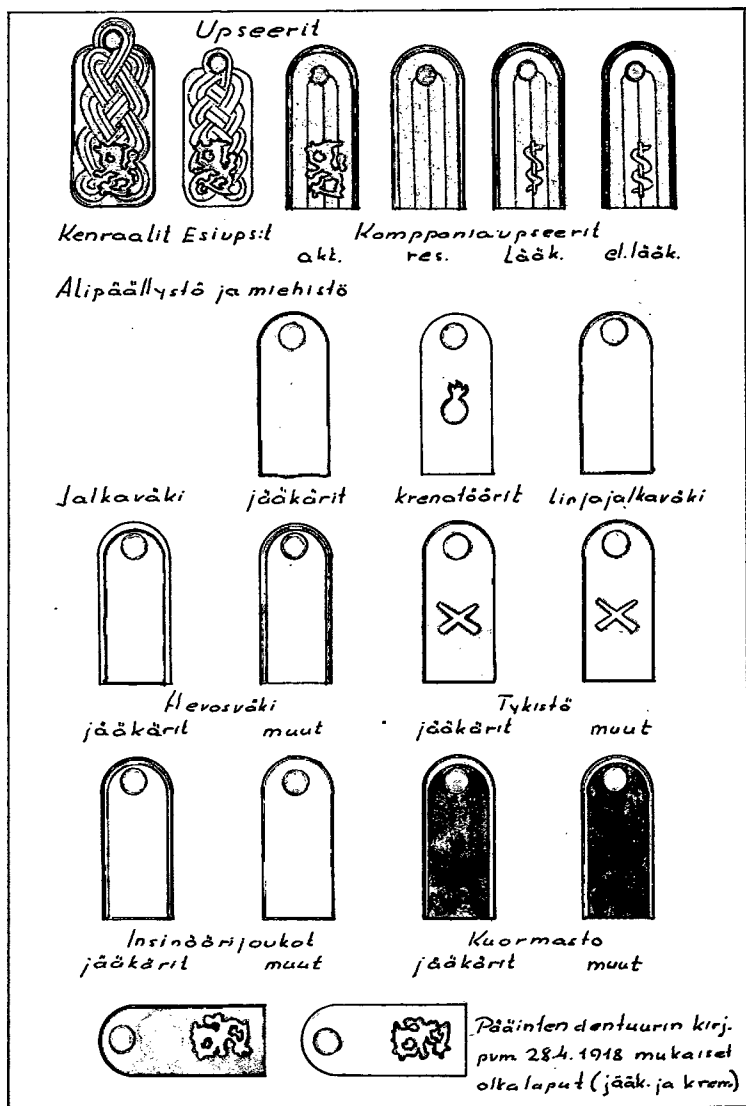
Alipäällystön ja miehistön olkalaput tehtiin kankaasta, jonka väri ilmaisi aselajin. Olkalapuissa oli lisäksi:

- joukon numero maalattuna keltaisella öljyväriillä (krenatööreillä punaisella),
- krenatööreillä lisäksi punaiseksi maalattu kranaatinkuva sekä
- tykistöllä kaksi ristiin asetettua tykkiä, jotka olivat kullatut tai maalatut keltaisella öljyväriillä.

Linjajalkaväellä oli sinisten olkalappujen lisäksi valkoinen käsivarsinauha, jossa oli joukon numero ja nimi.

Määräysten mukaan tuli hihojen päällä pidettävät kompaniamerkit poistaa, kun riittävä määrä olkalappuja olisi toimitettu.

Upseerit ottivat nopeasti käyttöön olkalaput. Niitä oli saatavana Saksasta ja lisäksi upseerit kustansivat itse virkapukunsa. Alipäällystön ja miehistön olkalappujen valmistuksesta annettiin käsky 28. 4, mutta kuluun kymmenen päivän aikana siihen oli tullut muutos. Olkalappuihin ei merkitty joukon numeroa, vaan niihin leimattiin keltainen leijona

Kuva 15. Ensimmäiset olkalaput.

Upseerit hankkivat itselleen saksalaismalliset olkalaput sekä Ruotsissa valmistetut metalliset leijonat. Alipäälllystön ja miehistön olkalappuja ehdittiin tuskin valmistaa keväällä 1918 ennenkuin määräyksiä uusittiin.

The first shoulder boards.

(krenatööreillä punainen).³² Muutos johtui kaikesta käytännön syistä, valmiit olkalaput lähetettäisiin joukoille kiinnitettäväksi.

Ei ole tiedossa missä määrin olkalappuja valmistettiin, valokuvissa niitä ei näy. Pääintendentuuri suhtautui 30. 4. epäillen hankinnan onnistumiseen, sillä sodan aikana oli vaikeata saada oikeanväristä kangasta.³³

Aselajivärit olivat omaperäiset, kuten moni muukin yksityiskohta. Kenraalien ja yleisesikunnan punaisessa värissä on tiettyä kansainvälisyttä. Jääkärijoukot olivat erikoisasemassa sikäli, että olkalappujen pohja tai reuna oli ”jääkäriinvihreä”. Hevosväen jääkäreille tuli kaksinkertaiset värit sikäli, että vihreäpohjaisessa olkalapussa oli keltainen reunus. Tämä juontuu siitä, että 2. 11. 1917 muodostettiin Saksassa Jääkäripataljoona 27:n ratsuväkiosasto, jolla oli oikeus käyttää 3. (Königsbergin) Ratsujääkäriyrykmentin keltaista väriä.³⁴

Muut aselajivärit näyttävät olevan poimintoja sieltä täältä. Kuormastojoukkojen ruskeat olkalaput herättävät huomiota, sillä tätä väriä ei missään maassa hyväksytty aselajiväriksi.

Arvomerkkejä täydennettiin hieman ”väliaikaisessa säännössä”. Sanniteettiupseereilla oli samat arvomerkit kuin upseereilla, mutta lääkäreillä olkalapuissa leijonan sijasta kullattu aesculapiuksen sauva ja eläinlääkäreillä hopeinen.

Miekka kuului vapaussodan aikoihin upseerin asuun ja ratsuväen taisteluvälineisiin ja tämän takia on kai tähän yksityiskohtaan paneuduttu poikkeuksellisen tarkasti.

”Miekkamalliksi vahvistetaan suora lyömämiekka oksideeratusta raudasta tehdyssä tupessa. Jalkaväessä kahvan pää tehty leijonan muotoon ja kapean kädensuojuksen etupuoli Suomen leijonalla varustettu. Ratsuväessä leveä kädensuojus ja sama leijona ainoastaan kädensuojuksessa. Sapeli kannetaan vyötäisillä leveässä nahkavyössä. Miekankannatin: kenraaleilla kultainen, esi- ja komppaniaupseereilla hopeinen, miehistöllä punakeltainen.

Sota-aikana vaihtaa jalkaväki ja tykistö sapelin samanlaisella miekankannattimella lyhyeen hukariin ja ovat sitä paitsi kaikki ne henkilöt, joille sapeli kuuluu revolvereilla varustettuja”.

Määräykset oli kaikesta tarkoitettu ohjaamaan hankintoja. Mikään ei osoita, että niitä olisi kyetty noudattamaan ainakaan keväällä 1918 ja

miekan kahvan leijona-aiheet toteutettiin vasta myöhemmin Gallén-Kal-
lolan suunnitelman mukaan. Leveä nahkainen vyö oli ainoa tämän mää-
räyskohdan varusesine, joka otettiin käyttöön heti.

Etappipäällikön, pääintendentuurin ja teollisuuden välisestä kirjeen-
vaihdosta ilmenee, että ylipäällikkö oli huhtikuun 4. ja 19. päivien välise-
nä aikana hyväksynyt *kesäpuvun*, johon kuului takki, housut ja lakki.³⁵
Puvusta ei ole jäänyt tarkkaa kuvausta, mutta valmistusohjeiden ja So-
tamuseossa olevien näyttöiden perusteella se on ollut kuvan 16 mukai-
nen.

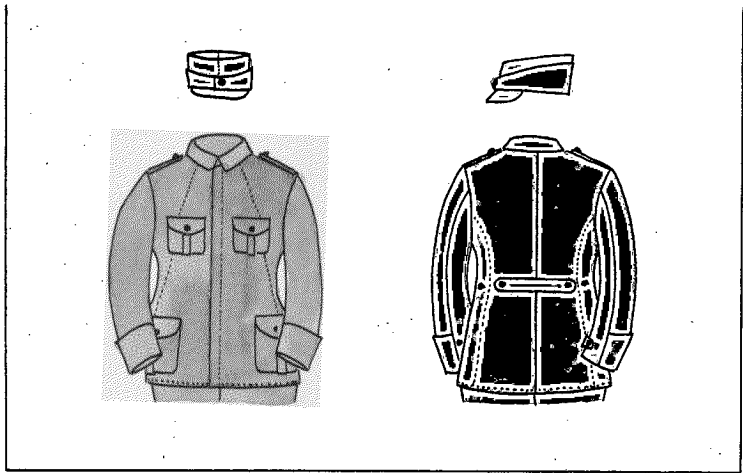
Pukua valmistettiin ensin kyllästetystä reppukankaasta, mutta 19. 4.
annettiin määräys käyttää khakinväristä tvilliiä. Tämä oli heikompa,
mutta sitä oli riittävästi saatavana. Takki valmistettiin vuorittomana ja
kaulus vuorattiin tummalla pumpulikankaalla asetakissa käytetyn val-
koisen sijasta.³⁶

Hyvin laajasti on vallalla käsitys, että valkoinen armeija kävi sotansa
omissa siviilipuvuissaan, joissa oli valkoinen käsivarsinauha. Tämä pitää
paikkansa niiden suojeluskuntien osalta, jotka olivat lähteneet liikkeelle
heti sodan alussa. Näillä oli kohtalaisen kenttäkelpoinen varustus eivät-
kä he saaneet täydennystä nurinoistaan huolimatta. Valmistuvat sotilas-
puvut jaettiin ensisijaisesti värvätuille ja asevelvollisille joukoille ja va-
rustilanne parani jatkuvasti kohti sodan loppua.

On vaikeata arvioida montako sotilaspukua valmistettiin helmikuun
alusta kesäkuun loppupuolelle, jolloin tuotanto lopetettiin.³⁷ Pääinten-
dentuurin lisäksi hankkivat eri rintamasuunnat omatoimisesti pukuja,
jonka lisäksi monella paikkakunnalla ommeltiin pukuja omille suojelus-
kuntalaisille.

Huhtikuun lopulla valmistettiin 75 000 olkalappuparin hankintaa³⁸ ja
näitä tarvittiin sekä noin 30 000 uuteen kesäpukuun että olkalaputtomiin
asetakkeihin, joita näin ollen olisi ollut noin 45 000. Tämän mukaan olisi
noin 70 000 miehen armeijassa³⁹ runsaalla puolella ollut asianmukainen
sotilaspuku. Kehitys on selvästi näkyvissä esimerkiksi teoksessa ”Suom-
men Vapaussota kuvissa”, mikä etenee kronologisessa järjestyksessä.
Ensimmäisessä osassa miehillä on siviilipuvut ja käsivarsinauha, toisen
osan loppupuolella miehillä on pääsääntöisesti sotilaspuku.

Pientä koristeellisuuttakin tarvittiin. Uudenmaan rakuunoiden on-
nistui saada pääintendentuuri tilaamaan toukokuun 16. päivän paraatija
varten 700 mustaa kolmikolkkahattua.⁴⁰

Kuva 16. Kesäpuku.

Kuva perustuu Sotamuseossa olevaan takkiin ja kahteen lakkiin sekä tilauksissa oleviin valmistusohjeisiin. Takissa oli pari erikoisratkaisua, joita ei tapaa muissa puvuissa. Hihansuun ulkolaidassa oli käänne, jonka yläosa oli avoin. Sisälaidassa oli kiristystamppi. Selässä oli tamppi, jolla takki voitiin kiristää vyötärön kohdalla.

A summer uniform.

Virkapukukomitea

Sotilaspukujemme suunnittelu oli keväällä 1918 vaikeata. Oli aloitettava tyhjistä, sillä perinteet ja kehitys olivat katkenneet vuosina 1902—1905 tapahtuneeseen vanhan sotaväen lakkauttamiseen. Maailmalle oli vuosisadan vaihteesta lähtien tullut värikkäiden ja koristeellisten pukujen rinnalle maastoon sulautuvia kenttäpukuja. Eräissä maissa oli näiden pohjalta kehittynyt jopa yhtenäispukuja.

Buurisodassa vuosina 1899—1902 olivat englantilaiset ottaneet käyttöön vihreänkeltaisenruskeat ”khakipuvut”. Venäjän — Japanin sodassa jaettiin talvella 1905 Japanin armeijalle kellertävät khakipuvut ja seuraavien vuosien aikana saivat mm. Ruotsi, Italia ja Saksa harmaat tai vihertävänharmaat kenttäpuvut.

Ensimmäisen maailmansodan aikana siirtyivät kaikki sotaikävät maat käyttämään rintamajoukoissaan yksinkertaisia, maastonvärisiä ja hillityin arvomerkein sekä pelkistetyin tunnuksin varustettuja pukuja.

Keväällä 1918 oli täysin epäselvää, mikä olisi kehityksen suunta. Tulisiko yleisesti käyttöön yksinkertainen ja kenttäkelpoinen yhtenäispuku, vaiko kaksipukujärjestelmä — koruton kenttäpuku ja edustavampi varuskuntapuku.

Meillä varsinaisen sotilaspuvun suunnittelu alkoi huhtikuun puolessa välissä päämajan siirryttyä Mikkeliin. Samoihin aikoihin julkaistiin edellä käsitelty ”väliaikainen sääntö”.

Ylipäällikön välittömään johtoon perustettiin epävirallinen sotilaspuvukomitea, jossa sotilasiantuntijoina olivat kenraalimajuri N. Mexmontan ja eversti H. Ignatius sekä taiteilijoina Akseli Gallén-Kallela ja Eero Snellman*.⁴¹

Komitean taiteilijajäsenet tekivät pukuluonnoksia ja teettivät mallikappaleita. Sotilasjäsenet arvostelivat niitä sotilaallisen käyttökelpoisuuden perusteella ja viimeisen sanan sanoi ylipäällikkö itse. Esittelyissä Snellman toimi tavallisesti muotinukkena.⁴²

Huhtikuun 13. päivänä tapahtuneen Helsingin valtauksen jälkeen keskeytyi komitean työskentely, sillä Gallén-Kallela ja Snellman lähetettiin pääkaupunkiin valmistelemaan toukokuun 16. päivän paraatijuhallisuuksia.⁴³

Pukukomitea jatkoi lyhyen tauon jälkeen työtään Helsingissä Hotelli Fenniassa, jossa sille oli varattu kolme huonetta.⁴⁴ Komitean kokoonpano uusittiin nyt perusteellisesti. Puheenjohtajaksi määrättiin everstiluutnantti M. Spåre ja sotilasjäseniksi eversti T. Costiander**, kapteeni W. Spåre sekä jääkärikapteeni P. Zilliacus. Komitean piirustuskonttorissa toimi Gallén-Kallelan ja Snellmanin lisäksi taiteilija Bruno Tuukkanen sekä lyhyen aikaa arkkitehti J. Paatela.⁴⁵

Komitean työ jatkui tiiviinä heinäkuun alkupuolelle, lopuksi kuitenkin ilman Gallén-Kallelaa. Hän anoi eroa 30. 5 , mutta kenraali Mannerheim määräsi hänet jatkamaan piirustuskonttorin päällikkönä. Kesäkuun 13. päivänä Gallén-Kallela uusi eroanomuksensa ja hänelle myönnettiin toistaiseksi palkatonta lomaa.⁴⁶

Pukukomitean työ ei rajoittunut yksinomaan virkapukuihin. Sekä Mikkeliissä että Helsingissä suunniteltiin mm. lippuja eri joukko-osas-

* Gallén-Kallela oli jo 13. 2. 1918 kutsuttu päämajaan suunnittelemaan kunniamerkkejä ja seteleitä. Ilmeisesti hän joutui vaikuttamaan myös virkapukukysymyksiin, sillä Tukholmaan ja Berliiniin suuntautuvalla hankintamatkallaan hän oli perehtynyt myös sotilaspuvujen nappien valmistukseen.

**M. Spåre ja T. Costiander olivat entisiä Suomen Kaartin upseereja.

toille ja helluntaipyhistä lähtien oli Gallén-Kallela tiiviisti mukana Suomen lipun suunnittelussa.⁴⁷

Pienenä esimerkkinä detaljityöskentelystä on seuraava kertomus. Kun Gallén-Kallela ja Snellman ilmoittautuivat Mikkelissä ylipäällikölle, hän otti käsiteltäväksi sotilasnapit. Esillä oli ilmeisesti poliisimestari Spåren leijonanappiehdotus, jossa oli korkea reunus. Etuna oli, että leijona säilyi himmeänä, mutta haittana oli suurempi kankaan kulutus. Gallén-Kallelalla oli Tukholman matkaltaan mukana Sporrong & Co:n valmistama kupera ja uritettu leijonanappi, joka esiteltiin samassa tilaisuudessa ja se sai Mannerheimin hyväksymisen.

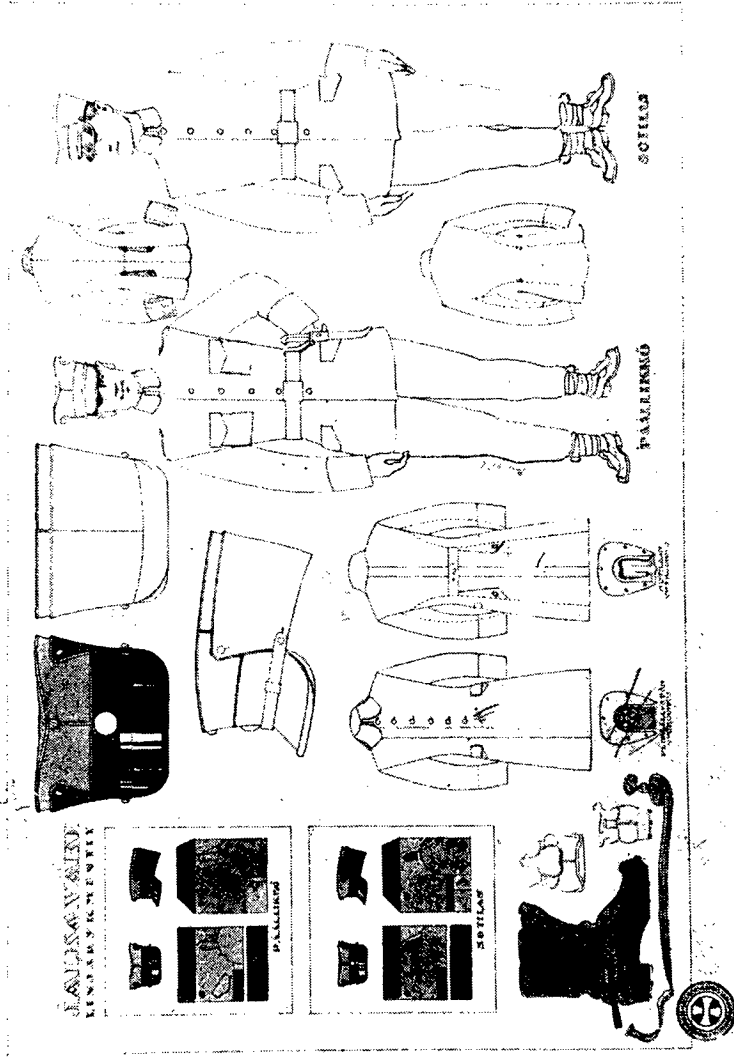
Nappimalli on edelleen puolustusvoimien käytössä ja vuosikymmenien aikana ovat sotilaat napittaneet takkinsa Sporrongin napeilla, ennenkuin valmistus siirtyi Suomeen.⁴⁸

Kevättä 1918 voidaan pitää virkapukusuunnittelussamme eräänlaisena Gallén-Kallela -vaiheena, hänhän suunnitteli muitakin kuin sotilaspukuja. Aihe on hyvin laaja ja ansaitsisi erillisen kokonaistutkimuksen. Tässä yhteydessä rajoitetaan yksinomaan sotilaspukuun ja sitäkin käsitellään kohtalaisen suppeasti.

Gallén-Kallela ei pukusuunnitelmissaan erityisemmin välittänyt kansainvälisistä tyyleistä. Pukuihin yritettiin soveltaa kansallisia piirteitä ja paikoin haettiin aiheita jopa sadan vuoden takaisista Suomen sodan 1808—1809 puvuista.

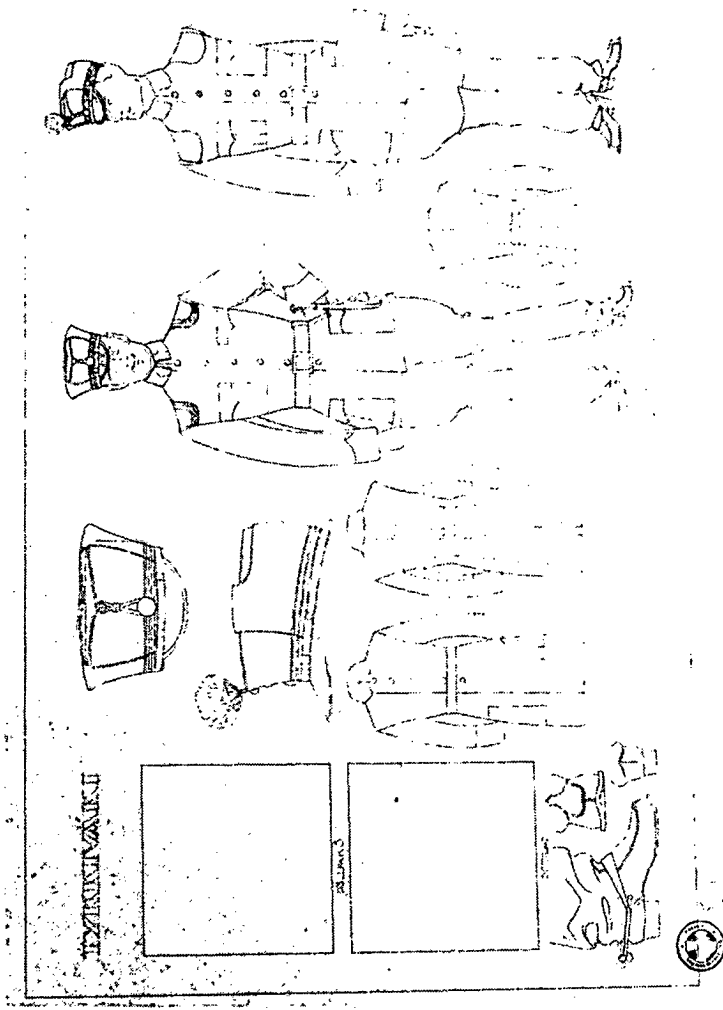
Pukuhahmotelmia oli useita ja näistä on otettu esimerkeiksi kuvissa 17—19 olevat suunnitelmat. Asetakki oli kohtalaisen tavanomainen, mutta ratsuväen kollet-mallinen takki lähenteli jo epäkäytännöllisyyttä. Erikaisuutena olivat olkasuojukset, joiden tuli estää kankaan kuluminen kiväärin hihnan alla. Miehistön olkasuojukset oli tehty ruskeasta nahasta ja reunustettu aselajin värisellä kankaalla. Upseerien olkasuojus oli valmistettu aselajinvärisestä verasta ja ratsuväellä oli dekoratiiviset metalliset olkasuojukset.

Arvomerkkeinä olivat kauluksessa tai sen laatassa olevat heraldiset ruusukkeet sekä upseereilla olkasuojuksen yli tai sen reunassa kulkevat I—3 kullattua nauhaa.

Kuva 17. Jalkaväen puku Gallén-Kallelan mukaan. Erikoisuutena mainittakoon: asetakin olkasuojukset, paulakengät, joissa upseerit käyttivät kannuksia sekä päällistakin korkea pystykaulus. Kuva: Sotamuseo.

Infantry uniform designed by Gallén-Kallela.

Kuva 18. Tykkiväen puku Gallén-Kallelan mukaan. Erikoisuutena mainittakoon kuvan 17 lisäksi la-
pikkaat kannuksineen sekä päällystakin suuret sivutaskut reisien kohdalla. Kuva: Sotamuseo.

Artillery uniform designed by Gallén-Kallela.

Päähineitä näyttää olleen kahta tyyppiä. Jalkaväen ja tykkiväen pukukuivissa on "yleispäähine"-hahmotelma, jossa koristeellisuus työtyöhöineen ja arvomerkin nauhoineen viittaa varuskuntakäyttöön. Toisaalta alaslaskettavat korvalaput viittaavat kenttäasuun. Ratsuväen pukukuivassa on selvästi Suomen sodan aikainen silinteri, jonka olisi jo pitänyt kuulua pukuhistoriaan.

Kokardeja oli kaksi, joita yhdisti punos. Alimpana oli iso punakeltainen leijonakokardi (kuva 14) ja ylempänä pienempi maakuntakokardi*. Ratsuväen silinterissä järjestys oli näköjään päinvastainen.

Päällystakissa oli vanhanaikainen korkea kääntökaulus ja reisien kohdalla kookkaat, ja ilmeisen epäkäytännölliset sivutaskut.

Jalkineissa oli suomalaiskansallinen leima mennyt pisimmälle. Jalkaväellä oli paulapieksut koristeellisin nauhoihin ja tykkiväellä "riukuvarsilapikkaat", mitkä tietysti olivat mukavat syvässä lumessa.

Sivuaseeksi suunniteltiin miekan lisäksi lappalaistyylistä puukkoa.

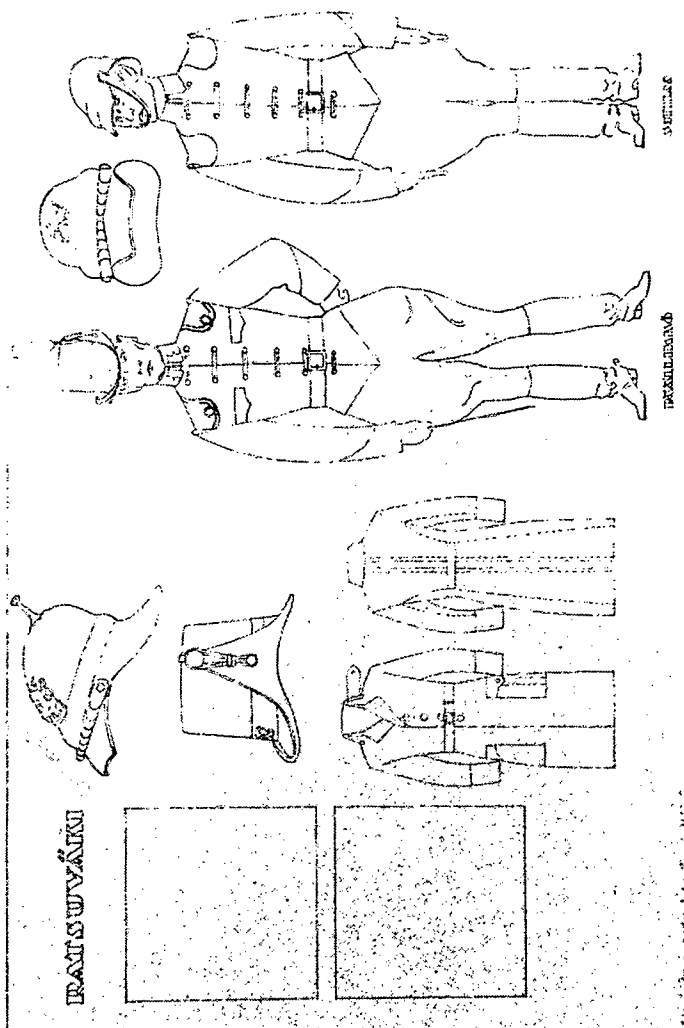
On mahdollista, että Gallén-Kallelan ja pukukomitean sotilasjäsenien välillä oli erimielisyyksiä. Todennäköisesti eivät vuosia sodassa olleet upseerit ja nuoret jääkärit mieltyneet työtyöhättuihin, paulakenkiin ja lapinleukuihin. Erimielisyyksiin viittaa Gallén-Kallelan pyrkiminen siviilitehtäviin sekä se, että kuukausi eron jälkeen julkaistut pukumääräykset poikkeavat aivan oleellisesti Gallén-Kallelan suunnitelmista. Niistäkin varusesineistä, jotka kelpuutettiin ohjeisiin, toteutui lopullisesti vain muutama.

Suomen sotajoukkojen virkapuku

Heinäkuun puolessa välissä, noin kuukausi Gallén-Kallelan lomautuksen jälkeen senaatin puheenjohtaja P. E. Svinhufvud vahvisti "Suomen sotajoukkojen virkapuvun". Tämä oli tarkoitettu pysyväksi, joten samalla kumoutui huhtikuussa annettu "Väliaikainen sääntö Armeijan virkapuvuista". Ylimenokausi määrättiin pitkäksi, syyskuun 1. päivään 1919. Arvomerkit ja joukko-osastojen tunnukset oli kuitenkin otettava käyttöön heti**.

* Eräissä kokardipiirroksissa on puna-keltaisen värin sijasta aselajivärit.

** On epäselvää, kuka oli uuden pukumallin varsinainen ideoija. Toiminnassahan oli edelleen sivulla 53 mainittu pukukomitea.

Kuva 19. Ratsuväen puku Gallén-Kallellan mukaan. Erikoisuutena on Suomen sodan 1808—09 aikainen silinteri työttöineen. Kuva: Sotamuseo. Cavalry uniform designed by Gallén-Kallela.

Koko toimenpide vaikuttaa hätiköidyltä, sillä suunnittelu oli vielä kesken. Määräykset annettiin kahdessa runsaan viikon välein ilmestyneessä Suomen Senaatin Sotaasiaintoimituskunnan käsikylehdessä. Heinäkuun 15. päivänä julkaistiin määräysten pääosa⁴⁹ ja 25. päivänä päähipteineitä koskevat osat⁵⁰. Kokardi lienee unohtunut kokonaan ja joukko-osastoja käskettiin lähettämään piirustukset käyttämistään erilaisista merkeistä.

Hätiköimiseen viittaa myös se, että tuolloin vahvistettiin sellaisiakin puku- ja varusesineitä, joita heti ryhdyttiin muuttamaan tai joita ei ollenkaan kyetty toteuttamaan. Gallén-Kallelan suunnitelmiin oli tehty oleellisia muutoksia, suomalaiskansallisia erikoisratkaisuja oli karsittu ja päädytty varsin tavanomaiseen tyyliin.

Puku oli tarkoitettu yhtenäispuvuksi. Ajan käsityksen mukaan se oli sopiva kenttäkäyttöön ja mm. reunusväreillä siihen oli saatu tarvittavaa tyylikkyyttä. Pukuihin tuli valitettavasti eräitä suurvaltamaisia piirteitä, joiden toteutus tuotti vaikeuksia pienissä oloissamme.

Palveluspaikan mukaan oli kolme eriväristä pukua sekä ratsuväen erikoissovellutus. Lisäksi perustuivat joukko-osasto- ja aselajitunnukset hyvin monimutkaiseen reunusvärijärjestelmään. Näiden noudattaminen olisi vaatinut kohtuuttomia kustannuksia varsinkin upseereilta, heitähän siirrettiin yhtenäin järjestelynalaisissa nuorissa puolustusvoimissamme.

Seuraavassa käsitellään vahvistettu virkapuku yksityiskohtaisesti.

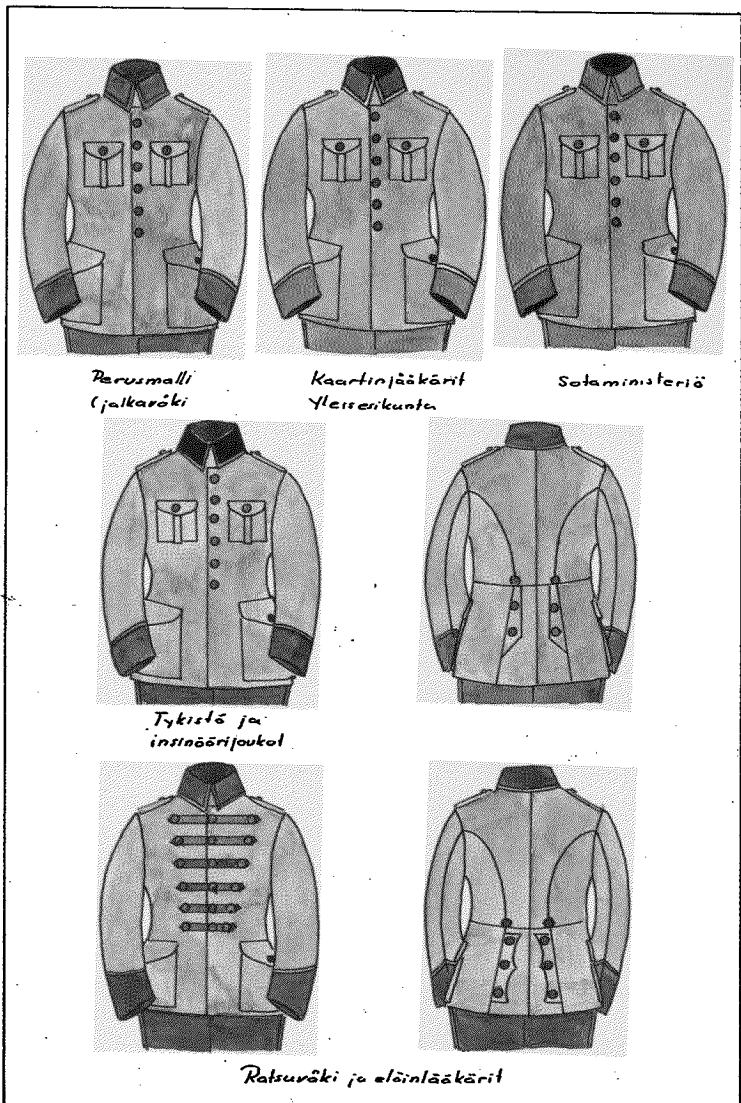
Sotilaspuvun kankaan tuli olla luonnonväristä ruskeahkonharmaata sarkaa*, kaartinjääkäreillä ja yleisesikunnalla heikosti harmaan vihertävää sekä sotaministeriöllä alaisine laitoksineen teräksenharmaata.

Asetakki oli klassista mallia: vartalonmukainen ja yksirivinen, rinta- ja sivutaskuin. Kaksinkertainen, irtoliepein varustettu kaulus ja suoriksi leikatut hihankäänteet olivat takkia tummemmasta kankaasta. Asetakin selkäpuolta oli koristeltu vanhan pukumuodin mukaisilla taskunkansilla.

Alipäällystön ja miehistön asetakki oli ilman rinta- ja takataskuja. Selässä oli yksinkertaisempi leikkaus ja vyötäisten kohdalla oli neljä Gallén-Kallelan suunnittelemaa vyökoukkua kannattamassa vyötä (kuva 17).

Tykistön ja insinöörijoukkojen kaulus oli poikkeuksellisesti mustaa samettia.

* Myöhemmin sallittaisiin käyttää myös verkkaa.

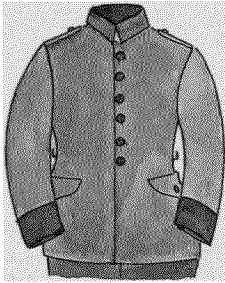

1.12.24 19.

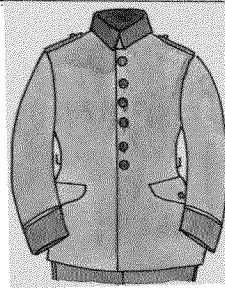
Kuva 20. Upseerien asetakit.

Housut olivat samaa väriä kuin asetakin kaulus ja hihankäänteet. Palveluksen ulkopuolella voitiin rauhan aikana käyttää myös mustia housuja.

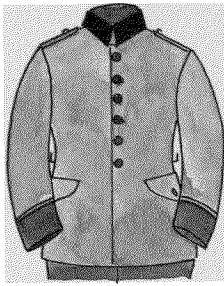
The tunics of officers.

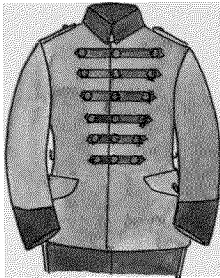
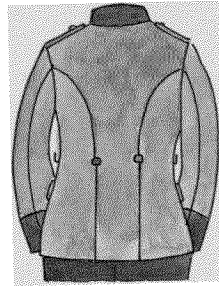
Perusmalli (jx)

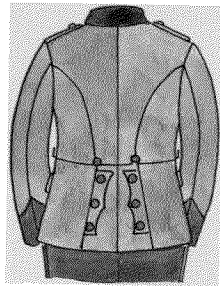
Kaartin jääkärit

Tykistö ja
insinöörijoukot

Raturoäki

J. P. P. P.

Kuva 21: Alipäällystön ja miehistön asetakit.

The tunics of NCO's and the rank-and-file.

Kuva 22. Tampereen rykmentin vänrikkejä vuonna 1919 puvuissa, jotka vahvistettiin 15. 7. 1918. Kuva: Sotamuseo.

Lieutenants 2nd grade of the Tampere Regiment in uniforms which were certified 15. 7. 1918.

Kuva 23. Suomen Valkoisen Kaartin 4. komppanian aliupseereita vuonna 1918.

Keskimmäistä lukuunottamatta on miehillä kohtalaisen yhdenmukaiset puvut. Osalla on vapaussodan aikaiset asetakit, osalla jääkäripuku ja muutamilla 15. 7. 1918 vahvistettu puku. Kaulusnauhoissa on eroavuutta, toisilla se kiertää kauluksen ympäri, toisilla on saksalaisittain vain kauluksen etuosassa kaluuna. Pähineenä on epävirallinen lippalakki. Kuva: Sotamuseo.

NCO's of the 4. Company of the Finnish White Guards in 1918. The man in the middle withstanding the others have fairly similiar uniforms. Some of them have a tunic from the War of Liberation, others jaeger-uniforms and a few the uniform certified 15. 7. 1918. The collar straps have differences: in some it turns around the collar, in others it is in a German manner only a strap in the fore of the collar. The headgear is an unofficial cap.

Ratsuväen asetakki poikkesi yleisestä mallista seuraavasti:

- kaulus sekä vinoonleikätut hihankäänteet olivat ruskeat,
- rintapuolella oli kolme nappiriviä, joita yhdistivät kaksinkertaiset 7 mm:n levyiset ruskeat nauhat. Näiden takia takissa ei ollut rintataskuja,
- takataskujen kannet olivat kolmikärkiset*,
- takki oli lyhyempi kuin muissa aselajeissa.

*Eläinlääkärien asetakin takataskujen kannet olivat samanlaiset kuin ratsuväellä.

Kuva 24. Karjalan Ratsujääkäri Rykmentin upseereita 15. 7. 1918 vahvistetussa puvussa. Kuva: Sotamuseo.

Officers of the Karelian Cavalry Regiment in uniforms certified 15. 7. 1918.

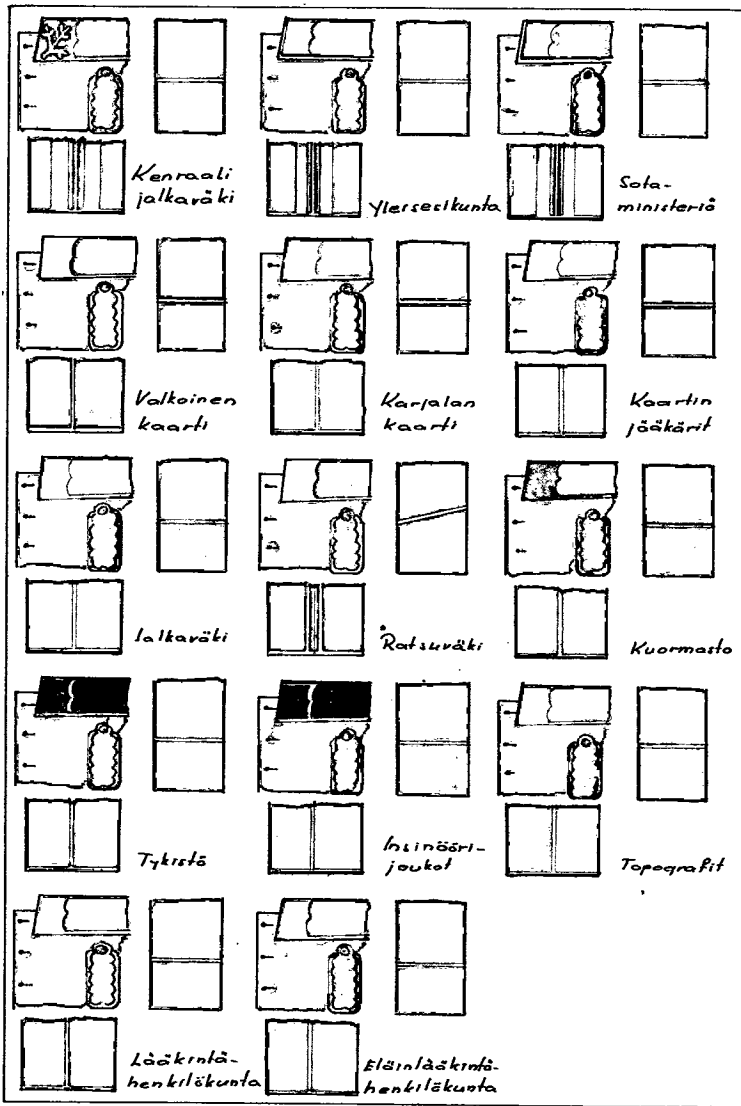
Housut olivat takinkauluksen väriä, paitsi tykistöllä ja insinöörijoukoilla, joilla ne olivat samaa väriä kuin jalkaväellä. Kuosiltaan housut olivat suippohousuja (pitkät suorat) tai ratsuhousut. Rintama(kenttä)palveluksen ulkopuolella upseerit saivat käyttää pitkiä housuja, joiden lahkeissa oli pitimet. Rauhan aikana sallittiin myös mustien housujen käyttö.

Reunusväreillä osoitettiin joko aselaji tai joukko-osasto ja reunuksien sijoittelu pukuun oli hyvin runsasta, kuten allaoleva luettelo osoittaa.

a) Upseerien asetakin *kauluksen* etu- ja alaosassa oli reunus, jonka lisäksi kenraaleilla ja esipuseereilla oli aselajinväriset kauluslaatat.

Poikkeuksena olivat:

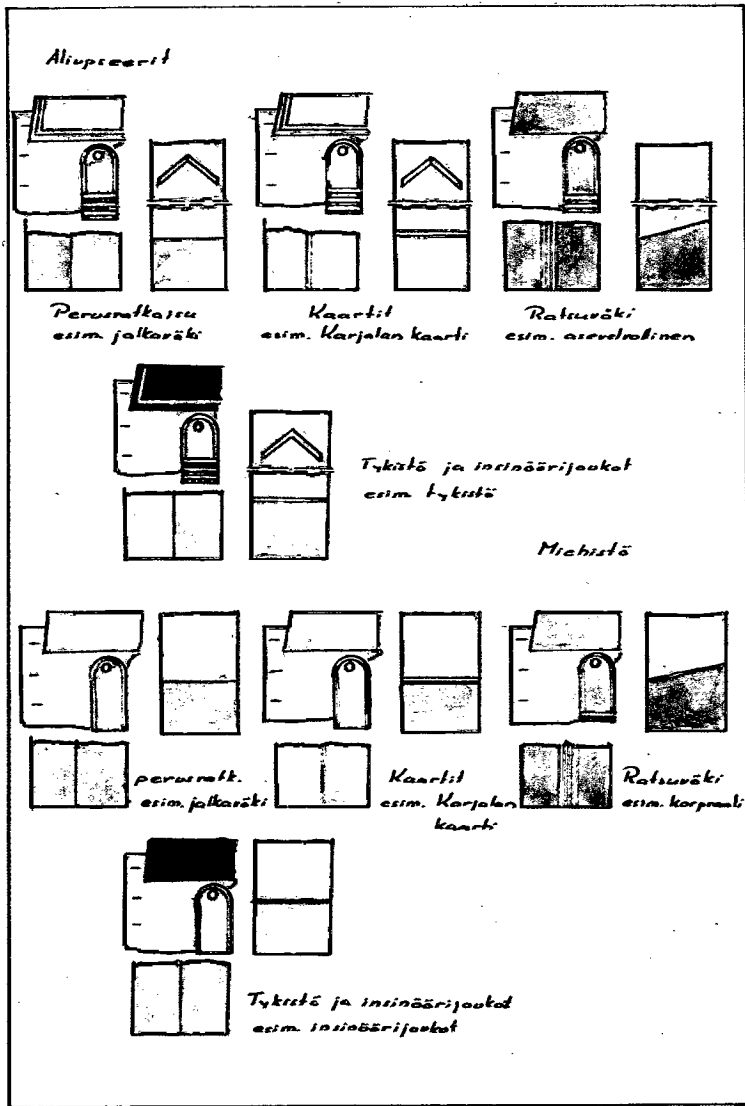
- tykistön ja insinöörijoukkojen musta samettikauluslaatta, jota ympäröi aselajinvärisen reunus,
- yleisesikunnassa ja sotaministeriössä palvelevien valkoinen reunus.

14. 10. 24

Kuva 25. Reunusvärit upseerien asetakissa ja housuissa. Esimerkkinä esiuupseerin asetakki.

Braid colours in officers' tunic and trousers. The example is a staff officer's tunic.

26.10.04 BR

Kuva 26. Reunusvärit aliupseerien ja miehistön asetakissa ja housuissa.
Braid colours in the tunic and trousers of NCO's and the rank-and-file.

b) Upseerien asetakin sekä kenraalien ja esiuupseerien päällystakin *hankäänteiden* yläreunassa oli aselajinvärinen reunus.

Poikkeuksena oli:

- kaartinjoukoissa kaikilla valkoinen reunus,
- tykistössä ja insinöörijoukoissa, myös alipäällystöllä ja miehistöllä oli aselajinvärinen reunus.

c) *Housuissa* oli kaikilla upseereilla sekä kaartinjoukkojen alipäällystöllä ja miehistöllä reunus housujen ulkosaumassa. Lisäksi oli upseereilla myös lahkeensuussa reunus.

Kenraaleilla oli reunuksen kummallakin puolen 2.5 cm:n levyiset kaistaleet ja yleisesikuntaupseereilla sekä sotaministeriössä palvelevilla 1.5 cm:n kaistaleet. Erikoista oli, että kahdella jälkimmäisellä oli valkoinen saumareunus.

Poikkeuksen muodosti ratsuväki. Housuissa ei ollut saumareunusta, mutta kaikilla oli kaksi 7 mm:n levyistä kaistaletta.

d) *Olkalapuissa* oli upseerien punosten alla aselajinvärinen pohja. Alipäällystöllä ja miehistöllä oli kauluksen värinen olkalappu, jossa oli aselajinvärinen reunus. Poikkeuksena olivat kaartinjoukot, joilla oli aselajinvärinen olkalappu valkoisella reunuksella. Poikkeuksen poikkeuksena oli Valkoinen Kaarti, jolla oli sininen olkalappu valkoisella (joukko-osaston värisellä) reunuksella.

e) Reunuksien sijoittelua *päähineeseen* käsitellään myöhemmin.

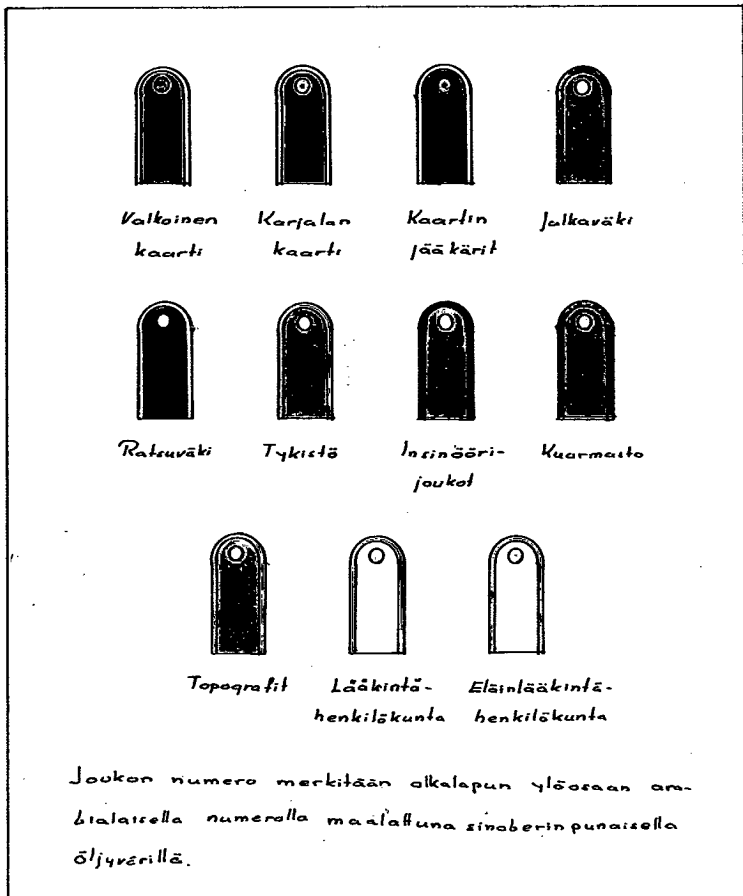
Reunusväri vahvistettiin viidelle joukko-osastolle (vast.) ja kahdeksalle aselajille. Yleisesikunta sai kansainvälisen punertavan sävyn, meillä vaalean vaarainpunaisen. Sotaministeriölle ja sen alaisille laitoksille määrättiin kirkaansininen.

Kolme rykmenttiä nousi erikoisasemaan, kun kenraali Mannerheim Helsingin paraatissa 16. 5. 1918 ilmoitti muodostaneensa kolme kaartinjoukkoa: Suomen Valkoisen Kaartin, Karjalan Kaartin sekä Kaartin Jääkärirykmentin. Tämä tapahtui muistoksi Pohjanmaan ja Karjalan väestön suuresta uhrautuvaisuudesta vapaussodan alusta alkaen sekä tunnustukseksi jääkärien osuudesta sodassa.

Valkoisen Kaartin väri oli valkea, tunnustus valkoiselle armeijalle ja olihan vanha perinteellinen ”henkikaartin” väri sopiva pääkaupunkiin sijoitettavalle valiojoukko-osastolle.

Kaartinjääkärien vihreä väri pohjautui luonnollisesti Saksassa palvelleiden jääkärien perinteelliseen väriin.

Karjalan Kaartin vaarainpunaiseen ei ole löytynyt perusteluja.

Kuva 27. Joukko-osasto- ja aselajivärit alipäällystön ja miehistön olkalapuissa.

Unit and arm-of-service colours on the shoulder boards of NCO's and the rank-and-file.

Aselajiväreistä todettakoon, että ratsuväki sai nyt pysyvästi jääkärien ratsuväkiosaston keltaisen värin (kts. s. 50). Tykistö ja insinöörijoukot* saivat tavallaan kahdet värit. Kauluksen musta väri oli jo sinänsä perinteellinen tykistölle, sapööreille ja minööreille. Reunusvärinä käytetty ty-

* Insinöörijoukkoja olivat pioneeri- ja tiedonantjoukot.

kistön punainen oli kansainvälisesti yleisessä käytössä. Insinöörijoukkojen punaisen violetti oli vanha tekniikan väri.

Muiden aselajien värit näyttävät olleen poimintoja kansainvälisestä aselajivärivalikoimasta. Edelleen hyväksyttiin jo keväällä vahvistettu kuormaston ruskea väri, jota muualla ei tunnettu.

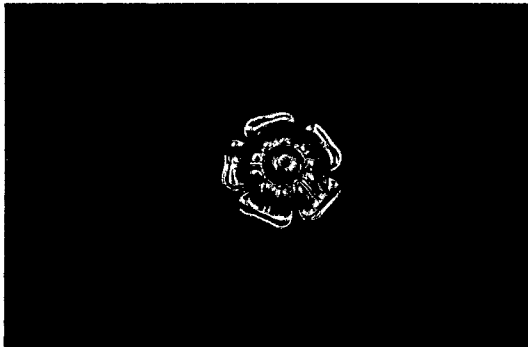
Arvomerkkien sijoituksessa säilytettiin upseerien kohdalta vapausso-
dassa omaksuttu tapa, ne vahvistettiin asetakin kaulukseen ja päällystak-
kin hihakäänteeseen. Alipäällystön arvomerkit muuttuivat nyt olkalap-
puihin.

”Arvomerkkitähtinä” otettiin käyttöön kullanväriset heraldiset ruu-
sukkeet. Valinta oli Gallén-Kallelan ja hän oli käyttänyt tätä Suomen
vaakunan saatekuviota Vapaudenristin ja Suomen Valkoisen Ruusun
keskuskuviona.

Ruusukkeet noudattivat 1-2-3-järjestelmää. Komppaniaupseereilla
ne oli sijoitettu suoraan kaulukseen, esiuupseereilla kauluslaattaan ja ken-
raaleilla Gallén-Kallelan piirustuksen mukaiseen koristeelliseen kaulus-
laattaan.

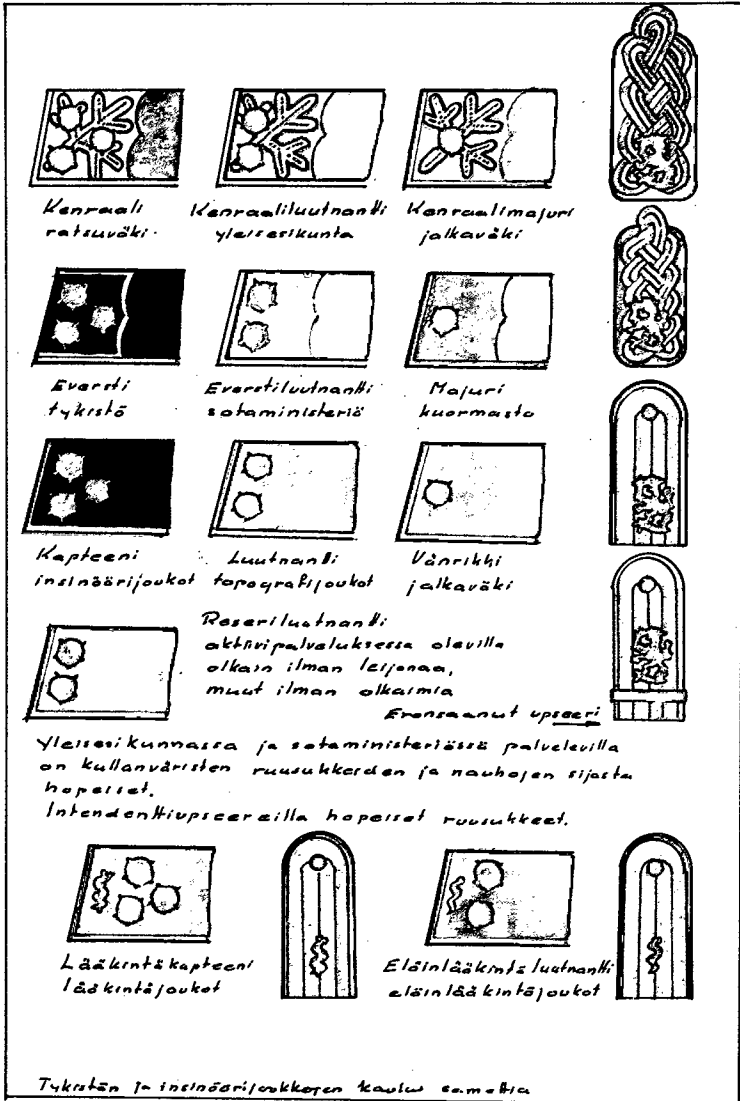
Poikkeus: Reservinupseereilla ja ”intendenttiupseereilla” oli hopei-
set ruusukkeet, intendenttilaitoksessa palvelevilla vakinaisilla upseereilla
kuitenkin samanlaiset kuin muilla upseereilla.

Lääkintä- ja eläinlääkintäupseereilla oli hopeiset ruusukkeet sekä
kullattu aesculapiuksen sauva tai kiemurteleva käärme.

*Kuva 28. Gallén-Kallelan suunnitteleva arvomerkkiruusu. Kuva on
luonnollista kokoa. Kuva: Sotamuseo.*

*Rank rosette designed by Gallén-Kallela. The photograph is of natural
size.*

12.10.94 97.

Kuva 29. Upseerien arvomerkit asetakin kauluksessa sekä olkalaput.

The rank badges of officers on the collar of the tunic and shoulder boards.

Kuva 30. Kenraalimajurin kaulusarvomerkit sekä kenraalin punosolkain.

Kenraalimajuri Kaarlo Edvard Kivekäs. Kuva: Sotamuseo.

Collar badges of a major-general and braided shoulder straps of a major-general.

Upseerien olkalaput ilmaisivat arvoluokan ja käyttöön vahvistettiin samanlaiset saksalaiset olkalaput kuin huhtikuussa. Aktiiviupseerien olkalapun alaosassa oli kullattu valtakunnan leijona Gallén-Kallelan piirustuksen mukaan ja sen yläpuolella joukko-osaston numero keltaista metallia olevana arabialaisena numerona.

Vakinaisessa palveluksessa olevilla reservinupseereilla ei ollut leijonaa olkalapuissa ja muilla reservinupseereilla ei ollut olkalappuja ollenkaan*. Nämä määräykset koskivat myös ”intendenttiupseereja”.

Lääkintä- ja eläinlääkintäupseereilla oli leijonan sijasta samat erikoismerkit kuin kauluksessa.

Eronsaaneilla upseereilla, joilla oli oikeus kantaa sotilasvirkapukua, oli oma tunnus — olkalapun alaosassa oleva 7 mm:n kultanauha**.

Lisämääräyksenä oli, että liikekannallepanossa kaikki metallinväriset tuntömerkit vaihdetaan ”kenttäharmaihin”.

Erikoisena voidaan pitää määräystä, jonka mukaan yleisesikunnassa sekä sotaministeriössä ja sen alaisissa laitoksissa palvelevilla oli hopeiset

* Alkuperäisissä määräyksissä N:o 3/15. 7. 1918 ei reservinupseereille kuulunut olkalappuja edes vakinaisessa palveluksessa.

** Vasta määräyksessä N:o 5/25. 7. 1918.

punokset ja nauhat kultaisten sijasta. Tämä koski siis vain em. laitoksissa palvelevien kenraalien olkalappuja ja myöhemmin selostettavia päällystakin arvomerkkejä. Tällainen tapa korostaa jotakin joukko-osastoa tai laitosta oli käytössä mm. Ranskassa ja Itävalta-Unkarissa. Tavallisesti oli kyse tietyistä riippuvuussuhteesta, esimerkiksi arvomerkkitähtien piti olla päinvastaista metallia kuin napit tai kaluunat.

Alipäällystöllä oli sekä asetakissa että päällystakissa samanlaiset arvomerkit. Käyttöön otettiin venäläistyyppinen järjestelmä, mikä oli meillä tuttu "vanhan väen" puvuista. Arvomerkkeinä käytettiin 7 ja 13 mm:n hopeanauhoja. Näyttävimpiä olivat pestatun alipäällystön kultaiset kaulusnauhat sekä vasemmassa hihassa pidettävät, niin ikään kultaiset yrikavuosiomerkinät.

Olkalappujen yläosassa oli — samoin kuin miehistöllä — sinoberin-punaisella öljymaalilla maalattu joukko-osaston numero.

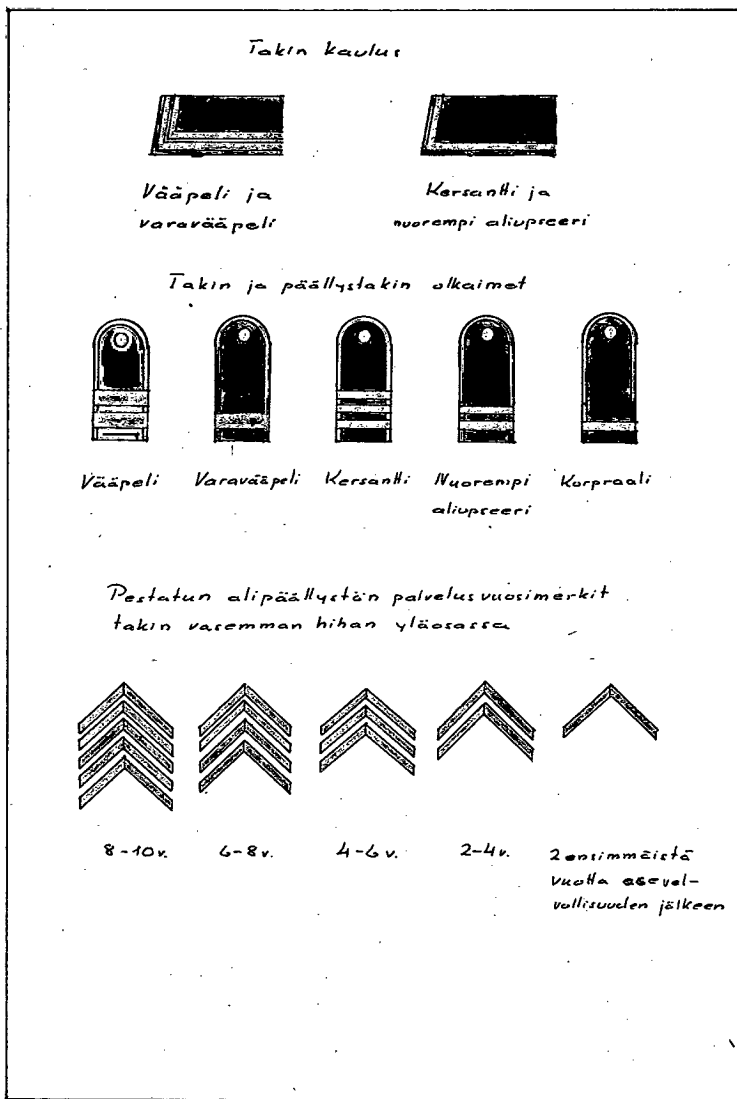
Sotalaitoksessa palveli myös upseerin arvoa vailla olevia virkailijoita. Näillä oli arvomerkinä 1—3 kappaletta 7 mm:n kultakaluunaa hihassa arvoluokasta riippuen (kuva 33). Merkit olivat hyvin vaatimattomat siitä huolimatta, että kyseessä saattoi olla jopa kenraaleihin rinnastettavia virkailijoita.

Päällystakki oli samaa väriä kuin asetakki tummalla kauluksella. Upseerien takki oli yksirivinen ja varustettu takataskuin. Muilla oli kaksirivinen leikkaus piilonapein, mutta edessä keskellä kuuden napin rivi. Ratsuväen päällystakki oli pitempi, siinä oli vinoon leikatut hihankäänteet ja ruskea kaulus.

Upseerien arvomerkit päällystakissa olivat nyt johdonmukaisemmat kuin "väliaikaisessa säännössä". Ruusukkeet kiinnitettiin hihankäänteeseen yläosaan samalla lailla ryhmitettynä kuin kauluksessa. Arvoluokat erottuivat siitä, että komppaniaupseereilla oli pelkät tähdet, esiupeereilla aselajireunus hihankäänteiden reunassa ja kenraaleilla lisäksi 5 cm:n levyinen kultakaluuna*.

Päällystakin lisäksi oli upseereilla oikeus käyttää päällystakin väristä *sadetakkia* ilman arvomerkkejä.

* Yleisesikunnassa sekä sotaministeriössä hopeakaluuna.

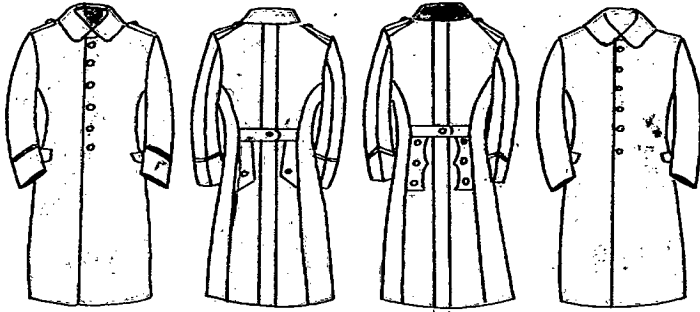

20.10.84 OR

Kuva 31. Alipäällystön arvomerkit sekä pestatun alipäällystön vuosipalvelusmerkit.

The rank badges of the NCO's and the insignia marking the years of service of the enlisted NCO's.

Upseerit

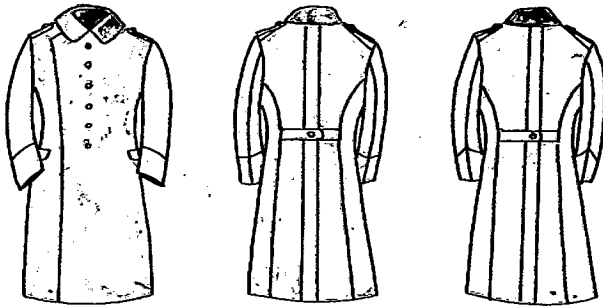
perusmalli
(jalkaväki)

perusmalli
(sotaministeriö)

ratsuväki

sadetakki

Alipäällystä ja miehistä

perusmalli
(jalkaväki)

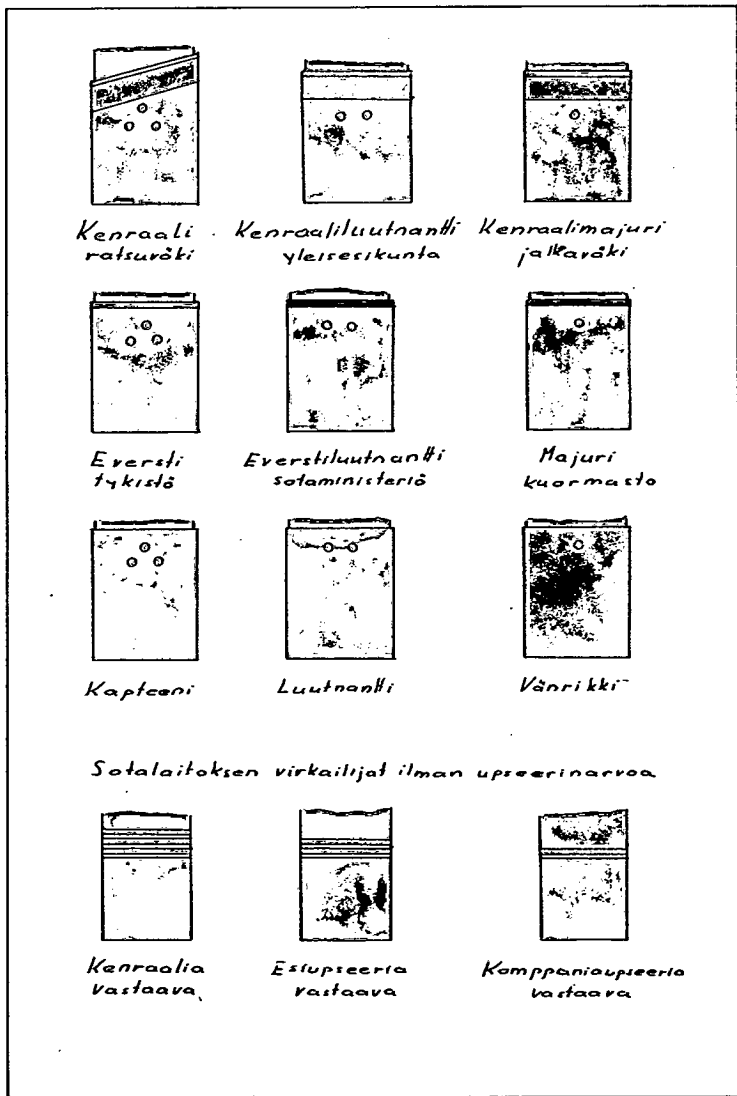
perusmalli
(kaarti, jääkäri)

ratsuväki

A. I. 8622

Kuva 32. Päällystakki.

A greatcoat.

Kuva 33. Arvomerkit upseerien päällystakissa sekä virkailijoiden arvo-
merkit.

Rank badges on officers' greatcoat and the insignia of officials.

Jalkineiksi määrättiin jalkaväessä paulapieksut (kuva 17) ja ratsuväessä pitkävartiset mustaamattomat ratsusaappaat tai pieksut ilman kärkeä (kuva 19). Säännöstä sallittiin eräitä poikkeuksia: kenttäoloissa voitiin käyttää saappaita, upseereille tämä sallittiin kaikissa oloissa sekä myös kengät nahkasäärystimiseen tai säärikäärein. Upseerit saivat kenttäpalveluksen ulkopuolella käyttää mustia kenkiä.

Poikkeuksesta tuli pääsääntö, sillä vuoden 1918 jälkipuolella hankittiin noin 38 000 saapasparia, mutta vain 300 paria pieksuja. Kenkiä hankittiin yli 21 000 paria, suurin osa marssikenkiä, mutta paulapieksuja vain 6 000 paria.⁵¹

Sivuaseet hyväksyttiin Gallén-Kallelan suunnitelman mukaan. Ratsastaville sekä kaikille upseereille majurista ylöspäin tuli käyräsapeli mustalla tupella, muille upseereille lappalaismallinen puukko. Palveluksen ulkopuolella saivat upseerit käyttää kevyttä miekkaa. Alipäällystölle ja miehistölle vahvistettiin veitsipistin. Edellä mainituista esineistä tuli aikanaan käyttöön upseerien miekan kädensuojustimen malli sekä joku-nen määrä veitsipistimiä.

Pukumääräysten mukaan tuli kaikille 5 cm leveä nahkainen vyö, jonka solki vahvistettaisiin myöhemmin — mikä jäi kuitenkin tekemättä. *Kannukset* kuuluivat ratsastaville sekä kaikille upseereille majurista ylöspäin.

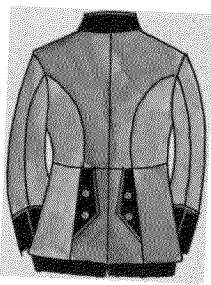
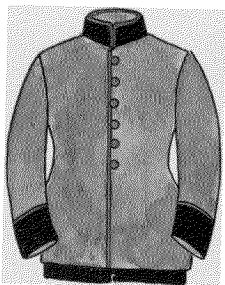
Juhlapuku erottui palveluspuvusta niukanlaisesti, ruskeiden hansikkaiden sijasta oli valkoiset. Kahdella kaartinrykmentillä oli sentään koristeena 10 cm:n levyinen valkoinen hihanauha vasemman hihan yläosassa. Valkoisella Kaartilla oli nauhassa Pohjanmaan vaakuna ja Karjalan Kaartilla Karjalan vaakuna.

Lämpimänä vuodenaikana voitiin käyttää ohuesta pestävästä kankaasta valmistettuja takkeja. Tätä sovellettiin siten, että heinä-syyskuussa valmistettiin lähes 33 000 kuvan 16 mukaista kesäpukua, mutta ilman rintataskuja.⁵²

Seurustelupuku oli kuvan 34 mukainen, mutta ilmeisesti hyvin harvinaisen.

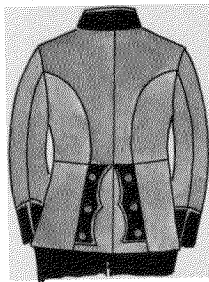
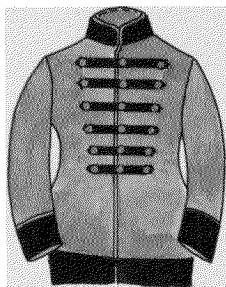
Päähineet määritettiin vasta heinäkuun 25. päivänä julkaistussa käsikylehdessä.⁵³ Näistä ei yksikään tullut lopullisesti käyttöön.

Lakki oli Gallén-Kallelan mallin mukainen. Jäykkä, korkea muoto ja

Esim. jalkaväki

Vierasrikunnassa sekä sotaministeriössä ja sen alaisissa laitoksissa palvelevilla hopeiset napit. Tykistöä sekä insinöörijoukoissa palvelevilla on samallinen kaulus

Ratsuväki

7.12.09 BR

Kuva 34. Seurustelupuku eli varavormu.

The festivity uniform or the "substitution":

Vahvistettu lakkimalli

Kenraali
jalkaväki

Esipääll.
tykistö

Komppaniaupseeri
sotaministeriä

Kaartin
alipääll. ja mieh.
kaartin jääkäri

Alipääll. ja mieh.
tykistö

Alipääll. ja mieh.
ratsumestari

Syksyllä 1918 hankittuja päähineitä

"Kevyt kenälakki" m/18"

Turkislakki "m/18"

Syksyllä 1918 käytössä olleet päähineet

"Kenälakki"

"Jääkärilakki"

Epävirallinen
lippalakki

Uudenmaan
Rakuunarykmentti

Kuva 35. Syksyn 1918 lakkikokoelma.

A collection of caps in use in autumn 1918.

italialaismallinen leveä musta lippa edustivat varuskuntakäyttöä. Alaslaskettava ”sateensuoja” antoi kenttäkelpoisuutta. Lakissa toistui tavakin värit siten, että sateensuoja ja paarre olivat kauluksen väriset. Upseereilla sekä kaartinjoukkojen alipäällystöllä ja miehistöllä oli aselajinväriinen reunusnauha lakin päällyksen saumoissa, paarteiden yläreunassa sekä sateensuojan etu- ja yläreunassa. Yleisesikunnassa ja sotaministeriössä olivat reunukset valkoiset. Muun alipäällystön ja miehistön lakissa oli aselajinreunuksen sijasta paarteiden väriset nauhat myös lakin päällisen saumoissa antamassa lakille jäykkyyttä.

Lakin remmi oli mustaa nahkaa paitsi esiupeereilla ja kenraaleilla, joilla oli kullattu tai hopeinen palmikko. Ratsuvaessa oli remmin sijasta ylänapeista riippuva palmikko, joka kenraaleilla ja esiupeereilla oli kulanvärinen, muilla ruskea.

Edellä selostettuja lakkeja on ilmeisesti valmistettu hyvin pieni määrä.

Talvilakki tuli tehdä ”eversti Spären esittämän mallin mukaan”. Käskylehden seloste on hyvin vajavainen ja tämän tyyppisistä ja Sotamuseossa olevien piirrosten mukaisista päähineistä ei ole havaintoa.

Käytännössä oli joukoilla vapaussodan aikaiset jääkärilakit sekä sodan alussa valmistetut kenttälakit, Uudenmaan rakuunoilla mustat kolmikolkkahatut. Yllättävän nopeasti yleistyi epävirallinen ”koppalakki”, jota näyttää olleen myös varusmiesaliupeereilla, jopa korpraaleilla (kuva 35).

Kypärä vahvistettiin Gallén-Kallelan mallin mukaan (kuvat 19 ja 37). Tyyppi tuo mieleen brittiläiset siirtomaajoukkojen päähineet tai yleensä hellekypärän. On ihmeellistä, että muutama vuosi sen jälkeen kun Keski-Euroopan rintamalla oli syntynyt nykyaikainen teräskypärä meillä vielä suunniteltiin tällaisia muotoja.

Hyväksytty kypärä kuului myös toteutumattomiin ajatuksiin. Meillä otettiin käyttöön venäläinen kypärä, jota oli valmistettu G. W. Sohlbergilla ja V. W. Holmbergilla noin 600 000 kappaletta. Näitä oli vapaussodan puhjettua vielä toimittamatta noin 500. Ranskalaisia kypäriä hankittiin keväällä 1919 erään suuren aseoston yhteydessä.⁵⁴

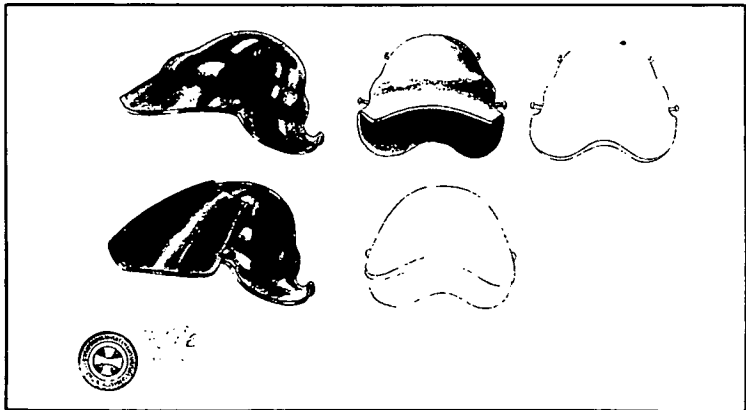
Suomi oli kesällä 1918 saanut sotilaspuvun rauhanajan armeijaa varten — ainakin paperilla. Upseerit näyttävät kiitettävän nopeasti hankinneen uusia pukuja, mutta alipäällystön ja miehistön pukuhankinnat alkoivat vasta syksyllä. Vuoden loppuun mennessä, jolloin hankinnat keskeytettiin, oli hankittu noin 33 000 uutta sotilaspuvua sekä lisäksi noin 26 000 housut.⁵⁵

Kuva 36. Gallén-Kallelan suunnitteleva lakkki.

Walter Frisk, Helsingin suojeluskunnan II Rykmentin II Pataljoona. Kuva: Sotamuseo.

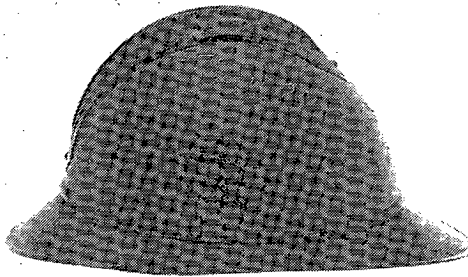
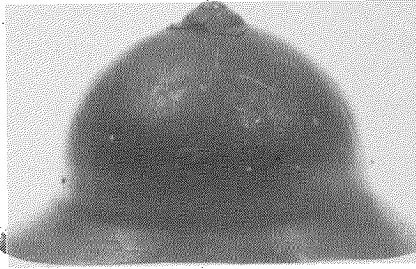
A cap designed by Gallén-Kallela.

Kuva 37. Gallén-Kallelan kypäräehdotus.

Ainoa asia, mikä viittaa maailmansodassa saatuihin sotakokemuksiin on alhaalla vasemmalla oleva otsasuojus. Tällaista lisälaitetta käyttivät saksalaiset ja Itävalta-Unkarin sotilaat kypärissään. Kuva: Sotamuseo.

A proposition for helmet by Gallén-Kallela.

*Kuva 38. Käytössä olleet kypärämallit.
Ylhäällä venäläinen m/17 ja alhaalla ranskalainen m/15. Kuva: Sotamuseo.*

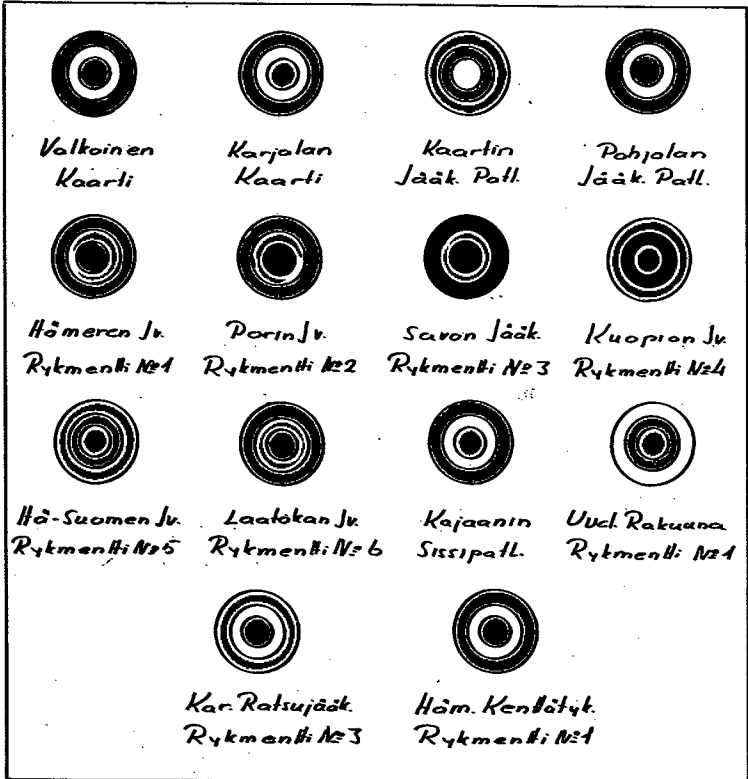
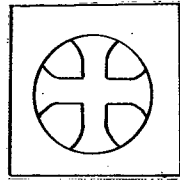
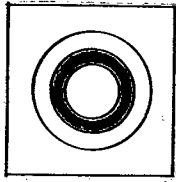
Helmets in service use. Above a Russian m/17 and below a French m/15.

Kuten aikaisemmin jo on ilmennyt, olivat suunnitelmat vielä kesken-eräiset määräyksiä julkaistaessa. Täydennyksiä ja korjauksia jouduttiin tekemään pitkin syksyä.

Sotilaspuvun kehittäely syksyllä 1918

Heinäkuun pukumääräyksissä ei otettu kantaa kokardeihin. Edelleen oli voimassa huhtikuun 18. päivän määräys kahdesta kokardista: punakeltainen leijonakokardi ja sen yläpuolella maakuntakokardi.

Elokuun 13. päivänä vahvistettiin kokardi, jossa oli päädytty Suomen lipun väreihin (kuva 39). Alipäällystön ja miehistön kokardi valmistettiin taivutetusta läkkipelistä, upseerien kokardi oli emaloitu.⁵⁶ Joskin

161285 M

Kuva 39. Kokardi ja kokardiehdotuksia. Vas. ylhäällä: 13. 8. 1918 vahvistettu kokardi. Oik. ylhäällä: Gallén-Kallelan suunnittelema "maakuntakokardi". Tekstityksen mukaan olisi perustettu yhdeksän maakunnallista rykmenttiä ja jääkäripataljoonaa sekä 3 ratsustoa, tykistöä, insinöörikuunta, lääkintäkuunta, kuormasto ja rautatiekuunta. Värittäminen oli valitettavasti aloittamatta. Keskellä: Keskenäisen suunnitelman mukaisia kokardeja. Värittämättä olivat: Suomen Rakuuna Rykmentti N:o 2, Kenttä Tykistö Rykmentti N:o 2, Vuoristo Tykistö Patteristo ja Raskas Tykistö Patteristo.

Cockade and propositions for cockades. Left above, cockade certified 13. 8. 1918. Right above, the "provincial cockade" designed by Callén-Kallela. In the center, cockades according to a premature plan.

maakuntakokardeista oli luovuttu, on jossakin vaiheessa suunniteltu joukko-osastokokardeja, joista esimerkki kuvassa 39.⁵⁷

Päähinemallin kehitys on hieman epäselvä. Virallisesta lakkimallista on niin vähän havaintoja, että sen hankinnat näyttäivät jääneen vähiin. On myös mahdollista, että jääkärilakkeja ei ole hankittu lisää vaan on siirrytty kuvan 35 lipattomaan lakkityyppiin ”kevyt kenttälakki m/18” ja ”turkislakki m/18”. Näitä sekä eräitä muita samantyyppisiä on valokuvissa ja venelakkiin päädyttiin kesäkuussa 1919. Hankinnatkaan eivät anna selvää vastausta päähinekysymykseen. Talvilakkeja on hankittu vihreällä reunuksella 15 000 kappaletta, kahdella valkoisella 2 800 ja ilman reunusmainintaa 5 000.⁵⁸

Kenraalien arvoissa tapahtui joulukuussa muutos, joka vaikutti arvomerkkeihin. Kenraalimajurin ja -luutnantin arvot poistettiin ja jäljelle jäi vain kenraali. Erityisenä kunnia-arvona otettiin käyttöön jalkaväen-, ratsuväen- ja tykkiväenkenraalin arvo, näillä oli olkalapuissa leijonan yläpuolella suurikokoinen kullattu ruusuke.⁵⁹ Tällaisia arvomerkkejä on tuskin ollut käytössä, ainakaan niitä ei näy keväällä 1919 otetuissa valokuvissa.

Kuva 40. Kenraalien arvomerkit joulukuun 10. päivänä 1918 julkaistun käskylehden n:o 35 mukaan.

The rank badges of generals according to the order of 10 December 1918.

Jääkäripataljoona 27:ssä palvelleet saivat joulukuun 4. päivänä virallisen vahvistuksen tavalleen pitää vihreätä jääkäripukua suomalaisin arvomerkein ja tunnuksin. Tämä oli tosin luvallista vain virantoimituksen ulkopuolella, kunnes yhtenäinen tunnus vahvistettaisiin.⁶⁰

Jääkäreillä oli myös tunnuksena vasemman rintataskun päällä pidettävä numero 27, joka oli otettu Saksassa pidetyistä olkalapuista. Lisäksi oli teetetty lakin vasemmassa sivussa pidettävä kuparinen merkki.

Heinäkuun 15. päivän käskylehdessä oli pyydetty tietoja käytössä olleista erikoismerkeistä, mutta vastauksissa on puututtu myös pukuihin. Valitettavasti näyttää komentajilta puuttuneen kokonaisnäkemys suomalaiselle sotilaspuvulle asetettavista piirteistä ja puvun kenttäkelpoisuudesta. Kukin oli kiinnostunut vain oman rykmenttinsä puvusta ja sen yksityiskohdista.

Saksalaissuuntaus oli hyvin voimakas jääkäreistä johtuen. Menemättä lukuisiin yksityiskohtiin voidaan todeta, että vaatimattomimmat suosittelevat vihreitä hihakäänteitä ja kauluksia. Rohkeimmat ehdottivat pukua, jossa ei ollut suurtakaan eroa saksalaiseen. Pisimmälle meni ilmailluvoimien komentaja, joka ehdotti lähes husaaripukua — olivathan saksalaiset lentäjät suurimmaksi osaksi ratsuväestä.

Uudenmaan rakuunat kulkivat omia teitään. He halusivat harmaaseen pukuun siniset kaulukset, hihankäänteet, lakin ja housut. Kummasakin jälkimmäisessä tuli olla keltaiset reunukset. Siis yhdistelmä kahdesta perinteestä, sinisestä venäläisestä ja keltaisesta saksalaisesta. Onneksi komentajien ehdotukset jäivät toteuttamatta .

Vuoden 1918 sotilaspukumääräykset kumotaan

Joulukuun 10. päivänä 1918 julkaistussa päiväkäskyssä sanottiin:

*”Koska tähänastiset sotajoukkojen virkapukua koskevat määräykset ovat osoittautuneet osaksi epäkäytännöllisiksi, vahvistetaan täten uudet tarkistetut määräykset, jotka samalla kumoavat kaikki tässä suhteessa annetut käskyt”.*⁶¹

Uudet määräykset luvattiin lähettää pikimmiten ja arvomerkit sekä tunnuksot käskettiin muuttaa heti määräysten tultua julkaistuiksi. Muutos on täysin outo. Ei ole tiedossa, että uutta pukua olisi edes suunniteltu. Liioin ei ole löytynyt luvattua vihkosta määräyksineen ja piirroksineen. Eräät asiakirjat viittaavat päinvastoin siihen, että puku olisi ollut

muuttumaton vielä keväällä 1919.⁶² Toisaalta Mannerheimillä oli valti-
onjohtajakautenaan puku, jonka arvomerkit olivat hyvin lähellä niitä,
jotka hän vahvisti virkapukumuutoksessa vasta 30. 6. 1919.⁶³

Mistä johtuu tällainen omituisuus? Kenraali Mannerheim oli valittu
valtionhoitajaksi 12. 12. 1918 — siis kaksi päivää muutoksen jälkeen —
valinta oli tiedossa jo huomattavasti aikaisemmin. Hallituksen vaihtues-
sa jätti kenraalimajuri Wilhelm Thesleff sotaministerin tehtävät Manner-
heimin suosimalle kenraalimajuri Rudolf Waldenille. Tässä vallanvaihi-
dossa kumottiin tai muutettiin moni Thesleffin tekemä päätös. Kuuluiko
virkapukukysymys näihin ja miksi? Asia ei kai kuitenkaan ollut kumoa-
misen arvoinen, se haudattiin hiljaisuudessa.

Kesän 1918 sotilaspukua ehdittiin hankkia suuret määrät ja tilaukset
ajoittuivat elo—joulukuuhun. Kaikkiaan hankittiin: 33 000 sotilaspu-
kua sekä lähes 29 200 housuparia, 30 800 kesäpukua, 33 000 talvilakkia,
noin 16 000 päällystakkia, 40 000 vyötä ja 66 000 paria jalkineita.⁶⁴

Näistä sekä vapaussodan aikaisista puvuista päästiin hitaasti eroon,
sillä vaikean vaateustilanteen takia oli puvut kulutettava loppuun. Kun
uusi pukumalli vahvistettiin 30. 6. 1919 määrättiin, että siihenastiset oli-
vat käytössä 1. 1. 1920 saakka.⁶⁵ Runsas kuukausi ennen määräaika-
pidennettiin kulutusaikaa — lakkeja lukuunottamatta — toukokuun 16.
päivään.⁶⁶ Toukokuun 5. päivänä 1920 pidennettiin aika vuoden 1920
loppuun, mutta käyttö sallittiin vain omalla kasarmialueella, rintama-
harjoituksissa, kenttäpalveluksessa sekä esikuntatyössä.⁶⁷ Vielä kerran
oli aikaa pidennettävä, mutta nyt vain yksirivisten päällystakkien ja van-
hanmallisten turkislakkien osalta ja vain toukokuun 15. päivään 1921.⁶⁸

Itsenäisyytemme ensimmäisinä vuosina oli puolustusvoimien puvusto
erittäin kirjava. Vapaussodan aikaisten pukujen rinnalle tulivat syksyllä
1918 uudet puvut, jotka poistuivat asteittain toukokuuhun 1921 menses-
sä. Samanaikaisesti ryhdyttiin hankkimaan kesällä 1919 vahvistettua pu-
kua. Mallien sekavuutta lisäsi se, että arvomerkkejä, tunnuksia ja nappe-
ja muutettiin aina uusien määräysten mukaisiksi.

Meriväen virkapuku

Merivoimien virkapukumääräykset julkaistiin puolisen kuukautta
maavoimien määräysten jälkeen. Ei ole tiedossa, mikä oli virkapukuko-
mitean osuus suunnittelutyössä tai kuka on puvun ideoinut. Muutamien

harvojen yksityiskohtien osalta mainitaan Gallén-Kallela suunnittelijana ja hänen Jorma-poikansa on ainakin ollut piirtämässä pukuja*.⁶⁹

Suunnitelmien julkaiseminen näyttää olleen yhtä haparoivaa kuin maavoimien osalta, ne julkaistiin kahdessa osassa viikon välein. Ensimmäisessä heinäkuun 30. päivänä julkaistussa päiväkäskyssä oli puvun selitys kuitattu lyhyesti:

*”Kalliinajan johdosta käyttävät Suomen meriväenupseerit, insinöörit ja lääkärit vain arkiunivormua. Siihen kuuluu sininen kavaijipuku, sininen päällystakki ja sininen lakki, kaikki kansainvälistä mallia”.*⁷⁰

Elokuun 8. päivän käskylehdessä oli puku jo selitetty yksityiskohtaisemmin.⁷¹

Takki oli valmistettu tummansinisestä verasta ja varustettu himmeän kullanvärisiin leijonanapein, arvomerkit olivat hihassa. Lämpimänä vuodenaikana käytettiin pestävästä valkeasta liinakankaasta valmistettua takkia, jossa arvomerkit olivat olkalapuissa.

Alipäällystöllä ja miehistöllä oli avokaulainen *pusero*, jossa oli pumpulikankainen irtokaulus. Kauluksessa olisi tullut olla Gallén-Kallelan piirtämä solki, mutta tällaista on tuskin tehty.

Housut olivat pitkät ja samaa väriä ja kangasta kuin takki ja pusero. Upseereilla olivat lahkeet alhaalta hieman suippenevat, alipäällystöllä ja miehistöllä yhtä leveät alas asti. Valkoisen takin kanssa pidettiin valkoisia housuja.

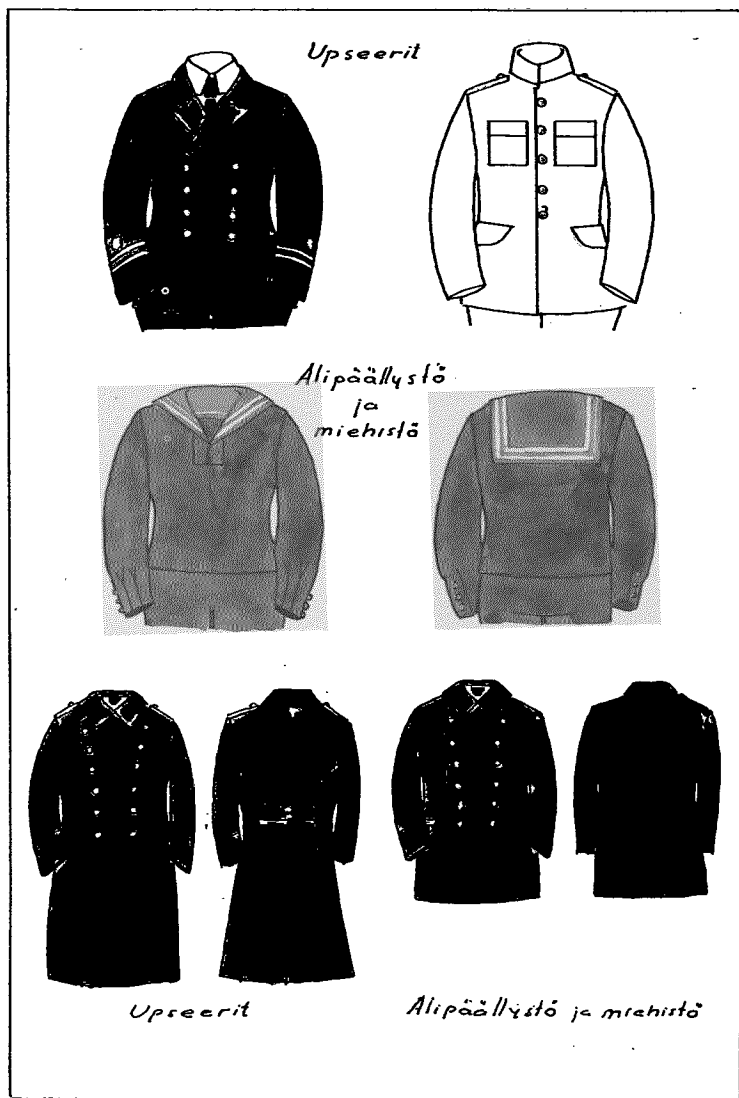
Työpuvuksi vahvistettiin toistaiseksi khakinvärisestä kankaasta, myöhemmin purjekankaasta tehty suora pusero ja leveälahkeiset housut.

Päällystakki oli klassinen kaksirivinen, upseereilla pitkä ja muilla reisien puoliväliin ulottuva. Upseereilla olivat arvomerkit olkalapuissa.

Päähineet olivat kansainvälistä mallia, upseereilla lippalakki ja alipäällystöllä sekä miehistöllä ”merimieslakki”. Jälkimmäisessä oli musta nauha, jossa oli kullatuin kirjaimin laivan tai joukko-osaston nimi. Talvilakiksi vahvistettiin samantyyppinen lakki kuin armeijassa oli. Tällaista taas ei koskaan otettu käyttöön, joten sitä tuskin oli laivastollakaan.

Kokardi ehti viikon aikana muuttua. Upseereille vahvistettiin heinäkuussa tammenlehväseppeleen ympäröimä Suomen leijona. Elokuussa

* Jorma Gallén-Kallela piirsi samanaikaisesti poliisien virkapuvut.

Kuva 41. Laivaston puvut käskylehtiin n:o 7/30. 7. 1918 ja n:o 9/8. 8. 1918 mukaan.

The uniforms of the Navy according to the orders of 30 July and 8 August 1918.

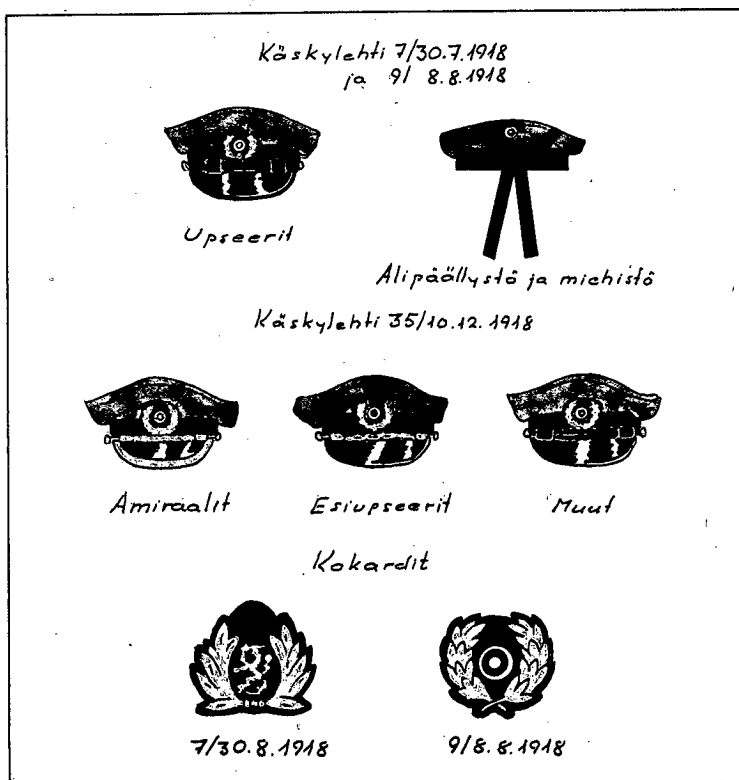

*Kuva 42. Laivaston puku kesällä 1918. Suomen I Miinanetsintälaivue.
Kuva: Sotamuseo.*

Navy uniform in summer 1918.

oli leijona vaihtunut sini-valkoiseksi kokardiksi. Alipäällystöllä ja miehistöllä oli pelkkä peltikokardi.

Tammenlevhäseppeleitä oli käytössä useita eri tyyppejä — saksalaisia, merenkulkuhallituksen ja eri laivayhtiöiden. Upseerit joutuivat hankkimaan mitä saivat, joukossa oli jopa kuusenhavu-aiheita.

Kuva 43. Laivaston päähineet kokardeineen.

Navy caps with cockades.

Jalkineiksi vahvistettiin tavalliset mustat paulakengät, joilla ilmeisesti tarkoitettiin nauhakenkiä. Upseereille sallittiin lisäksi mustat saappaat ja arkioloissa myös ruskeat kengät, muille sallittiin lyhytvartiset saappaat.

Sivuase kuului — kuten maavoimissa — Gallén-Kallelan toteutumatomiiin suunnitelmiin. Käskylehden mukaan se oli: ”Mustassa nauhassa kannettava kullatulla karhun päällä varustettu tikari, kahva hevosen hampaista. Tuppi naudan luusta ja kullatusta metallista”.

Arvot ja arvomerkit vahvistettiin jo 30. 7. ja ne olivat yhdistelmä sak-salaisesta ja ruotsalaisesta järjestelmästä. Takin hihassa oli luutnantilla 3/4 cm:n kultakaluuna ja yliluutnantista lähtien 1—4 kappaletta 1 1/2

cm:n kaluunaa. Komentajalla (myöh. kommodorilla) oli 6 cm:n kaluuna ja amiraaleilla tämän lisäksi 1—3 kappaletta 1 1/2 cm:n kaluunaa. Meriväen upseerin tutkinnon suorittaneilla oli kaluunoiden yläpuolella mustalle pohjalle ommeltu leijona.

Komentajan (myöh. kommodorin) ”amiraalimainen” kaluunanauha johtui siitä, että häntä pidettiin laivasto-osaston komentajana everstiä korkeampana.⁷²

Elokuussa täydennettiin määräyksiä niin, että insinöörien kaluunaväli olivat punaiset, lääkäreillä oli hopeakaluunat* sekä samettikaulus.

Päällystakissa ja valkoisessa takissa käytettiin olkalappuja, jotka olivat samaa mallia kuin armeijan vastaavissa arvoluokissa. Arvot merkittiin ruusukkein.

Meriväen virkailijoilla oli samanlainen puku kuin upseereilla, mutta ilman arvomerkkejä.

Joulukuun 10. päivänä 1918 — samassa käskylehdessä, jossa muutettiin maavoimien kenraalinarvoja ja arvomerkkejä — tehtiin myös muutoksia laivaston pukuihin.⁷³

Lakin nahkainen leukahihna muutettiin punotuksi leukanyöriksi ja amiraalien lakinlippaan tuli 1,5 cm:n levyinen kultakaluuna.

Arvoissa ja hihamerkeissä tapahtui perusteellinen muutos. Komppaniaupseereita vastaavilla oli 1—3 kaluunaa, alimmassa arvossa 0,5 cm:n levyinen kaluuna ja muilla 1,5 cm:n. Esiupseereilla oli 3 cm:n kaluuna ja sen yläpuolella 1—3 kappaletta 1,5 cm:n kaluunoita. Amiraaleilla oli 6 cm:n kaluuna, jonka yläpuolella 1,5 tai 3 cm:n kaluuna.

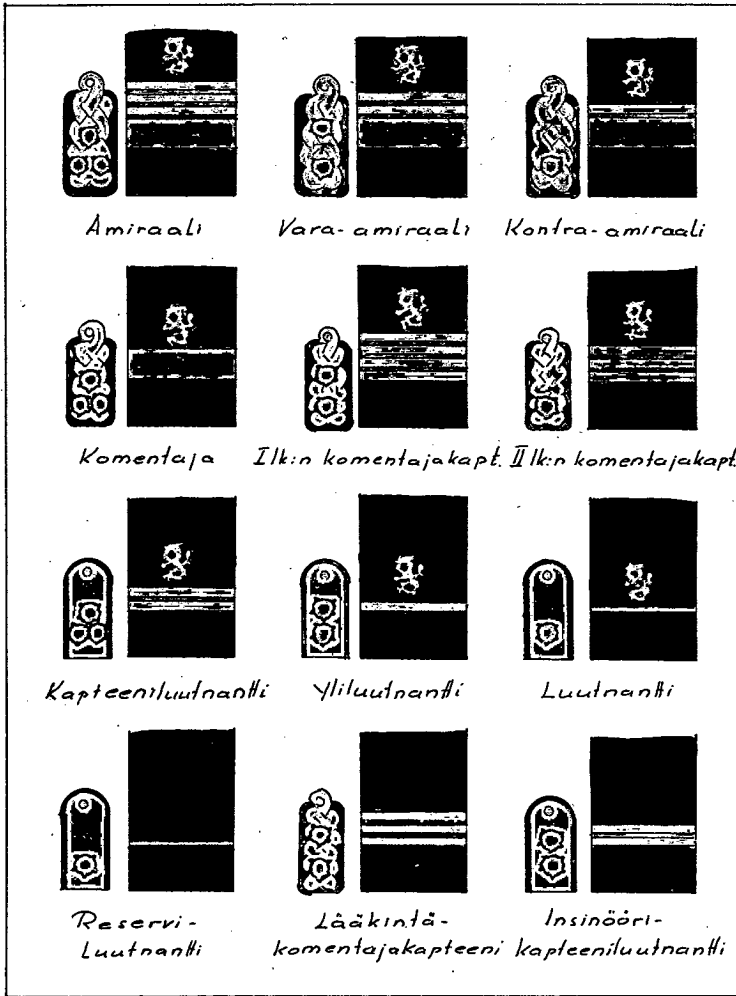
Ei ole tiedossa, miten tähän arvomerkkijärjestelmään oli päädytty, mutta amiraaleja lukuunottamatta oli tällainen käytäntö Italiassa ja Romaniassa. Olkalaput säilyivät ennallaan, mutta nyt niihin liitettiin vaakunaleijona kuten armeijassa.

Olkalappujen perusteella voidaan olettaa, että vara-amiraali vastasi armeijan kenraalia ja amiraali kunnia-arvoa jalkaväen (jne.) kenraali.

Elokuun päiväkäskyssä luvattiin antaa myöhemmin tiedot miehistön** arvoasteiden merkinnästä, mutta tällaisia määräyksiä ei ole annettu ennen vuoden 1919 kesää. Asia ei ehkä ollut tarpeeksi ajankohtainen, sillä laivaston aliupseereista oli puutetta. Ensimmäinen asevelvollisten aliupseerikurssi alkoi vuoden 1919 alussa ja tältä toivottiin saatavan myös pestattua alipäällystää.⁷⁴

* Lääkäreillä olivat myös napit ja kokardi hopeata.

** Tarkoittanee alipäällystää.

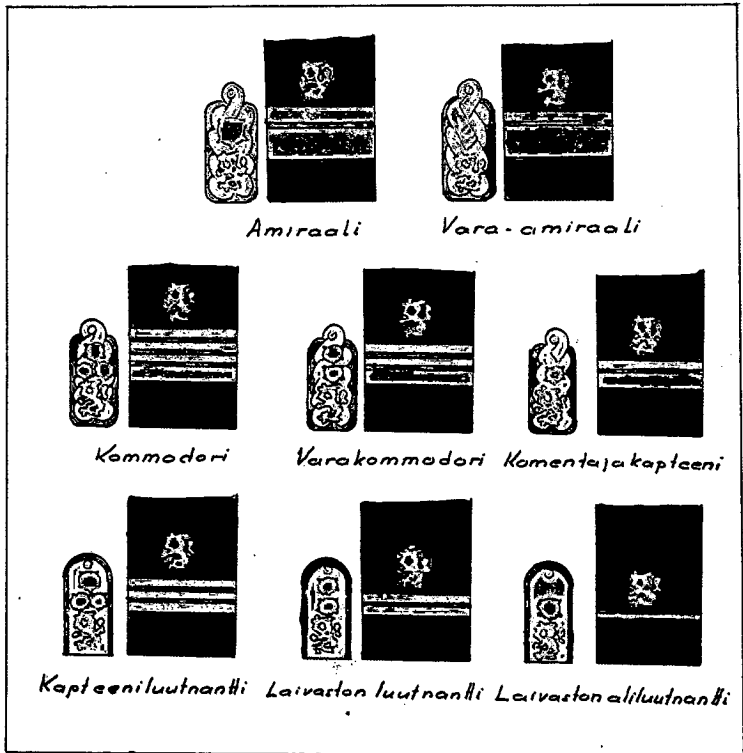
20.12.85 RR

Kuva 44. Laivaston upseerien arvomerkit käskylehden n:o 7/30. 7. 1918 mukaan.

Hihamerkit kuuluivat takkiin, olkalaput päallystakkiin ja valkoiseen pukuun.

Käskylehden 9/8. 8. 1918 mukaan muuttui I lk:n komentajakapteenin arvo komentajaksi ja II lk:n komentajakapteenin arvo poistettiin kokonaan. Arvomerkit säilyivät tästä huolimatta entisellään.

The rank badges of naval officers. Sleeve badges belong to tunic, shoulder boards to greatcoat and white uniform.

Kuva 45. Laivaston upseerien arvomerkit käskylehden n:o 35/10. 12. 1918 mukaan.

Lääkärien ja insinöörien arvomerkeistä ei ole mainintaa, mutta lienevät samanlaiset kuin kesällä 1918 vahvistetut.

The rank badges of naval officers.

Suomen meriväen tykistö⁷⁵

Rannikkotykistön virkapuku erottui muista puvuista. Se oli yhdistelmä armeijan ja laivaston puvuista painottuen kuitenkin edellisen puolelle.

Takki oli tummahkonruskeata sarkaa* ja malliltaan samanlainen kuin armeijalla. Kaulus ja suoriksi leikatut hihankäänteet olivat tum-

* Myöhemmin verkaa.

manruskeat ja upseereilla oli niissä musta reunus. Napit olivat himmeäksi hapetettua metallia ja ilman kuviointia.

Lämpimänä vuodenaikana käytettiin khakikankaasta valmistettua takkia. On epäselvää tarkoittiko tämä, että kuosi oli sama kuin takissa vai käytettiinkö kuvan 16 mukaista kesäpukua.

Housut olivat pitkät ja alaspäin suippenevat, samaa väriä kuin takki. Armeijallahan housut olivat samaa väriä kuin kaulus.

Päälystakki oli samanlainen kuin armeijalla, mutta ruskea.

Lakki oli laivaston mallia, mutta puvun värinen. Alipäälystön ja miehistön lakin mustassa nauhassa oli teksti ”Rannikkotykistö”. Nauha päättyi vasemmalla sivulla olevaan solmukkeeseen, laivastollahan oli 25 cm:n pituiset vapaat nauhanpäät.

Jalkineina käytettiin mustia kenkiä tai mustia saappaita. Kenkiä käytettäessä voitiin käyttää puvun värisiä säärisiteitä.

Hansikkaat, vyö ja sivuase olivat samanlaiset kuin armeijalla.

Upseerien *arvomerkki* olivat olkalapuissa kuten laivaston takissa ja päälystakissa. Armeijan vaakunaleijonan sijasta oli rannikkotykistöllä ankkuri.

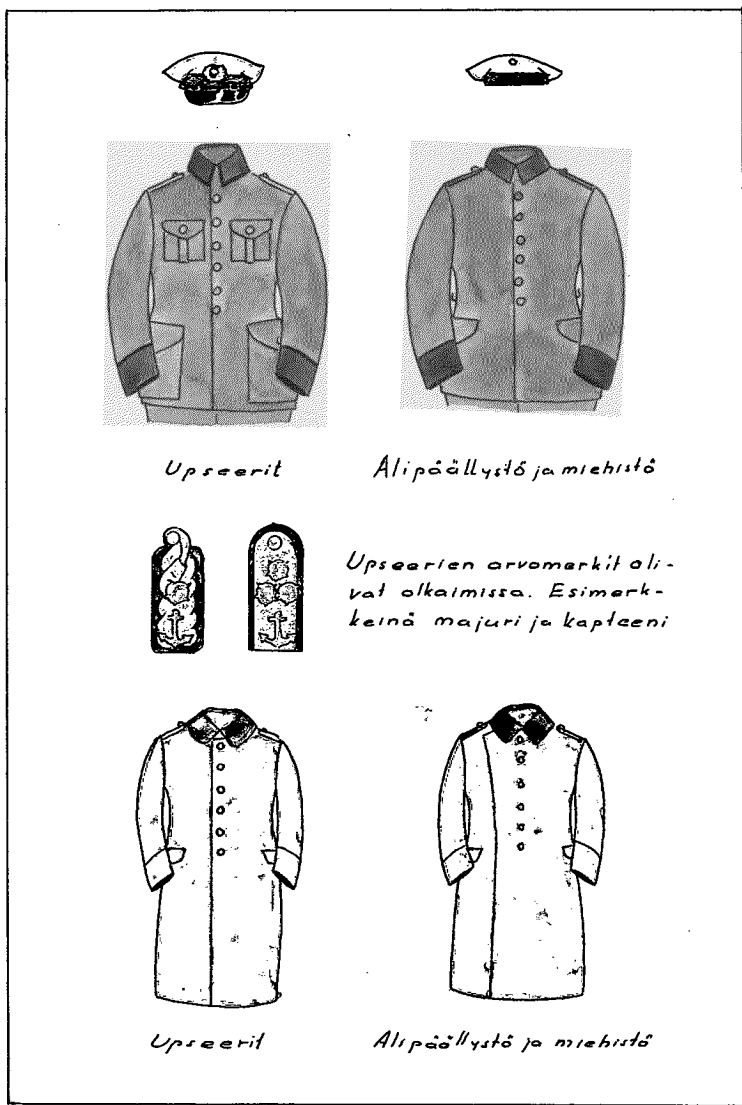
Alipäälystön arvomerkeistä ei ole mainintaa. Voitanee otaksua, että olkalapuissa olisi käytetty armeijalle vahvistettuja merkkejä.

Vuoden 1918 sotilasvirikapukujen luomat perinteet

Heinäkuun 10. päivänä 1919 vahvistettiin uusi pukumalli, josta vähäisin muutoksin tuli virkapuku m/22. Tämä oli käytössä 1930-luvun puoleenväliin, jona aikana sen rinnalle kehitettiin ruskea virkapuku m/27 eli kenttäpuku ja upseerien englantilaismallinen vapaaehtoinen kevyt puku.

Vuonna 1936 otettiin käyttöön kenttäpuku m/36, joka pienin muutoksin ja täydennyksin oli voimassa yli neljännesvuosisadan. Tämän syrjäyttivät aikanaan varuskuntapuku m/58 ja pitkien kokeilujen jälkeen kenttäpuku m/65.

Vuoden 1918 virkapukuihin tuli ratkaisuja, jotka ovat jääneet perinöksi meidän päiviimme.

Kuva 46. Suomen meriväen tykistön eli rannikkotykistön puku.

Uniform of the Artillery of the Finnish Navy or the Coastal Artillery.

Harmaasta sarasta tehtiin vapaussodan sotilaspuvut tilanteen sanelemana, ja siitä lähtien on tämä muualla hyvin harvinainen väri ollut meillä käytössä. Harmaata voidaan sitä paitsi pitää meillä perinteellisenä värinä jo Ruotsin vallan kaudelta. Aikana, jolloin rykmenteillä oli eriväriset puvut sekä sinisen karoliinipuvun aikana, jouduttiin Suomessa usein varojen puutteessa valmistamaan puvut harmaasta sarasta.⁷⁶

Kahteen otteeseen on suomalaiselle sotilaille yritetty saada ruskea puku, nimittäin virkapuvussa m/27 ja kokeilukenttäpuvussa m/53, mutta aina on palattu harmaaseen.

Kuva 47. Suojeluskuntapuku oli lähes kopio vapaussodan aikaisesta väliaikaisesta virkapuvusta (kts. kuvia 8 ja 9).

Pukua oli huononnettu poistamalla aliupseerien ja miehistön takeista rintataskut, joskin taskullisia pukuja oli runsaasti käytössä.

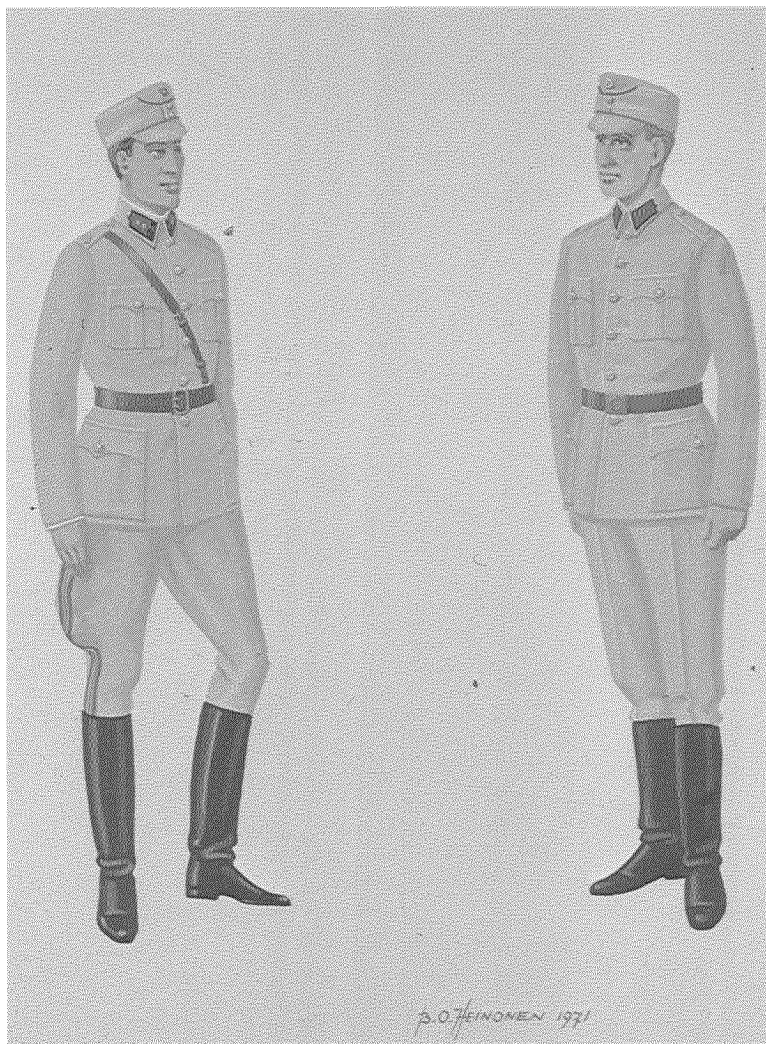
Upseerien takissa oli rintataskut, joten puku oli lähes samanlainen kuin kuvassa 8.

Arvomerkit olivat hihoissa ja upseereilla oli kuusenhavuaiheinen kauluslaatta.

Kokardissa oli maakunta-aihe, sillä kullakin piirillä oli oma kokardi.

Pölvijärven suojeluskunnan kuntoisuuskilpailun 25. 3. 1923 voittaja, Kinahmon kyläosasto. Kuva: Sotamuseo.

The uniform of the Civic Guards was almost identical to the temporary uniform of the War of Liberation (see photos 8 and 9).

Kuva 48. Kenttäpuku m/36.

Puku-uudistuksessa oli luotu toimiva yhtenäispuku palaamalla lähes kahden vuosikymmenen takaisille lähteille. Kuosi on lähes sama kuin kuvan 8 puvussa. Kuva: B. O. Heinonen.

Field uniform m/36.

The uniform reform had created a functional common uniform by returning to the sources 20 years back. The model is almost identical to the uniform in photo 8.

Vapaussodan puvusta jääkärilakkeineen tuli lähes sellaisenaan suoje-
luskuntajärjestön puku. Oleellisimpina muutoksina olivat arvomerkit ja
vasemmassa hihassa pidettävä suojeluskuntakilpi. Alkuperäinen maa-
kuntakordiajatus sai nyt käytännön sovellutuksen, sillä kullakin piiril-
lä oli oma kokardi maakuntaväreineen. Samantyyppinen pukumalli otet-
tiin puolustusvoimien käyttöön kenttäpuvussa m/36.

Muita ensimmäisen pukumallin perintöjä olivat:

- a) Arvomerkkien sijoittaminen asetakin kaulukseen ja päällystakin hi-
haan.
- b) Vaakunaleijonan käyttö kenraalien arvomerkkinä.
- c) Upseerien punosolkalaput m/22:ssa* sekä olkalapun leijonat sotiin
saakka.
- d) Kaksoiskokardit, joskin poiketen alkuperäisestä ajatuksesta. Jo ke-
sän 1919 mallissa oli ylimpänä sini-valkoinen valtakunnankokardi ja
sen alapuolella leijonakokardi. Jälkimmäisessä oli upseereilla kullan-
värinen leijona kuperalla punaisella emalipohjalla, jossa kapea kul-
lanvärinen reunus. Aliupseereilla ja miehistöllä oli vastaavasti iso
vaakunanappi. Aikojen kuluessa on leijonakokardi siirtynyt kuulu-
maan upseereille ja toimiupseereille, valtakunnankokardi reservin ali-
upseereille ja miehistölle sekä varusmiehille. Alkuperäinen asetelma
on säilynyt vain kadettien juhlapuvun lippalakissa.

Nykyinen leijonakokardimme on siis perua Mannerheimin, Gallén-Kal-
lelan ja yleensäkin vapaussodan päämajan suosimasta puna-keltaisesta
kokardista leijonakuviointeen.

Kesän 1918 virkapuku jätti myös jälkeensä joukon perinteitä.

Esi- ja yliupseerien arvomerkkirusukkeet ovat edelleen käytössä jos-
kin hieman latistuneina. Aliupseerien nauhat ovat — saatuaan kulman
— siirtyneet olkaimista yhdenmukaisuuden vuoksi takin kaulukseen ja
päällystakin hihaan.

Aselajivärit ovat tärkeimmiltä osin säilyneet, mutta keskittyneet kau-
luslaataan. Tämä on muotoutuneena siirtynyt suojeluskuntaupseerien
puvun kautta kenttäpukuun m/36 ja edelleen nykyisiin pukumalleihin.

Kuriositeettina voidaan pitää koristeellisten takataskujen esiintymis-
tä vielä 1950- ja 1960-luvuilla lyhytaikaisessa päällystakissa m/51.

Sotilaspuvut ovat vuosikymmenien kuluessa muuttuneet muodin ja
tarpeen mukaan. Varuskuntapukua m/58 voidaan pitää vielä melko lä-

* Kapteenien ja yliupseerien olkalappu muuttui koristeellisemmaksi.

hellä alkuperäismalleja olevana, onhan se oikeastaan avokauluksellinen m/36.

Radikaaleimmat muutokset ovat tapahtuneet vasta kenttäpuvussa m/65, jossa vanhoina perinteinä ovat jäljellä väri, arvomerkit ja aselajivärit. Maastopuku, jota näköjään voidaan pitää myös paraati — joskaan ei juhlapukuna — eroaa jo täysin perinteellisistä asuista. Jäljellä ovat vain arvomerkkiruuksukset ja -leijonat.

Lähteet:

1. Mexmontanin kokoelma. SArk.Pk 511.
2. Niitemaa Vilho, Suomen ratsuväen historia I osa, s. 37.
3. Suomen tasavallan joukkojen Ylipäällikön päiväkäsky n:o 14/6. 3. 1918.
4. Satakunnan ryhmän sähkösanoma n:o 960 Etappiesikunnalle. SArk. Päämajan Etappipäällikkö 1918 1519 B3/55.
5. Suomen vapaussota 1918, IV, s. 195—199.
6. Pääintendentuurin kirjelmä 27. 2. 1918. SArk. Päämajan Etappiesikunta Pääintendentuuri 1519 C1/76.
7. Suomen vapaussota 1918, IV, s. 121.
8. Ibidem.
9. Suomen vapaussota 1918, IV, s. 110, 116.
10. Pääintendentuurin kirjelmä Oulun intendenttipiirikonttorille 16. 2. 1918. SArk. Oulun intendenttipiirikonttori 1520 F1, B1.
11. Pääintendentuurin tilaus 19. 2. 1918. SArk. Pääintendentuuri 1519 C1/76 ja Finska legationens ansaffningsbyrå, Intendentursektionen, reversaali 26. 3. 1918. SArk. Pääintendentuuri 1510 B7/69.
12. Pääintendentuurin kirjelmä Pohjois-Savon ja Kajaanin Sotilaspiirin varusvarastolle. SArk. Kuopion intendenttipiirikonttori 1520 B2.
13. Pääintendentuurin kirjelmä Kokkolan intendenttipiirikonttorille 28. 2. 1918. SArk. Pääintendentuuri 1919 C1/76.
14. Pääintendentuurin kirjelmä Pohjois-Savon ja Kajaanin Sotilaspiirin varusvarastolle 21. 2. 1918. SArk. Kuopion intendenttipiirikonttori 1520 B2.
15. Pääintendentuurin kirjelmä Kurikan Lakkitehtaalle 25. 2. 1918. SArk. Pääintendentuuri 1519 B7/67. Pääintendentuurin kirjelmä Pohjois-Savon ja Kajaanin Sotilaspiirin varusvarastolle 21. 2. 1918. SArk. Kuopion intendenttipiirikonttori 1520 B2.
16. Pääintendentuurin kirjelmä A. Fredrikson A/B:lle 4. 4. 1918. SArk. Pääintendentuuri 1519 C1/78 ja A. Fredrikson A/B:n kirjelmä Pääintendentuurille 9. 3. 1918. SArk. Pääintendentuuri 1510 B7/69.
17. Suomen vapaussota 1918. IV, s. 121—122.
18. Finska legationens.
19. Kankaanpään intendenttipiirikonttorin kirjelmä Pääintendentuurille 24. 3. 1918. SArk. Pääintendentuuri 1519 B7/70.
20. Jägarbataljonen 27, I delen, s. 1219.
21. Lauerma Matti, Kuninkaallinen Preussin Jääkäripataljoona 27, s. 804. Jääkärieversti livari Kaurasen haastattelu.

22. Lauerma, s. 506 ja jääkärimajuri Jussi Nurmen haastattelu 29. 11. 1985 Helsingissä.
23. Suomen tasavallan sotajoukkojen Ylipäällikön päiväkäsky n:o 38/11. 4. 1918.
24. Lauerma, s. 804.
25. Bellander Erik, Dräkt och uniform, s. 533—536.
26. Finska legationens.
27. Bellander, s. 580—581.
28. Suomen tasavallan joukkojen Ylipäällikön päiväkäsky n:o 43/18. 4. 1918.
29. Finska legationens.
30. Ibidem.
31. Sotamuseo.
32. Etappipäällikön kirjelmä pääintendentuurille 28. 4. 1918. SArk. Päämajan Etappipäällikkö 1519 B7/69.
33. Pääintendentuurin kirjelmä etappipäällikölle 30. 4. 1918. SArk. Pääintendentuuri 1519 C1/78.
34. Lauerma, s. 555.
35. Pääintendentuurin kirjelmä A. Fredrikson A/B:lle 14. 4. 1918. SArk. 1519 C1/78 ja Etappipäällikön kirjelmä pääintendentuuriin 28. 4. 1918. SArk. Etappiesikunta 1519 B3/52.
36. Etappipäällikön kirjelmä pääintendentuuriin 28. 4. 1919. SArk. Etappiesikunta 1519 B3/52.
Pääintendentuurin kirjelmä A. Fredrikson A/B:lle 14. 4. 1918, Kuopion intendenttipiirikonttorille 19. 4. 1918, Finlayson & Co:lle 27. 4. 1918, etappipäällikölle 30. 4. 1918 ja intendenttipiirikonttoreille 9. 5. 1918. SArk. Pääintendentuuri 1519 C1/78.
37. Pääintendentuurin kirjelmät Jyväskylän ja Vaasan intendenttipiirikonttoreille. SArk. 1520 B1 ja F5.
38. Etappipäällikön kirjelmä pääintendentuurille 28. 4. 1918. SArk. Etappipäällikkö 1519 B7/69.
39. Hannula J. O, Suomen vapaussodan historia, s. 538.
40. Pääintendentuurin kirjelmät vuodelta 1918. 1519 C1/76.
41. Rekola Kauko, Akseli Gallén-Kallela sotilaspukujen suunnittelijana, Sotamuseo 1948, s. 66 ja Snellman Eero, Gallén-Kallelan apulaisena Päämajassa vuonna 1918, Sotamuseo 1951, s. 110 ja 114.
42. Rekola, s. 66 ja Snellman, s. 114.
43. Ibidem.
44. Snellman, s. 114.
45. Rekola, s. 66 ja Snellman, s. 114.
46. Gallén-Kallela Kirsti, Muistelmia nuoruusvuosiltani 1896—1931, s. 134—135.
47. Snellman, s. 113—114 ja 115—117.
48. Snellman, s. 112—113.
49. Suomen Senaatin Sota-asiaintoimituskunnan käskylehti n:o 3/15. 7. 1918.
50. Suomen Senaatin, 5/25. 7. 1918.
51. Int.Os:n tilaukset 1918. SArk. T 16335.
52. Ibidem.
53. Suomen Senaatin, 5/25. 7. 1918.
54. Hufvudstadsbladet. Extra nummer II. 9/17. 4. 1918.
55. Int.Os:n tilaukset 1918. SArk. T 16335.
56. Suomen Senaatin, 11/13. 8. 1918.
57. Sotamuseo kansio n:o 36 ja Gripenberg Ole, Suomalainen sotilaspuvusto, s. 109.
58. Int.Os:n tilaukset 1918. SArk. T 16335.
59. Sotaministeriön käskylehti n:o 35/10. 12. 1918.
60. Sotaministeriön n:o 33/4. 12. 1918.
61. Sotaministeriön n:o 34/10. 12. 1918.

62. Kirj. n:o 510/3575, SArk. Int.os. Int.K T 16310 26/1. 2.
63. Sotaministeriön n:o 49/10. 7. 1919.
64. Int.Os:n tilaukset 1918. SArk.T 16335.
65. Sotaministeriön n:o 49/10. 7. 1919.
66. Sotaministeriön n:o 73/26. 11. 1919.
67. Sotaministeriön n:o 24/11. 5. 1919.
68. Sotaministeriön n:o 1/17. 1. 1921.
69. Gallén-Kallela Kirsti, s. 135.
70. Suomen Senaatin n:o 7/30. 7. 1918.
71. Suomen Senaatin n:o 9/8. 8. 1918.
72. Int.os. Int.K saapuneet kirjelmät 1009—1100/1918—1919. SArk.T 16310/30.
73. Sotaministeriön n:o 35/10. 12. 1918.
74. Sotakoulu saarella, s. 35.
75. Suomen Senaatin n:o 9/8. 8. 1918.
76. Gripenberg, s. 66.

Summary

MILITARY UNIFORMS IN 1918

The Finnish War of Liberation broke out 28. 1. 1918 when the first units of the White Army disarmed Russian troops in Northern Finland. These Civic Guard units were dressed in civilian clothing fit for field usage and wore a white arm-band as a common insignia (photo 2).

In order to increase the troops enlisted grenadier battalions were first formed and immediately afterwards conscript troops were founded. These troops could not be clothed by temporary measures because of the winter conditions and therefore a procurement organization was set up. This organization was expanded as the fighting moved southward.

The first uniform consisted of a tunic and trousers made of brown-grey coarse woolen cloth as well as headgear which could be used both in summertime and in winter. The headgear was soon changed to a similar worn, by the German mountain troops (photos 3, 8 and 9). The cavalry uniform was a little more decorative (photo 4).

In mid-April the first regulations concerning uniforms were given. These confirmed the uniform model already in use for two months. Only now were also confirmed the rank badges and shoulder straps. The emplacement of the rank badges differed from the usual. In the tunic they were on the collar patch and the officers had German stars which were easy to acquire. The generals were rapidly made armorial lions. Braids copied from the Swedish system were attached to the greatcoats (photos 6, 7 and 10—13).

The shoulder straps of the officers were of German origin and those of the others were of cloth which had their own proper colour of arms (photo 15). Only small quantities of the latter item were produced.

The fighting ended at the turn of April—May by what time a great part of the army had an official uniform. In addition to winter uniforms a great number of summer uniforms were also under procurement in the spring (photo 16).

In April a committee on uniforms was established to plan a peacetime uniform for the Defence Forces. The task was difficult because the traditions of military uniforms were disrupted at the beginning of the century and there was no knowledge to which direction development was heading after the World War. The work of the committee was strongly influenced by the artist, professor Akseli Gallén-Kallela (photo 10). In an unbiased manner he designed military uniforms based on Finnish national traditions but also drawing inspiration from uniforms of the period of Swedish domination (photos 17—19).

In July 1918 the first uniform intended for regular use was certified. The style was changed from that designed by Gallén-Kallela to a more customary one (photos 20—24 and 32). The arm-of-services were indicated only by colours at the edges of the tunic, lampasses of the trousers and shoulder straps (photos 25—27).

The officers' rank badges were placed according to normal usage on the collar patch of the tunic and on the sleeves of the greatcoat but the ranks were now displayed by heraldic rosettes of the Arms of Finland (photos 28—30 and 33). The non-commissioned officers (NCO's) received stripes on the shoulder straps as well as marks for the years of service attached to the sleeves (photo 31). The officers were also certified a special festivity uniform (photo 34) which may have been rather rare.

The headgear and cockades seemed to have caused problems. In photo 35 various models from autumn 1918 are shown. The cap with an eyeshade was produced only in small quantities, the furcap hardly at all. Instead summer and winter caps without eyeshades were developed — the most popular ones are shown in the photo. The most commonly used were the field cap and the jaeger cap from the War of Liberation in addition to which many acquired their own unofficial caps. The dragoons had a three-cornered hat of a Swedish model.

Gallén-Kallela made some models for helmets which did not materialize. Instead, deployed were Russian helmets produced in Finland but partly undelivered because of the Revolution. In spring 1919 some French helmets were acquired along with an arms purchase (photos 37—38).

Originally there were plans for a red-yellow as well as a provincial cockade inspired by the Arms of Finland. The cockade was approved only in August 1918 and it became blue-white after the colour of the Finnish flag (photo 39).

In December 1918 the ranks of major-general and lieutenant-general were abolished and instead ranks of general of infantry, artillery and cavalry were certified as honorary ranks. These alterations caused changes in rank badges shown in photo 40.

The uniform had been considered a failure and the intention was to certify a new uniform in December 1918. For certain reasons the decision was delayed until the next summer.

The formation of the Navy began only in summer 1918 and therefore its need for uniforms was not as urgent as that of the Army. The Navy uniforms followed an international model (photos 41—43) and the rank badges were placed on the sleeves of the tunic (stripes) and on the shoulder straps of the greatcoat and white coat (rosettes). There were some changes in the ranks and badges of officers in the course of the year (photos 44—45).

The Coastal Artillery which was part of the Navy received its own brown uniform which was a combination of the Army and the Navy uniforms (photo 46). The rank badges were placed on the shoulder straps which had an anchor instead of the usual lion of the Arms of Finland.

The first uniforms gave a number of traditions which have been carried on to our days. Of these one could mention the grey colour, the positioning of badges and the rosettes and lions describing the ranks.

The uniform from the War of Liberation was taken into use almost as such by the voluntary national defence organization, the Civic Guards (photo 47). The Defence Forces adopted it in slightly modified version in 1939 (photo 48).

VIIPURIN UPSEERIKOKELASKURSSI 1918—1919

Hajatietoja opettajista ja oppilaista

Siihen saumaan, joka suomalaisessa päällystökoulutuksessa syntyi jääkärien ja kadettien välille, mahtui kohtalokkaana sotavuotena 1918 monenlaista koulua ja kurssia. Tärkein niistä oli epäilemättä Viipurin upseerikokelaskurssi (lyhennettynä VUKK), joka aloitti toimintansa syksyllä 1918 ja päättyi — ainoana vuoden 1918 kouluista/kursseista — keväällä 1919, Kadettikoulun (lyhennettynä KadK) päästyä alkuun saman vuoden tammikuussa. VUKK:n yhteydet toisaalta jääkäriin, toisaalta kadetteihin osoittavat kurssin symbolisen aseman tämän ajanjakson upseerikoulutuksen yhdyssiteenä. Kurssille osallistui näet 10 jääkäriä¹ ja siltä siirtyi 12 oppilasta KadK 1:lle,² yhden kadetin siirtyessä puolestaan kurssin loppuaikoina KadK 1:lta VUKK:lle.³

Kun viimeinen vakinaisessa palveluksessa ollut jääkäri, jalkaväenkenraali Kaarlo Heiskanen luopui puolustusvoimain komentajan tehtävistä vuonna 1959 siirtyen eläkkeelle⁴ ja ennen kuin ensimmäinen kadettiupseeri, jalkaväenkenraali Yrjö Keinonen ne vuonna 1965 peri,⁵ väliin mahtui VUKK:n oppilaisiin kuulunut jalkaväenkenraali Sakari Simelius vuosina 1959—65. Hän oli vastaavasti viimeinen vakinaisesta palveluksesta eronnut kurssinsa oppilas erotessaan 13. 11. 1965.

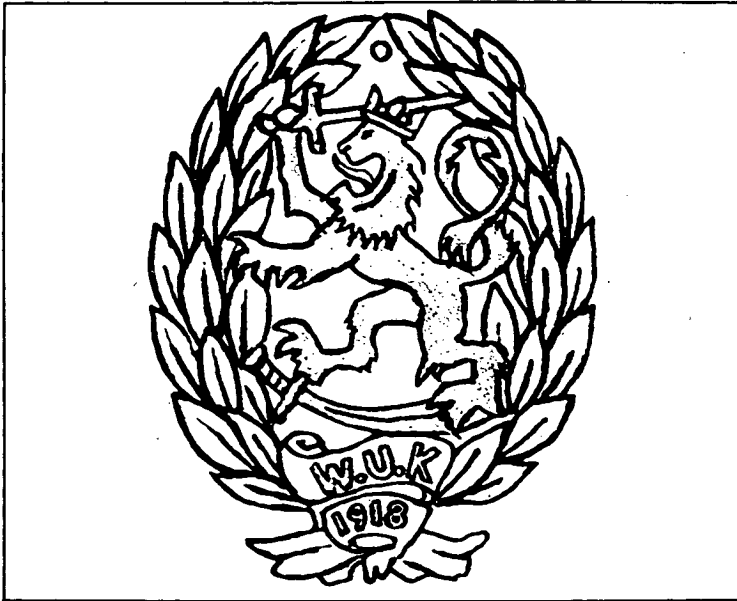
Laatiessani yhteismatrikkelia vuoden 1918 upseerikoulujen/kurssien oppilaista⁶ jätin ottamatta huomioon kaikki ne koulut/kurssit, joiden oppilasmatrikkelit olivat siihen mennessä (1979) ilmestyneet painosta.⁷ Eräs näistä oli juuri VUKK, jonka opettajien ja oppilaiden elämäkerrat on peräti kolme kertaa vuosina 1939, 1958 ja 1964 julkaistu painosta kurssin historiikin kera.⁸ Kiitokset tästä mallikelpoisesta kurssitovereitensa henkilö- ja karriääritietojen muistiin merkitsemisestä ja julkaisemisesta kuuluu ensi sijassa Markovillalaiset ry.:n⁹ puheenjohtajana vuodesta 1959 toimineelle everstilutnantti Oras Selinheimolle,¹⁰ jonka kanssa 1970-luvun toisella puoliskolla kävin mielenkiintoista kirjeenvaihtoa tämän kirjoituksen taulukkotiedoista. Paitsi, että hän on henkilökohtaisesti laatinut suuren osan teostensa tekstistä, hän on myös kirjoittanut Sotamuseossa vuonna 1973 järjestetyn ”Markovillan näyttely” painetun esitteen¹¹ ja ratkaisevasti myötävaikuttanut siihen, että tällainen näyttely ylipäätään saatiin aikaan.

Mutta 20 vuotta on jo ennättänyt kuluu tuoreimman (ja kaiken todennäköisyyden mukaan viimeisen) matrikelilaitoksen ilmestymisestä. Moni kurssilainen on sen jälkeen siirtynyt manan majoille, joskin heitä oli vuodenvaihteessa 1984/85 vielä elossa 13. Paitsi että olen kerännyt kuolintietoja lähinnä jälkeen vuoden 1964 kuolleista opettajista ja oppilaista, minua ovat vanhana "Saksan-kävijänä"¹² myös kiinnostaneet kurssin saksalaiset opettajat ja heidän kohtalonsa, jotka olen — osittain paikan päällä — pystynyt selvittämään.

Se seikka, joka varsinaisesti sai minut jatkamaan hankkimani aineiston muokkaamista julkaistavaan kuntoon, oli seuraava:

VUKK perustettiin 27. 8. 1918 annetulla armeijakäskyllä no. 51, jossa joukko-osastoissa valittuja upseerikokelaita kehoitettiin ilmoittautumaan 2. D:n tiloissa Viipurissa 15. 9. "Kirjallisten kokeiden jälkeen kaikki upseerikokelaat marssitettiin n.s. urheilukentälle, jossa a.o. lautakunta suoritti tarkastuksen . . . Ne, jotka eivät voineet tulla kysymyksen, käskettiin rivin eteen; samoin ne, joiden suhteen oltiin eri mieltä, erikseen. Viimeksi mainittujen suhteen suoritettiin vielä vertaileva tarkastus. Kun tarkastus oli suoritettu, marssitettiin h y v ä k s y t y t 2 2 4 u p s e e r i k o k e l a s t a (harv. Å. B.) majapaikkaansa. Kurssille hyväksytyistä oli 192 ottanut osaa vapaussotaan".¹³

Varsinainen kurssi pääsi alkamaan vasta 6. 10. Viipurin ulkopuolella Markovillassa sijainneessa entisessä seminaarissa, josta se sai epävirallisen ja ulkopuolistenkin tunteman kutsumanimensä. Se jaettiin 1. 11. kahteen rinnakkaiskurssiin, joista A-kurssi oli perusteellisemmän alkukoulutuksen saaneita oppilaita varten, muiden sijoittuessa B-kurssille. A-kurssin vahvuudeksi tuli 45, B-kurssin 179.¹⁴ Edellistä johti jääkäri-luutnantti Hugo Turunen, jälkimmäistä jääkärikapteeni Kosti Sundberg, joka samalla toimi nk. kurssikomppanian päällikkönä. Vaativa opetusohjelma oli suunniteltu siten, että A-kurssi kestäisi 3 ja B-kurssi 6 kulkua. Tämän mukaisesti A-kurssi päättyi 25. 1. 1919 (samana päivänä, jolloin KadK alkoi), B-kurssin jatkuessa 12. 4. saakka. A-kurssin primukseksi selviytyi upseerikokelas Matti Alfthan, joka oli kohonnut väpeliiksi kurssin alkaessa, kun taas B-kurssin primukseksi tuli jatkosodassa suurta mainetta niittänyt upseerikokelas Valo Nihtilä. A-kurssin 45 oppilaasta sai päästötodistuksen 41 (91.1 %), B-kurssin 180 oppilaasta sen sijaan vain 139 (77.2 %), joten B-kurssilaisten keskuudessa kato oli melkoinen.

Viipurin upseerikokelaskurssin (VUKK) merkki (vahvistettu 30. 4. 1919).

The badge of the Viipuri officer candidate school (VUKK) (Confirmed 30. 4. 1919).

A-kurssin oppilaat ylennettiin vänrikeiksi 16. 5. 1919 osallistuttuaan Helsingin valtauksen vuosijuhlan paraatiin, B-kurssin oppilaiden saadesa ylennyksensä 31. 7. joukko-osastoissa. Poikkeaviakin päivämääriä esiintyy.

Kurssin aloittaessa toimintansa Saksan nk. Itämeren-divisioona oli pääosiltaan vielä Suomessa ja maan puolustusvoimia järjestettiin kovaa vauhtia uudelleen saksalaisen esikuvan mukaisesti. Eipä siis ihme, että myös VUKK:n johtajaksi määrättiin saksalainen upseeri, majuri Friedrich von Ploetz, koska hän oli suomalaista virkaveljeään, jääkärikapteeni Gunnar Heinrichsia¹⁵ korkeammassa arvossa. Hän johtikin kurssia 6. 12. saakka, jonka jälkeen saksalaiset joukot poistuivat Suomesta. Kapteeni Heinrichsistä tuli kurssin johtaja po. päivänä. Myös opetusupseerien joukosta löytyy 4 saksalaista, joista yksi oli Suomessa syntynyt, joskin Saksan alamainen.

Jättäen pois luvuista ne oppilaiksi pyrkineet, joita ei hyväksytty kurssille,¹⁶ tosiasia on, että kaiken kaikkiaan 45 upseerikokelasta (20.0 %)

erosi tai erotettiin kurssilta. Joka viides oppilas jäi siis vaille päästötodistusta. Kysymys siitä keitä nämä olivat muodostaa tavallaan toisen osan tästä tutkimuksesta, toisen koostuessa lähinnä mainitsemistani kuolintiedoista. Tutkimukseen olisi hyvä tutustua rinnan kurssimatrikkeleiden kanssa, jolloin taulukkotietoja (taulukko 2 pl.) on helppo verrata varsinaisiin matrikelletietoihin. Taulukot ovat lyhykäisyydessään seuraavat:

- Taulukko 1:** Suomalaiset ja saksalaiset opettajat.
- Taulukko 2:** Eronneet ja erotetut oppilaat.
- Taulukko 3:** Eronneet, mutta kurssille palanneet oppilaat.
- Taulukko 4:** 31. 10. 1964 mennessä kuolleet opettajat (vain jääkärit) ja oppilaat, joiden kuolintietoja Selinheimo ei ole ottanut huomioon.
- Taulukko 5:** 1. 11. 1964 jälkeen kuolleet opettajat (vain jääkärit) ja oppilaat, joiden kuolintiedot eivät ole ennättäneet Selinheimon viimeiseen matrikelliin.
- Taulukko 6:** 1. 1. 1985 elossa olevat opettajat ja oppilaat.
- Taulukko 7:** Kaatuneet opettajat ja oppilaat.
- Taulukko 8:** Korkeimmat kunniamerkit saaneet opettajat ja oppilaat.
- Taulukko 9:** Oppilaiden korkeimmat upseerinarvot.
- Taulukko 10:** Oppilaiden yleisesikuntaupseerikoulutus.

Nootit

1. Torsten Torolf Björkman, Paul Aleksander Eriksson, Toivo Kalervo Kolehmainen, Lauri Maurits (Lasse) Leander, Vilho Mikko Levänen, Iisakki Edvard Mannismäki, Anton Mäkelä, Gunnar Wilhelm Nyman (Norho), Emil Johannes Puronen, Herman Erik (Hemmi) Renfors.
2. Matti Elias Alfthan, Bertel Carl Johan Bahne, Gösta Arthur Blomqvist, Harald Matias (Harry) Calenius, Gunnar Alexander Ericsson, Lauri (Lassi) Hiisi (Helenius), Sulo Eero Laaksonen, Erkki Albert Makkonen, Ragnar Johan Peterson (Strann), Onni Oiva Saarelainen, Matti Saurio, Erik Bernhard Ulfson 25. 1. 1919. KadK:n myöhemmille kurseille hyväksyttiin seuraavat VUKK:n entiset oppilaat: Aarne Viljo Hellgren (Hirva), KadK 7, Johan Erik Lindbäck, KadK 3 (keskeytti), Paavo Ilmari Saarijärvi, KadK 2 (keskeytti).
3. Yrjö Nikolai Ranta 6. 2. 1919. Myös kadetti Onni Oiva Saarelainen palasi samana päivänä kurssille.
4. Puolustusvoimain komentaja vuosina 1953—59.

5. Puolustusvoimain komentaja vuosina 1965—69.
6. Unohtuneet sotakoulut (Sotatieteen Laitoksen julkaisuja XVIII), Helsinki 1979.
7. Vimpelin sotakoulu (VimpSK), Vöyrin sotakoulu (VöyrSK), Suomen tykistökoulu (STyKK), Viipurin upseerikokelaskurssi (VUKK).
8. Viipurin upseerikokelaskurssi 1918—1919. 20-vuotismuistojulkaisu, Helsinki 1939; Viipurin upseerikokelaskurssi 1918—1919. 40-vuotismuistojulkaisu, Mikkeli 1958; Viipurin upseerikokelaskurssi 1918—1919. Muistojulkaisu, Mikkeli 1964.
9. Perustettu vuonna 1938.
10. Johtokunnan jäsen perustamisesta lähtien.
11. Viipurin Upseerikokelaskurssi (Markovilla), Mikkeli 1973.
12. Pääkonsuli Hampurissa vuosina 1968—75.
13. Selinheimo, mt. (1939), s. 9. Vrt. alaviite 3. Oppilaiden kokonaisluku kurssilla oli 225.
14. Myöhemmin (6. 2. 1919) 180.
15. Tekstissä mainitulla armeijakäskyllä 27. 8. 1918 oli kurssin suomalaiseksi johtajaksi määrätty jääkärimajuri Harald Öhquist, mikä määräys peruutettiin 4. 10. hänen tultuaan nimitetyksi Karjalan kaartin rykmentin komentajaksi 21. 9. Heinrichs sai samalla oman määräyksensä.
16. Arviolta 25—30.

Taulukko I

SUOMALAISET JA SAKSALAISET OPETTAJAT

a	b	c	d
A			
Aalto (myöh. Valakivi), Lahja Johannes	jääkltn	opetusupseeri (konekiväärioppi, B-kurssi)	jääkevl 27
Blick, Aarne Leopold	jääkvänr	opetusupseeri (III joukkue, B-kurssi)	jääkknrl 47
Dyhr, Berndt Ragnar	jääkltn	opetusupseeri (miinanheitäjäoppi, B-kurssi)	jääkevl 41
Eioranta, Toivo Johannes	jääkvänr	opetusupseeri (konekiväärioppi, B-kurssi)	jääkltn 19
von Essen, Ernst Reinhold	jääkkapt	opetusupseeri (konekiväärioppi, B-kurssi)	jääkkapt 18
Hannula, Bror Erik Edvard (Erkki)	jääkvänr	opetusupseeri (IV joukkue, B-kurssi)	jääkevl 42
Hasselblatt, Ivar Eugène	jääkvtn	kurssin intendentti (huoltopäälikkö)	jääkmaj 41
Heinrichs, Karl Gunnar	jäakkapt	kurssin suomalainen johtaja	jääkev 33
Martola, Ilmari Armas-Eino	jääkltn	opetusupseeri (sotalaitosoppi)	jääkknr 82
Mellblom, Alexander	jääkkapt	opetusupseeri (taktiikka + aseoppi, B-kurssi)	jääkevl 33
Pesonen, Yrjö Edvard	jääkvääp	kurssin väpeli (—10/02 19)	jääkvääp 18
Petelius (myöh. Pertamo), Bertel	jääkkapt	opetusupseeri (jalkaväen aseet + ampumakoulutus)	jääkev 38
Abraham (Perttu)			
Reinikka, Eino Jaakko	jääkvääp	kurssikomppanian väpeli	jääkvääp 18
Ryypö, Matti	jääkkers	kurssin väpeli (10/02 19—)	jääkvänr 42
Saure (aik. Sikanen), Heikki Evald	jääkvänr	opetusupseeri (miinanheitäjäoppi, B-kurssi)	jääkev 42
Solin, Knut Isak	jääkmaj	opetusupseeri (pioneeriooppi + linnoitusoppi)	jääkev 26
Sundberg (aik. Slastnikow), Kosti	jääkkapt	kurssikomppanian päällikkö	jääkevl 41
Turunen, Hugo Henrik	jääkltn	opetusupseeri (I joukkue, A-kurssi)	jääkevl 41
Wichmann (myöh. Vihma), Einar August	jääkltn	opetusupseeri (II joukkue, B-kurssi)	jääkknrm 41
Winqvist (myöh. Veistaro), Toivo Fritjof	jääkvänr	kurssin adjutantti	jääkev 41

B					
Blomqvist, Berndt Hjalmar	kapt	opetusupseeri (topografia + kartanpiirustus)		evl 27	
s. 07/08 75 Viipuri					
k. 03/01 38 Viipuri	kenrm	opetusupseeri (taktiikka)		kenrl 28	
von Gerich, Paul Bruno					
s. 09/08 73 Helsinki					
k. 04/02 51 Hamina					
Kiljander, Martti Johannes		kurssin lääkäri			
s. 07/07 73 Kangaslampi					
k. 27/06 24 Viipuri	vänr	opetusupseeri (aseoppi + tykistöoppi)		ltn 39	
Ruuth (myöh. Ruutu), Eero Aleksander					
s. 26/02 98 Helsinki					
k. 17/07 61 Helsinki	resvänr	opetusupseeri (voimistelu + liikuntakasvatus)		ev 46	
Saastamoinen, Kaarlo Eino					
s. 09/10 87 Helsinki					
k. 04/12 46 Helsinki					
Åström, Bertel Vilhelm	kers	opetusupseeri (tykistöoppi)		kapt 42	
(myöh. Ahva, Pertti Vilhelm)					
s. 09/03 95 Helsinki					
k. 09/08 72 Kuopio					

C

Burmeister, Georg Heinrich Max s. 09/08 93 Lappeenranta k. 06/04 69 Helsinki	ltn	opetusupseeri (B-kurssi)	maj (suom.) 27
von Bülow, Adolf Friedrich Magnus s. 22/06 91 Wandsbek k. 14/11 68 Westensee/Holstein	ylil	opetusupseeri (A-kurssi)	maj 43
Jeschkeit, Paul Friedrich Wilhelm s. 20/12 92 Elbing b. Danzig k. 21/02 70 München	ltn	opetusupseeri (B-kurssi)	maj 44
von Ploetz, Friedrich Ludwig Bernhard s. 25/07 75 Berlin k. 13/05 39 Nieder-Struse, Kr. Breslau	maj	kurssin saksalainen johtaja (-06/12 18)	evl 25
von Wierersheim, Hans-Christoph Hebert Clemens Gerhard Wolf s. 29/07 99 Neuhof, Kr. Striegau k. 01/02 84 Baldham b. München	ltn	opetusupseeri (B-kurssi)	maj 42

Taulukossa on otettu huomioon kurssin suomalaiset ja saksalaiset opettajat ja virkailijat. Heistä valtaosa oli jääkäreitä (21), muita ollessa puolet vähemmän (5 + 5). Koska painetut jääkärimatrikelit sisältävät tarkkoja tietoja taulukossa mainituista jääkäreistä, tässä annetaan syntymä- ja kuolintietoja ainoastaan muista suomalaisista ja saksalaisista opettajista, joista varsinkin viimeksi mainituista esiintyy hyvin puutteellisia tietoja Selinheimon matrikkelieissa.

- A — Suomalaiset opettajat (jääkärit)
- B — Suomalaiset opettajat (ei-jääkärit)
- C — Saksalaiset opettajat
- a — Suku- ja etunimet
- b — Kurssin aikainen sotilasarvo
- c — Tehtävä kurssilla
- d — Lopullinen sotilasarvo

Taulukko 2

ERONNEET JA EROTETUT OPPILAAT

a	b	c	d	e	f
A					
Leander, Lauri Maurits (Lasse)	s. 18/06 93 Tampere	44	jääkväap	erot. 22/01 19	jääkev 41
JP 27	k. 04/10 68 Helsinki		KuopJR n:o 4	KuopJR n:o 4	
Puronen, Emil Johannes	s. 15/08 95 Savonlinna	4	jääkväap	eron. 05/11 18	jääkevl 41
JP 27, SHK 6	k. 21/01 83 Helsinki		KuopJR n:o 4	KuopJR n:o 4	
Renfors, Herman Erik (Hemmi)	s. 24/03 94 Kajaani	21	jääkväap	erot. 22/01 19	
JP 27	k. 01/03 38 Kajaani		KuopJR n:o 4	KuopJR n:o 4	
Saarijärvi, Paavo Ilmari	s. 24/10 92 Käisälmi	10	vääp	eron. 20/11 18	
VöyrSK, (KadK 2)	k. 20/06 62 Kokkola		siv.	siv.	
B					
Bahne, Bertel Carl Johan	s. 14/03 99 Turku	41	sot	eron. 24/01 19	evl 41
KadK 1, TK kaptk 8	as. 84 Turku		ItämJR n:o 1	KadK	
Blomqvist, Gösta Arthur	s. 18/06 99 Lappeenranta	76	sot	eron. 24/01 19	evl 41
KadK 1, SKK Y4	k. 30/12 80 Helsinki		URR n:o 1	KadK	
Bäckman (myöh. Karsta), Lauri	s. 21/03 96 Sortavala	101	kers	eron. 26/03 19	
Johannes	k. 16/03 59 Oulu		ItämJR n:o 1	PR	
Calonius, Harald Matias (Harry)	s. 22/03 97 Lappeenranta	177	aliups	eron. 24/01 19	kapt 26
KadK 1	kaat. 11/03 40 Tali		KuopJR n:o 4	KadK	
Carländer, Olof Fredrik	s. 15/09 94 Helsinki	69	kers	eron. 28/01 19	
VöyrSK II	k. 15/08 24 Tuusula		VKR	VKR	
Ehnröoth, Jarl Eric	s. 14/07 95 Tuusula	88	rak	eron. 30/01 19	resltn 29
Ericsson, Gunnar Alexander	k. 30/04 53 Tukholma	68	URR n:o 1	URR n:o 1	maj 42
KadK 1	s. 08/01 97 Mikkeä		vääp	eron. 24/01 19	
Grantfelt, Helge Axel	k. 02/02 75 Helsinki	52	LahVartP	KadK	resvänr 19
	s. 09/08 00 Turku		aliups	erot. 02/03 19	
Hellgren (myöh. Hirva), Aarne Viljo	k. 18/06 37 New York, N.Y.		SavJääKR n:o 3	SavJääKR n:o 3	
VöyrSK II, RUK 5, KadK 7, SKK Y7	s. 07/03 96 Sortavala	28	varavääp	eron. 26/11 18	evl 42
Häisi (aik. Helenius), Lauri (Lassi)	k. 14/11 52 Joensuu	148	LaatJR n:o 6	LaatJR n:o 6	evl 38
KadK 1, SKK (Italia)	s. 20/08 97 Orimattila		sot	eron. 24/01 19	
Holmström, Gunnar Emil Edward	as. 84 Helsinki	144	VKR	KadK	resltn 39
	s. 05/02 96 Porvoon pit.		aliups	eron. 21/01 19	
	k. 29/07 75 Joutseno		URR n:o 1	URR n:o 1	

Hynninen, Markus	s. 08/12 96 Hauho	129	soit	erot. 30/01 19	
Hänninen, Hugo Alarik	k. 08/05 44 Helsinki	121	SRR_n:o 2	SRR n:o 2	lääkkevl 42
Immonen, Väinö Verner	s. 21/05 98 Joutseno	164	vääp	eron. 20/11 18	
VöyrSK	k. 04/04 50 Iisalmi	95	LahVartP	LahVartP	inskaapt 41
Jansson, Oskar Rafael	s. 23/09 99 Sääminki	178	kers	eron. 24/03 19	
Kandelin, Eino Alfred	as. 84 Lahti	26	LaatJR n:o 6	WR	
Lindbäck, Johan Erik	s. 12/09 95 Turku	74	korp	eron. 02/12 18	maj 42
(KadK 3)	k. 14/12 75 Turku	73	ItämJR n:o 1	ItämJR n:o 1	
Makkonen, Erkki Albert	s. 24/03 98 Siperia	179	vääp	eron. 10/01 19	
KadK 1, SKK Y4	k. 26/09 27 Viipuri	106	2.DE	SavJääKR n:o 3	
Mattsson, Viktor Harald	s. 10/10 99 Helsinki	106	URR n:o 1	eron. 02/12 18	
Naukler, Erik Karl Alfred	s. 14/09 98 Kuopio	77	URR n:o 1	eron. 24/01 19	
Nordgren, Åke Erik	k. 01/07 80 Kuopio	99	soit	KadK	
Peterson (myöh. Strann), Ragnar Jo-	s. 17/12 93 Hanko	147	ItämJR n:o 1	eron. 27/01 19	
han	k. 14/03 42 Helsinki	149	ratsjääk	eron. 27/01 19	
KadK 1	s. 20/03 01 Helsinki	7	3.DE	3.DE	
Pohjanheimo, Assar Allan Sergei	as. 46 Lima, Peru	34	rak	eron. 30/01 19	
Puolakka, Aleksander	s. 11/12 96 Kotka	112	URR n:o 1	URR n:o 1	
Raappana, Aaro Johannes	k. 04/05 67 Kotka	96	URR n:o 1	eron. 21/01 19	
Renvald, Johan Yngvar	s. 24/03 98 Helsinki	87	kers	2.DE	
Renvall, Helge Yrjö Torsten	k. 10/06 31 Helsinki	77	URR n:o 1	eron. 24/01 19	ratsum 24
VöyrSK	s. 11/07 93 Pori	99	aliups	KadK	
Räsänen, Viktor Wilhelm	k. 14/04 37 KarKKu	147	SavJääKR n:o 3	eron. 27/01 19	
Saarinen, Lauri Aleksanteri	s. 30/01 96 Kerimäki	149	viiijääk	SavJääKR n:o 3	väär 42
VöyrSK	k. 28/04 65 HankaSalmi	7	SavJääKR n:o 3	eron. 21/02 19	
Sabelli, Bjarne Wernerson	s. 19/03 96 Oulujoki	34	vahtim	SavJääKR n:o 3	
	k. 20/10 67 Ivalo	112	KarRatsJääKR n:o 3	eron. 26/01 19	
	s. 10/02 98 Mikkeli	96	1.DE	HRR	
	k. 05/02 78 Helsinki	87	aliups	eron. 02/03 19	
	s. 01/06 96 Turku	96	ItämJR n:o 1	VKR	
	k. 26/06 65 Lidingö, Ruotsi	87	URR n:o 1	eron. 22/02 19	
	s. 29/06 95 Viipuri	96	RajavP 1	ItämJR n:o 1	
	k. 02/01 39 Helsinki	87	aliups	eron. 11/01 19	
	s. 17/08 93 Teuva	96	VKR	eron. 10/02 19	
	k. 12/05 61 Alavus	87	URR n:o 1	VKR	
	s. 26/04 99 Viipuri	87	URR n:o 1	eron. 20/01 19	
	as. 48 Toronto, Ont.			URR n:o 1	

Saloharju, Yrjö Nikolai	s. 18/12 97 Tampere	81	sot	eron. 12/03 19	reskapti 40
Saurio, Matti	k. 10/12 50 Tuusula		I. DE		
KadK 1, KtAK 4, SKK STO1	s. 28/05 98 Virolahdi	86	kers	eron. 24/01 19	evl 35
Stenberg, Albert Ferdinand	k. 21/06 71 Helsinki		VKR	KadK	
Suhoonen, Lauri Johannes	s. 03/12 94 Helsinki	23	rak	karan. 07/01 19	
	k. 09/02 43 Helsinki		URR n:o 1	siv.	
	s. 15/06 94 Mikkelin mk.	64	sot	eron. 21/01 19	
	k. 15/07 39 Helsinki		Laat.J.R n:o 6	2. DE	
Suhoonen, Viljo Simeon (Ville)	s. 06/01 01 Nilsia	32	sot	eron. 25/03 19	vänr 19
	kaat. 09/05 19 Aunus		siv.	WR	
Tenkanen, Eero Aleksander	s. 13/01 00 Jaaski	22	sot	erot. 02/03 19	
	k. 25/12 36 Helsinki		ViipVartP	TerijRajavP	
Tuovinen, Aarne Aleksanteri	s. 01/06 95 Rovaniemi	39	kers	eron. 20/11 18	
VöyrSK	k. 24/07 70 Rovaniemi		VKR	VKR	
Turpeinen, Bruuno Aleksanteri	s. 02/12 95 Perkjärvi	100	sot	eron. 11/03 19	
	k. 05/03 48 Harjavalta		KKR	KKR	
Ulfsson, Erik Bernhard	s. 16/10 98 Helsinki	20	sot	eron. 24/01 19	ev 43
KadK 1, KtAK 4	k. 27/11 84 Helsinki		VKR	KadK	
Vaha, Amos Wilhelm	s. 03/09 97 Uskela	85	alups	eron. 31/01 19	resvänr 21
	k. 01/09 24 Tuusula		VKR	VKR	
Wasastjerna, Olof Tore Alfred	s. 15/09 98 Helsinki	89	sot	eron. 20/01 19	
	k. 20/03 66 Helsinki		URR n:o 1	URR n:o 1	

Tähän on sisällytetty kaikki kurssilta lopullisesti eronneet tai erotetut oppilaat, joita A-kurssilla oli 4 ja B-kurssilla 41. Eronneita oli 33, erotettuja 8, heidän joukossaan yksi karannut. Eronneiden joukossa kiinnityy huomio niihin oppilaisiin (9), jotka siirtyivät 25/01 19 alkaneelle Kadettikouluun 1. kurssille. Heidän lisäksi kadeteiksi liittyi A-kurssin 2 oppilasta (Alfhan, Laaksonen) sekä taulukossa 3 mainittu oppilas (Saarelainen), joka myöhemmin palasi kurssille. Taulukossa luetteluista oppilaista 3 on elossa (Bahne, Hiisi, Immonen), heistä 2 kadettikoululaista (vrt. taulukkoa 6). B-kurssin 2 oppilaan (Naukler, Sabelli) kohtalo on jäänyt selvittämättä siitä huolimatta, että Suomen Liman-suurlähetystö ja Toronton-pääkonsulinvirasto ovat suorittaneet laajoja etsikelyjä. Molemmat ovat melkoisella varmuudella kuolleet kymmeniä vuosia sitten.

- A — A-kurssilta eronneet/erotetut oppilaat
 B — B-kurssilta eronneet/erotetut oppilaat
 a — Suku- ja etunimet + muut upseerikoulu/kurssit
 b — Syntymä- ja kuolin tiedot tai asuinpaikkakunta
 c — Kantakirjan sivunumero
 d — Sotilasarvo, jolla ja Joukko-osasto (vast.) josta komennettu kurssille
 e — Eroamis-/eroittamispäivämäärä ja Joukko-osasto (vast.), johon komennettu kurssilla
 f — Lopullinen upseerin arvo

Taulukko 3

ERONNEET, MUTTA KURSSILLE PALANNEET OPPILAAT

a	b	c	d	e	f
Ranta, Yrjö Nikolai FJS/KS, (KadK 1)	s. 23/11 94 Helsinki k. 12/08 72 Helsinki	180	kad (aliups) KadK (VKR)	siirr. 06/02 19 VUKK	ltn 31
Saarelainen, Onni Oiva (KadK 1)	s. 19/07 00 Nurmee k. 15/10 59 Helsinki	66	aliups Itä-SuomJR n:o 5 KadK	eron. 24/01 19 palan. 06/02 19	evl 42
Wallden, Joel Svante KadK kuk 21, SKK (Ranska)	s. 25/01 94 Tampere k. 15/04 72 Tammissaari	80	kers VKR	eron. 20/01 19 VKR palan. 15/02 19	ev 41

Tämä taulukko liittyy kiinteästi edelliseen ja siinä luetellaan ne oppilaat, jotka B-kurssilta erottuuan palasivat, toinen heistä Kadetti-koulusta, samoin kuin se kadetti, joka kesken B-kurssia uutena oppilaana ilmestyi sille. Kaikki nämä oppilaat saivat aikanaan päästö-todistuksen, erotukseksi taulukossa 2 luetelluista.

a — f — Kuten taulukossa 2

Taulukko 4

31.10.1964 MENNESSÄ KUOLLEET OPETTAJAT (VAIN JÄÄKÄRIT) JA OPPILAAT, JOIDEN KUOLINTIETOA SELINHEIMO EI OLE OTTANUT HUOMIOON

a	b	c
A		
Dyhr, Berndt Ragnar	jääkevl 41	k. 11/09 55 Pieksämäki
Hasselblatt, Ivar Eugène	jääkmaj 41	18/04 48 Espoo
Heinrichs, Karl Gunnar	jääkev 33	01/11 53 Helsinki
Pertamo (aik. Petrelius), Bertel Abraham (Perttu)	jääkev 38	17/12 56 Helsinki
Saure (aik. Sikanen), Heikki Evald	jääkev 42	28/08 54 Tampere
Solin, Knut Isak	jääkev 26	14/01 50 Helsinki
Valakivi (aik. Aalto), Lahja Johannes	jääkevl 27	19/09 56 Porvoo
B		
Aejmelaeus, Niels Thorsten Alfrid	vänr 19	k. 11/03 40 Helsinki
Alfthan, Matti Elias	evl 40	06/02 46 Turku
Björkman, Torsten Torolf	jääkmaj 34	28/01 51 Helsinki
Eriksson, Paul Aleksander	jääkmaj 40	13/07 59 Helsinki
Hurme, Kaarlo Severus	ltn 20	20/03 23 Helsinki
Huttunen, Oskar Herman	kapt 27	08/05 39 Helsinki
Kolehmainen, Toivo Kalervo	jääkmaj 32	29/01 49 Salo
Mannismäki, Iisakki Edvard	jääkmaj 39	02/06 56 Korttesjärvi
Mattsson, Bertel Fredrik Rafael	ltn 22	14/06 37 Käkisalmi
Pajari, Aaro Olavi	kenrm 41	14/10 49 Kruunupyys
Törnwall, Ernst Gunnar	kapt 43	13/01 53 Helsinki
C		
Ahlblad, Jarl Gottlieb Waldemar	ltn 21	k. 08/06 47 Turku
Berggren, Mauri Emil Olavi	kapt 40	25/03 58 Vaasa
Castren, Kaarle Johannes	evl 42	15/06 57 Kuopio
Erämies (aik. Ekroos), Uno Vihtori	ev 42	05/02 56 Helsinki
Holopainen, Yrjö Ilmari	lääkkapt 40	13/02 41 Kuhmalahdi
Kari, Kaarlo Kustaa	ev 43	19/01 44 Lampero, Aunus
Korhonen, Martti	ltn 21	15/10 47 Helsinki
Labart, Bror Ernst	maj 40	20/06 46 Helsinki
Lillqvist, Thor Göran	kapt 28	14/02 48 Tampere
Lindfors, Uno Waldemar	vänr 19	15/12 25 Längelmäki
Linna (aik. Castrén), Veikko Ilmari	ltn 22	01/12 32 Viipuri
Murtonen, Eero Arvid	kapt 26	18/06 27 Tallinna, Viro
Nevasaari, Veikko Heikki	ev 51	31/03 57 Helsinki
Oinonen, Niilo Matti	ev 43	25/09 46 Helsinki
Pihlajamaa (aik. Rönmark), Armas Kallas	ev 42	30/05 55 Turku
Repo, Heikki Johannes	kapt 24	14/07 25 Perkjärvi

Selkee, Eero Teo	evl 41	25/04 57 Hyvinkää
Sundberg, Henrik Oskar	ltn 21	22/12 26 Helsinki
Valle, Georg Wilhelm	kapt 26	09/12 41 Sipoo

Selinheimon matrikkeleissa löytyy useita opettajia ja oppilaita, joiden kuolintietoja (aika ja/tai paikka) ei ole yksilöity. Kolmanteen matrikkeliin on periaatteessa otettu kaikkien 31/10 64 mennessä kuolleiden opettajien ja oppilaiden kuolintiedot (tässä taulukossa on opettajista huomioitu ainoastaan jääkärit; muista kts. taulukkoa 1). Taulukossa annetaan täydentäviä tietoja niistä, joita ei ole aikaisemmin yksilöity. Heidän määränsä on $7 + 11 + 19 = 37$, siis huomattavan korkea luku. Kaatuneiden vastaavat tiedot löytyvät taulukosta 7.

- A — Suomalaisia opettajia (jääkäreitä)
- B — A-kurssin oppilaita
- C — B-kurssin oppilaita
- a — Suku- ja etunimet
- b — Lopullinen upseerinarvo
- c — Kuolintiedot

Taulukko 5

1. 11. 1964 JÄLKEEN KUOLLEET OPETTAJAT (VAIN JÄÄKÄRIT) JA OPPILAAT, JOIDEN KUOLINTIEDOT EIVÄT OLE ENNÄTTÄNEET SELINHEIMON VIIMEISEEN MATRIKKELIIN

a	b	c
A		
Ryypö, Matti	jääkvänr 42	k. 25/01 75 Hämeenlinna
Sundberg (aik. Slastnikow), Kosti	jääkevl 52	13/11 67 Hämeenlinna
Turunen, Hugo Henrik	jääkevl 41	02/09 84 Lappeenranta
Veistaro (aik. Winqvist), Toivo Fritjof	jääkevl 41	07/08 71 Helsinki
B		
Erkala (aik. Eriksson), Arvo Erik	evl 40	k. 31/03 75 Myrskylä
Hirki (aik. Henrikson), Harry Wilhelm (Harri)	ev 43	21/06 76 Helsinki
Laaksonen, Sulo Eero	ev 42	04/08 74 Turku
Oinonen, Väinö Johannes	kenrl 54	04/02 75 Helsinki
Pesonen, Sigfrid Kaukomieli (Kauko)	kapt 40	22/01 75 Helsinki
Saloranta, Arvo Ensio	kenrm 53	03/04 76 Helsinki
Vahe (aik. Virtanen), Lauri Alvar	evl 40	11/10 84 Lahti
C		
Byman, Tor Rafael	ltn 37	k. 11/02 65 Sollentuna, Ruotsi
Haanterä (aik. Hymander), Lauri Vihtori	ev 42	23/06 78 Helsinki
Harola, Martti Erner Aleksanteri	maj 40	29/01 69 Ylivieska
Hovinen, Jaakko Viljo	ev 42	10/09 72 Helsinki
Ilvonen, Kaarlo Johannes (Hannes)	maj 42	03/03 67 Tampere
Inkala, Kustaa Aadolf	ev 41	23/11 72 Oulu
Kahma, Yrjö Aulis	kapt 28	26/12 78 Nastola
Kajaani (aik. Caján), Jalo		
Veikko Knut Oskar	evl 41	22/02 75 Helsinki
Kallio, Uuno Jalmari	maj 40	25/04 81 Hämeenlinna
Karhu, Ilmari Johannes	kenrm 46	23/10 71 Helsinki
Kirjokallio (aik. Öhman), Rainer Kosti	ev 44	24/02 82 Hyvinkää
Kotilainen, Torsti	ev 42	18/01 81 Lappeenranta

Kuittinen, Eero	maj 40	02/07 67	Helsinki
Lagerlöf, Karl Johan	maj 40	13/12 82	Helsinki
Laitakari (aik. Nybergh), Eino Alvar	maj 40	26/04 78	Turku
Laitinen, Toivo Hannes Kristian	maj 41	24/12 71	Helsinki
Levander, Uoto Adam Daniel	maj 40	28/04 74	Helsinki
Levänen, Vilho Mikko	jääkmaj 41	23/12 65	Tuusula
Linkomies (aik. Flink), Birger			
Theodor Zacharias	evl 41	30/11 69	Helsinki
Långhjelm, Ossian Erik	maj 35	14/08 70	Helsinki
Mustakallio, Martti	kapt 26	28/03 68	Helsinki
Nieminen, Yrjö Kosti	kapt 40	13/07 78	Turku
Nihtilä, Valo Konstantin	ev 40	24/10 73	Helsinki
Nivanto (aik. Forsström), Fredrik			
Vilhelm	ltn 21	11/07 67	Sodankylä
Norho (aik. Nyman), Gunnar Wilhelm	jääkevl 42	28/01 69	Pori
Petäjä, Brynolf Leonard	evl 41	19/06 66	Helsinki
Posti, Niilo Viktor Valdemar	maj 42	21/02 66	Kemi
Pylkkänen, Arvo Iivari	kapt 41	18/11 64	Mikkeli
Ranta, Yrjö Nikolai	ltn 31	12/08 72	Helsinki
Ringvall, Erkki Ferdinand	kapt 41	21/12 70	Helsinki
Ringvall, Yrjö Ferdinand	ltn 38	16/02 70	Vaasa
Ruotsalo, Lauri	evl 40	20/06 71	Turku
Saarela, Toivo	maj 41	06/05 69	Helsinki
Sarpi (aik. Serenius), Hugo Birger	evl 47	15/06 68	Lohja
Seiro (aik. Snellman), Veikko Gunnar	maj 40	15/09 68	Helsinki
Somerto (aik. Sundsten), Toivo			
Aleksander	evl 35	16/06 82	Rauma
Sorri, Kaarlo Theodor	kapt 24	14/12 80	Tampere
Stewen, Martin Kasimir	ev 40	26/09 71	Helsinki
Sweins, Birger Wilhelm	kapt 40	21/01 75	Helsinki
Särmä, Aleksanteri (Santeri)	evl 41	30/01 71	Helsinki
Tapanainen, Aarne	maj 40	17/12 67	Turenki
Tenhunen, Uuno	evl 47	13/08 83	Kajaani
Tikka, Yrjö Aleksanteri	ev 43	03/08 73	Helsinki
Toivanen, Erkki	maj 33	18/07 76	Helsinki
Toppola, Yrjö Omar Johannes	evl 42	17/03 76	Tampere
Turkama (aik. Durchman), Lauri			
Fredrik	ellääkevl 43	01/04 73	Helsinki
Tuurna (aik. Thuneberg), Otto Arno	maj 42	10/05 76	Helsinki
Törn, Arno Wilhelm	vänr 19	17/03 81	Masku
Ursin, Viktor Verner	evl 41	02/07 66	Helsinki
Vahla (aik. Wahlström), Arvo Oskari	ev 44	10/11 71	Hämeenlinna.
Wahlgren, Arne Gösta	maj 41	14/07 84	Helsinki
Vainio, Valdo Kustaa	kapt 41	08/09 67	Helsinki
Wallden, Joel Svante	ev 41	15/04 72	Tammisaari
Vartiainen, Aatto Aarne	vänr 19	29/08 74	Turku
Winter, Lars Rurik	ev 44	11/01 70	Helsinki
Wittfooth, Gustaf Eric	maj 42	29/12 80	Helsinki
Vänttinen, Eino Julius	evl 40	24/08 73	Loimaa
Österberg, Karl Kristian	farmmaj 42	11/07 65	Helsinki

Tämä taulukko liittyy sikäli saumattomasti edelliseen, että siinä huomioidaan kaikki jälkeen 01/11 64 sattuneet kuolemantapaukset, joita Selinheimo ei ole voinutkaan merkitä matrikkeihinsa, kolmannen laitoksen mennessä vasta tuolloin painoon. Näitä tapauksia on $4 + 7 + 58 = 69$, eli noin kaksi kertaa enemmän kuin edellisessä taulukossa.

A — c — Kuten taulukossa 4

Taulukko 6

I. 1. 1985 ELOSSA OLEVAT OPETTAJAT JA OPPILAAT

a	b	c	d
A	Martola, Ilmari Armas-Eino	jääkknr 82	Helsinki (k. 05/02 86)
B	Borg, Eino Oskar	kapt 44	Espoo, Karakallio (k. 30/05 85)
	Bruun, Rolf Otto Alexander	ratsum 26	Helsinki
	Fors, Harry Gustaf	ltn 32	Helsinki
	Hakanen, Yrjö Torsii	evl 41	Turku
	Hämeen-Anttila, Väinö Erland	maj 42	Helsinki
	Ikonen, Bertel Ossian	ev 42	Helsinki
	Laitinen, Väinö Iisakki	kapt 27	Helsinki
	Sainio, Martti Ilmari Villehard	evl 50	Helsinki
	Selinheimo (aik. Selin),		
	Oras Väinämö Juhana Vilho	evl 38	Espoo, Tapiola
	Simelius, Jaakko Sakari	jvknr 59	Helsinki (k. 18/05 85)
	Skogström, Niils Johan	maj 41	Tampere
	Tamminen, Lauri Emmanuel	evl 42	Hamina
	Tapaninen, Paaavo Johannes	kapt 40	Oulu (k. 11/01 85)
C			
	Bahne, Bertel Carl Johan	evl 41	Turku (k. 14/01 86)
	Hiisi (aik. Helenius), Lauri (Lassi)	evl 38	Helsinki
	Immonen, Väinö Verneri	insktapt 41	Lahti

Lukijoita kenties eniten kiinnostava taulukko, joka kertoo ketkä kurssin opettajista ja oppilaista olivat elossa vuodenvaihteessa 1984/85. Taulukosta ilmenee, että silloin yhden jääkäriopettajan (Martola) lisäksi elossa oli 13 B-kurssin oppilasta, ei ainoatakaan saksalaista opettajaa eikä A-kurssin oppilasta. Elossa olleet B-kurssin eronneet oppilaat ilmenevät lisäksi taulukosta 2.

- A — Suomalainen opettaja (jääkäri)
- B — B-kurssin oppilaita
- a — B-kurssin eronneita oppilaita
- c — Suku- ja etunimet
- b — Syntymätiiedot
- c — Lopullinen upseerinarvo
- d — Asuinpaikkakunta

Taulukko 7

KAATUNEET OPETTAJAT JA OPPILAAT

A

von Essen, Ernst Reinhold, jääkkapt 18, kaat. 10/03 40 Vilajoki, ErP 20
Vihma (aik. Wichmann), Einar August, jääkknrm 41, kaat. 05/08 44 Ihantala,
6. D

B

Keijola (aik. Sjöblom), Kaarlo Einari Waldemar, kapt 31, kaat. 04/09 41 Kotkat-
järvi, Aunus, JR 34
Snellman, Otto Gustaf (Gösta), ev 42, haav. 31/07 44 Noskua, k. 02/09, 53. So-
taS, Helsinki, 18. D

C

Ahlas (aik. Ahlström), Allan Julius, maj 40, kaat. 13/02 40 Kuolemajärvi, JR 14
Hannula, Joose Olavi, ev 40, kaat. 12/06 44 Salla, 3. Pr
Holm, Gunnar Ferdinand, kapt 26, kaat. 28/01 40 Suistamo, JR 69
Lassy, Gunnar Esaiaas, vänr 19, kaat. 14/02 22 Kiimasjärvi, Karjalan Metsäsissi-
rykmentti
Luikki, Ilmari Richard, maj 39, kaat. 12/02 40 Impilahti, KevOs 12
Stackelberg, Berndt Reinhold Magnus, vapaaherra, maj 41, kaat. 20/11 43 Pirki-
nitsi, Aunus, JR 44
Suniala (aik. Sundell), Bror Gustaf, kapt 36, kaat. 23/12 39 Kuolemajärvi, JR 11
Turkka (aik. Durchman, Turkanheimo), Kauno Josef Vilhelm, evl 41, kaat. 17/01
44 Terijoki, 18. DE
Turtola, Usko Johannes (Jussi), ev 41, kaat. 29/08 41 Kiestinki, JR 53

D

Calonius, Harald Matias (Harry), kapt 26, kaat. 11/03 40 Tali, JR 62
Suhonen, Viljo Simeon (Ville), vänr 19, kaat. 09/05 19 Aunuksenkaupunki, V P/
Aunuksen retkikunta

Tässä taulukossa on huomioitu kaikki (14) kaatuneet opettajat ja oppilaat, sa-
moin kuin yksi haavoihinsa kuollut oppilas. Taulukkoon voitaisiin lisätä B-kurs-
sin oppilas, eversti Kaarlo Kustaa Kari, joka kuoli (aivohalvaus) komentopaikal-
laan (Lampero, Aunus) 19/01 44, toimiessaan JR 45:n komentajana. Selinheimo
on merkinnyt hänet sekä haavoihinsa kuolleen oppilaan (Snellman) "kaatuneik-
si".

A — Suomalaisia opettajia (jääkäreitä)

B — A-kurssin oppilaita

C — B-kurssin oppilaita

D — B-kurssin eronneita oppilaita

Taulukko 8

KORKEIMMAT KUNNIAMERKIT SAANEET OPETTAJAT JA OPPILAAT

Suomen Valkoisen Ruusun suurristi

Simelius, J. S. 06/12 65
Martola, I. A-E. 06/12 80

Suomen Leijonan suurristi

Simelius, J. S. 04/06 61
Martola, I. A-E. 06/12 69

Vapaudenristin 1. luokka rintatähden ja tammenlehvien kera

Blick, A. L. 08/01 45

Vapaudenristin 1. luokka rintatähden ja miekkojen kera	
Martola, I. A-E.....	08/01 45
Vapaudenristin 1. luokka rintatähden ja miekkojen kera	
sotilaallisista ansioista rauhan aikana	
Simelius, J. S.....	04/06 58
Suomen Valkoisen Ruusun 1. luokan komentaja	
Martola, I. A-E.....	06/12 44
Suomen Leijonan 1. luokan komentaja miekkojen kera	
Karhu, I. J.....	04/06 45
Vapaudenristin 2. luokan Mannerheim-risti	
Blick, A. L.....	14/09 41
Pajari, A. O.....	14/09 41 + 16/10 44
Vihma, E. A.....	12/10 41
Kari, K. K.....	05/07 42
Laaksonen, S. E.....	06/11 42
Turkka, K. J. V.....	16/01 44
Martola, I. A-E.....	26/06 44
Vapaudenristin 1. luokka tammenlehvien kera	
Karhu, I. J.....	03/10 41
Pajari, A. O.....	03/10 41
Vihma, E. A.....	03/10 41
Blick, A. L.....	18/05 42
Kuistio, A. I. A. J.....	24/07 44
Ikonen, B. O.....	22/08 44
Nihtilä, V. K.....	09/12 44
Vapaudenristin 1. luokka miekkojen kera	
Martola, I. A-E.....	16/04 40
Pajari, A. O.....	16/04 40
Vihma, E. A.....	16/04 40
Blick, A. L.....	25/04 40
Turtola, U. J.....	29/08 41
Stewen, M. K.....	15/09 41
Karhu, I. J.....	18/09 41
Nihtilä, V. K.....	01/10 41
Karikoski, V. A. M.....	05/10 41
Simelius, J. S.....	16/10 41
Kuistio, A. I. A. J.....	18/11 41
Inkala, K. A.....	24/03 42
Oinonen, V. J.....	18/05 42
Snellman, O. G.....	18/05 42
Enkainen, P. A.....	25/07 42
Veistaro, T. F.....	02/12 42
Juva, E.....	30/12 43
Sora, Y. V.....	30/12 43
Haanterä, L. V.....	16/03 44
Hannula, J. O.....	16/03 44
Ikonen, B. O.....	26/04 44
Hendunen, E.....	09/12 44
Pihlajamaa, A. K.....	09/12 44
von Schrowe, M. I.....	09/12 44
Hovinen, J. V.....	21/12 44
Kotilainen, T.....	02/02 45
Laaksonen, S. E.....	02/02 45
Ulfsson, E. B.....	15/02 45
Wallden, J. S.....	10/10 45

**Vapaudenristin 1. luokka miekkojen kera
sotilaallisista ansioista rauhan aikana**

Haaki, T. W.	24/07 48
Ingelius, R. M.	04/06 52

Kurssin opettajat ja oppilaat olivat vuoteen 1939 mennessä ylenneet sellaisiin upseerinarvoihin, joissa sotien aikana ja niiden jälkeen oli odotettavissa korkeita kunniamerkkejä. Tästä ovat osoituksena myös ne 8 Mannerheim-ristiä, jotka myönnettiin kurssin opettajille (3) ja oppilaille (4), yhden (Pajari) tullessa kahdesti palkitaksi tällä arvostetulla kunniamerkillä.

Taulukko 9

OPPILAIDEN KORKEIMMAT UPSEERINARVOT

A	
Kenraaliluutnantti	1
Kenraalimajuri	3
Eversti	6
Everstiluutnantti	5
Majuri	14
Kapteeni	6
Ratsumestari	1
Luutnantti	3
Vänrikki	1
Suojeluskuntaupseeri	1
Yhteensä:	41
B	
Jalkaväenkenraali	1
Kenraalimajuri	1
Eversti	24
Everstiluutnantti	25
Eläinlääkintäeverstiluutnantti	1
Majuri	33
Eläinlääkintämajuri	1
Farmasianmajuri	1
Kapteeni	26
Ratsumestari	1
Luutnantti	17
Vänrikki	6
Vailla upseerinarvoa	1
Yhteensä:	139

Yhteenvetona kurssilaisten lopullisista upseerinarvoista mainittakoon, että heistä tuli kenraaleja 6 (3.3 %), esiuupseereja 110 (61.1 %), kapteeneja 35 (19.4 %), yliupseereja 27 (15.0 %) sekä muita 2 (1.1 %). Suojeluskuntaupseerin arvoon myöhemmin ylennetty A-kurssin oppilas (Mäkelä) erosi vakinaisesta palveluksesta jo 13.02.1919, eli ennen kurssilaisten ylennystilaisuutta ja vaille upseerinarvoa jäänyt oppilas (Viklund) B-kurssin päätyttyä 16.04.1919. Alempiin upseerinarvoihin jääneet oppilaat joko erosivat aikaisessa vaiheessa vakinaisesta palveluksesta tai sitten kuolivat uransa alkuvuosina.

A — A-kurssin oppilaat
B — B-kurssin oppilaat

Taulukko 10

OPPILAIDEN YLEISESIKUNTAUPSEERIKOULUTUS

A	
SKK Y 1 1926	Karhu, I. J. Karikoski, V. A. M. Pajari, A. O.
SKK Y 2 1927	Hannula, J. O. Henrikson (Hirki), H. W. Qvist (Kuistio), A. J. A. I. Selinheimo (Selin), O. V. J. V.
SKK Y 3 1928	Alfthan, M. E. Hämeen-Anttila, V. E. Inkala, K. A. Kotilainen, T. Lindgren, O. L. Turtola, U. J.
SKK Y 4 1929	Nihtilä, V. K. Oinonen, V. J. Öhman, V.
SKK Y 5 1930	Huldén, C. V. Ingelius, R. M. Långhjelm, O. E. Snellman, O. G. Tamminen, L. E.
SKK Y 6 1931	Gustafsson, R. A. G. Haaki, T. W. Kari, K. K. Kirjokallio (Öhman), R. K. Sourander (Sora), Y. V. Stewen, M. K.
SKK Y 7 1932	Hymander (Haanterä), L. V. Sitkoff, G. Ursin, V. V.
SKK Y 8 1933	Juvelius (Juva), E. Pettersson, J.
SKK Y 9 1934	Cajan (Kajaani), J. V. K. O. Elovaara, Y. J. Puomi (Bohm), E. E.
SKK Y10 1935	Oinonen, N. M. Tikka, Y. A.
SKK Y12 1937	Hovinen, J. V. Ikonen, B. O. Särmä, A.
SKK Y14 1939	Simelius, J. S.
SKK STO1 1927	Enckell (Enkainen), P. A.

B

Ranskan SKK 1924	Pesonen, T. J.
Ranskan SKK 1925	Wallden, J. S.
Ranskan SKK 1936	Karhu, I. J.
Ruotsin SKK 1936	Stewen, M. K.

Viimeisessä taulukossa luetellaan 42 Sotakorkeakoulun (lyhennetty SKK) koti-
maassa ja 4 ulkomailla käynnystä oppilasta. Heistä 2 (Karhu, Stewen) esiintyy
kummassakin ryhmässä. Po. koulun ovat kotimaassa lisäksi käyneet seuraavat
kurssilta eronneet ja KadK:un siirtyneet oppilaat: SKK Y4 (Blomqvist, Makkonen),
SKK Y7 (Hirva), SKK STOI (Saurio). Mainittakoon lopuksi, että yksi oppilas
(Hiisi) sai 1929 päästötodistuksen Italian SKK:sta.

- A — Sotakorkeakoulu Suomessa
B — Sotakorkeakoulu ulkomailla

Summary

THE VIIPURI OFFICER CANDIDATE SCHOOL OF 1918—1919

In Finnish officer training the Viipuri school for officer candidates (VUKK) has its own place of importance. The course began in 1918 and ended — as sole school for officers — only the next year. Thus and considering the war experience of the candidates as well as their relatively high standard of education, the VUKK in a sense formed a bridge between the jaegers who had received their training in Germany in 1915—1918 and the cadet courses which began in Finland in 1919. This was clearly evidenced by the transfer of the commandship of the Defence Forces from the jaegers to the cadets in which the linkage was formed by a former student of the VUKK, General of the Infantry Sakari Simelius who was the Commander-in-Chief from 1959 to 1965.

VUKK also shows its significance by the fact that in the course of years altogether three books (1939, 1958 and 1964) have been published on its activities, its teachers and students. They have all been edited by a graduate of the course, Lieutenant-Colonel Oras Selinheimo. However, since 20 years has passed since the appearance of the most recent and almost certainly last of the books and since there are some deficiencies in the earlier works, even flaws (particularly the information concerning the German officer-teachers is very defective) this writer has decided it worthy to update the information relating to the VUKK. In the beginning of 1985 one former teacher and 13 former students were still alive. There is also a further reason for this endeavour: in his works Selinheimo has omitted mentioning those students of the VUKK who withdrew or were discharged from the course. There were after all 45 such students.

In order to cut the number of pages and to clarify as well as homogenize the information the text has been kept very short and the actual facts have been compressed into ten tables. The reader is advised to read the article alongside with the works of Selinheimo.

Lauri Saario

SOTIEMME 1939—1945 TUNNISTAMATTOMAT SUOMALAISET KAAATUNEET

Johdanto

Ihmisen kuolemalla on, olipa kyseessä rauhan tai sodan aika, merkittäviä seuraamuksia ainakin hänen lähiomaisilleen. Tämän takia on kehitetty yhteiskuntamuodoissa pyritty selvittämään luotettavasti myös sodan poikkeuksellisissa oloissa henkensä menettäneiden henkilöllisyys, ja ilmoittamaan kuolemasta sekä omaisille että siviiliviranomaisille mahdollisia jatkotoimia varten.

Suunnitellusta tunnistamisjärjestelmästä huolimatta sodissamme 1939—1945 (”talvisota”, ”jatkosota” ja ”Lapin sota”) ei voitu välttää sitä, että osa kaatuneistamme jouduttiin hautaamaan henkilöllisyyden selviämättä. Näiden tunnistamattomina haudattujen suomalaisten sankarivainajien virallinen nimitys on ”Tuntematon sotilas”, jolla merkinällä myös heidän hautalaattansa tai -ristinsä on varustettu. Tilapäisissä kenttähaudoissa käytettiin muotoa ”Tuntematon”, joka esiintyy myös muutamassa sankarihaudassa.

Nyt tehty tutkimus pyrkii selvittämään näiden tunnistamattomiksi jääneiden lukumäärän ja jakautumisen sotiemme eri vaiheissa, käytetyn tunnistusorganisaation, tunnistamattomuuden syyt ja tunnistamattomien hautapaikkojen sijainnin.

Tutkimusaineisto

Tuntemattomia sotilaita koskevan selvittelyn perustana olevat tiedot on koottu nykyisen Suomen alueella olevien tuntemattomien hautapaikkalaskennalla ja arkistotutkimuksilla. Henkilöhaastatteluilla ja sota-ajan sanomalehtiselostuksilla on ollut oma osuutensa.

Hautapaikkalaskenta on luonnollisesti luotettavin menetelmä tunnistamattomien kokonaislukua määriteltäessä. Tämä on tapahtunut ottamalla henkilökohtainen yhteys selvitettävän seurakunnan kirkkoherraan, taloustoimistoon, suntioon, puutarhuriin tai haudankaivajaan joko käynnillä, puhelimella tai kirjeellä. Koska oli odotettavissa, että pää-

osa tuntemattomista on haudattuina varsin lähelle taistelualueita, selvitetiin järjestelmällisesti kaikki Kymen läänin, itärajan ja Suomenlahden pohjoisrannan kunnat. Sen jälkeen selvitetiin mahdolliset tuntemattomien haudat paikkakunnilla, joissa sellaisia voi olettaa löytyvän (kaatuneiden evakuoimiskeskusten ja suojeluskuntapiirien esikuntien sijaintikunnat) sekä kaikki nykyiset kaupunkikunnat. Seuraavana vaiheena otettiin yhteys niihin seurakuntiin, joissa olevista tuntemattomien haudoista oli saatu joitakin vihjeitä arkistoista tai muuten. Yhtään nykyisessä Suomessa olevaa tuntemattoman hautaa ei ole rekisteröity varmentamatta asiaa.

Tämän systemaattisen etsinnän lisäksi järjestettiin vielä kaksi vetoamus-”haravointia”. Joulukuussa 1984 ”Sotainvalidi”-lehdessä ja huhtikuussa 1985 Sotaveteraanilehdessä olleilla vetoamuksilla pyydettiin ilmoittamaan mahdolliset tuntemattomien haudat. Vaikka molemmat lehdet leviävät varmasti maan jokaiseen kuntaan, ja vetoamus oli suunnattu väestöryhmiin, joita asian olisi luullut kiinnostavan, jäi vetoamuksen hyöty vähäiseksi. Tämän johdosta on otettu puhelinyhteyttä myös pienein seurakuntiin etenkin maan itä- ja keskiosissa. Kaikkiaan on tiedot hankittu 297 kunnasta.

Hautapaikkalaskennan kokonaistuloksen luotettavuutta haittaa pahasti kolmen suuren sankarihautausmaan (Joensuu, Kajaani ja Oulu) tuntemattomien hautoja koskevien asiakirjojen täydellinen puuttuminen. Selvitetäviä papereita on haettu kirkkoherranvirastojen, taloustoimistojen, hautausmaatoimistojen ja kaupunginvirastojen kautta tuloksetta. Luultavasti paperit ovat joskus jääneet jonkun sankarihautatoimikunnan jäsenen haltuun, mutta heitä ei ole enää pystytty selvittämään. Tämän epäselvyyden takia on suuret hautausmaat selvitetty laajemmin erillisessä luvussa. Periaatteena niiden, kuten muidenkin, kohdalla on ollut, että seurakuntien ilmoittamaa tuntemattomien määrää on pidetty oikeana, mikäli sitä ei ole voitu osoittaa vääräksi. Sen sijaan tunnistamattomien jakaminen sodan eri vaiheiden kesken on koetettu perustaa arkistolukuihin, jos epäselvyyttä tai ristiriitaa on ollut.

Arkistomateriaalin tärkein lähde on ollut Sota-arkistossa olevat sotarovastin (vuodesta 1941 lähtien kenttäpiispan) toimiston asiapaperit. Vuodesta 1941 lähtien toimiston nimi oli Kirkollisasiain osasto 3. Joskin yksittäistietoja on löytynyt muualtakin, niin valta-osa on seuraavista ryhmistä:

— Kaatuneiden evakuoimiskeskusten (=KEK) toimintakertomukset

ja niiden tekemät kaatuneiden huoltotilanne-ilmoitukset. Näitä viimeksi mainittuja alettiin kuitenkin tehdä vasta tammikuussa 1942 ja täydelliset sarjat ovat vain ajalta 1. 6.—31. 10. 1944, jonka jälkeen KEK:t demobilisaation yhteydessä hajoitettiin.

— Sotilaspastorien neuvottelutilaisuuksien raportit ja heidän toimintakertomuksensa.

— Jatkosodan tunnistamattomien KEK-kortteja sisältävät kansiot T 20409/50 ja 51. (Niiden sisällön vajavaisuuksista ja epätarkkuuksista on myöhemmin puhe luvussa ”Jatkosodan tunnistamattomien määrä”).

— Kenttähaudausmaakartat.

— Päämajan (PM) huolto-osaston kertomukset I, II ja III:n sotavuoden huollosta.

— Kotijoukkojen rovastintoimiston kertomus talvisodan ajalta.

— Omaisten selvityspyyntökirjeet, joista löytyi vihjeitä tunnistamattomien hautapaikoista.

Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 1106, vuodelta 1973, kapteeni M. Lehtosen tutkimus ”Kaatuneiden huolto Suomen sodissa 1939—1945” on olennaisesti helpottanut taustatietojen saamista, joskin tuntemattomien huoltoon siinä on kajottu vain lyhyesti.

Rovasti Olavi Tukiainen, Jyväskylä, joka toimi molemmissa sodissa KEK:n päällikkönä, on kokemusperäisine tietoineen tuonut selvitystä asiakirjoista puuttuviin menettely-yksityiskohtiin ja auttanut tunnistamattomuuskysymyksen kokonaiskuvan selkeytymistä. — Monella paikakunnalla on keskusteltu viranomaisten ja myös yksityishenkilöiden kanssa lähinnä hautapaikkojen määrässä olleiden epäselvyyksien takia.

Kaatuneiden tunnistusorganisaatio talvisodassa

Talvisotaa edeltäneenä aikana eivät Suomen puolustusvoimien ohjesäännöt tunteneet käsitettä ”kaatuneen huolto”. Puhuttiin ”kaatuneita koskevista toimenpiteistä”, jotka kuuluivat sotilaspapeille, lääkintähenkilökunnalle ja joukon johdolle.¹

Vielä talvisodan alkaessa oli määrittämättä, kenelle kuuluu kokonaisvastuu kaatuneiden huollosta. Taistelutoiminnan alettua tehtävä jäi lääkintähenkilökunnalle, ja kenttäsairaaloista muodostui paikka, johon kaatuneet yhtymän alueelta koottiin. Varsin pian kuitenkin selvisi, ettei lääkintähenkilöstön suorituskyky riitä muuhun kuin haavoittuneiden

kuljetukseen ja hoitoon. Tällöin määrättiin kaatuneista huolehtiminen sotilaspappien tehtäväksi, vaikka heillä ei ollut tähän minkäänlaista koulutusta. Pastorit sijoitettiin kenttäsairaaloiden läheisyyteen ja heidän toiminnastaan tuli alku myöhemmälle kaatuneiden evakuoimiskeskus-(KEK-) toiminnalle, jonka virallistamisesta Päämaja antoi ohjeet 24. 1. 1940.² KEK:t olivat talvisodassa tilapäisiä palvelu-elimisiä, jotka käyttivät yhtymänsä nimeä (esim. KEK/II AK, KEK/Pohjois-Suomen Ryhmä).

YH:n aikana oli kaatuneet suunniteltu haudattavaksi joko sotilashautausmaihin tai läheisten seurakuntien hautausmaihin. Tilanne kehittyi taistelujen alettua toisin. Kaatuneiden aseveljet, jotka aluejärjestelmästä johtuen olivat etupäässä saman pitäjän miehiä, vaativat kaatuneiden lähettämistä kotiseudulle haudattavaksi. Kannaksen Armeijan esikunta antoikin kohta tähän suostumuksensa ja teki 6. 12. 1939 vastaavan aloitteen myös Päämajalle, joka 16. 12. 1939 vahvisti kaatuneiden lähettämisen kotiseudulle viralliseksi ohjeeksi.³

Kaatuneiden tunnistamisesta, josta muodostui KEK:ien vaativin ja aikaavievin tehtävä, ei oltu annettu mitään ohjeita. Alkuaan spontaanit menettelytavat hioutuivat toiminnan myötä jokseenkin yhtenäisiin muotoihin. Tärkein tunnistustekijä olivat perusyksiköstä kaatuneen mukana saadut henkilötiedot, toiseksi tärkein tuntolevy. Mikäli nämä eivät riittäneet tunnistukseen, rekisteröitiin tapahtumatiedot, ulkoiset tuntomerkit ja yksityisomaisuus. Kasvot valokuvattiin talvisodan aikana n. 150—160 kaatuneelta. Nämä tiedot ja valokuvat lähetettiin Sotarovastin toimiston selvittelyelimen käyttöön. Mikäli kaatuneen varusteista löytyi jotakin määrättyyn kotipaikkakuntaan viittaavaa, ruumis lähetettiin ao. suoje-luskuntapiirille selvittelyä varten. Jos tunnistamista ei tapahtunut sk-piirin eikä selvittelyelimen kautta, jouduttiin keväällä 1940, sotatoimien jo lakattua, tunnistamattomat hautaamaan johonkin sk-piirin alueella olevaan sankarihautaan. Ne kaatuneet, joista ei oltu saatu minkäänlaisia viitetietoja mahdollisesta kotiseudusta, haudattiin tunnistamattomina sankarihautaan sillä paikkakunnalla, jossa KEK oli hajottamishetkellään.

Omaisten osuutta tunnistamistapahtumassa on käsitelty erillisessä luvussa.

Kaikkialla maassamme vietettiin 19. 5. 1940 sankarivainajien muistopäivää. Lappeenrannassa siunasi sotarovasti Björklund (vuodesta 1941 maamme ensimmäinen kenttäpiispa) 22 sotilaspastorin avustamana 487 Karjalan kannaksen kaatunutta viimeiseen lepoonsa; 38 nimikilvessä oli merkintä "Tuntematon". SA-kuva.

The 19th of May 1940 was celebrated all over the country as the Memorial Day of the fallen heroes. In Lappeenranta war-dean Björklund (in 1941 the first army bishop) aided by 22 army chaplains read the burial service for 487 soldiers who had died in the Karelian Isthmus; 38 slates had the marking "Unidentified".

Kaatuneiden tunnistusorganisaatio jatkosodassa

Talvisodan eväkuoimiskeskusten kokemuksia hyväksikäyttäen luotiin sotien välillä kaatuneiden huollolle uusi organisaatio. Kaatuneiden eväkuoimiskeskuksille annettiin kiinteän yksikön asema, niiden johdossa piti olla papillisen koulutuksen saanut henkilö, ja niiden henkilökuntavahvuus määrättiin. Itsenäisinä yksikköinä KEK:it numeroitiin eikä niiden numero ollut riippuvainen palveltavan yhtymän numerosta. Armeijakuntaan kuului yksi KEK, mutta jos AK toimi laajalla, harvateisellä alueella, tai jos henkilötappioiden oli syytä epäillä nousevan poikkeavan

suuriksi, voi AK:lla olla kaksi KEK:ia. Samoin oli mahdollista perustaa KEK:lle useita avustavia työpisteitä. Siten Pohjois-Suomessa toimineella 16. KEK:illa oli pysyvät työpisteet Petsamon, Sallan, Kiestingin ja Uhtuan suunnilla. — 11. KEK, joka kesällä 1941 sijaitsi lähellä Savonlinnaa, järjesti ennen hyökkäysvaihetta ”apukekit” Rautjärvelle, Saareen, Simpeleelle, Parikkalaan, Ruokolahdelle ja Punkaharjulle.

Uusien tunnistusmenetelmien paras uudistus oli tuntokortti, johon oli merkitty henkilötietojen lisäksi tuntolevyn numero, ja jota jokaisen sotilaan piti säilyttää oikeassa rintataskussaan. Täten saatiin vähennettyä tuntolevyn häviämiseen ja vaihtumiseen liittyviä haittoja. Pahvisen tuntokortin heikkouksia oli tekstin nuhraantuminen kortin taipuilla, kostuessa tai vereentyessä.

Välirauhan aikana otettiin käyttöön myös uusi tuntolevymalli. Se oli alumiininen, numerot olivat aikaisempaa mallia selvemmat ja muodoltaan se oli kulmistaan pyöristetty suunnikas. Levymallin vaihtamisesta oli sikäli hyötyä, että etenkin sodan loppupuolella, kun sekä talvisodasta että hyökkäysvaiheesta kentälle jääneet kaatuneet olivat jo maatuneet luuranko-asteelle, levystä saattoi heti päätellä, kumman sodan uhri oli kysymyksessä.

Evakuoimiskeskukseen tulleesta kaatuneesta tehtiin jatkosodan aikana oma kortti henkilö-, kuolin- ja edelleenlähetystietoineen. Tunnistamattomaksi jääneen korttiin kirjoitettiin ”tuntematon”, ja heidän korttinsa numeroitiin erilliseen, kunkin KEK:n sisäiseen numerojärjestykseen. Mikäli tunnistus myöhemmin tapahtui, korttiin kirjoitettiin nimi ja kortti poistettiin tunnistamattomien korttien joukosta.

Jos kaatunutta ei voitu tunnistaa lähetystietojen, tuntolevyn tai kortin tai muiden seikkojen avulla, hänen ulkoiset ominaisuutensa rekisteröitiin käyttäen nyt poliisin tuntomerkkilomaketta. Tunnistamattomien kaatuneiden kasvojen valokuvaus oli jatkosodan aikana täysin normaali toimenpide. Valokuvia kierrätettiin kaatuneen löytöalueella toimineissa yksiköissä ja tarvittaessa niitä näytettiin myös perheenjäsentään etsiville omaisille.

Hampaiston tilaan perustuvan tunnistusmenetelmän käyttö on ollut vähäistä sekä talvi- että jatkosodan aikana. Syynä tähän lienee ollut pääasiassa se, että kansan hammashoito oli silloin vielä suhteellisen vähäistä, joten tunnistuksessa tarvittavia vertailutietoja ei ollut paljoakaan käytettävissä. Kuitenkin määrättyissä tapauksissa hampaiden yleisluonnehdinta (”huonot”, ”etuhampaat puuttuvat”, ”proteesi”) auttoi aina-

kin poissulkemismielessä tunnistamista. Helpointa hammastuntomerkkien huomaaminen oli luurankolöydösten yhteydessä, kun maallikkokin pystyi toteamaan hampaiden erikoisuudet.⁴

Tuntolevyyn suhtautuminen oli jatkosodan aikana samalla lailla huolimattontana kuin talvisodankin aikana. Puuttuvista tai vaihtuneista levyistä sekä virheellisistä levyluetteloista oli haittaa ja harmia sodan loppuun asti.⁵ Asiaa ei auttanut vuonna 1943 annettu määräyskään, että lomalle tai komennukselle ei pääse, ellei varusluetteloon ole merkitty tuntolevyä.

Tunnistamiseen liittyneet ongelmat

Joskin kaatuneiden tunnistamisessa olennaisen tärkeä tuntolevyjärjestelmä oli luotu jo rauhan aikana, niin kohta talvisodan alkamisen jälkeen jouduttiin kaatuneita huollettaessa huomaamaan levytunnistukseen liittyviä vaikeuksia. Joillakin kaatuneilla ei ollut lainkaan levyä, joillakin oli luoti tai sirpale tuhonnut osan levyistä, ja eräissä tapauksissa kävi ilmi, että vainaja ei voinut olla levynumeron tarkoittama henkilö.

Sotilaspastorien esimiehilleen, myös Sotarovastin toimistolle, lähettämistä kirjeistä, kyselyistä ja mielipiteistä kävi ilmi, ettei taistelujoukoissa eikä papistossakaan oltu riittävästi arvostettu tunnistuskysymyksen merkitystä, ja että henkinen valmennus tässä asiassa oli ollut riittämätöntä. Ymmärrettävää tosin on, että taisteluun valmistautuvissa joukoissa ei voi kovin laajalti puhua edessä olevista tappioista, tunnistamattomaksi silpoutumisista tai kentälle jäämisestä. Niinpä tuntolevy koettiinkin sotilaiden keskuudessa paljolti vain pahana ennemerkinä, jota sen mukaisesti kohdeltiin huolimattomasti ja jonka katoamisesta tai vaihtumisesta ei paljoa välitetty. Tiedetään tapahtuneen jopa omatoimista levyn hävittämistä.⁶

Tuntolevyn puuttumisen yleisyys talvisodassa ilmenee taulukosta 1. Sen mukaan eri AK:ien eväkuoimiskeskusten huoltamista jalkaväen kaatuneista oli ilman tuntolevyä 7.7—11.7 %. Tuntolevyn puuttuminen ei kuitenkaan ollut ratkaiseva tunnistuseste, sillä esimerkiksi KEK/II AK:n huoltamista 300 levyttömästä saatiin muiden tietojen avulla tunnistetuksi 249.

Myös itse tuntolevyihin liittyi virhemahdollisuuksia. Talvisodan jälkeen 11.—12. 6. 1940 pidetyssä sotilaspappien neuvottelutilaisuudessa⁷

Päämajan tuntolevyjaoksen päällikkö esitti seuraavat levytunnistuksessa todetut virhelähteet:

- todettu samanumeroisia levyjä
- levyjen jakotilaisuudessa on kirjuri kirjoittanut 6—7-numeroiseen sarjaan jonkun numeron väärin
- levyluettelossa on henkilötiedot kirjattu väärin
- asepalvelusta vapautetun levy annettu uuteen käyttöön ilmoittamatta henkilövaihdoksesta.

Tuntolevyjaoksen päällikön mukaan jäi talvisodassa 13 kaatunutta tunnistamatta levyteknisten virheiden takia.

Tuskin ollaan väärässä olettaessa, että levyt ovat useimmin vaihtuneet saunamatkojen yhteydessä. Vaikka virallinen ohje kielsikin riisumasta levyä saunassakaan, niin löylyssä polttava metallilevy useimmiten poistettiin, ja se saattoi sitten pukeuduttaessa vaihtua tai unohtua saunaan.

Myös tuntolevyn käyttötekniikka oli usein unohtunut. Tarkoitushan oli, että jakamaton levy seuraisi kaatunutta KEK:een asti. Kuitenkin esiintyi jatkuvasti tapaa ottaa kaatuneelta koko tuntolevy jo kentällä ja lähettää se sitten erillisenä pastorin välityksellä KEK:een. Ilmeisesti näin haluttiin antaa todiste, että ko. henkilö on kaatunut. Pélkän levyn perusteella ei henkilöä kuitenkaan voitu julistaa kuolleeksi, joten menettely vain vaikeutti mahdollisesti myöhemmin tuotavan/löytyvän ruumiin tunnistamista. Ajateltavissa onkin, että juuri tämä tapa on yksi syy siihen, että talvisodassa kentälle jääneiltä ja vuosina 1941—1944 löydetyiltä kaatuneilta puuttui tuntolevy lähes puolelta.

Edellä mainitussa sotilaspappien neuvottelutilaisuudessa esittivät KEK:ien päälliköt seuraavia syitä kaatuneiden tunnistamattomuudelle:

- tuntolevyjen puuttuminen tai tuhoutuminen
- vaihtuneet levyt
- täysin silpoutuneet vainajat, joista ehkä vain osia jäljellä
- yksikön tuntolevyluetteloiden tuhoutuminen sotatoimien yhteydessä
- levyluetteloiden nimi- ja numerovirheet.

T a u l u k k o 1

KAATUNEIDEN HUOLLON TULOKSET TALVISODASSA

Lähde: PM:n kirj. 1745/Sotarov./4/40/6. 7. 40. SArk. T 4875/12. Alkuperäis-taulukosta otettu tähän vain tätä tutkimusta sivuavat osat. Taulukkoon on lisätty nyt lasketut %-luvut sekä AK:ien toiminta-alueet.

Tiedot perustuvat n. 2 kk sodan päättymisestä käytössä oleviin tietoihin. Kaatuneiden luvussa eivät ole mukana sotasairaaloissa kuolleet. Tunnistamattomien luku-
kua ovat myöhemmin pienentäneet myöhäistunnistukset.

Yhtymä	Kaatuneita huollettu	Jäänyt tunnistamatta	Ilman levyä	Toiminta-alue	Huomautuksia
I AK	1 226	17 1,5 %	?	Keski-Kannas 26. 2. 40 läht.	
II AK	4 224	51 1,2 %	300/7,7 %	Länsi-Kannas	Huolti myös osan Rannikkoryhmän kaatuneista
III AK	2 504	15 0,6 %	?	Taipale, Vuosalmi	
IV AK	5 264	89 1,7 %	n. 420/8,7 %	Laatokan koillispuolij	
V AK	2 776	96 3,5 %	291/11,7 %	Lappi, Suomus- salmi, Kuhmo	
Merivoimat					
Kotkan lohko	302	2 0,7 %	2/0,7 %		Katso II AK
muualla	182	88 47,7 %	?		
Ilmavoimat ...	49	0			
	16.527	356 2,2 %			

Näiden syiden lisäksi on Kotijoukkojen rovastintoinimiston kertomuk-
sessa talvisodan ajalta maininta, että valtakunnallisen väestörekisterin
puuttuessa jäi joitakin kaatuneita tunnistamatta, vaikka heidän sukuni-
mensä olikin tiedossa.⁸

Jatkosodan aikana löydettyjen talvisodan kaatuneiden kuolemasta
oli tuolloin kulunut jo 1½—4½ vuotta ja ruumiiden maatumisen oli jo
erittäin pitkällä, useimmiten jo luuranko-asteella. Jäännösten tunnistami-
nen perustui tuntolevyihin, käytettävissä oleviin kaatumistapahtuma-
tietoihin ja siviilivarusteiden jäännöksiin; myös hampaistolla oli merki-
tystä. Tuntolevyt kuitenkin puuttuivat lähes puolelta; syynä on ehkä ol-
lut levyn nauhojen lahoaminen poikki ja levyn hautautuminen kasvilli-
suuteen ja karikkeisiin. Myös edellä mainittu tapa irrottaa kaatuneilta

tuntolevy, mikäli ruumista ei voitu evakuoida, on ehkä syy levyttömien suureen määrään.

Tapahtumatiedoilla oli erittäin merkittävä asema talvisodan kentällejääneiden tunnistuksessa, jos levyä ei löytynyt. 25. KEK:n päällikkönä toiminut rovasti Tukiainen on kertonut saaneensa Sota-arkistosta talvisodan yksiköiden sotapäiväkirjoista monta tunnistamiseen johtanutta tietoa.

Talvisodassa kentälle jääneiden kaatuneiden, oikeammin heidän luurankojensa, suhteen tuli muutamassa tapauksessa erottamisongelmia. Samassa paikassa — taisteluasemassa, luhistuneessa korsussa, vihollisen yhteishautaamina ym. — saattoi olla useita luurankoja, usein täysin toisiinsa sekaantuneena ja ruhjoutuneena luukasana. Mikäli löydetyn tuntuolevyn saattoi katsoa johonkin luurankoon kuuluvaksi, tämä lähetettiin sen mukaan tunnistettuna kotiseudulle haudattavaksi. Mutta eräissä tapauksissa jouduttiin hautamaan tunnistamattomina samassa arkussa jopa neljä toisiinsa erottamattomasti sekaantunutta luurankoa (Lappeenranta, Joensuu). Toisessa tapauksessa löytyi kolme luurankoa ja kolme tuntuolevyä, muttei voitu ratkaista kuka kukin oli; he ovat myös yhteisessä arkussa tuntemattomien joukossa (Rautjärvi). Kolmannessa tapauksessa löytyi samasta kuopasta kaksi toisiinsa sekaantunutta luurankoa ja yksi irrallaan ollut tuntuolevy. Osia ei pystytty erottamaan ja tunnistamaan. Heidät haudattiin samassa arkussa tuntuolevyn antaman nimen alle; jostakin syystä toinen on jäänyt ilman ”Tuntematon sotilas”-laattaa.

Omaisten osuus kaatuneiden tunnistuksessa

Kaatuneiden omaiset antoivat merkittävän myönteisen osuuden selvitellessä niiden henkilöllisyyttä, joita KEK-portaassa ei oltu saatu tunnistettua. Saatuaan tietää epävirallisesti aseveljien kautta omaisensa kaatumisesta, ja kun ruumista ei sitten tullutkaan kotiseudulle, he kirjoittivat selvityspyynnöjä Tasavallan Presidentille, sotamarsalkalle, kirkonmiehille, komentajille, yksiköiden päälliköille ja sotilaspapeille. Nämä kirjeet ohjattiin Sotarovastin toimiston selvittely-elimien. Sovittamalla kirjeissä saadut tiedot KEK:ien antamiin tunnistamattomien tietoihin saatiin lukuisia kaatuneita tunnistetuiksi.

Talvisodan aikana, kun KEK:t lähettivät tunnistamattomia sk-piireihin lisäselvitystä varten, oli omaisiaan kaipaavilla mahdollisuus käydä katsomassa arkutettuja tunnistamattomia.⁹

Talvisodan aikana valokuvattiin n. 150—160 tunnistamattoman kasvoa, mikäli ne eivät olleet muotoa muuttavasti vahingoittuneet.¹⁰ Sotatoimien päätyttyä, ja kun sotavangit jo oli palautettu, julkaistiin viranomaisten (sk-piirit ja kirkkoherrat) käyttöön kuvakokoelma vielä tunnistamattomista valokuvatuista (109 henkeä) ja lisäksi tuntomerkkejä ja epävarmoja nimiä 20 muusta.¹¹ Omaisiaan kaipaavat saivat käydä ko. viranomaisten luona etsimässä kirjasesta omaistaan. — Syksyyn 1940 mennessä oli valokuvien avulla saatu tunnistetuksi 80 kaatunutta,¹² siis noin puolet valokuvatuista. — Jatkosodan ajalta ei ole löytynyt lukuja valokuvattujen määrästä ja kuvauksen hyötysuhteesta.

Omaisten aktiviteetti ”sotaan jääneiden” kohtalon selvittämisessä oli alueittain erilaista. Tätä tutkimusta tehdessä huomio kiinnittyi talvisodan tunnistamattomien suureen määrään Kajaanissa (76 kaatunutta Suomussalmelta ja Kuhmosta) ja vastaavasti sodan korkeimpaan tunnistamattomien prosentti-osuuteen Pohjois-Suomen Ryhmässä (3½ %, taulukko 1). Pohjois-Suomen Ryhmän joukot oli koottu etupäässä silloisen Oulun läänin (nykyiset Oulun ja Lapin läänit) alueelta. Omaisten kysely-aktiivisuuden selvittämiseksi laskettiin Sota-arkistosta 100 peräkkäistä omaisten selvittelypyyntökirjettä. Näiden joukossa oli silloisen Oulun läänin alueelta tulleita kolme (näistäkin kaksi Oulun kaupungista), kun määrän olisi pitänyt olla, väestöpohjaan suhteutettuna, noin nelinkertainen. Johtuuko ero uskonnollispuhjuisesta taipumisesta kohtaloon vaiko huonosta tiedonlevityksestä (lehdet niukka tietoisempia ja radioita vähemmän) vaiko pitkien etäisyyksien aiheuttamasta hankaluudesta asioiden selvittelyssä, ei liene nyt enää selvitettävissä.

Omaisten osuutta jatkosodan aikana kotiseudulle virheellisesti tunnistettuina lähetettyjen selvittelyssä käsitellään eri luvussa.

Sekä talvi- että jatkosodan aikana käytettiin myös yleisradiotiedotuksia omaisten löytämiseksi.

Jatkosodan aikana löydetty talvisodassa kentälle jääneet

Jatkosodan aikana talvisodan taistelupaikat joutuivat suomalaisten valvontaan lukuunottamatta vihollisen selustassa toimineita partio-osas-

toja ja ilmavoimia. Jo hyökkäysvaiheessa todettiin suomalaisten entisissä taistelu-asemissa hautaamattomia suomalaisia kaatuneita. Kotiseudun väestön kyselyt talvisodassa kentälle jääneistä omaisistaan alkoivat kohta Kannaksen ja Laatokan-Karjalan takaisinsaannin jälkeen. Päämaja otti asiaan kantaa perustamalla 11. 9. 1941 PM:n alaisen liikkuvan 26. KEK:n, jonka tehtäväksi määrättiin talvisodan kentälle jääneiden etsintä ja huolto. Säiden kylmennyttyä sen tuli myös huolehtia kesän hyökkäysvaiheessa tilapäisiin kenttähautausmaihin haudattujen siirrosta kotiseudulle. Samoin PM määräsi käskylehdellään n:o 15/15. 9. 1941 ilmoittamaan talvisodan aikaisten suomalaisruumiiden tai hautapaikkojen löytymisestä divisioonan pastorille. Kuitenkin raportoidaan vielä 29. 10. 1941 Viipurinlahdelta löydetystä neljästä talvisodan kaatuneesta, jotka oli haudattu löytöpaikalle, ”kun muita ohjeita ei ollut”.¹³

Syksyllä 1941 etsittiin kaatuneita aktiivisesti. Etsinnät suunnattiin erityisesti talvisodan kiivaimpien taistelujen alueelle (Summa, Taipale, Kollaa, Viipurinlahti ja Äyräpää), mutta kaikki muutkin tiedot ja vihjeet tarkistettiin. Näitä tietoja tuli talvisodassa olleilta sotilailta, omaisilta — usein aivan hämmästyttävän tarkkoja karttaluonnoksia ja peitepiirroksia — sekä sotavangeilta. Talvisodan aikaiset yksiköt lähettivät etsintäpartioita, joilla oli muistikuva jonkun kentälle jääneen aseveljen kaatupaikasta. — Evakuoituna olleen siviiliväestön palaaminen ja maastossa liikkuminen lisäsivät osaltaan ruumislöytöjä.

Uusia löytöjä tehtiin niin kauan kuin alueet olivat suomalaisten hallussa. Kesällä 1944 lisälöytöihin vaikutti vielä suomalaisten joukkojen liikkuminen ja asemien kaivaminen talvisodan taistelukentillä. Niinpä jäivät Valkjärvellä seitsemän talvisodan kaatuneen jäännökset hautaamattomina viholliselle, kun KEK jouduttiin äkkiä siirtämään hyökkäyksen alta 16. 6. 1944.¹⁴ Taipaleenjoelta taas löytyi asemia kaivettaessa heinäkuun aikana vielä 11 talvisodan kaatuneen ruumiit ja muualta neljän.¹⁵ Viimeinen talvisodan kaatuneen löytäminen tapahtui kai 30. 8. 1944 Vilaniemessä (Viipurinlahdella); hänet haudattiin Säkkipjärvelle.

Omaisilta tulleista etsintäpyyntökirjeistä löytyvät tavallisimmat syyt kaatuneen kentälle jäämiseen: omat joukot olivat joutuneet vetäytymään pystymättä kuljettamaan kaatuneita, korsut olivat luhistuneet tai taisteluhautojen seinät vyöryneet pohjalla makaavien päälle. Yksinäisiä sotilaita oli takamaastossa jäänyt kaatuvien puiden, lumen tai räjähdysten heittämän maan alle.

Kenttäpiispan Tasavallan Presidentille 12. 9. 1944 antaman promemorian¹⁶ mukaan löytyi jatkosodan aikana talvisodassa kaatuneita 2 122, joista haudattiin tunnistamattomina 935. Nämä luvut kuvaavat kuitenkin tilannetta 30. 6. 1944. Sen jälkeen löytyivät vielä edellä mainitut 11 Taipaleenjoelta, kaksi Laatokan-Karjalasta ja kaksi Vilaniemestä. Sen mukaan oikeat luvut ovat 2 137 ja 950. Tunnistamatta jäi siis 44 prosenttia.

Tunnistetut kaatuneet lähetettiin yleisperiaatteen mukaisesti kotiseudulle sankarihautaan. Tunnistamattomien kohdalla oli alussa epäselvyyttä ja heitä haudattiin läheisten seurakuntien hautausmaihin. Pian kuitenkin päädyttiin perustamaan erilliset tuntemattomien sankarihautausalueet niille rintamaloikoille, joilla he olivat antaneet henkensä maataan puolustaessaan. Näin muodostuivat suuret talvisodan tuntemattomien hautausmaat: Summa 194 kaatunutta, Äyräpää 188, Taipale 126, Säkkijärvi 106 (Viipurinlahdelta) ja Kollaa 104. Pienempiä hautauspaikkoja ovat: Viipuri 43, Sortavala 22, Heinjoki 19, Impilahti 18, Salmi 14 ja Johannes 5.¹⁷ Nyky-Suomen alueella heitä on haudattuna: Joensuuun 29, Lappeenrantaan 18, Rautjärvelle 9 ja Luumäelle 1. Muita talvisodassa kentälle jääneiden tuntemattomien hautauspaikkoja on lueteltu taulukossa 2.

Tunnistamattomien hautauspaikkojen määräytyminen

Talvisodan syttyessä ei ollut erillistä ohjetta tunnistamattomien hautaamispaikasta, sillä ratkaisu sisältyi yleisohjeeseen kaatuneiden hauttamisesta joko läheisten seurakuntien maahan tai perustettaviin sotilashautausmaihin. Tätä käytäntöä ei kuitenkaan tietävästi ehditty soveltaa kuin yhteen tuntemattomaan Suistamalla.

Kaatuneiden huollon periaatteen muututtua kotiseudulle lähettämiseksi ei tunnistamattomien osalta annettu uusia ohjeita. Käytäntö loi menetelmän, että mikäli KEK ei onnistunut kaatuneen tunnistamisessa, ruumis lähetettiin siihen sk-piiriin, jonne joku seikka viittasi. Mikäli sk-piiri ei onnistunut selvityksessä, vainaja haudattiin piirin alueelle sankarihautaan (esimerkiksi Tampere, Jyväskylä, Helsinki, Rovaniemi).

Mikäli KEK ei saanut selville mitään kotiseutuun viittaavaa, jäi tunnistamaton sinne odottamaan mahdollisia myöhempiä kyselyjä. Talvinen sää helpottikin vainajien säilyttämistä ja niinpä KEK:t saattoivatkin

T a u l u k k o 2

**TALVISODASSA KENTÄLLE JÄÄNEET, VUOSINA 1941—44
LÖYDETYT TUNNISTAMATTOMAT**

Kenttähaudausmaat

Summa	204
Äyräpää	188
Taipale	126
Säkkijärvi (Viipurinlahdelta)	104
Kollaa	104
	<hr/> 726

Seurakuntien hautausmaat luovutetulla alueella

Viipuri	43	Hautapaikka ei selvillä 33 (ilmeisesti pienenä ryhminä eri seurakunnissa.)
Sortavala	26	
Heinjoki	19	
Impilahti	18	
Salmi	13	
Johannes	5	
Korpiselkä	5	
Jääski	2	
Suojärvi	1	
Jaakkima	1	
	<hr/> 133	

Nykyisen Suomen alueella

Joensuu	29
Lappeenranta	18
Rautjärvi	9
Luumäki	1
Ruovesi	1
	<hr/> 58

rauhan tultua tuoda tunnistamattomansa Suomen puolelle. Luovutetulle alueelle jäikin, edellä mainitun Suistamon tapauksen lisäksi, haudattuja tunnistamattomia vain Viipuriin (22)¹⁸ ja Sortavalaan 3 (perusteltu luvussa "Suurimmat hautausmaat").

Kevään 1940 kuluessa tunnistamattomat oli pakko haudata silloisille KEK:ien sijaintipaikkakunnille. Näin muodostuivat suuret talvisodan tunnistamattomien hautakeskittymät Kajaani (Suomussalmen ja Kuhmon taistelijoita), Lappeenranta (Länsi-Kannas ja Viipurinlahti), Joensuu (Laatokan koillispuoli) ja Pieksämäki (Taipaleenjoki).

Pienet, yhden kahden tunnistamattoman haudat lienevät johtuneet jostakin seurakuntaan viittaavasta tuntomerkestä, joka oli kuitenkin ollut virheellinen. Siten esimerkiksi Viialan tuntemattomalta oli löytynyt taskusta Viialan suojeluskunnan käsivarsinauha, mutta vainaja ei varmasti ollut sikäläisiä.

Talvisodan tuntemattomien sotilaiden hautoja on tässä tutkimuksessa todettu 20 paikkakunnalla Suomen nykyisellä alueella ja luovutetulla alueella mainitut kolme. Luettelo hautapaikkakunnista on taulukossa 4.

Jatkosodan hyökkäysvaiheen aikana 1941 kaatuneiden huoltoon vaikuttivat olennaisesti lämmin sää ja evakuointimatkan pituus. Karjalan kannakselta kaatuneet saatiin yleensä lähetettyä suoraan kotiseudulleen, mutta Aunuksen ja Vienan suuntien kaatuneita jouduttiin hautaamaan tilapäisiksi tarkoitettuihin sotilashautausmaihin n. 8 500.¹⁹ Nämä tilapäishaudat tyhjennettiin sään kylmennyttyä seurakuntien hautausmaihin kanta-Suomen alueelle.

Hyökkäysvaiheen aikana 1941 oli KEK:issa vain lyhyt aika käytettävissä tunnistukseen ennenkuin kaatunut oli pakko haudata hygieenis-eettisistä syistä. Tämän vuoksi tunnistamattomia oli runsaasti. Parantuneen tuntomerkkikirjanpidon ansiosta saatiin kuitenkin myöhemmin suurin osa alkuaan tuntemattomina haudatuista tunnistetuiksi, ja Päämajän kertomuksen²⁰ mukaan ensimmäisen sotavuoden (1. 7. 1941—30. 6. 1942) tunnistamattomien määräksi jäi 35. Hangon lohko ei ole luvussa mukana.

Kannaksen ja Laatokan luoteispuolen tunnistamattomat haudattiin hyökkäysvaiheen aikana KEK:ien sijaintipaikkakunnille, etupäässä Lappeenrantaan ja Savonlinnaan, mutta myös ”apukekkien” työpisteisiin pitkin valtakunnan rajaa. Laatokan koillispuolen sotilashautoja tyhjennettäessä tunnistamattomat lähetettiin pääasiassa Joensuuhun, mutta joissakin tapauksissa heitä jäi takaisinvallatun alueen jo toimivien seurakuntien sankarihautoihin.

Asemasotavaiheen aikana tunnistamattomien määrä lisääntyi pääasiassa niistä tapauksista, joita löytyi hyökkäysvaiheessa kentällejäneinä ja joiden tunnistaminen oli jo vaikeaa. Tunnistamattomien hautapaikan määräytyminen vaihteli asemasodan vuosina; osa haudattiin selustan sankarihautoihin, osa taas lähetettiin talvisodassa muodostuneisiin suuriin tunnistamattomien hautauskeskuksiin (Lappeenranta, Joensuu, Kaajaani). Tämän epäyhtenäisen käytännön korjaamiseksi antoi Päämaja 6. 5. 1944 määräyksen,²¹ että Karjalan kannakselta tulevat tunnistamat-

tomat vainajat on vastaisuudessa haudattava Lappeenrantaan ja kaikilta muilta rintamilta tulevat Joensuuhun.

Tämä määräys jäi kuitenkin toteutukseltaan osittaiseksi, sillä 9. 6. 1944 alkanut vihollisen hyökkäys aiheutti Lappeenrannassa, jonne oli määrä haudata myös kaikki Kannaksen evakuoitujen ja menetettyjen alueiden tunnistetut sankarivainajat, sellaisen työpaineen ja suoranaisten hautapaikkojen puutteen, että osa tunnistetuista ja tunnistamattomista oli ohjattava Luumäelle jo edellisenä vuonna perustetulle Kankaan hautausmaalle. Myöhemmin tehtyjen tunnistusten jälkeen on Luumäellä nyt 43 tuntematonta, joista yksi on sodan loppuvaiheessa Kannakselta löytenyt talvisodan kentällejänyt.

Lappeenrannan hautausmaan työpainetta helpotettiin myös perustamalla Imatran lähelle Rauhaan sotilashautausmaa. Sinne haudattiin, nimellisten ohella, myös 13 tunnistamatonta.²² Tämä hautausmaa purettiin kuitenkin myöhemmin ja tunnistamattomat siirrettiin Lappeenrantaan.

Aunuksesta vetäytyvät joukkomme koettivat saada kaatuneet kotiseudulleen pitkästä matkasta huolimatta. Vihollisen 23. 6. 1944 Tuulokseen tekemä mairinnousu pakotti Syvärin alajuoksulta vetäytyvät suomalaiset huonokuntoisille sivuteille ja tällöin katsottiin oltavan pakotettuja luopumaan kaatuneiden mukana kuljettamisesta. Tämän takia haudattiin Tuuloksessa sotilashautaan 57 kaatunutta, joista 15 oli tunnistamatonta.²³ Myös muualle Aunukseen (Vitele, Nurmoila, Suurmäki, Kukumäki) haudattiin suomalaisia; Kukumäellä oli joukossa kolme tunnistamatonta,²⁴ muista ei ole tietoa.

Kesän 1944 usein sekavissa oloissa haudattiin kaksi Elisenvaaran pommituksessa surmansa saanutta tuntematonta (toinen lotta) Kurkijoelle.²⁵ — Aselevon tultua hautasivat vetäytyvät joukot löytämänsä ja mukanaan kuljettamansa tuntemattoman Kirvuun.²⁶ — Aselepomääräysten mukaisessa miinanraivauksessa Loimolassa olleet pioneerit löysivät lokakuussa kolmen kesällä kaatuneen suomalaisen ruumiit; he saivat haudata nämä tuntemattomina Loimolaan.²⁷

Selvin rintama-osan mukainen hauta-alue on Hankoniemen tyvässä oleva Pohjan (Pojo) sankarihauta, jonka kaikki 32 tunnistamatonta ovat Hangon rintamalla kaatuneita. Jostakin syystä on naapurikunnassa Tenholassa (Tenala) kahden Hangon rintaman tunnistamattoman hauta.

Lapin sota aiheutti annettuun määräykseen täysin soveltumattoman tilanteen; sen tuntemattomathan olisi pitänyt kuljettaa Joensuuhun haudattavaksi. Näin tapahtui kuitenkin vain yhdelle, Taipaleen taistelussa

Taulukko 3

LUOVUTETULLE ALUEELLE TAI NEUVOSTOLIITON PUOLELLE HAUDATUT TALVISODAN TAI JATKOSODAN TUNNISTAMATTOMAT SUOMALAISET

(Ei sisällä talvisodassa kentälle jääneitä, joista eri luettelo.)

Luovutetulla alueella

	Talvisota	Jatkosota
Viipuri	22	4
Sortavala	3	-8
Salmi		9
Impilahti		1
Ruskeala		1
Käsnäselkä		5
Loimola		4
Korpiselkä		1
Tolvajärvi		1
Jääski		8
Antrea		1
Suojärvi		1
Kirvu		2
Kurkijoki		2
Suistamo		
	<u>1</u>	
	26	<u>48</u>

Neuvostoliiton puolella

Tuulos	15
Kuksumäki	3
Kiestinki, Louhi	<u>2</u>
	20

(Ranuan ja Rovaniemen välillä) tunnistamattomaksi jääneelle.²⁸ — Lapin sodan tunnistamattomiin liittyy asioita, joiden vuoksi sitä on käsitelty erillisenä lukuna. — Myös jatkosodan virheellisesti tunnistetuista on oma luku.

Suurimmat tunnistamattomien hautausmaat

Tässä luvussa annetaan yhteenveto selvitys kuudesta suurimmasta, eri seurakuntien hautausmailla olevista tunnistamattomien hautakeskitymistä. Luvussa ei käsitellä talvisodassa kentälle jääneitä, joita varten perustetut erilliset sotilashautausmaat on selostettu luvussa ”Hautapaikan määräytyminen”.

L a p p e e n r a n t a

Talvisodan aikana Lappeenrantaan lähetettiin tunnistamattomia kaatuneita etupäässä Länsi-Kannakselta ja Viipurinlahdelta sen jälkeen kun II AK oli joutunut helmikuun puolivälissä vetäytymään ja tunnistamattomien hautaukset Viipuriin (Tammiston hautausmaalle) lopetettiin. Myös Keski-Kannakselle helmikuun lopulla perustettu I AK lähetti tunnistamattomansa (17) Lappeenrantaan.²⁹ Kotijoukkojen Esikunnan rovastintoimiston kertomuksen mukaan jäi Lappeenrantaan talvisodasta 47 tunnistamatonta,³⁰ seurakunta ilmoittaa näitä olevan 44, joten kolme on tunnistettu myöhemmin.

Jatkosodan aikana Lappeenrantaan muodostui, aluksi spontaanisti, myöhemmin Päämajan määräyksen mukaisesti, Karjalan kannakselta tuotavien tunnistamattomien kaatuneiden keskushautausmaa. Jatkosodan tunnistamattomia on sinne haudattu 39. Aiheellista on tässä yhteydessä muistaa, että Luumäelle jouduttiin kesällä 1944 hautaamaan 42 Länsi-Kannaksen taisteluissa kaatunutta tunnistamatonta. — Lappeenrantaan on haudattu myös 18 talvisodassa kentällejänyttä ja tunnistamatonta kaatunutta.

Jatkosodan tunnistamattomiin on luettava myös ns. ”Simolan pommituksen uhrin”, luvultaan 61. He olivat Kannaksen taisteluissa kaatuneita sotilaita, jotka oli tunnistettuina ja arkutettuina lähetetty kotiseuduilleen. Juna joutui Simolassa 19. 6. 1944 pommituksen kohteeksi ja syttyneessä junapalossa nämä jo tunnistetut kaatuneet tuhoutuivat niin pahoin, ettei heitä voitu enää uudelleen tunnistaa. Heillä on oma yhteishauta Lappeenrannan sankarihauta-alueella.

Lappeenrannassa on maamme suurin tunnistamattomien hautauskeskittyä (162).

J o e n s u u

Joensuun sankarihaudassa olevien tuntemattomien määrä on maamme toiseksi suurin Lappeenrannan jälkeen.

Talvisodan päätyttyä siunattiin siellä 19. 5. 1940 yhteensä 56 tunnistamatonta,³¹ jotka olivat kaatuneet Laatokan koillispuolella ja jotka Sortavalasta siirtynyt KEK/IV AK toi mukanaan.

Jatkosodan aikana Joensuuhun tuli tunnistamattomia Laatokan pohjoispuolen ja Aunuksen taisteluista. Mahdollista myöhäistunnistusta odotettaessa heidät haudattiin, muttei siunattu. Sotatoimien päätyttyä oli Joensuussa 5. 11. 1944 suuri siunaustilaisuus, jossa tunnistettujen kaatuneiden ohella siunattiin 34 jatkosodan ja 5 talvisodan kentälle jäänyttä tuntematonta.

Tämän mukaan tuntemattomien määrä olisi 95 ja tämä on myös heidän hautakiviensä luku. Mutta Joensuuhun tuotiin jatkosodan aikana useana eri lähteyksenä talvisodan kentälle jääneitä tunnistamattomia yh-

teensä 26 ruumista. Tämän asian vahvistaa vielä 14. KEK:n ilmoitus 1. 9. 1944,³² että sillä ”on hallussaan” 26:n talvisodan tuntemattoman jäännökset (tarkoittanee haudattuina, muttei siunattuina). Näistä kaksi sisältyy edellä mainittuihin 5. 11. 1944 siunattuihin. Mutta missä ovat muut 24?

Joensuun tuntemattomia sotilaita koskevat hauta-asiakirjat ovat kadonneet, niitä ei ole seurakunnan eikä kaupungin taloustoimiston hallussa. Ei ole myöskään tavattu henkilöä, jolla olisi omakohtaista muistitietoa hautaustapahtumista sotavuosilta. Seurakunnan puutarhuri vain muistaa kuulleensa, että sankarihauta-alueella oli tapahtunut runsaasti tunnistamisista johtuneita arkkujen haudasta nostamisia.

Paikallinen sanomalehti ”Karjalainen” kertoo sotavuosina tuntemattomien siunaustilaisuuksista vain 19. 5. 1940 ja 5. 11. 1944 tapahtuneet.

Viimeksi mainitun päivämäärän jälkeen on kuitenkin siunattu 13. 11. 1944 vielä yksi Lapin sodassa kaatunut tunnistamaton.³³

Tämän mukaan olisi Joensuuhun haudattu 56 tuntematonta talvisodasta, 29 talvisodasta kentälle jäänyttä, 34 jatkosodan ja yksi Lapin sodan tuntematon eli kaikkiaan 120 tuntematonta.

Eroa seurakunnan ilmoittamaan lukuun on siis peräti 25. Asiaa selvittänevät tapahtuneet myöhäistunnistukset, joskaan mitään dokumenttietoa niistä ei ole löytynyt. Talvisodan jälkeen julkaistun tuntemattomien valokuvakokoelman henkilöiden nimi selvisi noin puolessa tapauksista. Joensuuhun haudattuja oli kokoelmassa 33, joten ehkä 15—16 heistä on tunnistettu. Varsin todennäköisiä ovat myös kesän 1944 tunnistamattomista tapahtuneet myöhäistunnistukset. Näin ollen voi arvioida sotiemme eri vaiheiden tunnistamattomien olevan noin 40 + 29 + 25 + 1 = 95.

K a j a a n i

Kajaanin sankarihaudan talvisodan tuntemattomat ovat Suomussalmen ja Kuhmon taistelujen kaatuneita. Yhteisessä siunaustilaisuudessa 19. 5. 1940 siunattiin haudan lepoon 76 tuntematonta.

Jatkosodan aikana siunattiin Kajaanissa 5. 10. 1944 yhdellä kertaa seitsemän pohjoisrintamalla 1941—1942 kaatunutta tuntematonta (Uhtualta 1, Kiestingistä 3, Petsamosta 1, määrittämättä 1).³⁴ Tammikuussa 1944 sinne oli siirretty yksi Repolassa vuonna 1941 kaatunut.³⁵

Kevättalvella 1944 siirrettiin pohjoisrintaman suomalaiset joukot, muutamaa erillistä pataljoonaa lukuunottamatta, etelään, minkä johdosta tunnistamattomia suomalaiskaatuneita ei sieltä enää tullut.

Kun Kajaanin sankarihaudan ristissä lukee ”75 tuntematonta sotilasta”, se merkitsee, että 19. 5. 1940 siunatuista on kahdeksan voitu myöhemmin tunnistaa ja siirtää kotiseuduilleen.

Kaikki Kajaanin sankarihaudan tuntemattomia koskevat asiakirjat

ovat kateissa. Ne eivät ole seurakunnan eivätkä kaupungin arkistoissa. Omituista on, ettei myöskään sotarovastin (kenttäpiispan) Sota-arkistossa olevista asiakirjoista löydy heistä tietoja. Edellä mainitut tuntemattomina siunattujen luvut 76 ja 7 ovat löytyneet sanomalehti ”Kainuun Sanomien” sankarihautausselostuksista.³⁶ Jatkosodan tunnistamattomista löytyy 6 korttia 12. ja 17. KEK:ien korttistoista.

V i i p u r i

Talvisodan aikana Viipuriin (= Viipurin maalaiskunnan Tammisuolla sijaitsevalle Tammiston hautausmaalle) haudattiin 22 tunnistamatonta Länsi-Kannakselta II AK:n joukoista.³⁷

Jatkosodan aikana Viipuriin haudattiin 4 jatkosodan³⁸ ja 43 talvisodassa³⁹ kentälle jäänyttä tuntematonta.

P o h j a (P o j o)

Hangon lohkon maa-saaristorintama muodosti suhteellisesta rauhallisuudestaan huolimatta tunnistamattomien kaatuneiden suhteen poikkeuksellisen alueen. Taistelutoimintaan siellä kuuluivat vihollisen runsaan ja suurikaliiperisen tykistön käyttö, vesitse tehdyt paikalliset hyökkäykset, tiedustelupartiot, tykistötulen sytyttämät maastopalot ja hätätilanteessa alastomana uimalla tehdyt pelastusyritykset. Taistelujen aikana katosi 100 miestä ja kentälle jäi kaatuneina 41.

Tunnistamattomia kaatuneita löytyi Hangon rintamalta taistelujen aikana 7.⁴⁰—26. KEK suoritti alueella touko—kesäkuussa 1942 etsintöjä ja tällöin löytyi 24 tunnistamatonta.⁴¹ Kun PM:n huolto-osasto kertomuksessaan ”Huolto ensimmäisen sotavuoden aikana” (1. 7. 1941—30. 6. 1942) ilmoittaa tuolta ajalta muilta rintamilta 35 tunnistamatonta, on Hangon määrä todella suhteeton. Mainitussa PM:n kertomuksessa mainitaan Hangon tunnistamattomien määräksi 25, joten kesäkuun kaikki löydöt eivät olleet vielä luvussa mukana.

Syynä Hangon rintaman korkeaan tunnistamattomien määrään on ollut kaatuneiden vaikea silpoutuminen miinoista ja raskaista ammuksista, vedessä olleiden ruumiiden joutuminen alusten potkureiden hakkaamiksi, ruumiiden tuhoutuminen maastopaloissa, ruumiiden ajautuminen merivirtojen mukana kauas kuolinpaikoiltaan ja pitkään vedessä olleiden ruumiiden yleensäkin vaikea tunnistaminen.

Yksi tunnistamaton löytyi vuonna 1943⁴² ja kaksi muuta vielä myöhemmin. Esimerkkinä siitä kuinka vaikeaa luurangon havaitseminen (kun haju ei enää kiinnitä huomiota) voi olla, kerrottakoon, että Hästön saarelta löydettiin ojista vasta toukokuussa ja elokuussa 1945 neljä kaatunutta.

Sortavala

Talvisodan aikana toimi Sortavalassa KEK/IV AK, joka talvisodan aikaisen toimintakertomuksensa⁴³ mukaan huolsi 59 tunnistamatonta, näistä ”osa haudattiin Sortavalaan, muut rauhan tultua Joensuuhun”. Kun Joensuuhun tuotiin 56 tunnistamatonta (jotka siunattiin 19. 5. 1940), niin Sortavalaan on siten jäänyt kolme.

Jatkosodan alkupuolella haudattiin Sortavalaan vuonna 1942 kahdeksan jatkosodassa kaatunutta tunnistamatonta, joista neljä Kiteeltä, yksi Ilomantsista, yksi Saaresta (nämä olivat olleet tilapäishautauksissa) ja kahden löytöpaikasta ei ole merkintää.⁴⁴

Tämän lisäksi 25. KEK ilmoittaa toimintakertomuksessaan 1. 7. 1942—30. 6. 1943 haudanneensa Sortavalaan 26 talvisodassa kentälle jäänyttä tunnistamatonta.⁴⁵

Täten Sortavalassa pitäisi olla 37 tuntemattoman sotilaan hautaa. Kuitenkin hautausmaakartta Sota-arkistossa⁴⁶ samoin kuin Sortavalan seurakunnan hautausmaakartta vuoden 1943 lopulla (Lakkautettujen seurakuntien arkisto, Mikkeli) tietävät vain 26 tuntemattoman sotilaan haudat. Kolmen talvisodan ja kahdeksan jatkosodan tunnistamattoman hautapaikka on jäänyt selviämättä.

Lapin sodan tunnistamattomat kaatuneet

Lapin sodalla tarkoitetaan tässä suomalaisten syyskuussa 1944—27. 4. 1945 Lapissa suorittamia sotatoimia saksalaisten joukkojen karkoittamiseksi valtakunnan alueelta.

Lukuunottamatta Tornion maihinnousua oli taistelutoiminta etupäässä saksalaisten viivytystaistelua runsaine ja voimakkaine miinoituksiin. Suomalaiset taas tekivät erämaiden läpi koukkauksia, ja näiden aikana haavoittuneita ja kaatuneita jäi metsiin. Lapin sodan tunnistamattomat ovatkin etupäässä joko miinoituksissa tunnistamattomiksi silpoutuneita tai myöhemmin kentältä löydettyjä, jo pitkälle tai täysin maatuneita kaatuneita.

Lapin rintamalla toimivat 12. KEK Oulussa, 17. KEK Torniossa 8. 10. 1944 alkaen ja 16. KEK Petsamon tien suunnassa. Tunnistamattomien määrän lisäksi lokakuun 1944 aikana oli 12. KEK:n osalta 19 ja 17. KEK:n osalta 17 (taulukko 5). 17. KEK:n tunnistamattomien korteissa ei ole kuitenkaan yhtään Lapin sodan tuntematonta, joten heidät kaikki on ilmeisesti myöhemmin pystytty tunnistamaan. Sen sijaan 12. KEK:illä on kortit 17 tunnistamattomasta, jotka ovat ”Torniosta tulleet” ja jotka ovat olleet tunnistamattomia vielä 30. 11. 1944, jolloin 12. KEK demobilisaation yhteydessä lakkautettiin.⁴⁷ Tämän jälkeen on vuonna 1945 löytynyt vielä 11 Lapin sodan tunnistamatonta, joista on rauhanajan 1. D:n tekemät tuntemattomien kortit ja jotka on haudattu

saman vuoden aikana Ouluun.⁴⁸ Lapin sodan tunnistamattomien määrä olisi siten 28. Yksi heistä on haudattu Joensuuun 13. 11. 1944 ja toinen todennäköisesti Lappeenrantaan käytyään sitä ennen virheellisesti tunnistettuna oletetulla kotiseudullaan.

Oulun sankarihaudassa on vain yhden tuntemattoman sotilaan hauta. Kuitenkin I. D:n huoltamat 10 muuta tunnistamatonta ovat varmasti sinne haudatut, sillä KEK-korteissa on hautapaikkojen numerotkin merkittyinä. Nämä hautapaikat ovat kuitenkin olleet erillään sankarihau-doista (paikkapula?), mutta 18. 7. 1946 on Oulun sotilaspiiri laskuttanut Oulun seurakuntaa ”10 tuntemattoman kaatuneen siirrosta sankarihau-taan”.⁴⁹ Vaikka tapaus on näin varma, ei mikään Oulun hautausmaan kartta tai kirja tiedä heistä mitään.

Samoin on laita 12. KEK:n 15 tunnistamattoman kanssa. Mainitun yhden laatan alle he eivät ole voineet mahtua. Mitään viitteitä muualle hautaamisesta ei ole löytynyt. Rovasti E.J. Arola (Rovaniemi), joka toimi 12. KEK:n viimeisenä päällikkönä ja joka on allekirjoittanut useimmat tunnistamattomien korteista 30. 11. 1944, sanoi puhelinkeskustelus-sa 27. 4. 1985, että ”mihinkäs ne olisi voitu Oulusta viedä, kun olivat tunnistamattomia”. Uskomattomalta tuntuu myös ajatus, että heidät olisi kaikki voitu myöhemmin tunnistaa, sillä jos tunnistus ei ole onnistu-nut kahdessa kuukaudessa kokoneelta henkilöstöltä, niin kuinka se olisi voinut onnistua myöhemmin kokemattomilta asevelvollisilta ja palkatul-ta työvoimalta.

On siten pidettävä erittäin todennäköisenä, että Oulun hautausmaal-la on 26 Lapin sodassa kaatuneen tuntemattoman jäännökset, näistä 25 tuntemattomassa paikassa.

Virheellisesti tunnistetut kaatuneet

Otsikon käsitteellä tarkoitetaan niitä kaatuneita, jotka oli lähetetty nimettyinä kotiseudulle haudattavaksi, mutta siellä joko ennen tai jäl-keen hautauksen oli paljastunut, että kaatunut ei voinut olla nimen tar-koittama henkilö.

Talvisodan ajoilta ei ole löytynyt tällaisia tapauksia, jatkosodan ajal-ta niitä on 29.

Arkistomateriaalin perusteella tulee johtopäätökseen, että tätä kysy-mystä ei näytä virallisesti pohditun. Täten ei voi myöskään sanoa kuinka suuri osuus on eri tekijöillä (erehtyminen alkuperäisessä tunnistuksessa, ruumiiden vaihtuminen kuljetuksen tai käsittelyn aikana, väärän ruu-miin nostaminen tilapäishaudasta, vaihtuneet osoitelaput) on ollut. Var-maa kuitenkin on, että kesätaistelujen aikainen suhteellisen nopea ku-dosten hajoaminen on toisaalta muuttanut kaatuneen ulkonäköä, toi-saalta tehnyt ruumiin käsittelyn ja tuntomerkkien rekisteröinnin psyyk-kisesti siksi vaikeaksi, että työn laadusta on jouduttu tinkimään, etenkin kun työpaine oli muutenkin kova.

Taulukko 4

SOTIEMME 1939—1945 TUNNISTAMATTOMIEN SUOMALAISETEN HAUDAT SUOMEN ALUEELLA

TS = Talvisota, TSKJ = Talvisodassa kentälle jääneet, vuosina 1941—1944 löydetty, JS = Jatkosota, LS = Lapin sota

Kunta	TS	TSKJ	JS	LS	Kunta	TS	TSKJ	JS	LS
Kymen lääni					Mikkelin lääni				
Lappeenranta	44	18	100		Savonlinna			18	
Luumäki		1	42		Pieksämäki	6			
Rautjärvi		9	4		Joroinen			3	
Simpele			12		Juva			1	
Hamina	2		1		Sulkava			1	
Virolahti			3			6		23	
Parikkala			3		Turun ja Porin lääni				
Ruokolahti			2		Kankaanpää	1			
Uukuniemi			1		Pori	1			
Kouvola	1				Suoniemi	1			
Jaala			1		Kauvatsa			1	
Iitti			1		Harjavalta			1	
	47	28	170		Karkku			1	
Pohjois-Karjalan lääni					Karjala			1	
Joensuu	n.40	29	n.25	1	Loimaa			1	
Tohmajärvi			5		Turku			1	
Kitee			4			3		6	
Ilomantsi			3		Lapin lääni				
Nurmes	1		1		Rovaniemi	5		3	
Tuupovaara	1				Hämeen lääni				
Kesälahti			1		Tampere	4			
Pyhäselkä			1		Viihala	1			
Eno			1		Ruovesi		1		
	n.42	29	n.41	1	Hämeenkyrö			2	
Oulun lääni						5	1	2	
Kajaani	68		7		Keski-Suomen lääni				
Oulu				26	Jyväskylä	2			
Haapavesi			9		Korpilahti			2	
Suomussalmi	5				Multia			1	
Kuusamo	2		4		Viitasaari			1	
Sotkamo	2		2			2		4	
Kuhmo	3				Kuopion lääni				
Paltamo			1		Varkaus			2	
	80		23	26	Kuopio			1	
Uudenmaan lääni					Leppävirta			1	
Pohja			32					4	
Helsinki	3		1		Vaasan lääni				
Tenala (Tenhola)			2		Vaasa			1	
Loviisa			2		Kaarlela			1	
Vihti			1					2	
Espoo			1		Yhteensä	193	58	317	27
	3		39						

Virheellisesti tunnistettujen joukossa merkittäväällä osalla on kaksi yhteistä ominaisuutta: he ovat kaatuneet vuonna 1941 ja joko Laatokan-Karjalassa tai Aunuksessa. Täältä oli pitkät ja hankalat liikenneyhteydet ja kaatuneet jouduttiin hautaamaan tilapäisiin kenttähaudausmaihin (suurimmat Salmi 1640 kaatunutta, Käsnäselkä 735, Ruskeala 653, Tohmajärvi 555, Kitee 515).⁵⁰ On varsin mahdollista, että siirrettäessä syksyllä 1941 — keväällä 1942 näitä vainajia kotiseudulleen, hautausmaakarttaa on luettu väärin tai vainajat ovat sitten muulla tavalla vaihtuneet.

Kaatuneiden käsittelyn tai lähetyksen yhteydessä sattuneista erehdyksistä on kuvaava esimerkki tapaus, jossa sotilaan kuolema aiheutui tykin putkiräjähdyksestä tuliasemassa. Näin pienessä henkilöryhmässä ja tuoreessa tapahtumassa on vainaja varmasti identifioitu oikein. Arkku lähetettiin ilman välihaudautusta omaisille, jotka saivat sen myös avata — todetakseen arkussa olevan tuntemattoman vainajan.

Virheen huomaaminen kotiseudulla aiheutui useimmissa tapauksessa omaisten halusta hyvästellä kaatuneensa arkku avattuna tai sitten jostakin syystä on syntynyt epäily, ettei vainaja ole heidän omaisensa. Varsinkin omaisten toteama epäsuhta arkun painon ja kaatuneen ruumiillisten ominaisuuksien tai tiedetyn silpoutumisen välillä on ollut virike arkun sisällön tarkempaan selvittelyyn.

Mikäli kyseessä oli ollut kasvoihin pahasti haavoittunut tai jo pitkälle hajonnut ruumis, oli arkku jo KEK:ssä varustettu avaamiskielto-merkinnällä. Omaisilla oli kuitenkin mahdollisuus hankkia lupa uuteen viralliseen tunnistamiseen jopa hautaamisen jälkeenkin; tällöin joko erehdys paljastui, tai ainakin omaiset saivat rauhan epäilyiltään.

Osa virhetunnistuksista selvisi, kun haudattu ilmestyi kotiinsa kaatumisestaan tietämättömänä, tai sitten löytyi varmasti tunnistettu ”oikea” ruumis.

Todennäköisesti viimeinen virheen toteaminen sattui vasta vuonna 1948,⁵¹ kun omaiset halusivat siirtää erehdyksessä väärän seurakuntaan haudatun kaatuneensa omaan sankarihautaan. Siirron yhteydessä todettiin täysin varmasta merkistä, että vainaja ei voinut olla se, jonka nimellä hänet oli haudattu. Vainaja laskettiin takaisin hautaan ja sille laitettiin laatta ”Tuntematon sotilas”.

Samoin meneteltiin useimmissa tapauksissa. Joitakin siirrettiin tuntemattomien keskushaudausmaihin (Lappeenranta, Joensuu, Luumäki), joitakin johonkin toiseen seurakuntaan, mutta henkilöllisyyden selvä- mistä ei ole todettu enää tapahtuneen.

Parissa tapauksessa viranomaiset ovat saaneet omaiset hyväksymään ruumiin omaisekseen, vaikka mitä ilmeisimmin näin ei ole ollut asia. Lisäksi on muutamassa perheessä edelleen käsitys, että avaamattomassa arkussa haudattu kaatunut ei ole heidän omaisensa.

Tunnistamatta jääneiden kokonaismäärä

Talvisodan ajalta ei ole löytynyt mitään virallista lopullista lukua tunnistamattomista. Taulukossa 1 esiintyvä luku 356 ei ole käyttökelpoinen, sillä se kuvaa evakuoimiskeskusten huoltotilannetta muutama viikko taistelutoiminnan loppumisen jälkeen. Sen jälkeen tapahtui vielä runsaasti myöhäistunnistuksia, mutta näiden määrästä ei ole löytynyt tietoa.

Täten jää ainoaksi talvisodan tunnistamattomien luvun määrittämiseksi hautapaikkalaskennan tulos lisättynä niillä arkistotietoluvuilla, joita on käytettävissä luovutetuille alueille haudatuista tunnistamattomista.

Taulukossa 4 on selvitetty Suomen nykyisellä alueella olevien talvisodan ja välirauhan aikana haudattujen tuntemattomien luku 193. Luovutetulle alueelle jäi 26 haudattua tuntematonta (taulukko 3), jolloin talvisodan tunnistamattomien kaatuneiden määräksi tulee 219.

Talvisodassa kentälle jääneiden, jatkosodan aikana löydettyjen, mutta tunnistamattomiksi jääneiden luvuksi on jo aikaisemmin osoitettu 950.

Jatkosodassa kaatuneista tunnistamattomista esittää M. Lehtonen tutkimuksessaan luvut: hyökkäysvaihe 26, asemasotavaihe 260 ja vetäytymisvaihe 200 (arvio). Yhteisarviointi on pyöristetty sanonnaksi ”tunnistamatta jäi noin 300—400”. Lapin sodan osalta hän ei esitä lukuja.

Tämän lisäksi on Sota-arkiston kansioista T 22293/62 löytynyt käsinkirjoitettu, päiväämätön ja allekirjoittamaton muistiinpano:

”tuntemattomia — 30. 6. 44	299
heinäkuu	29
elokuu	8
pohjoisrintama	12
	348”

Nyt tehdyn tutkimuksen perusteella voidaan jatkosodan tunnistamattomien määrä laskea kolmella eri tavalla:

Menetelmä 1. Päämajan huoltokertomus sodan alusta päivämäärään 30. 6. 1944 asti (johon ne päättyvät) lisättynä KEK:ien huoltotilanneilmoituksilla 1. 7.—31. 10. 1944 (jonka jälkeen niitä ei enää tehty). Päämajan huoltokertomuksen mukaan oli 30. 6. 1944, sodan alusta laskien, 201 tunnistamatonta. KEK:ien huoltotilanne-ilmoitukset päättyvät 31. 10. 1944 lukuun 242 (taulukko 5). Kun Lapin sodan tunnistamattomia löytyi vuonna 1945 vielä 11, olisi lopullinen tunnistamattomien määrä jatkosodassa 253.

Menetelmä 2. Sota-arkistossa kansioissa T 20409/50 ja 51 on olemassa jatkosodan tunnistamattomien KEK-kortit 319 kaatuneesta. Tätä lukua ei voi kuitenkaan pitää lopullisena määränä, vaan siihen on tehtävä seuraavat korjaukset.

T a u l u k k o 5

**TUNNISTAMATTOMIEN KAATUNEIDEN MÄÄRÄT KEK: IEN HUOLTO-
TILANNE-ILMOITUKSISSA KESÄLLÄ 1944**

(Luvut koottu kansiossa Sark T 21731/25 I olevista ilmoituksista. — 13. KEK:n kohdalla ovat "Simolan uhrin" kesäkuun ilmoituksessa yhdessä muiden tuntemattomien kanssa, sen jälkeen ne ovat alkuperäisilmoituksissa erillisinä, mutta tässä taulukossa luvut ovat jatkuvasti yhdistettyinä.

	30. 6.	31. 7.	31. 8.	30. 9.	31. 10.
11. KEK	4	8	13	12	8
12. KEK	16	16	17	18	37
13. KEK	148	180	152	137	(137)
14. KEK	17	31	29	27	28
15. KEK		10	8	6	5
16. KEK		2	2	3	(3)
17. KEK	2	1	1	1	18
19. KEK	3	3	3	4	4
21. KEK	14	12	12	2	(2)
	<u>204</u>	<u>263</u>	<u>237</u>	<u>210</u>	<u>242</u>

Pvm:llä 31. 10. kohdalla suluissa suluissa ilmoitettua lukua ei KEK ole ilmoittanut (lakautettu?), vaan se on otettu edellisen ilmoituksen mukaisena kokonaisluvun laskemiseksi.

a) kortistovirheet:

Tunnistamattomien kortteihin on jäänyt myöhemmin tunnistettujen kortteja. Tämän osoittaa se, että Luumäelle haudattujen kortteja on 55, mutta hautoja 42 (-13). Joensuuhun on 5. 11. 1944 merkitty haudatuiksi 52 jatkosodan tuntematonta, mutta heitä haudattiin 34 (-18). Rovaniemelle haudatuista on tunnistettu 2 (-2). Valkjärvellä jäi 16. 6. 1944 kaatuneiden kokoamispaikassa viisi tunnistamatonta kaatunutta viholliselle. Heistä oli jo tehty KEK-kortti, mutta kun kyseessä oli vasta kaatuneiden kokoamispaikka, on asiallisempaa pitää heitä "kentällejäneinä"; vastaava tapaus Säiniöllä, 1 kaatunut (-6).

b) todetut tapaukset, joista ei ole tuntemattoman KEK-korttia:

Tuuloksessa 26. 6. ja Kuksumäellä 30. 6. 1944 haudatuista 18 tuntemattomasta on olemassa vain 6 korttia (+ 12), "Simolan uhrin" (+ 61). Hangon rintaman 34 tuntemattomasta on vain 7 korttia (+ 27), muut tunnistamattomat, joita KEK ei huoltanut (Loimola 3, Kirvu 2, Loviisa 2, Kurkijoki 2, Kiestinki 2 = + 11). Kotiseudulla todetut virheellisesti tunnistetut, joista ei ole KEK-korttia (+ 14).

Nämä korjaukset huomioiden antaa kortisto jatkosodan tunnistamattomien määräksi 405.

Menetelmä 3. Hautapaikkalaskennassa (taulukko 4) on Suomen alueella todettu 344 jatkosodan (ml. Lapin sota) tunnistamattoman hautaa. Arkistotietojen mukaan on vuoden 1939 rajojemme ulkopuolella 20 ja luovutetulla alueella 48 jatkosodan tuntemattoman hautaa (taulukko 3). Kokonaismäärä on täten 412.

Menetelmällä 2 ja 3 saadut loppuluvut ovat siksi lähellä toisiaan, että ne antavat kuvan jatkosodan (Lapin sota mukaanluettuna) tunnistamattomien kokonaismäärästä. Sensijaan menetelmällä 1 saatu tulos on ilmeisen virheellinen. On oletettava, että Päämajan tilastovirhe perustuu jo hyökkäysvaiheeseen vuonna 1941. Silloin ei tehty vielä KEK:ien huoltotilanne-ilmoituksia (ne alkoivat vasta 31. 1. 1942). Kun hyökkäysvaiheessa oli runsaasti tunnistamattomia, mutta myös paljon myöhäistunnistuksia, niin tilaston tekeminen jälkeinpäin on ollut epätarkkaa. Ehkä PM:n kirkollisasiain osasto on itsekin huomannut jotakin olevan vialla, sillä kenttäpiispan 12. 9. 1944 Tasavallan Presidentille antamassa promemoriassa henkilötappioista sivuutetaan tunnistamattomuuskysymys mainitsemalla vain talvisodan kentälle jääneet, muttei mitään jatkosodan tunnistamattomien määrästä.

On aiheellista palata tässä luvussa aikaisemmin mainittuun jatkosodan tunnistamattomien lukuun 348, jonka kokoajasta siis ei ole tietoa. Jos olettaa, että tuossa luvussa ei ole mukana 61 ”Simolan uhria”, jotka Päämajakin aluksi laski tunnistamattomiin, mutta myöhemmin ilmoitti erillisenä ryhmänä, niin nämä lisättyinä lukuun 348 antaisi jatkosodan tunnistamattomien kokonaismääräksi 409. Luku on omiaan vahvistamaan tässä tutkimuksessa saatua tulosta.

Tässä tutkimuksessa ei ole pystytty määrittämään sodissamme 1939—1945 tunnistamattomina haudattujen suomalaisten kaatuneiden tarkkaa lukua johtuen aineistossa olevista epäselvyyksistä Joensuun, Oulun ja Sortavalan kohdalla. Hautapaikkalaskennan teknisestä suorituksesta johtuen on myös mahdollista, että joku tunnistamattoman haudan on jäänyt rekisteröimättä. Tunnistamattomina haudattujen kokonaismääräksi on katsottava:

Talvisota	n. 220
Jatkosota (ml. Lapin sota)	n. 410
Talvisodan kentälle jääneet tunnistamattomat	950
	n. 1 580

Tunnistamattomien määrä on, laskettuna sotatoimialueella henkensä menettäneistä, talvisodassa 1,4 % ja jatkosodassa 1 %. Mikäli tunnistamattomiin ei lasketa mukaan 61 ”Simolan uhria”, jotka tunnistusorganisaatio jo oli identifioinut, olisi tunnistamattomia jatkosodassa 0,8 %.

Tunnistamistuloksia arvosteltaessa ei ole mitään vertauskohdetta, sillä aikaisemmin ei mikään muu kansa ole pyrkinyt saamaan kaikkia sodassa kaatuneitaan tunnistettuina kotimaan multa. Sittemmin on Israel ottanut saman tavoitteen.

Voitane kuitenkin katsoa ainakin jatkosodan tunnistustulosta hyväksi.

Yhteenvetoa

Toisen maailmansodan aikana Suomen armeija oli ainoa, joka pyrki lähettämään kaikki kaatuneensa näiden kotiseudulle haudattaviksi. Tämä lisäsi kaatuneiden varman tunnistamisen tärkeyttä. Talvisodan (1939—1940) aikana kehittyivät kaatuneiden huolto- ja tunnistusorganisaatiot (kaatuneiden evakuointikeskukset), joita jatkosodassa (1941—1945) oli yhdestä kahteen armeijakuntaa kohti.

Kaatuneen tunnistus perustui etupäässä hänen yksikkönsä antamiin henkilö- ja tapahtumatietoihin. Näiden puuttuessa olivat apuna tuntolevy, siviilivarusteet ja ruumiilliset erikoistuntemerkit. Mikäli kasvot eivät olleet merkittävästi vaurioituneet, ne kuvattiin ja kuvia näytettiin taistelualueella toimineissa yksiköissä. Myös kadonnutta omaistaan kaipaavilla oli mahdollisuus nähdä näitä kuvia. Tunnistamattomia koskevat tiedot ja omaisten kyselyt koottiin erityiseen selvittelyelimeen yhteensovittelua varten.

Tunnistamatta jäi talvisodassa n. 220 ja jatkosodassa n. 410 kaatunutta. Tämän lisäksi löytyi jatkosodan aikana 2 137 talvisodan taisteluasemiin ja luhistuneisiin korsuihin jäänyttä tai vihollisen hautamaa kaatuneiden suomalaisten luurankoa, joista 950 jäi tunnistamatta.

Tunnistamattomuuden pääsyyt olivat: 1) puuttuva tai tuhoutunut tuntolevy, 2) räysin silpoutunut tai palanut ruumis, 3) luurankolöydöt ja 4) ruumiit vaihtuneet kuljetuksen aikana.

Tunnistamattomat kaatuneet haudattiin yleensä taistelun alueen selustan seurakuntien sankarihautoihin. Demobilisaation yhteydessä he jäivät sankarihautoihin niillä paikkakunnilla, joilla evakuoimiskeskus hajoitettiin. Talvisodan tunnistamattomia luurankolöydöksiä varten perustettiin erityiset sotilashautausmaat niille taistelukentille, joilla he olivat kaatuneet isänmaataan puolustaessaan.

Lähdeviitteet

1. Lehtonen, M., Kaatuneiden huollon järjestely Suomen sodissa 1939—1945. Sotakorkeakoulun diplomityö No 1106/1973, s. 4.
2. Lehtonen, s. 16.
3. Lehtonen, s. 24.
4. Tukiainen, Olavi, henkilökohtainen tieto.

5. Lehtonen, s. 13.
6. Tukiainen, O. ja Liimatainen, P., henkilökohtainen tieto.
7. Sotilaspastorin neuvottelupäivät 11.—12. 6. 1940. SArk. T 21148/XVIII 1.
8. Kotijoukkojen rovasintoimiston kertomus Talvisodasta 11. 10. 39—19. 5. 1940. SArk. Da 1.
9. Lehtonen, s. 14.
10. Talvisodan tappiotilastoja. SArk. T 4875/12.
11. Tuntemattomina haudattuja sankarivainajia. Kotijoukkojen esikunta, koulutusosasto 19. 6. 40. SArk. T 21148 XXII 1.
12. Lehtonen, s. 25.
13. MeE:n kirj. 2119/2987/kom./past./29. 10. 41. SArk. T 21730/16, 19.
14. SArk. T 21731/25 1.
15. SArk. T 21731/34 a, b.
16. SArk. T 22298/38.
17. Kenttähaudausmaat. SArk. T 21731/30 1.
18. KEK/II AK:n toimintakertomus Talvisodasta. SArk. T 21148/XVIII 1.
19. Päämajan huolto-osasto: Huolto I sotavuoden aikana. Kaatuneiden huolto. SArk. T 21093.
20. Sama.
21. Päämajan kirk.as.os. kirj. 2791/6. 5. 44. SArk. T 20062/14.
22. 13. KEK:n tuntemattomien kortit. SArk. T 20409/50.
23. VI AKE 877/XVI/D2/3. 11. 44. SArk. T 21731/30/III.
24. Sama.
25. SArk. T 20409/51.
26. ”Kansa taisteli, miehet kertovat”. 5/1984, s. 172.
27. SArk. T 21731/30/III.
28. 14. KEK:n tuntemattomien kortit. SArk. T 20409/51.
29. KEK/I AK:n toimintakertomus Talvisodasta. SArk. T 21148/XVIII 1.
30. Kotijoukkojen rovasintoimiston kertomus 11. 10. 39—19. 5. 40. SArk. B 1.
31. Sama, SArk. B 2.
32. SArk. T 21731/25 1.
33. 14. KEK:n tuntemattomien kortit. SArk. T 20409/51.
34. 12. ja 17. KEK:n tuntemattomien kortit. SArk. T 20409/51.
35. 19. KEK:n tuntemattomien kortit. SArk. T 20409/51.
36. Kainuun Sanomat 21. 5. 1940 ja 7. 10. 1944.
37. KEK/II AK:n toim.kertomus Talvisodasta. SArk. T 21148/XVIII.
38. 11., 13. ja 25. KEK:n tuntemattomien kortit. SArk. T 20409/50 ja 51.
39. Kenttähaudausmaat. SArk. T 21731/30 1.
40. 18. KEK:n tuntemattomien kortit. SArk. T 20409/51.
41. SArk. T 21730/5.
42. 25. KEK:n tuntemattomien kortit. SArk. T 20409/51.
43. Sotarovastin arkisto. SArk. T 21148/XVIII 1.
44. 11., 25. ja 26. KEK:n tuntemattomien kortit. SArk. T 20409/50 ja 51.
45. SArk. T 21731/25 1.
46. Kenttähaudausmaat. SArk. T 21731/30 1.
47. 12. KEK:n tuntemattomien kortit. SArk. T 20409/51.
48. 13. KEK:n tuntemattomien korttien mukana olevat rauhanajan I. D:n tuntemattomien kortit. SArk. T 20409/50.
49. SArk. T 22293/68.
50. Päämajan huolto-osasto 3560/huolto 1/1b/8. 8. 42. Huolto I sotavuoden aikana. Kaatuneiden huolto. SArk. T 21903.
51. Tapaus P.S. SArk. T 22293/68.

Summary

THE UNIDENTIFIED FINNISH FALLEN IN THE 1939—1945 WARS

During World War II the Finnish army was the only one which endeavoured to send all its dead to their native locality for burial. This emphasized the importance of the correct identification of the deceased. Thus were developed during the Winter War (1939—40) the logistic and identification organisations of the deceased (the evacuation centers of the dead). During the Continuation War (1941—45) there were 1—2 evacuation centers on the army corps level.

The identification of the dead was mainly based on information of the personal data and events given by his unit. These lacking help was drawn from the identification tag, civilian equipment and special physical features. If the face was not considerably mutilated it was photographed and the photographs were then circulated among the units operating in the same battle-zone. Also those who had a relative missing-in-action had a chance to see the photographs. Data on unidentified and the inquiries made by relatives were assembled by a special body of inquiry for coordination.

There were about 220 unidentified dead in the Winter War and about 410 in the Continuation War. In addition to these 2 137 skeletons were found from the trenches and caved-in dugouts or buried by the enemy during the Continuation War. Of these 950 remained unidentified.

The main reason for the failure to identify the dead were: 1. missing or destroyed identification tag; 2. a totally mutilated or burned body; 3. skeleton discoveries; 4. exchanged bodies during the transportation.

The unidentified dead were usually buried in the tomb of heroes in rear congregations. During the demobilization they remained in the tomb of heroes in those communities where the evacuation center was disbanded. For the unidentified skeleton discoveries of the Winter War special military graveyards were established in the battlefields where they had fallen in defending their country.

PEKKA PEITSI JA TOINEN MAAILMANSOTA

Kun Suomen Kuvalehteä luettiin jatkosodan vuosina 1941—1944, tuskin kukaan sivuutti sen sotatilannekatsauksia. Niistä enimmäen osan kirjoittajaksi oli merkitty Pekka Peitsi. Yleisesti tiedossa oli, että kysymyksessä oli nimimerkki.

Aluksi katsauksia laati silloinen majuri Wolfgang Halsti. Hän ei käyttänyt nimimerkkiä, vaan artikkeleiden alla oli vain niiden valmistuspäivämäärä. Halsti joutui kirjoituksiensa vuoksi kuitenkin silmätiukuksi, ja kun hänen oli vaikea rintamalta käsin seurata sotatapahtumia, hän lopetti kuvalehden säännöllisen avustamisen syksyllä 1941. Viimeinen, hänen kirjoittamukseen tunnistettavissa oleva kolumni on päivätty 15. 10. 1941. Mahdollisesti vielä seuraavakin, 25. 10. 1941 valmistunut artikkeli on hänen kynästään.

Tätä sotatilannekatsausta seurasi Suomen Kuvalehdessä tällä alueella kuukauden tauko, kunnes sitten 22. 11. 1941 ilmestyi kirjoitus nimellä Suomea uhataan. Artikkelissa ei ollut päiväystä eikä nimimerkkiä, mutta kun se tyyliltään ja asiasisällöltään oli yhteneväinen myöhemmän Pekka Peitsen artikkeleiden kanssa, tässä on lähdetty siitä, että tekstin takana oli tämä sitten kuuluisuutta saavuttanut nimimerkki.

Mainittu kirjoitus julkaistiin Suomen Kuvalehden numerossa 47. Seuraava artikkeli — Suomi contra Komintern — ilmestyi numerossa 49 ja se oli jo päivätty erikseen. Nimimerkki Pekka Peitsi ilmestyi ensimmäisen kerran vuoden 1942 puolella numerossa 3 painetussa kirjoituksessa Suomen kansa ja vihollisen propaganda. Se oli päivätty 8. 1. 1942. Viimeisen kolumninsa Pekka Peitsi kirjoitti jatkosodan aikana vuonna 1944 Suomen Kuvalehden numero 29. Artikkeli oli päivätty 12. 7. 1944. Yhteensä kirjoituksia kertyi 125 kappaletta. Näistä kaksi kirjoitettiin kuitenkin vasta syksyllä 1944 varsinaisen jatkosodan päättymisen jälkeen ja ne on sen vuoksi jätetty tämän tarkastelun ulkopuolelle.

Vuosikymmeniin ei ole ollut mikään salaisuus, että nimimerkki Pekka Peitsen nimellä julkaistut kolumnit oli laatinut tohtori Urho Kekkonen. Juuri näitä kirjoituksia tässä katsauksessa tarkastellaan. Asian tekee kuitenkin ongelmalliseksi se, että kirjoittajia oli muitakin. Ainakin yksi heistä on varmuudella selvillä: Hän oli Wolfgang Halsti, jonka toi-

minta ei sittenkään päättynyt kokonaan syksyllä 1941. Vastoin muistelmissaan esittämiään epätarkkoja tietoja hän vakuutti tämän kirjoittajalle toukokuussa 1985, että Pekka Peitsen nimellä hän julkaisi kuitenkin vain yhden kirjoituksen. Se oli keväällä 1943 julkaistu kaksiosainen artikkeli nimellä Kahden rintaman probleema. Tämä kirjoitus on näin ollen jätetty tarkastelumme ulkopuolelle.

On esitetty myös epäily, että 9. 9. 1942 Pekka Peitsen nimellä julkaistu artikkeli Hävityksen siunaus olisi toisen henkilön kuin Urho Kekkonen laatima. Tämän poikkeuksellisen rajun kirjoituksen tekijäksi on näet arveltu ulkoministeriön kansliapäällikkö Aaro Pakaslahtea. Kun artikkeliä myöhemmässä kuitenkin lainataan, siihen on siis syytä suhtautua varauksin. Toisaalta voidaan olettaa, että Urho Kekkonen mielipiteet eivät olennaisesti poikenneet Pakaslahden ajatuksista. Pakaslahti olikin Tauno Jalannin ohella Kekkonen tärkeä tietolähde ulkoministeriössä. Myös kirjoitus Milloin päästään rauhan töihin numerossa 45/1942 saattaa olla Pakaslahden käsialaa. Ehkä vastaus saadaan Juhani Suomen valmistumaisillaan olevasta tutkimuksesta, jonka sisältö on tämän kirjoittajalle vielä tällä hetkellä tuntematon.

Tässä katsauksessa ei ole tarkoitus tutkia yksityishenkilö ja poliitikko Urho Kekkonen toimintaa jatkosodan aikana. Tavoite on huomattavasti vaatimattomampi. Pyrkimyksenä on selvittää ainoastaan se, miten nimi-merkki Pekka Peitsi kuvasi toisen maailmansodan kulkua ja millaisella asiantuntemuksella hän sen teki. Sivutettavissa ei ole myöskään se, millaisia johtopäätöksiä nimimerkki tarjosi lukijoilleen. Sen sijaan Urho Kekkonen toimintaa esimerkiksi rauhanoppositiossa tässä ei yritetä tutkia lainkaan, vaikka se heijastuukin eräissä artikkeleissa.

Kirjoittiko Pekka Peitsi sitä, mitä Urho Kekkonen todella ajatteli? Tähän vaikeaan mutta keskeiseen kysymykseen on käsittäkseni varsin helppo vastata. Aivan varmaa on, että Peitsi ei ainakaan vuosina 1943—44 kirjoittanut kuin osan siitä, mitä Kekkonen mielessä liikkui. Jo sensuurin olemassaolo pakotti kirjoittajan valitsemaan tarkoin sanansa. Sen pyrkimyksistä hän taas oli hyvin selvillä ystävänsä Kustaa Vilkunan kautta. Niinpä hänen oli pyrittävä näkemään myönteistä akselivaltojen tilanteessa, vaikka se kirjoittajan mielestä ja objektiivisestikin katsoen alkoi monesti olla katteetonta optimismia. Optimismiin vaikutti tosin myös Kekkonen osuus taistelevan kansakunnan riveissä. Isänmaallisena ihmisenä hän ei halunnut hajoittaa kansan rivejä. Jokainen sodan ajan julkisuudessa esiintynyt henkilö osallistui omalla tavallaan yhteiseen

ponnistukseen, ja Kekkonen oli tästä syvästi tietoinen. Niin totuuden puhuja kuin hän halusi olla, hän teki toisaalta myös propagandaa siinä kuin muutkin sotavuosien kirjoittajat. Sellaista hän ei sen sijaan kuitenkaan varmasti kirjoittanut, mikä olisi ollut vastoin hänen vakaamustaan. Kukaan ei pakottanut häntä valitsemaan sanojaan, ja niinpä sama ajattelutapa näkyy loppujen lopuksi kaikissa hänen kirjoituksissaan.

Sveitsiläinen J. R. von Salis, joka toimi sotavuosina maansa radiossa, kirjoitti myöhemmin katsauksistaan: ”Vapautemme oli rajoitettu ulko- ja sisältäpäin . . . Mutta sensuuri tekee tyylin hienommaksi . . . Annoksella tahdikkuuden tajua voi loppujen lopuksi sanoa kaiken; koska ihmiset ovat sota-aikoina ja autoritääristen hallitusten alaisina eläessään tarkkakuuloisia, he ymmärtävät myös vihjeistä.” Sama pätee Pekka Peitsenkin kirjoituksiin.

On hyvä todeta jo tässä vaiheessa myös taitavuus ja iskeyvyys, joka oli ominaista Pekka Peitselle. Urho Kekkonen on ollut taitavimpia kolumnisteja, joita meillä on ollut. Tätä taustaa vasten katsottuna tuntuu melkein vahingolta, että hänestä tuli myöhemmin täyspäiväinen poliitikko; moni hyvä kirjoitus on jäänyt ajan puutteen vuoksi tekemättä. Aivan varmaan Pekka Peitsen pakinat tullaan aikaetäisyyden sallien julkaisemaan koottuna teoksena. Silloin on jokaisen lukijan helppo nähdä, miten loistava tyyli taituri Suomen Kuvalehdellä oli sotavuosina ”leivissä”.

Talvi 1941/42

Kun Kekkonen loppusyksyllä 1941 aloitti kirjoittelun Suomen Kuvalehdessä, suursota oli astumassa uuteen vaiheeseen. Ensinnäkin se vasta nyt laajeni todelliseksi maailmansodaksi Japanin ja Yhdysvaltojen tullessa avoimesti mukaan aseiden mittelyyn. Suomessa sodan leviäminen maailmanpaloksi oli konkreettisesti todettavissa siinä muodossa, että Englanti ja eräät imperiumin jäsenvaltiot julistivat maallemme sodan.

Toinen suuri tapahtuma oli se, että Neuvostoliitto ei luhistunutkaan Saksan hyökkäyksen paineessa syksyllä 1941. Se, että kysymyksessä oli koko Hitlerin salamasotastrategian epäonnistuminen ja siten voiton liukuminen pois Saksan ulottuvilta, ei ollut vielä havaittavissa — Hitler itsen tosin aavisti — mutta saksalaisten etenemisen pysähtyminen ja venäläisten vastahyökkäykset Suomessa toki huomattiin selvästi. Kun Rom-

mel samaan aikaan joutui vaikeuksiin, Euroopan akselivallat olivat yhtä äkkisesti defensiivissä kaikilla rintamillaan.

Vielä 25. 10. 1941 oli Suomen Kuvalehden kirjoittaja — joko Wolfgang Halsti tai Urho Kekkonen — ollut sitä mieltä, että sota itärintamalla olisi jo käytännössä ratkaistu. Liejukauden aiheuttamat ongelmat ”joukkojen ja ajoneuvojen juutuessa siihen armotta” oli toki havaittu, mutta nyt ”tiet jäätyvät, ja moottoroitu armeija voi taas näyttää ominaisuuksiaan. Venäläiset ja lieju yhdessä tuskin voivat estää Moskovan kukistumista . . . Kaikesta päättäen yksi vaihe — Euroopan Venäjän sota — suurin piirtein päättyy tänä vuonna.”

Jo joulukuussa sodan nopea päättyminen itärintamalla oli osoittautunut harhaksi. Suomen Kuvalehden kirjoittaja halusi katsoa totuutta silmiin, ja siinä suomalaisilla olikin katsomista, sillä yleisen uskomuksen mukaan pääosaa rintamamiehistä piti odottaa kotiinpääsy lähitulevaisuudessa. Muun muassa näin Suomen Kuvalehden kirjoittaja perusteli 18. 12. 1941 suorapuheisuuttaan: ”Asiat on sanottava niiden omilla nimillä. Vaikeudet on tunnustettava, sillä ne tulevat ennen pitkää kuitenkin tunnustetuiksi . . . Perustelematon optimismi ja kaunomaalailu on pahinta mielialan myrkyttämistä . . . Tehkäämme itsellemme kerta kaikkiaan selväksi, että pahin on vielä edessä.”

Realiteettien tunnustaminen ja tosiasioihin mukautuminen olivat myöhempinäkin vuosina vaatimuksia, jotka Kekkonen suusta kuultiin yhä uudelleen. Ja harva poliitikko kai onkaan sillä kannalla, etteikö toiminnan perustaksi olisi asetettava ympärillä olevaa todellisuutta. Vaikeus on vain siinä, ettei ajassa mukana elävän ole helppoa nähdä, mikä on oleellista ja mikä ohimenevää harhaa.

Ei sitä tavoittanut Pekka Peitsenkään katse joulukuussa 1941. Kun hän kirjoitti, että pahin olisi vielä edessä, hän tarkoitti sanoillaan vain sitä, että sota kaikkine hankaluuksineen ei olisi toistaiseksi ohitse. Sotilaallisesti olimme sitävastoin jo ”saavuttaneet ratkaisevan menestyksen . . . Me näemme tänä päivänä, että Venäjä on saatettu lievästi sanotuna heikkouden tilaan, josta se ei hevini toivu.”

Arviointiin tilanteen laukeamisesta vaikuttivat Neuvostoliiton kärsimät jättiläistappiot, mutta ehkä myös toiveajattelu. Pekka Peitsellä ei ollut harhakuvia siitä, etteikö Suomen kohtalo olisi ollut sen varassa, miten sen suhteet itäiseen naapuriin järjestyisivät. Johtopäätökset olivat vain erilaiset kuin millaisiksi tilanne oli ne jo parin vuoden kuluttua muovaava: ”Venäjän häviö on siis turvallisuutemme ainoa tae” (22. 11.

41). Erityisen toivottavaa naapurin tappio olisi siellä vallinneen kommunistisen järjestelmän vuoksi: ”Tämä sota merkitsee loppuun vietynä myös Euroopan ja maapallon vapautumista bolshevismmin uhasta”.

Melko suoraan kirjoittaja toi kuitenkin esiin näkemyksensä, ettei niin suurta kansaa kuin venäläisiä voisi painaa maahan ikuisiksi ajoiksi: ”Mutta kuka meistä osaa tietää, mitä maailmassa tapahtuu lähimmän sadan vuoden aikana”. Niinpä suomalaisten oli varauduttava tulevaisuutta silmällä pitäen: ”Me tartumme rohkeasti tähän tilaisuuteen, me teemme sen epäroimättä ja häikäilemättömästi, koska meidän silmissämme väikkyy tulevaisuus sellaisten rajojen suojaamana, jotka takaavat täällä olevien kotiemme rauhan” (18. 12. 41) ja ”Tulevien polvien rauhan vuoksi on meidän saatava sotilaallisesti paras mahdollinen raja. Meillä ei ole varaa sotia joka toisena vuonna, eikä joka toisena vuosikymmenenäkään . . . Ainoa mahdollisuutemme on toimia nyt, kun on tilaisuus” (22. 11. 41).

Tämä vakaumus, joka heijastui Pekka Peitsen lukuisissa kirjoituksissa, vaikutti oletettavasti toiveajattelun tavoin kirjoittajan johtopäätöksiin. Silti ei voi olla saamatta vaikutelmaa, etteikö Pekka Peitsi olisi yrittänyt olla realististi niinäkin aikoina, jolloin jalat helpoiten tuntuivat irtaantuvan todellisuuden kamaralta. Niinpä hän kirjoitti 10. 12. 1941: ”Saksalaisten hyökkäys ei ole edistynyt meidän odotustemme mukaisesti, sitä ei auttane kieltää.” Propagandan ja epämääräisten sotauutisten läpi oli tosin vaikea nähdä, ja tähän Pekka Peitsi viittasikin toistamiseen; niinpä kirjoittaja ei vielä 10. joulukuuta voinut tietää, että olisi ollut jo ajankohtaisempaa puhua venäläisten käynnissä olleesta suurhyökkäyksestä kuin saksalaishyökkäyksestä, joka todellisuudessa oli valunut tyhjiin jo aikaisemmin. Vielä 27. joulukuuta, jolloin Saksan päämajassa ei ollut varmuutta edes siitä, voitaisiinko itärintaman täydellinen luhistuminen estää, Pekka Peitsi ei voinut päätellä kriisin syvyyttä. Sen sijaan hän saattoi todeta jo selvästi, että ”Saksan hyökkäys Euroopan Venäjällä on talven tullen pysähtynyt”. Sitä, että kirjoittajalta oli jäänyt havaitsematta, että Saksa taisteli jo hengissä pysymisestään, osoittivat hänen edellä mainitussa kirjoituksessa olleet sanansa: ”Päinvastoin on uskottava, että Saksa voi talviasemat saavutettuaan lomauttaa erään osan armeijastaan ja samanaikaisesti varustautua ensi keväänä alkavaa ratkaisutaistelua varten.”

Tammikuussa 1942 Pekka Peitsi oli kuitenkin niin pitkällä, että hänen tekstistään oli luettavissa varovaa kritiikkiä itseään Hitleriä koh-

taan; hänen mielestään takaiskut itärintamalla eivät olleet aiheutuneet pelkästään luonnonesteistä, vaan ”ehkäpä osaltaan myös virhelaskelmista” (14. 1. 42). Toisaalta Neuvostoliiton johto sai kirjoittajalta tunnustusta viikkoa myöhemmin: ”Venäläinen ylijohdo näyttää menettelevän omalta kannaltaan parhaalla mahdollisella tavalla. Voimakkaat hyökkäykset juuri siinä vaiheessa, jolloin hyökkäysryhmyyksissä olevat väsyneet saksalaiset joukot alkoivat irtaantua vetäytyäkseen talviasemiin, oli taidolla valittu ja nopeasti suoritettu toimenpide . . . Ei venäläisen ylijohdon ajatuksenjuoksussa ole mitään vikaa.”

Viimeisen kerran Pekka Peitsi kirjoitti itärintaman 1941/42 talvitaisteluista 7. 4. 1942. Tällöin hän totesi neuvostojoukoilla olleen suurisuuntaisia tavoitteita ja mainitsi niiden joukossa muun muassa koko Baltian eristämisen Saksasta. Moskovan edustalla venäläiset olivat ”määräsuunnitaisesti ja sitkeästi kehittäneet saartoliikettä saksalaisia vastaan” ja yleensäkin venäläiset olivat lähes kaikissa suunnissa saavuttaneet ”jonkinlaista, alueellista menestystä”. Lopputulos oli kuitenkin saksalaisille myönteinen: Pekka Peitsi näki aivan oikein, että neuvostojoukot olivat hajoittaneet voimansa. Saksalaisten takaiskuista huolimatta neuvostojoukot eivät olleet saavuttaneet missään tavoitteitaan, vaan päinvastoin ”venäläisten tappiot talven aikana ovat olleet suunnattomat”. Sellaista johtopäätöstä Pekka Peitsen artikkeleista ei voi tehdä, että kirjoittaja olisi jälkimaailman tavoin voinut jo tapahtumahetkellä havaita, että Saksa oli menettänyt voitonmahdollisuutensa, kun Neuvostoliitto ei luhistunutkaan operaatio Barbarossan massiivisesta iskusta.

Sen mitä Hitler tuolloin toivoi, Pekka Peitsikin uskoi mahdolliseksi: Neuvostoliitto tuhoutuisi, kun Saksan hyökkäys käynnistyisi uudelleen talven mentyä ohitse. Tällaiseen ennustukseen päättyy edellä lainattu viimeinen talvea 1941/42 käsittelevä katsauskin: ”Missä ja milloin saksalaisten keväthyökkäys alkaa, sitä ei maailma tiedä. Saattaa olla, että venäläisillä on varattuna reservejä ja taisteluvälineitä Saksan keväthyökkäyksen varalle, mutta ne eivät voi olla niin suuret, että hyökkäys voitaisiin pysähdyttää.” Samaa käsitystä kirjoittaja oli tuonut julki kautta talven. Esimerkiksi 14. 1. 1942 hän oli todennut: ”Tosiasiaksi jää, että Venäjän armeijalle on kesän ja syksyn taisteluissa tuotettu niin suuret tappiot, että se ei pysty käyttämään edullista asemaansa talvella tarpeellisessa määrin hyväkseen, eikä kykene kesän tullen estämään Saksan armeijan voittoa.” Viikkoa myöhemmin Pekka Peitsi lausui: ”Venäjän sotilaallinen voima on saanut aikaa mutta ei armoa.” Ja jäl-

leen viikkoa myöhemmin: ”Euroopan mantereen voimat riittävät kyllä venäläisvaaran poistamiseen, vaikka tuota vaaraa onkin aliarvioitu aina vuoden 1941 loppuun saakka.”

Jälkimmäisessä lainauksessa kiinnittää kuitenkin huomiota, että Pekka Peitsi puhui Euroopan mantereen voimista, ei pelkästään saksalaisista. Sanat olivat tuskin sattumanvaraisia, ja yhtä vähän todennäköistä on, että ne oli otettu kansallissosialistien propaganda-arsenaalista, jossa ”Uudella Euroopalla” oli näkyvä sija. Kirjoittaja yritti epäilemättä vihjata, että saksalaisten politiikan Euroopassa tulisi olla sellaista, että maanosan voimien yhdistäminen olisi mahdollista. Veljesmaamme Viron kohdalta hän sanoikin mielipiteensä suoraan: ”Me toivomme, että jo lähitulevaisuus antaisi Viron kansalle sen erikoisluonnetta vastaavan valtiollisten olojen järjestelyn” (27. 12. 41). Vaikka Kolmannen valtakunnan harjoittamaa miehityspolitiikkaa kaikkine seurauksineen ei tuolloin voinut tunteakaan, on selvää, että Urho Kekkosen kaltaisella, äärioikeistolaisuuteen kriittisesti suhtautuneella miehellä ei voinut olla illuusioita siitä, että voittoa kansallissosialistit olisivat helppoja kumppaneita. Se on nähtävissä 27. 1. 1942 valmistuneessa artikkelissa, jossa Pekka Peitsi olettaa Saksan ylivoimalla Euroopassa säilyvän: ”Sellaiselta näyttää tuntematon tulevaisuus. Meidän asiamme ei ole arvioida, onko se onnellisempi kuin menneisyys. Sen verran voimme otaksua, että mukautuminen uuteen on oleva raskasta ja työn täyttämää elämää, sillä maantieteellisten olojen mukaan on myös talous muutettava uutta aikaa vastaavaksi.”

Vaikka Pekka Peitsi siis talven 1941/42 takaiskuistakin huolimatta esitti, että Saksa tulisi lyömään Neuvostoliiton, hän ei näytä uskoneen hetkeäkään, että akselivallat voisivat voittaa Englannin ja Yhdysvallat. Ei edes joulukuussa 1941 alkanut japanilaisten voittojenkaan sarja saanut Pekka Peitseä tuomaan julki tällaista mahdollisuutta. Kirjoittaja uskoi tosin, että Japani kykenisi valtauksillaan luomaan itselleen ”suhteellisen turvatun aseman niin hyvin sotateollisuuden raaka-aineiden saannin osalta kuin myöskin Englannin ja Yhdysvaltojen hyökkäyksiä vastaan”, mutta jo pelkästään tavattoman pitkien välimatkojen vuoksi japanilaisten hyökkäysliike tapaisi ”luonnollisen esteen” (27. 12. 41). Näin Pekka Peitsi tuli kuvanneeksi muutamalla sanalla sekä Japanin koko strategian ytimen että myös Kauko-Idän sotänäyttämöllä vallinneen todellisuuden.

Saksakaan ei Pekka Peitsen mukaan pystyisi kukistamaan edes Englantia. Maihinnousu sinne olisi uhkarohkea yritys, johon tuskin ryhdyt-

täisiin, koska siihen ei oltu uskaltauduttu edes vuoden 1940 tilanteessa (4. 3. 42). Ei edes ”Venäjän poistaminen pelistä tosiasiallisesti toimivana vastustajana” pakottaisi brittejä tekemään rauhaa saksalaisten kanssa. Lisäksi tuli muistaa, että Englannin ”rinnalla ovat Yhdysvallat rajattomine edellytyksineen” (27. 12. 41).

Mutta ei Pekka Peitsi silti kirjoittanut sitenkään, että anglosaksit perisivät voiton. Nekään eivät kykenisi lyömään vihollisiaan, jotka Neuvostoliiton tuhoamisen ja japanilaisten valtausohjelman loppuunsaattamisen jälkeen olisivat tavattoman voimakkaita. ”Maailma alkaa sotivien kannalta katsoen jakaantua niin onnettomasti, että ne eivät pääse toistensa kimppuun elintärkeillä paikoilla . . . Se tietäisi sitä, että maailma olisi jakaantunut kahteen toisiaan vastaan taistelevaan leiriin, hampaisiin saakka aseistettuihin ja kaikkien mahdollisuuksien varalta varustautuneisiin . . . Jos tähän joudutaan, voi valtaryhmien voimasuhde olla sellainen, että tällainen olotila kestää vuosikausia, niin vuosikymmeniä” (27. 12. 41).

Tällaista näköalaa Pekka Peitsi ei pitänyt lohdullisena edes suomalaisille, jotka kuitenkin ”sentään viimeistään ensi kesän tapahtumien yhteydessä pääsemme irti välittömistä sotatoimista” (edellä mainittu kirjoitus). Suomalaisten olisi joka tapauksessa pidettävä mielensä kylminä ja vihollisen rauhanoffensiivit torjuen ymmärrettävä seisoa ”aseissa niin kauan, että meillä on tiedossamme turvatut rajat ja pysyvä rauha”, joka olisi saavutettavissa ”ainoastaan bolshevistisen Venäjän musertamisen avulla . . . ne, jotka ovat mukana tekemässä selvää itäisestä lohikäärmeestä, ovat riittävän voimakkaat ja riittävän päättävät, niin että alulle pantu työ ei jää kesken” (19. 3. 42). Muita vihollisia kuin ”bolshevikkettä” Pekka Peitsi tähän suuntaan tuskin jo pelkän yleisnäkemyksensäkin perusteella odotti, joskin hän yleistä mielipidettä mukaillen kirjoitti 4. 2. 1942: ”Jos vastoin meidän tahtomme piippalakin ja punatähden viereen uhkaa ilmestyä länsimaisempia pääkappaleita ja uusia kokardeja, otetaan niistä Pohjolan jätjän tavoin etukäteen selkö ja pamautetaan. Kuka käski tulla.”

Kesää 1942 odotellessa

Edellä on käynyt ilmi, että Pekka Peitsi piti selvänä, että saksalaiset ryhtyisivät itärintamalla ratkaisuhyökkäykseen heti, kun talvi olisi ohitse. Tässä ei ollut mitään poikkeuksellista, sillä tällainen oli käsitys myös

vastustajien puolella ja Saksan johto puolestaan pyrki propagandassaan hyödyntämään näitä arveluja. Salaisuudeksi jäivät oikeastaan vain hyökkäyksen ajankohta, voima ja suuntautuminen.

Maaliskuun 4. päivänä 1942 valmistunut Pekka Peitsen artikkeli oli otsikoitu nimellä Keväthyökkäys 1942; kirjoittaja arveli siten, että offensiivi pääsisi käynnistymään kevään aikana. 5. 5. hän käsitteli asiaa uudelleen, mutta tuolloin oli puhe jo kesähyökkäyksestä, joka sittemmin osoittautuikin todellisuutta vastaavaksi. Aihe hallitsi Pekka Peitsen mieltä, sillä 24. 5. 1942 hän julkaisi siitä jälleen kirjoituksen nimellä Uuden kesän kynnyksellä. Seuraava samaa teemaa käsitelty artikkeli Ratkaisua odotellessa valmistui kesäkuun alussa — siitä oli päiväys jäänyt pois — ja vielä heinäkuun 1. päivänä — saksalaisten hyökkäys oli juuri alkanut — ilmestyi kirjoitus nimellä Eräitä strategian peruskysymyksiä. Kaikissa näissä kirjoituksissa Pekka Peitsi esitti samansuuntaisia näkemyksiä tulevan kesän tapahtumista.

Ensinnäkin kirjoittaja oli vakuuttunut siitä, että juuri itärintama olisi se sotänäyttämö, jolla saksalaiset tulisivat toimimaan: ”Jos hyökkäystä ei aloitettaisi Venäjää vastaan, . . . se antaisi viholliselle, jonka ihmisreservit eivät vielä suinkaan ole tyhjennetyt, aikaa opettaa ja varustaa uusia joukkoja, se tietäisi ulkomaisen avun virtaamista Venäjälle ehkä enenevässä määrässä” (4. 3. 42). Samalla Pekka Peitsi korosti, että idästä uhkaava vaara ei poistuisi ”niin kauan kuin Kaukaasia, Moskova, Pietari ja Arkangeli ovat venäläisten käsissä”. Toisaalta kirjoittaja ei uskonut, että Saksan voimat riittäisivät enää samanaikaiseen hyökkäykseen koko itärintaman leveydellä. Niinpä hän jo tässä maaliskuun kirjoituksessaan oletti, että Wehrmachtin painopiste olisi itärintaman eteläosassa Kaukaasian suunnassa: ”Kaukaasian öljy on näet Venäjän armeijalle elinehto. Kaukaasiasta sai Venäjä ennen sotaa 75 % kuluttamastaan öljystä. Jos nämä öljyalueet joutuvat saksalaisten käsiin, on leikattu kynnet sekä Venäjän teollisuudelta että armeijalta.” Lisäksi Pekka Peitsi piti mahdollisena, että saksalaiset kaavailisivat itärintaman pohjoisosassa ”Pietarin motin” laukaisemista ja Muurmannin radan katkaisemista.

Pekka Peitsen ennustus, jonka hän esitti useita kertoja, oli niin todenmukainen, että melkein olisi voinut olettaa hänen vierailleen Hitlerin neuvotteluhuoneessa. Juuri sillä lailla siellä pohdittiin tilannetta kuin Suomen Kuvalehden kirjoittajakin ajatteli. Myös sellaiset utopistiset näyt kuin Japanin ja Saksan yhteinen eteneminen Keski-Itään tai saksalaisten kaksipuolinen hyökkäys Lähi-Itään Kaukaasian ja Suezin kautta

olivat esillä niin Johtajan päämajassa kuin Pekka Peitsenkin kirjoituksissa (21. 1. 42 ja 4. 3. 42). Esimerkiksi Neuvostoliiton sodanjohto päättyi virheellisempään arviointiin kuin suuressa maailmassa tuntematon suomalainen kolumnisti. Saksalaisten pohdiskeluista Urho Kekkonen oli mahdollisesti perillä maaherra Kaarlo Hillilän välityksellä, jolla oli hyvät suhteet Lapissa olleen saksalaisarmeijan johtoon. Saksalaisten joukoissa toimineiden suomalaisten yhteysupseereiden raporteissa esiteltiin toistamiseen samankaltaisia näkemyksiä, jollaisia Pekka Peitsikin toi esiin.

Niinpä venäläisten voimavarat olivat Pekka Peitselle yhtä lailla arviotus kuin Hitlerin päämajallekin. Kuitenkin kirjoittaja uskoi, että edessä olisivat vielä ankarat taistelut. Miesvoimasta venäläisillä ei olisi edelleenkään puutetta, mutta monet seikat näyttivät viittaavan siihen, että koulutustaso ja varustus tulisivat jättämään tilaa toiveille. Pekka Peitsikään ei osannut selittää syitä venäläisten sitkeään taistelutapaan: ”Ryssän joukko antautuu yleensä vain, jos johtaja sen tekee, muuten se tylsän välinpitämättömänä ampuu tuhoonsa saakka” (24. 5. 42). Tämän vuoksi venäläiset tulisivat puolustautumaan yhä kiivaasti ja kun vallankumouksenkaan ei pitäisi liikoja luottaa, saksalaisilla olisi vielä edessään tosi taistelu.

Silti sotaretken tulos olisi selvä. Pekka Peitsi ei halunnut olla kuitenkaan ylioptimisti ja ennustaa, että Stalinista päästäisiin lopullisesti eroon: ”Kuitenkin on paras pysyä varovaisena Tuomaana. Voidaan otaksua itärintaman sodan päättyvän nykyisessä muodossaan tänä kesäkautena, Euroopan rajan siirtyvän Volgalle tai sen taakse ja rajan tuolle puolelle jäävän hajalle lyödyn ryssälauman ryöstösotaa yrittäviä jätteitä. Ei tarvitse olla erityisen suuri optimisti päätyäkseen tähän tulokseen” (kirjoitus Ratkaisua odotellessa).

Suomen oli Pekka Peitsen mielestä otettava tilaisuudesta vaarin eli pidettävä huoli siitä, että rajat asettuisivat Vienanmeren ja Äänisjärven sekä Äänisjärven ja Laatokan välisille kannaksille sekä Karjalan kannakselle. On mielenkiintoista tutustua Pekka Peitsen perusteluihin. Tämän hetken näkökulmasta katsottuina ne näyttävät sellaisilta, että moni toivoo, ettei niitä olisi koskaan kirjoitettukaan. Tämän kirjoittajan mielestä ne edustivat kuitenkin tyypillisellä tavalla sitä äärimmäistä realismia, joka oli aina Urho Kekkosen politiikan tavaramerkki. Myös niiden taustalla oli perusajatus, että Suomen suhteet itään olisivat maamme kohtalonkysymys. Koska Pekka Peitsen tilanteenarviointi kesäkuussa 1942 oli sellainen, että Neuvostoliitto olisi luhistuva, hänen johdonmu-

kainen realisminsa vei tietenkin sen mukaisiin johtopäätöksiin: ”Historia tarjoaa kansoille joskus tilaisuuden. Toiset käyttävät sen rohkeasti ja itsekkäästi hyväkseen ja turvaavat tulevaisuutensa. Toiset joko laiminlyövät tilaisuuden, koska eivät tajua sen ratkaisevaa merkitystä, tai rohkeuden puutteesta tietoisesti jättävät tilaisuuden käyttämättä. Historia on ankara, se ei tuhlaa tilaisuuksia niille, jotka eivät ota niistä vaaria. Suomen kohdalla on nyt tilaisuus, jonka hyväksikäyttäminen on Suomen suvun tulevaisuuden kannalta välttämättömyys, peruuttamattomasti ja ehdottomasti. Rajat on siirrettävä niin, että ne kokoovat yhteen suomalaisen heimon. Rajat on saatava sinne, missä ne turvaavat tälle maalle vapauden ja rauhan tuleville sukupolville, lapsillemme ja lastemme lapsille” (10. 6. 42).

Vuoden 1942 kesähyökkäys

Saksalaisten odoteltu suurhyökkäys itärintamalla alkoi kesäkuun 28. päivänä. Pekka Peitsi katsoi parhaaksi tarkkailla tilanteen kehittymistä kuukauden ajan, sillä ensimmäiset kommenttinsa Neuvostoliiton rintaman tapahtumista hän päiväsi heinäkuun 23. päivänä. Pohjois-Afrikan sodasta hän kirjoitti sen sijaan jo saman kuukauden 8. päivänä. Siihen olikin aihetta, sillä Rommelin toukokuun lopulla aloittama hyökkäys oli ollut menestys: Tobruk oli kukistunut pari viikkoa aikaisemmin ja Niilin laakso pyramideineen tuntui olevan Rommelin käden ulottuvilla.

Näin asian Pekka Peitsikin ymmärsi: ”Rommelien eteneminen pyramiidien maahan on alkuna huomattaville ja varmasti erikoislaatuisille sotatoimille, joiden tuloksena saattaa olla tässäkin lehdessä aikoinaan ennusteltu pihtien sulkeutuminen Lähi-Idässä.” Tällä kirjoittaja tarkoitti aikaisempaa arveluaan, että saksalaiset saattaisivat edetä Lähi-Itään sekä pohjoisesta Kaukaasian suunnasta että lännestä Egyptin kautta.

Pekka Peitsen mielestä tuntui siltä, ”että brittiläiset eivät pitemmän päälle voisi menestyksellä puolustaa Egyptiä, jossa brittiläisvihamielinen mieliala kansan keskuudessa lisäksi on voimakas”. Eräänä syynä tähän mielipiteeseen oli se, että Pekka Peitsi nyt ensimmäistä kertaa alkoi menettää luottamustaan Englannin maavoimien taisteluhenkkeen: ”Englantilaiselle mentaliteetille on nykypäivien sota ilmeisesti jollakin tavoin vierasta.”

Kun Pekka Peitsi 23. 7. 1942 sai valmiiksi ensimmäisen katsauksensa

saksalaisten uudesta offensiivista Itä-Euroopassa, hän jo talvella elätelensä käsityksen mukaisesti oletti, että ratkaisu olisi nyt vihdoin edessä: ”Neuvostoliiton sotilaallisen voiman murskaamisen toinen, ja kuten näyttää, lopullinen vaihe on nyt käsillä . . . Niin katoaa suurina paloina mureten Venäjän rintama suursodan mittasuhteiden mukaisena voimatekijänä.” Nämä suuret palat olivat Peitsen mielestä ne tuntuvat voimaryhmät, jotka Neuvostoliitto hänen käsityksensä mukaan oli keskittänyt Donin laakson, Volgan eli toisin sanoen Stalingradin seudun ja Kaukaasian puolustukseen. ”Nämä voimakkaat venäläisosastot . . . tuskin voivat välttää tuhoaan,” Pekka Peitsi kirjoitti.

Muutenkin Pekka Peitsi saattoi todeta, että hänen ennustuksensa olivat toteutuneet. Saksalaiset olivat hyökänneet vain osalla itärintamaa ja tämä osa oli Kaukasuksen suunta. Tavoitteita, joita saksalaisilla saattoi olettaa olevan, kirjoittaja piti tarkoituksenmukaisina: ”Jos saksalaisten onnistuu saada Kaukaasian rikkaat öljykentät käsiinsä, saattaa siihen sisältyä suorastaan sodan ratkaisu” (23. 7. 42) ja ”Ilman Kaukaasia ei Venäjä voi jatkaa tehokasta, laajassa mittakaavassa suoritettavaa sodankäyntiä . . . mutta empimättä on sanottava, että Kaukaasian öljylähteiden haltuunsaaminen on myös Saksalle elintärkeä asia . . . sodan lopputulos määräytyssä mielessä voi riippua Kaukaasian omistuksesta” (5. 8. 42). Myös Volgan katkaisemisen sotataloudellisista syistä Pekka Peitsi hyväksyi. Hänen näkemyksensä olivat siis jotakuinkin samantapaiset kuin Saksan Führerin.

Myös toisessa sotilaallisessa kysymyksessä Pekka Peitsi ajatteli samoin kuin Hitler. Hänen mielestään strategiset näkökohdat edellyttivät edelleen sitä, että ”saksalaisten on vielä tänä kesänä valloittava Pietari” (23. 7. 42). Seuraavissa artikkeleissaan Pekka Peitsi ei puhunut enää konkreettisesti Leningradin valtaamisesta, mutta sitä hän luonnollisesti tarkoitti todetessaan 5. 8, että Saksan armeijan on pidettävä kiirettä Kaukaasian suunnassa. Armeijan pääosa oli sidottu sinne, ja vasta kun tilanne täällä etelässä olisi selvitetty, joukot ”voidaan siirtää jollekin muulle rintamanosalle tekemään puhdasta.”

Näin Pekka Peitsi siis kirjoitti elokuun alussa 1942. Pietarin nimen mainitsematta jättäminen tuntuisi viittaavan jo siihen, ettei kirjoittaja enää luottanut siihen, että saksalaiset vielä ennen talven tuloa ehtisivät saada etelässä aikaan sellaisen ratkaisun, että hyökkäys Leningradin valtaamiseksi voisi käynnistyä vuoden 1942 aikana. Päinvastoin, kirjoittaja toi toistamiseen esiin mielipiteen, että akselijoukkoja odottivat yhä an-

karat taistelut etelässä. Ensinnäkin Pekka Peitsi oli havainnut jo heinäkuussa, että venäläisten oli onnistunut saada päävoimansa pois saksalaisten iskun alta: ”Sen sijaan, että antoi aikaisemmin joukkojensa taistella viimeiseen mieheen puolustusasemissa ja siellä, minne ne oli tungettu, on hän (Timoshenko) nyt vetänyt joukkojaan sitä mukaa taaemmas, kuta edemmäs vihollinen on päässyt” (23. 7. 42).

Toiseksi Pekka Peitsi oli havainnut, ettei eteneminen Kaukasukselle tulisi olemaan helppo asia: ”Kun saksalaiset saapuvat Kaukasus-vuorten juurelle, kohtaa heitä tämän sodan vaikein tehtävä, sillä edellytyksellä, että vastassa on jossakin määrin taistelukelpoinen, varustettu armeija” (5. 8. 42). Muutamassa viikossa Pekka Peitsi nähtävästi vakuuttui tämän edellytyksen olemassaolosta, sillä 16. 9. hän totesi, että ”vastarinta tuntuu Kaukasiassakin olevan lujaa.”

Muun maailman tavoin Pekka Peitsenkin huomio kohdistui myös Stalingradiin, jossa Venäjän armeija ”ilmeisesti on saatu uudelleen ryhmitetyksi puolustukseen”. Tämä havainto oli jo elokuun 5. päivästä. Kirjoittaja kuvasi Stalingradin taistelua 16. syyskuuta seuraavasti: ”Tätä kirjoittaessa on taistelu Stalingradista raivonnut jo neljättä viikkoa. Saksalaiset ovat miltei tuuma tuumalta saaneet valloittaa aluksi kaupungin ulommat puolustuslinjat, sitten sen sisimmät puolustusasemat, kunnes he nyt ovat päässeet jo itse kaupunkiin. Ryssien vastarinta on ollut itsepintaista ja tehokasta, niin että saksalaiset ovat saaneet heittää tulleen valtavan armeijan. Taistelu Stalingradista on saanut vertauskuvallisen luonteen: toisella puolella voittoihin ja hyökkäyksiin tottunut saksalainen armeija tunkeutumassa vastustamattomasti eteenpäin, toisella puolella taas eläimellisellä raivolla puolustautuva venäläinen armeija.” Lopputulosta Pekka Peitsi piti kuitenkin jo ennalta selvänä: Venäläisten yritys oli toivoton ja ”Stalingrad on oleva saksalaisten käsissä”.

Tiedämme nykyään, miten huolestuneena Hitler noihin aikoihin katsele karttaa, jossa näkyi saksalaisten pitkä sivusta Stalingradista länteen ja luoteeseen. Diktaattorilla oli synkkä aavistus, että venäläiset voisivat hyökätä sen läpi suoraan kohti Mustaamerta, jolloin kaikki Stalingradin ja Kaukasuksen suuntien saksalaisjoukot joutuisivat kuolettavaan varaan.

Myös Pekka Peitsi oli havainnut tämän uhan: ”Voimme huomata, että eteneminen Kaukaasiaan niillä edellytyksillä, jotka Stalingradin suunnalla on voitu luoda, sisältää sen vaaran, että ryssäläiset voivat murtaa saksalaisten puolustuksen siellä ja uhata Kaukaasian armeijan selus-

taa” (5. 8. 42). Kirjoittaja ei Hitlerin tavoin voinut olla kuitenkaan selvillä otetun riskin suuruudesta, sillä hän ei saattanut tietää, miten heikkojen voimien varaan vasen sivusta oli jouduttu jättämään. Niinpä hän edellä mainitussa kirjoituksessaan arveli, että saksalaisilla oli ollut perusteita, kun he olivat uskaltaneet ”jättää sivustan avoimemmaksi kuin yleensä pidetään luovallisena”. Puolisentoista kuukautta myöhemmin kehitys näytti kuitenkin johtaneen siihen, ettei venäläisistä olisi enää hyökkääjiksi, vaikka taistelu ei vielä olisikaan ohi: ”Tällä hetkellä tilanne sanalla sanoen näyttää sangen valoisalta. Silti ei pidä aliarvioida vastustajaa. Voi olla, että ryssän musikka äkkiarvaamatta saa tarpeekseen koko puuhasta — todennäköisempää on, että komissaarin piiska pitää hänet kurissa, kunnes on valittavana vain kaksi vaihtoehtoa: nälkäkuolema tai taistelun lopettaminen” (16. 9. 42).

Suurimpana uhkana Pekka Peitsi piti sitä, että liittoutuneet tekisivät maihinnousun läntiseen Eurooppaan, jolloin Saksa joutuisi irrottamaan voimiaan sinne. Mihinkään suurisuuntaiseen yritykseen vuoden 1942 aikana hän ei kuitenkaan uskonut: ”Eiköhän vain Churchill ajattele näin: ryssä pitää jollakin tavoin taas kutinsa kevääseen 1943. Silloin on Hitlerin aloitettava uusi hyökkäys Venäjälle. Mutta samalla on liittoutuneilla otollinen tilaisuus, ja viimeinen tilaisuus, toisen rintaman luomiseen, ja siihen mennessä ovat Yhdysvallatkin saaneet lentokonetuotantonsa vauhtiin. Siis yritetään vasta silloin” (25. 6. 42). Pekka Peitsi jatkoi kuitenkin ajatuksen kehittämistä samaan tapaan kuin Hitler teki päämajassaan: ”Mutta jos ryssä pannaan matalaksi tämän kesän aikana, silloin on toinen rintama mahdottomuus. Silloinhan se olisi taas Saksan ainoa maarintama.”

Kuukautta myöhemmin Pekka Peitsi katsoi kuitenkin, että Venäjän armeijan pelastaminen tuholta saattaisi olla länsiliittoutuneille niin tärkeä näkökohta, että ne vaikeuksista huolimatta ehkä uskaltautuisivat tekemään improvisoidun hyökkäyksen Euroopan mantereelle. Hän ei uskonut kuitenkaan, että tällainen maihinnousu pelastaisi Venäjän: ”Se saattaa onnistua ensi alkuun, mutta vaikkapa Saksan päävoimat olisivatkin vielä maihinnousun aikana kiinni idässä, on täysi syy olettaa, että Saksa kykenee käytettävissään olevilla voimilla työntämään maihin päässeet voimat mereen, ennen kuin ne ehtivät saada tukevan sillanpääaseman” (30. 7. 42). Brittien tappiollinen hyökkäys Dieppeen elokuun 19. päivänä näytti vahvistavan tämän suuntaiset olettamukset, ja niinpä Suomen Kuvalehden kirjoittaja arvelikin lokakuun 28. päivänä, että liit-

toutuneiden tällä alalla tekemät ”tähänastiset yritykset osoittavat, että ne eivät sisällä ratkaisevaa sotilaallista vaaraa Saksalle” (28. 10. 42).

Samaisessa kirjoituksessaan Pekka Peitsi esitti jälleen perusnäemyksensä siitä, millaiseen ratkaisemattomaan tilanteeseen maailmansota oli ollut jo pitkään ajautumassa: Kumpikaan osapuoli ei kykenisi lyömään toisiaan. Saksa oli karkoittanut vastustajansa mantereelta ja ilmeisesti poistanut Venäjän taholta uhanneen vaaran. Elämä Euroopassa länsivallin ja itävallin välissä kiteytyisi sodasta huolimatta ”normaaleihin” muotoihinsa, sillä Venäjän menettämien rikkaiden alueiden vuoksi ”on nyttemmin ratkaistu kysymys Euroopan kansojen elintilan lisäämisestä . . . Euroopan kansojen on varmasti oltava jatkuvasti valmiina niin hyvin puolustukseen kuin hyökkäykseen. Mutta pitkiin aikoihin ei niillä myöskään ole ollut sellaisia edellytyksiä siviilityöhön kuin nykyään alkaa olla.”

Silloin tällöin Pekka Peitsi esitteli myös näkemyksiään maailmanpolitiikkaan ja -historiaan yleisesti vaikuttavista perustekijöistä. Näitä näkemyksiä sävytti — kuten Urho Kekkosen mielipiteitä muutenkin — pyrkimys illuusiottomaan realismiin. ”Ainoa kansainvälinen laki ja oikeus on voiman ja väkivallan laki”, Pekka Peitsi kirjoitti 13. 8. 1942. Suomalaiset olivat toista maailmansotaa edeltäneessä hyväuskoisuudessaan ajautuneet vääraan suuntaan. ”Unohdimme, että kansainvälinen laki on tyhjää paperia, koska mahdollisuudet sen toimeenpanemiseksi ilman väkivaltaa puuttuvat . . . Oman voiman rajoittuneisuus on korvattava vahvoilla ystävillä, joilla on ajettavinaan samoja etuja. Joka turvautuu kansainvälisiin papereihin, saa ratkaisevalla hetkellä ne silmilleen revittyinä. Joka on valmis käyttämään raakaa väkivaltaa, saa sen sijaan osakseen kohteliaisuutta.”

Syksyllä 1944 julkaisemassaan kirjasessa Tässä sitä ollaan Pekka Peitsi piti kuitenkin johtopäätöstä kansainvälisten sopimusten arvottomuudesta ”ei vain vääranä vaan myöskin mitä suurimmassa määrässä turmiollisena” (sivu 16). Mitään todellista muutosta kirjoittajan arvo maailmassa tuskin oli kuitenkaan tapahtunut kahden vuoden suppeana ajanjaksona. Tässä sitä ollaan -kirjasesta selviää nimittäin, että Pekka Peitsi oli syksyllä 1944 syvästi tietoinen siitä, että Suomi ei enää voinut ”korvata oman voiman rajoittuneisuutta vahvoilla ystävillä”. Koska Suomen asemaan joutuneen pienen valtion ainoa vaikka kuinkakin epävarma turva saattoi olla vain siinä, että sopimukset pidettiin, olisi ollut

oman istumaoksen poikkisahaamista julistaa edelleen oppia, ettei kansainvälisillä papereilla ollut merkitystä.

Syksyllä 1942 Pekka Peitsi uskoi kuitenkin, että Suomellakin oli mahdollisuus saada jotakin irti "raa'asta väkivallasta". Tämä kävi esiin erityisesti hänen 9. 9. 1942 julkaisemastaan artikkelista, jolle hän oli antanut nimen Hävityksen siunaus. Sen lähtökohtana oli kirjoittajan havainto, ettei sota idässä päättyisi vuoden 1942 kestäessä. Palautettakoon mieleen, että kirjoitus saattoi olla Aaro Pakaslahden laatima.

Sodan jatkumisella oli Pekka Peitsen mielestä myönteinenkin puolensa. Kirjoittajan vakaumuksen mukaanhan maamme kohtalo oli keskeisesti sen varassa, mitä sen jättiläismäisessä naapurimaassa tapahtuisi. Onnellisinta Suomen kannalta olisi, että Venäjä heikentyisi siinä määrin, ettei siitä olisi enää ajateltavissa olevassa tulevaisuudessa uhkaa. Sen vuoksi oli tavallaan hyväkin, että sota ei päättyisi vähään aikaan: mitä pitempään taistelu jatkuisi, sitä heikommaksi Venäjä kävisi. Esimerkiksi Suomi oli toipunut varsin nopeasti talvisodan iskusta. Niin ei saisi tapahtua Venäjän kohdalla.

Kirjoittaja oli äärimmillen viedyssä realismissaan armoton: "Kuta suuremmat venäläisten ihmismenetykset tässä sodassa ovat, kuta enemmän Venäjänmaalla tuhotaan taloudellisia arvoja, kuta perusteellisemmin Venäjän sotilaalliset varustelut hävitetään, sitä kauemmin ottaa aikaa Venäjän kasvaminen ja kehittyminen meitä uhkaavaksi suurvallaksi. Jokainen tuhattu kaupunki, tehdas, talo, silta, tie jne. on rakennettava rauhan tullen uudelleen, ennenkuin ryssä voi aloittaa sotavarustelut suuressa mittakaavassa. Kuta enemmän tätä rauhanomaista jälleenrakennustyötä Venäjällä on tehtävänä, sitä kauemmin aikaa saavat naapurit elää rauhassa . . . Kuta tehokkaampi on ryssä koskeva hävitys ja tuho, sitä turvallisemmin tuntein voimme ottaa tulevaisuutemme vastaan. Jos jatkuva taistelu vielä aiheuttaa sanokaamme kymmenen miljoonan venäläisen liian aikaisen poismenon, saattaa se suorastaan merkitä meille vuosikymmenien rauhaa . . ."

Syksyllä levinneisiin rauhanhuhuihin, joiden taustasta kirjoittaja oli kaiketi selvillä jo senkin takia, että hänellä oli läheinen yhteys Jukka Rangelliin, Pekka Peitsi suhtautui kielteisesti: "Suomi ei taivu edes keskustelemaan mistään erikoisrauhasta . . . Kannanottomme perimmäinen syy on siinä, että kukaan suomalainen ei voi luottaa ryssän sanaan eikä ryssän rauhaan . . . Ja todellinen rauha Venäjän kanssa voidaan

tehdä ainoastaan silloin, kun Venäjältä on otettu pois raateluhampaat, so. kun Venäjä on lakannut olemasta eurooppalainen suurvalta.” Näin Pekka Peitsi kirjoitti 11. 11. 1942 päiväämässään artikkelissa Erikoisrauha. Siitä näkyi myös, minkä varaan kirjoittaja tuolloin, kymmenen vuorokautta ennen Stalingradin katastrofin alkua, asetti luottamuksensa: ”Kuka tulisi meille silloin avuksi Venäjää vastaan, jos Venäjän luonnollinen vastavoima Euroopassa, Saksa, olisi poissa pelistä? Ei kukaan.”

Käänte talvella 1942/43

Vaikka toinen maailmansota tosiasiallisesti oli ratkennut jo talvella 1941/42, käänne sotatoimissa tapahtui vasta seuraavana talvena. Silloin aloite liukui kaikilla sotänäyttämöillä voimavaroiltaan ylivoimaisille liittoutuneille. Kauko-Idässä amerikkalaisten aluksi paikallaan polkenut vastahyökkäys alkoi loppukesällä 1942, Pohjois-Afrikassa britit kävivät Rommelin joukkojen kimppuun lokakuun lopulla, ja seuraavan kuukauden alussa akselin joukot saivat selkensä taakse lisäksi sinne nousseet amerikkalaiset. Itärintamalla venäläiset tuhosivat marraskuusta 1942 helmikuun alkuun 1943 kestäneessä suurtaistelussa Stalingradiin saartamansa saksalaisarmeijan, ja täydellisen onnettomuuden välttääkseen saksalaisten oli vetäydyttävä kiireesti pois Kaukasukselta. Vaikka venäläiset saatiinkin pysäytettyä maaliskuuhun 1943 mennessä, saksalaiset olivat menettäneet nopeasti kaiken sen, minkä he edellisenä vuotena suurin ponnistuksin olivat vallanneet. Ilmasodassa liittoutuneiden painostus kävi yhä tuntuvammaksi, ja merillä käydyssä upotussodassa lähestyttiin huippukohtaa, joka sattui keväälle 1943.

Amerikkalaisten lisääntyneestä aktiivisuudesta Tyynellämerellä Pekka Peitsi kirjoitti ensimmäisen kerran jo 26. 8. 1942. Syynä oli se, että amerikkalaiset olivat elokuun alkupuolella nousseet maihin Guadalcanalilla Salomonin saarilla.

Pekka Peitsi, joka ei koskaan ollut uskonut, että Japani voisi tai edes yrittäisi voittaa Yhdysvallat sen varsinaisilla ydinalueilla, ymmärsi heti, mistä oli kysymys: ”Taistelu Salomonin saarista, eräs vähäinen detalji, on saava nyt ja ehkä vastaisuudessakin ankarat mittasuhteet.”

Kirjoittaja ei käynyt ennustelevaan konkreettisesti tulevien tapahtumien kehitystä, mutta totesi, että japanilaisten oli pyrittävä panemaan heti sulku amerikkalaisten eteen. Jolleivät he siinä onnistuisi, ”on se uh-

kaava ennusmerkki". Artikkeleihin huolellisesti tutustuvalla lukijalla ei voinut jäädä kuitenkaan epäselväksi, ettei Pekka Peitsi sisimmässään saattanut luottaa japanilaisten pysyvään torjuntamenestykseen. Tällaisissa tapauksissa kuten yhä useammin seuraavina kuukausina kirjoittajan oli otettava huomioon mahdollinen sensuuri vastatoimenpiteineen ja yleensäkin tarve olla luomatta paniikkia väestön keskuuteen, joten hän joutui esittämään sanottavansa peitetysti. Seuraavat kirjoitukseen ujutetut erilliset lauseet paljastavat kuitenkin Pekka Peitsen kannan: "Tuleva sodankäynti Kaukoidässä tietää osien vaihtumista. Japani joutuu puolustajan asemaan, kun taas liittoutuneet vallat, so. tosiasiassa Yhdysvallat yksinään, saavat hyökkääjän osan. Me olemme useaan otteeseen aikaisemmin joutuneet toteamaan, kuinka paljon edullisemmassa asemassa puolustajaan verrattuna hyökkääjä on, kun hän saattaa suhteellisesti vapaasti valita hyökkäyksensä ajankohdan ja alueellisen kohteen."

Tämän jälkeen Pekka Peitsi ei pitkään aikaan kajonnut Japanin ja Yhdysvaltojen väliseen sotaan. Kun hän sen lopulta teki, elettiin jo helmikuun 24. päivää 1944. Silloinkin tosin taisteltiin vielä kaukana Japanin pääsaarista, mutta tilanne oli kehittynyt jo niin pitkälle, että Pekka Peitsi ei juuri antanut toivoa japanilaisille. Suoraan hän tosin ei voinut sitä tuolloinkaan sanoa. Hän totesi silti, että "Kaukaisen Idän sota on ehtinyt kriittilliseen pisteeseen . . . Tähän saakka ovat taistelut Tyynellä valtamerellä edenneet verraten hitaasti, mutta nyt näyttää tahti alkavan muuttua". Japanin sotilaallinen asema oli "erittäin vaaranalainen", ja "vaikka japanilaiset taistelisivat kuinka sitkeästi ja kuolemaahalveksivasti tahansa, niin olosuhteiden rautainen laki vie asiat siihen, että he tulevat suurten taisteluiden leimahtaessa liekkiin menettämään monet kaukaisimmista tukikohdistaan".

Rivien välistä oli luettavissa, että Pekka Peitsi ymmärsi, että amerikkalaiset jatkaisivat sotaansa Japanin täydelliseen tuhoon saakka. Hän kirjoitti, että "kukaan ei liene vakavissaan ennustellut, että Yhdysvaltojen ja Japanin välillä voisi syntyä sovinto ja rauha . . . Sen vuoksi saamme varautua siihen, että Aasian sota käydään veriseen päätökseen, kesti se kuinka kauan tahansa ja maksoi se millaisia veriuhreja tahansa." Kirjoittajan mielessä oli tuskin mitään epäilyjä lopputuloksesta, sillä artikkelista löytyi myös lause, jonka mukaan "Tyynenmeren sodalle tulee olemaan tunnusmerkillistä liittoutuneiden alituisesti kasvava ylivoima". Tämä oli viimeinen kerta, kun nimimerkki Pekka Peitsi otti kantaa Kauko-Idän sotaan.

Pohjois-Afrikan ja yleensäkin Välimeren suunta saivat jo kevääseen 1943 mennessä suurempaa huomiota Pekka Peitseltä kuin etäinen Kauko-Itä. Montgomeryn lokakuisesta suurhyökkäyksestä toukokuussa 1943 seuranneeseen saksalaisten antautumiseen saakka kuvalehden kirjoittaja laati aiheesta viisi artikkelia, minkä lisäksi hän pohti asiaa vielä eräissä yleiskatsauksissa.

Kirjoituksista ensimmäinen ilmestyi 5. 11. 1942, siis kymmenkunta vuorokautta liittoutuneiden El Alameinissa aloittaman ratkaisuhyökkäyksen jälkeen. Pekka Peitselle ei voinut vielä tuolloin olla selvää, miten kauaskantoisesta sotatoimesta oli kysymys. Saattoihan olla mahdollista, että Rommel jälleen vastahyökkäyksellä kääntäisi marssin takaisin itään. Siitä huolimatta Pekka Peitsi katsoi jo marraskuun alussa aiheelliseksi todeta, että liittoutuneiden tavoitteena oli koko Pohjois-Afrikan haltuunotto. Jos he siinä onnistuisivat, ”olisi ainakin Italian imperiumin tilapäinen loppu käsillä ja itse Italian emämaata uhkaamassa välitön vaara”. Kirjoittaja pohti myös liittoutuneiden maihinnousun mahdollisuutta läntiseen Pohjois-Afrikkaan. Sitä hän ei kuitenkaan pitänyt todennäköisenä tapahtumana, sillä ”se on siksikin vaikea operaatio ja vaatii sen vuoksi niin paljon joukkoja, että on kyseenalaista, tokko Amerikalla ja Englannilla niitä vielä tähän mennessä on käytettävissään”. Kun Suomen Kuvalehti saatiin ulos painokoneista, maihinnousu oli kuitenkin tapahtunut tosiasia, sillä se tehtiin kirjoituksen päiväämistä seuranneena aamuna.

Marraskuun 26. päivänä valmistuneessa katsauksessaan Pekka Peitsi myönsikin, että tapahtumien kehitys Pohjois-Afrikassa oli ollut yllättävää ja kutsui liittoutuneiden hyökkäystä rohkeasti ajatelluksi operaatioksi: ”Se oli hyvin valmisteltu ja sen yllätysteho oli sataprosenttinen.” Tapahtuneesta huolimatta kirjoittaja ei katsonut akselijoukkojenkaan mahdollisuuksia huonoiksi: ”Jos akselivallat säilyttävät ilmaylivoimansa ja kehittävät offensiiviset sotatoimensa päättävästi, mitä ei suinkaan tarvitse epäillä, saattaa liittoutuneiden asema pitkien huoltokuljetusten takia tulla suorastaan vakavaksi.” Kuten havaitaan, Pekka Peitsen oli pakko tehdä johtopäätöksiään osittain virheellisten tietojen varassa; mistään akselivaltojen ilmaylivoimasta ei Pohjois-Afrikassa voinut olla kysymys, vaan juuri tässä suhteessa Saksa ja Italia olivat toivottomasti alakynnessä.

”Puhtaasti puolustukselliset seikat vaativat Saksaa ja Italiaa marssiin Välimeren rannalle, ja Toulonin sotasataman miehitys oli tämän

toimenpiteen välttämätön seuraus”, Pekka Peitsi kirjoitti joulukuun 2. päivänä 1942 osoittaen siten ymmärtämystä Saksan vastatoimenpiteille. Ranskalaisten omaa mitätöntä osaa hän ei sen sijaan jaksanut käsittää. Niinpä hän arvioikin ranskalaisia sanankääntein, jotka olivat kuin kansallissosialistisesta oppikirjasta: Ellei ranskalaisten asema rakentuisi omalle työlle, kärsimyksille ja veriuhrille, se ei perustuisi terveelle ja kestäväälle pohjalle eikä Ranska voisi kohota ”niiden kansojen rinnalle, jotka tämän suuren sodan kuluessa ovat teoillaan ja uhrauksillaan todistaneet elinkelpoisuutensa”. Vastaus saataisiin tulevaisuudelta, ”joka ei suosi heikkoja”. Tämä ei tosin ollut ainoa kerta, jolloin Pekka Peitsen artikkelit antoivat aihetta arveluun, että jotain Kolmannen valtakunnan edustamasta ideologiasta oli siirtynyt hänenkin ajattelutapaansa. Ehkä selvin esimerkki oli Suomen Kuvalehteen 23. 9. 1942 valmistunut kirjoitus Työhön, työhön, sanoi Lapatossu, jossa Pekka Peitsi suositteli mustalaisten muodostaman ”levottoman, yhteiskunnalle hyödyttömän kiertolaisryhmän” kokoamista työleireille.

Joulukuun 12. päivänä Pekka Peitseltä valmistui yleiskatsaus, jossa hän pyrki ennustelemaan vuoden 1943 tapahtumia. Nyt hänelle oli jo selkiytynyt se, mistä Välimeren alueella oli kysymys. Liittoutuneiden Pohjois-Afrikassa aloittamien sotatoimien vuoksi ”Italia joutuu mairinnousuvaaran ja voimistuvien pommitusten kohteeksi . . . Vuosi 1943 tulee muodostumaan Italialle kovaksi vuodeksi.” Pekka Peitsi näki myös, mitä Pohjois-Afrikan joutuminen liittoutuneiden haltuun merkitsisi meristrategisesti. Välimeren kautta kulkevan meritien avautuminen säästäisi liittoutuneiden kauppalaivatonnistoa eli ”Pohjois-Afrikan mahdollinen valloitus tulee tuottamaan huojennusta juuri siinä kohdassa, joka on liittoutuneiden sodankäynnin arin, nimittäin merikuljetuksissa”. Huhtikuun 1. päivänä päiväämässään kirjoituksessa Pekka Peitsi perustelikin juuri tällä näkökohdalla sitä, että saksalaiset ylipäänsä olivat pureutuneet enää Pohjois-Afrikkaan: ”Akselivalloille merkitsi siis jokainen kuukausi, jokainen viikko, minkä ajan Välimeren tie voitiin pitää kiinni, suuriarvoista etua, jonka saavuttamiseksi oli oltava valmiit vaikka uhkapeiliinkin.”

Tällöin huhtikuun alussa 1943 Pekka Peitsi piti akselivaltojen karikoittamista Pohjois-Afrikasta kuitenkin tulevana tosiasiana: ”Inhimillisesti katsoen näyttää kyllä siltä, että liittoutuneiden materiaallinen ylivoima tekee aikanaan tehtävänsä ja akselin on jätettävä Afrikka. Suurso- dan kehitykselle on tässä vaiheessa kuitenkin ratkaisevaa, miten pitkälle

tulevaisuuteen se voidaan siirtää. Saksan olisi saatava suoritetuksi tehtävänsä itärintamalla, ennen kuin liittoutuneet pääsevät vapaasti hallitsemansa Afrikan kamaralta käsin kohdistamaan hyökkäyksen Etelä-Eurooppaan. Sillä ei ole kyseessä mikään povaaminen, jos sanotaan, että Tunisian valloittamisen jälkeen on liittoutuneiden seuraava askel mairinnousuyritys Etelä-Eurooppaan.”

Pohjois-Afrikan taisteluiden päättyminen toukokuussa 1943 ei irrottanut Pekka Peitsen kynästä mitään erityisiä kommentteja, mutta aikaisempien artikkeleiden perusteella oli selvää, millaiset johtopäätökset hän oli tästä tapahtumasta tehnyt jo etukäteen. Mairinnousukohteesta ei tosin Pekka Peitselläkään voinut olla varmuutta. Maaliskuussa hän oli epäillyt varsinkin Balkanin niemimaata kiitolliseksi mairinnousuobjektiksi (4. 3. 43). Myös mairinnousuyritys Norjaan oli kuvalehden kolumnistin mielestä otettava vuoden 1943 aikana vakavasti lukuun (16. 12. 42). Jälleen kerran oli hämmästyttävää, miten samantapaisesti Pekka Peitsi ja Saksan diktaattori arvioivat sotilaallista tilannetta.

Uskomus neuvostoarmeijan heikentyneestä iskuvoimasta oli kaiketi tarttunut niin lujasti Pekka Peitseen, ettei hän aluksi oivaltanut venäläisten Stalingradissa aloittaman suurhyökkäyksen vaarallisuutta: ”Puna-armeija on muutama päivä sitten aloittanut laajasuuntaiset hyökkäystoimet Stalingradin ja Rshevin tienoilla . . . venäläisen offensiivin menestyksen tulevana talvena täytyy heidän omasta mielestäänkin olla vielä kyseenalaisempi kuin vuosi sitten . . . Paikallisiin myötäkäymiisiin ryssät kieltämättä voisivat ensi talvenakin laskea, mutta he tietävät, että suuret, sotilaalliset ratkaisut ovat nyt vielä vaikeammat kuin viime talvena, koska Saksa on valmistautunut kokonaan toisin kuin silloin, ei vaan ryssää, vaan myös talvea vastaan” (26. 11. 1942).

Noin kuukautta myöhemmin Pekka Peitsi oli edelleen samalla optimistisellä kannalla tietämättä sitä, että Stalingradin saarretun armeijan kohtalo alkoi olla jo sinetöity: ”Venäläisten suurin voimin aikaisin alulepanema ja sitkeästi jatkama talvihyökkäys ei voine saada aikaan mitään merkittävää rintamalinjojen siirtymistä. Pahimmassa tapauksessa saksalaiset voidaan tunkea pois Volgalta ja kenties Rshevistä, mutta näilläkään voitoilla ei vielä voitaisi katsoa olevan muuta kuin paikallinen merkitys” (16. 12. 42). Pekka Peitsi oli myös vakuuttunut siitä, että seuraavana kesänä saataisiin kokea saksalaisten kolmas kesähyökkäys: ”Olemme kahtena kesänä nähneet, kuinka vastustamattomalla voimalla saksalaisten hyökkäys lähtee vyörymään eteenpäin. Varmaa on, että sa-

ma on asianlaita tulevanakin kesänä.”

Venäläisten menestyksen Stalingradissa on täytynyt olla shokki Pekka Peitselle, joka oli lähtenyt kirjoituksissaan olettamuksesta, että neuvostouhka kuului menneisyyteen. Kuluikin toista kuukautta ennen kuin Suomen Kuvalehden ilmestyi seuraava Pekka Peitsen katsaus itärintamaan (21. 1. 43). Sitä seurasi viikon kuluttua toinen (28. 1. 43), mutta mitään yhteenvetoa Stalingradin tapahtumista kirjoittaja ei koskaan laatinut. Koko helmi- ja maaliskuun Pekka Peitsi oli hiljaa itärintaman tapahtumista — tai paremminkin sanottuna Urho Kekkonen oli hiljaa, sillä Wolfgang Halstihan kirjoitti maaliskuussa aikaisemmin mainitun kaksoisaisen artikkelin.

Tammikuun 21. päivänä päiväämässään artikkelissa Pekka Peitsi myönsi, että ”venäläisten offensiivi oli tällä kertaa laadittu sotapäällikön silmällä”. Hän oletti vihollisen aloittaneen hyökkäysvalmistelunsa jo syyskesällä ja seuranneen sitten kylmäverisesti laatimaansa suunnitelmaa. Kirjoittaja myönsi venäläisten saavuttaneen huomattavaa menestystä, mutta varsinaisiin operatiivisiin päämääriin nämä eivät kuitenkaan hänen mielestään olleet ylittäneet. Sellaisiksi Pekka Peitsi olisi tunnustanut vasta koko Saksan eteläisen voimaryhmän tuhoamisen.

Viikkoa myöhemmin Suomen Kuvalehden kirjoittaja toi avoimesti esiin huolestuneisuutensa: ”Mistä tulevat ne ryssäläisdivisioonat ja hyvät sotakoneet, jotka ovat matkaansaattaneet kaiken tämän? Ja samaa kyselyllään kautta maailman . . . Tämän kirjoittaja yhtä vähän kuin kukaan toinenkaan täällä saattoi kuvitellakaan, että ryssät kykenevät panemaan liikkeelle niin valtavan masiinan.”

Pekka Peitsellä oli osittainen selitys neuvostojoukkojen tuottamaan yllätykseen: Akselivaltojen propaganda oli antanut vastustajasta virheellisen kuvan. Omia kirjoituksiaan Suomen Kuvalehden kolumnisti ei tosin maininnut, kun hän totesi, että venäläinen sotilas oli kuvattu ”huonosti koulutetuksi, älyttömäksi ja politrukin ruoskan pakottamana taistelevaksi alemman asteen olioksi, joka ei edes kykene hoitamaan puna-armeijan verraten kunnollisiksi tunnustettuja aseita”. Ilmeisesti myös Neuvostoliiton miestappioita oli liioiteltu. Siitä huolimatta Pekka Peitsi päätti tämän muutama päivä ennen Stalingradin viimeisten puolustajien antautumista kirjoittamansa artikkelin optimistisiin sanoihin: ”Länsimaiselle sivistykselle onneksi Venäjältä on laskettu verta niin paljon, että rauhaa ei tehdä sen sanelun mukaan.”

Vaikka kuvalehden kirjoittaja olikin seuraavina kuukausina vaitelias

itärintaman tapahtumien suhteen, hänen teksteissään tuotiin julki kaksi suurta johtopäätöstä, jotka hän niiden perusteella halusi esittää. Toinen niistä koski Suomen asemaa ja tavoitteita, toinen hänen näkemystään Saksan muuttuneesta strategiasta.

Aikaisemmin Pekka Peitsi ei juurikaan ollut tuonut esiin Suomen käymän sodan erillistä luonnetta. Tavoitteemme hän oli määritellyt siten, että ne olisivat olleet saavutettavissa vain, mikäli Neuvostoliitto olisi menettänyt sodan.

Nyt tässä suhteessa tapahtui muutos. Jo varhemminkin Pekka Peitsi oli julistanut sitä, että jokaisen kansan tuli häikäilemättä tavoitella vain omia etujaan. Tämä teesi esiintyi kevättalven 1943 useissa kirjoituksissa edelleen voimakkaana, mutta sen sanoman kärki kohdistui nyt taistelukumppani Saksaa vastaan: Suomi ei taistellut Saksan puolesta, vaan se kävi omaa erillisotaansa omien etujensa vuoksi. Tietenkään Pekka Peitsi ei sanonut asiaa näin selvin sanoin, mutta sisältö ei voinut jäädä huomaamatta. Pari lainausta riittänee todistamaan, mistä oli kysymys: ”Me olemme taistelleet ja taistelemme yksinomaan Neuvostoliittoa vastaan itsenäisyytemme ja vapautemme suojelemiseksi” (24. 2. 43) ja ”Meidän voimamme on siinä, että me tiedämme käyvämmä omaa sotaamme . . . Sen vuoksi on tärkeää, että me määrätietoisesti pyrimme välttämään kaikkea meidän oman taistelumme kannalta vierasta ja epäolennaista, siis sellaista, josta me kenties emme enää olisi yksimielisiä . . . vain erikoisasemamme säilyttäen me kykenemme kokoamaan kaiken voimamme taisteluun maamme itsenäisyydelle kuolemanvaarallista bolshevismia vastaan” (21. 4. 43). Viimeinen lause oli mahdollisesti kirjoitettu Suomen lehdistöä tarkoin seuranneiden saksalaisten aseveljien rauhoittamiseksi; silti se epäilemättä vastasi kirjoittajansa tuntemuksia.

Arkaluontoisesta erillisrauhankysymyksestä Pekka Peitsi ei omien sanojensa mukaan olisi toivonut julkista keskustelua. Kun asia kuitenkin tuli keväällä 1943 voimakkaasti esiin, hänenkin oli otettava siihen kantaa. Se ei ollut enää sama kuin edellisen vuoden vaatimus voittorauhasta. Helmikuun 24. päivänä 1943 Pekka Peitsi kirjoitti: ”Suomen taistelulla on yksi ainoa päämäärä: turvata maan itsenäisyys ja vapaus. Kun me tämän päämäärän voimme jolloinkin katsoa saavuttaneemme, me emme taistele päivääkään sitä kauemmin.” Kuukautta myöhemmin (25. 3. 1943) Pekka Peitsen erääseen sapekkaaseen, ruotsalaisia neuvostoymärtäjiä vastaan suunnattuun artikkeliin oli kätkeyty seuraava virke: ”Oma etu on määrännyt jokaiselle kansalle sodan tai rauhan, samaten

määrää oma etu niille vastaisuudessakin sodan jatkamisen tai aloittamisen samaten kuin rauhan solmimisenkin.”

Pekka Peitsi ei olisi kirjoittanut sitä, mitä hän kirjoitti, ellei hän talven tapahtumien johdosta olisi menettänyt luottamustaan Saksan voittoon. Vielä vähemmän hän olisi alkanut kirjoitella ystävälliseen sävyyn Yhdysvalloista, minkä oli suorastaan pakko ärsyttää saksalaisia. Kun Yhdysvaltojen demokratia oli kansallissosialisteille vain ”mitä tärkeimmän rahan diktatuurin peitekilpi” (Goebbels 29. 5. 1941), Pekka Peitsi antoi siitä aivan toisenlaisen kuvan 4. 2. 1943 julkaisemassaan kirjoituksessa: ”Tälläkin kertaa me puolustamme itsenäisyyttämme, vapauttamme ja kansanvaltaista valtiojärjestystämme, kaikki arvoja, jotka nimenomaan Yhdysvalloissa tunnetaan ja tunnustetaan puolustamisen ja uhrauksien arvoisiksi.” Menipä kirjoittaja pitemmällekin samaisessa kirjoituksessaan, sillä vaikka hän muuten korosti toistamiseen sitä, että jokainen kansa toimii vain kylmien etulaskelmiensa mukaisesti, teki hän amerikkalaisten kohdalla poikkeuksen: ”Meidän suomalaisten on hyvä muistaa amerikkalaisten pyyteetön kannanotto meihin suurimpien vaikeuksiemme päivinä.”

Samainen äänensävy esiintyi myöhemmissäkin Pekka Peitsen kirjoituksissa. Niinpä hän esimerkiksi 20. 1. 1944 kuvasi Neuvostoliiton ”häikäilemättömimmän diktatuurin ja armottomimman suvaitsemattomuuden tyysijaksi”, kun taas Yhdysvallat ja Englanti ”olivat piirtäneet lippuunsa . . . taistelun demokratian puolesta diktatuuria vastaan, taistelun valtiollisen vapauden puolesta orjuutusta vastaan ja taistelun länsimaisen sivistyksen puolesta suvaitsemattomuutta ja henkistä kahlitsemista vastaan”.

Pekka Peitsi eli Urho Kekkonen tunsii epäilemättä sympatiaa anglosaksisia suurvaltoja kohtaan — hänen vuonna 1942 käyttämänsä sana anglobolshevikit oli unohtunut jo aika päiviä sitten — mutta tuskin hän silti oli ulkopoliittisesti hyväuskoisempi niiden suhteen sen enempiä kuin muidenkaan valtioiden kohdalla. Todennäköisempää on, että hänen sanojaan siivitti epämääräinen toivomus saada länsivalloista tukea Neuvostoliittoa vastaan, kun Saksasta ei siihen enää ollut.

Stalingradissa kärsitty takaisku ei saanut Pekka Peitseä tekemään kuitenkaan sellaista johtopäätöstä, että Saksa ilman muuta oli menettänyt sodan: ”Venäjän todella valtavat voitot Etelä-Venäjällä eivät tätä so-
taa vielä ratkaise. Kenenkään ei tarvitse luulla, että Saksan sotilaallinen voima olisi vielä aallonpohjassa. Uudet kutsunnat tietävät tuoreiden,

vahvojen armeijoiden luomista. Ja ennen kuin ensi syksy on käsissä, voivat suurten taisteluiden laineet vyöryä samoilla seuduilla, joilta ne nyt ovat kulkeneet länteen käsin" (11. 2. 43).

Parin kuukauden kuluttua Pekka Peitsi ei kuitenkaan uskonut enää, että "taisteluiden laineet" vyöryisivät jälleen takaisin itään. 28. 4. 1943 ilmestyi hänen kirjoituksensa nimeltä Karhu kierroksessa, ja siitä kävi ilmi, että hän oli tarkistanut käsitystään Saksan strategiasta. Se oli toinen Pekka Peitsen merkittävistä johtopäätöksistä Stalingradin talven jälkeen. Ja jälleen kerran Suomen Kuvalehden kirjoittaja oli ajatellut aivan samalla tavalla kuin Itä-Preussiin linnoittautunut Saksan Führer.

Vastoin vastikään esittämiään mielipiteitä Pekka Peitsi toi nyt esiin väitteen, että *mitään suurhyökkäystä ei ensi kesänä ole itärintamalla odotettavissa* (hän itse kursivoi tämän lauseensa). Kirjoittaja oli toisin sanoen tehnyt johtopäätöksen, että Kolmas valtakunta oli siirtynyt strategisesta offensiivista strategisen defensiivin kauteen: "Venäläisten sotilaallisen vastustuskyvyn odottamaton voimakkuus ja angloamerikkalaisen kasvanut sotilaallinen teho ovat saaneet aikaan uuden tilanteen, joka vaatii vastustajalta kenties kokonaan uuden strategisen linjan omaksumista. Olettaisimme, että Saksa on sen suorittanut, ja seurauksena siitä on oleva luopuminen suurhyökkäyksestä idässä."

Uutta retkeä jonnekin Kaukasuksen suuntaan ei siis kannattaisi enää yrittää, sillä "sodan nykyinen vaihe on niin kriittillinen, että koko voiman sitominen johonkin epäonnistuneeseen yritykseen saattaisi merkitä tappiota . . . ryssä näyttää osaavan käyttää hyväkseen alueensa ääretöntä syvyyttä." Neuvostoliiton lyöminen Saksan tuolloisilla voimilla ei siis Pekka Peitsen mukaan ollut mahdollista.

Toisin olisi asia kuitenkin siinä tapauksessa, että Saksa voisi käyttää kaikkia joukkojaan idässä. Siihenkään ei ollut kuitenkaan tilaisuutta, sillä "maihinnousu Eurooppaan ei enää ole propagandaa, vaan se on vakavasti huomioon otettava mahdollisuus". Pekka Peitsi ei uskonut silti, että varsinainen maihinto olisi estettävissä: "Ylivoimainen laivasto ja täydellinen ilmanherruus kykenevät kyllä takaamaan maihinpääsyn nykyaikaisessa sodassa." Se ei olisi kuitenkaan ratkaisevaa, vaan merkitystä olisi sillä, että "Atlantin-vallin puolustajalla tulee sopivissa kohdin, hyvien kulkuyhteyksien takana, olla riittävän suuret reservit, jotka voidaan silmänräpäyksessä heittää maihinnousukohtiin . . . Jos Länsi- ja Etelä-Eurooppaan voidaan rannikkopuolustusjoukkojen lisäksi sijoittaa satakunta lujasti aseistettua divisioonaa, silloin Saksalla on käytettävä-

nään sellainen nyrkki, joka tehokkaasti turvaa Euroopan sen sydämeen ylettyvältä mihinnoisulta.”

Itärintamallaakaan saksalaiset eivät Pekka Peitsen oletuksen mukaan tyytyisi kuitenkaan pelkkään passiiviseen odottamiseen. ”Päinvas-
toin, uusi strategia vaatii tehokkaita paikallisia sotatoimia kaikkialla pit-
kin rintamaa. Ryssä on pidettävä alituisesti pelon alla ja pienessä liik-
keessä. Samalla voidaan suorittaa jokin alueellisesti rajoitettu, mutta
strategista arvoa omaava sotatoimi.”

Juuri näin Hitlerkin ajatteli ja vastaavat käskyt ja ohjeet hän oli an-
tanut jo maaliskuussa. Paikallista hyökkäystä idässä ei yritettäisi kuiten-
kaan Leningradin suunnassa, kuten Pekka Peitsi oletti, vaan Ukrainassa
Kurskin alueella. Sen sijaan Hitlerillä ei ollut lähes tulkoonkaan niitä
voimia käytettävissään, joita kuvalehden kirjoittaja hänellä oletti ole-
van. Edellä lainatussa kirjoituksessaan Pekka Peitsi arveli, että ”Suur-
Saksan väkirikas maa on voinut tiheää seulaä käyttäen ilman ylivoimai-
sia vaikeuksia saada ainakin parisataa uutta divisioonaa kokoon” alku-
vuoden 1943 totaalissa liikekannallepanossa. Kuinka paljon pessimisti-
sempi kirjoittaja olisi ollutkaan, jos hän olisi tiennyt, ettei uusia divisioo-
nia saatu perustettua vuoden 1943 ensimmäisen puoliskon aikana kuin
54 ja että itärintamalle ei suinkaan voitu lähettää täydennyksenä sataa
divisioonaa vaan ainoastaan parikymmentä. Myöskään Länsi- ja Etelä-
Euroopassa ei ollut nyrkkiä ”sataakuntaa lujasti aseistettua divisioo-
naa”, vaan yhtymiä oli vain 69. Ne eivät olleet lujasti aseistettuja eivätkä
ne muodostaneet nyrkkiä eli reserviä, vaan olivat enimmäkseen hajallaan
pitkin Ranskan, Italian ja Balkanin rantoja.

Pekka Peitsellä oli siis varsin virheellinen käsitys Saksan voimava-
roista. Siitä huolimatta näyttää, ettei hän enää keväällä 1943 jaksanut
uskoa Saksan voivan selviytyä kamppailustaan. Olihan hän yhä uudel-
leen todistellut ”kuinka edullisessa asemassa on se taisteleva puoli, jolla
on aloite puolellaan. Hyökkääjä saa valita kohteen ja saa määrätä ajan-
kohdan. Ne ovat etuja, joilla sekä ajallisesti että pitkän päälle on merki-
tyksensä”. Tämä lainaus on 12. 5. 1943 päivätystä artikkelista. Ja Saksa-
han oli hänen teoriansa mukaan siirtynyt nyt puolustukseen.

Pekka Peitsen teksteistä kävi myös ilmi, millaiseksi hän arveli alakyn-
teen joutuneen kohtalon muodostuvan. ”Nyt on kyseessä musertaminen
tai musertuminen. Mikään kompromissirauha ei tule kysymykseen,”
hän kirjoitti 11. 2. 1943. Koska hän ei voinut uskoa, että Saksa voisi mu-
sertaa vastustajansa, hän ilmiselvästi tarkoitti, että se itse painettaisiin

maahan. Toisaalta aivan varma hän ei voinut tästä olla. Esimerkiksi epäluulo Saksan ja Neuvostoliiton uudesta poliittisesta lehmänkaupasta välähti aina silloin tällöin esiin hänen kirjoituksissaan, samoin arvelu, että rauha saattaisi sittenkin syntyä, jos saksalaiset saisivat aikaan jonkin merkittävän menestyksen. Selvää kuitenkin oli, että Saksa alkoi hänen mielestään olla vähintäinkin epävarma tuki ellei sitten kerrassaan jo uppoava laiva.

Akselin tappio käy selväksi

Vielä 12. 5. 1943 Pekka Peitsi oli kirjoittanut: ”Mutta tekivätpä bolshevikit mitä tahansa, heillä on vastassaan hyvin varustettu, taisteluihin harjaantunut saksalainen valioarmeija. Sillä saattaa olla vaikea tehtävä, mutta tähänastiset taistelut ovat osoittaneet, että se kasvaa vaikeuksien mukana. Ei puhuttakaan, että puna-armeija kykenisi lyömään Saksan suojamuuria idässä.”

Suomen Kuvalehden kirjoittajan ennustama saksalaisten paikallinen vastahyökkäys itärintamalla—alkoi Kurskissa heinäkuun 5. päivänä. Kymmentä vuorokautta myöhemmin Pekka Peitsi otti siihen lyhyesti kantaa, mutta tuolloin hän ei voinut vielä nähdä tilanteen kehitystä. Tämän jälkeen hän jätti itärintaman lähes rauhaan puuttuakseen sen tapahtumiin laajemmin vasta 15. syyskuuta. Tämä ei merkinnyt sitä, etteikö itärintamalla olisi tapahtunut mitään kahden kuukauden aikana. Päinvastoin, siellä oli käynnistynyt venäläisten ennen näkemätön suurhyökkäys, jonka paineen alla saksalaisten oli pakko lähteä vetäätymään kohti länttä. Pekka Peitsi ei tietenkään ollut tätä huomaamatta. Hän oli kuitenkin hiljaa, kuten hän oli ollut Stalingradinkin jälkeen. Ilmeisesti hänen oli vaikea pukea pettymystään sanoiksi, jotka sensuurikin olisi hyväksynyt. Johtopäätöksensä hän teki kuitenkin koko ajan. Toisaalta hän saattoi puolustautua sillä, että Välimeren suunnallakin tapahtui niin suuria, että oli ollut aiheellista kiinnittää päähuomio sinne. Liittoutuneet olivat hyökänneet Sisiliaan heinäkuun 10. päivänä, mistä alkoi arvaamattomien tapahtumien nopea ketju.

Vaikka Pekka Peitsi oli jo kerran ennättänyt epäillä, että puheet mairinnoususta saattaisivat olla pelkkää hämäystä, hän sentään enimmäkseen oli lähtenyt olettamuksesta, että hyökkäys olisi odotettavissa: ”Keskitykset ovat arvatenkin jo loppuun saatetut, viimeinen voitelu on käyn-

nissä, henkeä pidätellen odotetaan starttarin lähtölaukausta” (9. 6. 43).

Kuvalehden tarkkailija ei jättänyt epäselväksi, millainen merkitys maihinnousulle olisi annettava: ”Maihinnousun onnistuminen ja uuden rintaman syntyminen Eurooppaan ei tosin sellaisenaan merkitsisi akselin luhistumista, mutta ilmeiseltä näyttää, että se antaisi liittoutuneille mahdollisuuksia voiton saavuttamiseen. Maihinnousun katastroofimainen epäonnistuminen taas ei sekään merkitsisi liittoutuneiden lopullista tappiota, mutta hyvin kyseenalaista on, voisiko se enää jatkaa taistelua, koska olisi osoitettu, että akselivaltojen luomaa linnoitusta ei voida käytettävissä olevin voimin valloittaa.”

Mahdollisten maihinnousukohteiden joukossa Pekka Peitsi mainitsi niin Englannin kanaalin, Balkanin kuin Norjankin. Liittoutuneiden Välimerellä osoittaman aktiivisuuden vuoksi hän kuitenkin piti Sisiliää ja Sardiniaa todennäköisimpinä kohteina.

”Heinäkuun 10. päivä 1943 merkitään sotahistoriassa erään vaaranalaisimman ja suurisuuntaisimman operaation aluksi, mitä maailmanhistoria tuntee,” Pekka Peitsi kirjoitti viittä vuorokautta myöhemmin. Vaikka taistelu oli vasta alkuvaiheessaan, tekstin tarkka lukeminen paljasti kyllä, mitä mieltä hän oli. Liittoutuneet olivat päässeet maihin ”ylättävän helposti”, ne hallitsivat merta, niillä oli ilmaylivoima sekä riittävästi hyvin koulutettuja ja varustettuja reservejä, kun puolustajalla vastaavasti oli puutetta kaikesta. Kun Pekka Peitsi sitten totesi, että tappio Sisiliassa olisi akselille vaarallinen, hän todennäköisesti piti tätä tappiota jo lähes ennalta säädettyinä.

Seuraavina viikkoina Italian suunta antoi Pekka Peitselle lisää aihetta. Mussolini kukistui 24. 7, viimeiset saksalaiset vetäytyivät Sisiliasta 17. 8. ja liittoutuneet nousivat Italian mantereelle syyskuun alussa, mitä seurasi Italian antautuminen.

Jo Il Ducen kukistuessa, jota käsittelevän katsauksensa Pekka Peitsi sarkastisesti päiväsi ”Mussolinin 60-vuotispäivänä 29. 7. 1943”, suomalaiskirjoittaja jätti saksalaisille enää vähän toiveita. Hän puhui akselin eteläisen pään murtumisesta eikä uskonut, että Mussolinin seuraajan Badoglio'n hallitus ”mahdollisesta halustaan huolimatta kykenisi johdattamaan Italian kansaa sodan jatkamiseen”. Siis jälleen kerran Pekka Peitsi näki tilanteen samalla lailla kuin Adolf Hitler. Sen sijaan hän ei nähtävästikään uskonut jälkimmäisellä olevan enää kykyä vastatoimenpiteisiin, koska hän povasi jo sitä, että liittoutuneet miehittävät Etelä-Italian ja osan Pohjois-Italiaa. Sen seurauksena Saksa joutuisi kohtaamaan vai-

keuksia, ”joiden voittaminen on vaativinta, mihin se koskaan tämän so-
dan aikana on joutunut”.

Kun Sisilia oli vallattu, Pekka Peitsi oli varma, että liittoutuneiden
hyökkäys jatkuisi Italian mantereelle: ”On vaikeaa uskoa, että vihollis-
sen armeija seisahtuisi linnoituksen eteen, jonka vesihaudan yli se on jo
päässyt ja josta eri joukkoihin hajaantuneet puolustajat jo heiluttavat
valkoisia lippuja ja sovittelevat avaimia linnanportteihin” (19. 8. 43).

Syyskuun 1. päivänä Pekka Peitsi jätti Saksalle enää varsin olematto-
mat mahdollisuudet: ”Saksan valtakunnanjohtajan mielipiteistä tiede-
tään hyvin, kuinka hän on pitänyt kahden rintaman sotaa pelättävänä.
Se aiheutti Saksan tappion maailmansodassa. Nyt sen voidaan katsoa
taas olevan käsillä. Eikä sen syntymistä voida enää estää sotilaallisin kei-
noin.” Itseensä Hitleriin vetoaminen teki sensuurille vaikeaksi puuttua
kirjoitukseen.

Samaa menetelmää Pekka Peitsi käytti 10. 9. 1943 Italian antautumi-
sesta puhuessaan. Tällöin hän lainasi Führerin Taisteluni-teosta: ”Diplo-
matian on pidettävä huoli siitä, ettei kansa joudu sankarimaisesti tuhoon
ja turmioon, vaan se saadaan käytännöllisellä tavalla säilytetyksi ja pysy-
tyksi pystyssä. Jokainen tie, joka johtaa siihen, on tarkoituksenmukai-
nen, ja sitä seikkaa, ettei sellaiselle tielle lähdetä, täytyy pitää velvollisuus-
den unohtamisen rikoksena.” Samaa lainausta kirjoittaja käytti 3. 3.
1944 kirjoittamassaan tunnetussa artikkelissa Sankarillisesta itsemurhas-
ta, joka aikanaan aiheutti kohua ja jota kirjoittaja itse piti niin tärkeänä,
että hän lainaili sitä useaan otteeseen toisen maailmansodan jälkeen.

Lainauksen tarkoitus oli selvä. Pekka Peitsi, jonka todellinen minä
Urho Kekkonen jätti 25. 9. 1943 presidentti Rytille muistion rauhan teke-
misen tarpeellisuudesta, halusi tuoda myös julkisuudessa ja silloisten
mahdollisuuksien puitteissa esiin, että Suomi olisi saatava äkkiä eroon
tuhoaan kohti kulkevista akselivalloista. Vastaavia vihjeitä löytyy mo-
nesta tuon ajan artikkelista Suomen Kuvalehdessä. Esitettäköön tässä
niistä muutama. 1. 9: ”Me toivomme sydämestämme siunausta ja valoa
niille, joiden kannettavana on vastuu kansakunnan tulevaisuudesta. Se
on raskas vastuu.” Ja 8. 9. 1943 Pekka Peitsi toisti ties kuinka monen-
nen kerran lempiajatuksensa: ”Tämän kirjoittajalla on se käsitys, että
kaunomaalailu, toiveajattelu ja tosiasioitten pimentäminen on ajan mit-
taan kaikkein huonoin tapa pitää kansan mieliala kohdallaan.”

Vuoden 1943 Pekka Peitsi oli sama kuin vuoden 1942 Pekka Peitsi.
Kun hän oli havaitsevinaan realiteetit, joita hän koko ajan kiihkeästi

tarkkaili, hän oli valmis heti ja radikaalisti sopeuttamaan toimintansa niihin. Alkukyksyllä 1942 hän oli olettanut Neuvostoliiton tuhoutuvan ja hänen johtopäätöksensä olivat olleet sen mukaisia. Yhtä jyrkiltä tuntuivat hänen mielipiteensä syksyllä 1943 aikalaisista, jotka eivät kyenneet seuraamaan realiteetteja samalla nopeudella ja tekemään niistä yhtä loogisia päätelmiä.

Toisaalta tilanne Välimeren suunnassa ei sittenkään kehittynyt akselivalloille niin nurjaksi kuin Pekka Peitsi oli jo ennättänyt kuvitella. Niinpä hän antoikin 6. 10. 1943 vilpittömäntuntuisen tunnustuksen Saksan nopeille vastatoimenpiteille Italian antautumisen yhteydessä: ”Voidaan sanoa, että . . . on mitä parhaimmalla tavalla tullut esille Saksan sodanjohdon valppaus, varustautuneisuus huononkin vaihtoehdon varalta, yllettävän ripeä aloitteellisuus ja häikäilemätön kovuus toiminnan hetkelä . . . Ei siis voi olla puhettakaan, että Saksan sotakoneisto olisi vuosien kuluessa menettänyt alkuperäisen iskukykynsä.” Tämä oli luonnollisesti huomionarvoinen näkökohta sitäkin silmällä pitäen, että Suomi Italian tavoin yrittäisi vaihtaa leiriä. Silti Pekka Peitsi ei antanut saksalaisille edelleenkaan paljon mahdollisuuksia: ”Jos liittoutuneet todella haluavat saada Italian haltuunsa, eivät saksalaiset voine sitä estää” (30. 9. 43). Kun rintama Italiassa kuitenkin asettui jotakuinkin paikoilleen, Pekka Peitsi ei vastaisuudessa enää paria pikku mainintaa lukuunottamatta puuttunut tämän suunnan tapahtumiin. Lokakuun 27. päivänä 1943 hän sentään ivaili liittoutuneiden ”kievarihevosen vauhtia”.

Sen sijaan Venäjän rintamalta Pekka Peitsellä riitti sitäkin enemmän kommentoitavaa. Juuri sen suunnanhan tapahtumat olivat ratkaisevimmin vaikuttaneet hänen mielipiteisiinsä Suomen sodasta eroamisen välttämättömyydestä. Oireellista oli sekin, että sana ”ryssä” esiintyi viimeisen kerran erästä lainausta lukuunottamatta Pekka Peitsen kirjoituksissa 15. 9. 1943. Vain muutamaa kuukautta aikaisemmin hän oli tuonut julki ilonsa siitä oikeudesta, että ”täällä saa vapaasti puhua ryssästä ja Pietarista” (6. 5. 43). Sikäli kuin muisti — ja ajan kuluessa hän muisti yhä paremmin — Pekka Peitsi käytti vastaisuudessa vain nimeä Leningrad ja puhui mieluiten ”neuvostojoukoista”.

Mainitussa syyskuun-puolen välin artikkelissaan Pekka Peitsi totesi, että ”Venäjän armeijalla on ollut kesäoffensiivissaan valtavat voimat liikkeellä. Toistatuhatta kilometriä pitkällä rintamalla on taistelutoiminta ollut jo kolmatta kuukautta ei vain vilkasta, vaan suorastaan rajua.” Suomalaiskirjoittaja pani kuitenkin merkille, että venäläiset eivät olleet

onnistuneet saamaan saksalaisia missään saarroksiin, ja arveli näiden vetävän voimiaan Dnjeprjoelle, jonka taakse ne todennäköisesti asettuivat puolustukseen. Pekka Peitsi ei pitänyt saksalaisten mahdollisuuksia huonoina, sillä nimenomaan venäläisten ”jalkaväki alkaa osoittaa vakavia kulumisen ja väsymisen oireita”.

Viikkoa myöhemmin Pekka Peitsi päivitteli sitä, ”missä piilee venäläisten jo moneen kertaan uloslasketun armeijan jatkuvan iskukykyyn salaisuus”. Hän piti silti uskottavana, että saksalaisten onnistuisi pitää Dnjeprin linja. Jollei niin tapahtuisi, ”on sodan olosuhteissa tapahtunut hyvin merkittävä muutos, josta on tehtävä tietyt karvaat johtopäätökset”.

Pekka Peitsen tietämättä venäläiset olivat jo Dnjeprin toisella puolella hänen kirjoittaessaan edellä mainittuja sanojaan. ”Tiettyjä karvaita johtopäätöksiään” suomalaistarkkailija ei voinut kuitenkaan tuoda sel-laisinaan julkisuuteen, mutta ei ole epäilystäkään, etteikö hän olisi niitä mielessään tehnyt. Syyskuun viimeisenä päivänä hän sentään kirjoitti seuraavat sanat: ”Käsitykseni on, että idässä ei voida rakentaa mitään linnoitusvyötä taikka linjaa, joka olisi ylipääsemätön este nykyaikaisesti varustetulle armeijalle. Euroopan linnoituksella ei toisin sanoen ole idässä sellaista betoonimuuria, jonka eteen kaikki hyökkäykset murskaantuisivat.”

”Maa-alaa on Saksan hallussa ollut riittävästi, luopumistakin varten. Tulevaisuuden asiaksi jää näyttää, onko Saksa joustavalla strategiallaan turvannut iskukykynsä idässä,” Pekka Peitsi kirjoitti 20. 10. 1943. Itse hän tuskin uskoi Saksan mahdollisuuksiin, sillä jo viikon kuluttua olivat muun muassa seuraavat sanat luettavissa hänen tekstistään: ”Venäjänmaalla on käytettävissään niin valtavat ihmisreservit, että se niiden avulla kykenee tekemään enemmän kuin voisi pitää uskottavana.” Marras-kuun 25. päivänä Pekka Peitsi näki asiat näin: ”Venäläiset ovat jatkan- neet yhtämittaista offensiiviaan nyt yli neljä kuukautta, mikä on vas- taansanomaton osoitus heidän voimavarojensa jatkuvasta suuruudesta. Lienee turha vieläkään odottaa, että heiltä loppuvat reservit.”

Todettakoon vielä, että myös muut Saksan ahdinkoon vieneet tekijät olivat saaneet Pekka Peitseltä niille kuuluvan huomion. Varsinkin Venä- jällä ja Balkanilla raivonnut partisaanisota, joka satoi tuntuvia saksalais- voimia, tuli käsitellyksi kahdessakin eri artikkelissa (19. 5. 43 ja 1. 12. 43). Myös Saksaa yhä pahemmin vaivannutta pommitussotaa Pekka Peitsi tarkasteli kahdessa erillisessä kirjoituksessa (3. 6. 43 ja 12. 8. 43).

Toisaalta kirjoittaja mainitsi myös useampaan otteeseen saksalaisten salaisen aseiden, jonka olemassaoloa hän piti todennäköisenä. Hän ei käynyt kuitenkaan veikkaamaan sen mahdollisia vaikutuksia sodankäyntiin.

Umpikujassa

Vuoden 1943 loppupuolella tilanteen täytyi näyttää Pekka Peitsestä äärimmäisen pimeältä, vaikka hän ei voinut sitä julkisuudessa suoraan sanoakaan. Varsin paljon hän kuitenkin sai tuoduksi esiin. Niinpä hän ei jättänyt arvailujen varaan, kenelle hän oletti herruuden Euroopassa siirtyvän sodan jälkeen. Jopa Englantikin oli hänen mielestään valmis luovuttamaan Euroopan poliisin tehtävät Neuvostoliitolle (4. 11. 43). ”Jollei siis Venäjän sotilaallista voimaa perinjuurin murskata, minkä Saksan johtajat tosin edelleen lupaavat — (Pekka Peitsi oli varmaan viimeinen, joka enää olisi uskonut tähän) — tulee Neuvostoliitto olemaan vaikuttava tekijä tämän sodan päätyttyä eurooppalaisessa politiikassa . . . Itä on tässä katsannossa saanut maailmanpolitiikassa aseman, johon se ei koskaan ole päässyt sitten Dshingiskaenin aikojen.” Ainoana lohdutuksena Pekka Peitsi näki oikeastaan vain sen, että ”Yhdysvallat noudattaa suoraselkäistä poliittista linjaa”. Maan ulkoministerilläkin oli ”harvinaisella tavalla korkea moraalinen käsitys” maailman asioista (13. 10. 43). Pekka Peitsi toisin sanoen elätteli edelleen maailmankatsomukseensa muuten huonosti sopivia ajatuksia yhden suurvallan, Yhdysvaltojen, epäitsekäistä tarkoitusteristä.

Mutta olisiko hyvää tarkoittavista amerikkalaisista apua Suomen joutuessa kasvotuksin Stalinin valtakunnan kanssa? Jälkimmäisen tavoitteista Pekka Peitsi oli antanut aikojen kuluessa synkän kuvan. Jo pelkkä rauhanteko Neuvostoliiton kanssa veisi Suomelta todellisen vapauden, Pekka Peitsi oli kirjoittanut 17. 6. 1942: ”Jos esim. Suomi keran joutuu . . . Venäjän poliittiseen valvontaan, silloin on ero venäläiseksi tulevan Karjalan ja ’suomalaisena’ pysyvän muun Suomen välillä enää ainoastaan muodollista laatua.” Toukokuun 27. päivänä 1943 — ja silloin hän alkoi olla jo rauhan kannalla — Pekka Peitsi oli nähnyt asian näin: ”Yhtä vähän kuin lammas panee arvoa, millä syyllä susi hänet syö, yhtä vähän Suomella on aihetta kiinnittää huomiota, haluaako Venäjä sen tuhota kommunismin vaiko panslavismin nimissä.” Loppusyksyllä 1943, jolloin Suomessa vihollispropagandan vuoksi pääteltiin meiltäkin

vaadittavan ehdotonta antautumista, Pekka Peitsi toi esiin seuraavaa: ”Sillä sitä vaihtoehtoa, että me vetäisimme armeijamme pois sen nykyisistä asemista ja kutsuisimme puna-armeijan maahan, me emme tunne. Kerta kaikkiaan . . . Nyt ollaan kaikissa piireissä siitä selvillä, että on turhaa havitella erillisrauhaa, koska sen ehtona on antautuminen” (11. 11. 43). Tarkkaavainen lukija saattoi havaita kuitenkin Pekka Peitsen jättämän takaportin: Erillisrauha olisi harkitsemisen arvoinen, jos Suomelta ei vaadittaisi antautumista.

Vuotta 1944 varten 28. 12. 1943 kirjoittamassaan katsauksessa Pekka Peitsi oletti itärintaman taisteluiden jatkuvan neuvostojoukkojen kiristyvän painostuksen merkeissä. Saksalaisten kannalta kysymys oli siitä, kestäisivätkö he niin pitkään, että saisivat torjuttua Länsi-Eurooppaan odotettavissa olleen suurmaiinnousun. Se riippui — näin Pekka Peitsi kirjoitti — ”kirjoittajan käsityksen mukaan suuressa määrin siitä, mikälainen ja kuinka kauan jatkuva teho Saksan salaisella aseella tulee olemaan”. Suomalaistarkkailija asetti toisin sanoen saksalaisten menestymismahdollisuuden yhden ja varsin epämääräisen kortin varaan.

Maihinnousun tulemistä Pekka Peitsi piti joka tapauksessa varmana, vaikka hän ei siitä kevään 1944 aikana montaa kertaa kirjoittanutkaan. Tammikuun 13. hän sentään totesi, että ”invaasioarmeija lienee jo kyyristymäisillään lähtökuoppiin”. Toukokuun 10. päivänä hän esitti vastaavanlaisen oletuksen arvelen samalla, että liittoutuneiden rantautuminen tuskin oli estettävissä.

Itärintaman tapahtumista alkuvuonna 1944 Pekka Peitsen huomiota kiinnitti eniten se, että venäläisten onnistui tammikuussa lopullisesti murtaa Leningradin saartorengas. Sen seurauksena hän katsoi suomalaisrintaman luonteen Karjalan kannaksella muuttuneen, mutta ei pitänyt venäläisten hyökkäystä siellä todennäköisenä: ”Sen me voimme vapaasti sanoa, että tavoite ja tappiot eivät ole suursodan jatkamisen kannalta katsoen oikeassa suhteessa, jos puna-armeija aikoo yrittää Kannaksen kautta Suomeen” (27. 1. 44). Samoin Pekka Peitsi oletti, että ”järjestelmällisellä lentotoiminnalla Suomea vastaan ei voi liioin olla tarkoitus”. Kun venäläiset sitten kuitenkin tekivät Helsinkiä vastaan seuraavana kuukautena kolme suurta lentohyökkäystä, Pekka Peitsi ei kommentoinut näitä tapahtumia. Itärintaman kohdalla hän sen sijaan pani saksalaisten jatkuvan vetäytymisen ohella merkille jo vuoden alusta alkaen sen, että Romania öljylähteineen alkoi olla neuvostojoukkojen ulottuvilla. Koska Saksan sodankäynti oli täysin riippuvainen Romanian

sinänsä riittämättömästä öljystä, Pekka Peitsi Saksan ylijohdon tavoin arveli, että venäläisten painopiste olisi jossakin siinä suunnassa.

Pekka Peitsen kirjoituksissa näihin aikoihin esiintyvä Saksan sodanjohdon ja varsinkin miehityspolitiikan kritiikki oli myös merkki siitä, että kirjoittaja halusi olla toisessa leirissä kuin tuhoaan kohti kulkenut Kolmas valtakunta. Myöhempiä aikoja ajatellen arvostelu vaikutti tosin lievääntuntuiselta, mutta tuolloisissa oloissa ei voimakkaampaa sanaa olisi saanut julkisuuteen.

”Saksan menettelytavoille on ollut ominaista tietynlainen kaavamaisuus,” Pekka Peitsi kirjoitti jo 6. 10. 1943. Useaan otteeseen hän totesi saksalaisten aliarvioineen Neuvostoliiton voimia mainitsematta kuitenkaan sitä, että hän itse oli tehnyt aivan samoin. Pekka Peitsi ei palauttanut myöskään mieliin, että hänkin oli aikoinaan ollut Kaukasuksen öljylähteille hyökkäämisen kannalla arvostellessaan myöhemmin tätä toimenpidettä (20. 10. 43).

Kolmannen valtakunnan harjoittamaa miehityspolitiikkaa kohtaan hän sitävastoin ei ollut koskaan osoittanut suosiota. Urho Kekkonehan oli suomalais-virolaisen seuran varapuheenjohtaja ja tässä ominaisuudessa hän oli seurannut huolestuneena saksalaisten tökeröä menettelyä eteläisessä veljesmaassamme. Silloin tällöin tämä huoli oli päässyt varovaisessa muodossa esiin myös Pekka Peitsen palstoilla. Samoin pakinoitsija oli puuttunut Norjan kohtaloon saksalaisvallan aikana. Myöhempi kritiikki ei ollut siis jälkiviisautta.

Joulukuun 9. päivänä 1943 Pekka Peitsi päätti artikkelinsa eräänlaiseen Saksan markkinoiman ”Uuden Euroopan” hautakirjoitukseen. Tekstissä esiintynyt mennyt aikamuoto osoitti, että kirjoittaja katsoi puhuvansa jo asiasta, joka kuului eilispäivään: ”Eivätkö Euroopan yhdistyneet voimat olisi riittäneet itää vastaan? Olisivat kyllä. Eikö Euroopan yhdistyneitä voimia olisi voitu saada itää vastaan? Varmasti. Mutta tämä yhdistyminen olisi voinut tapahtua ainoastaan kansallisen vapauden ja tunnustetun tasa-arvoisuuden pohjalla.” Samasta asiasta Pekka Peitsi kirjoitti 3. 2. 1944 vielä yksityiskohtaisemmin: ”Meillä suomalaisilla ei tosin ole syytä valittaa: meidän vapautemme ja taistelumme bolshevismia vastaan ovat olleet identtiset itsenäisyytemme kanssa alusta lähtien. Mutta meidän ei tarvitse kohottaa katsettamme kauaksikaan ulkopuolelle maamme rajojen, kun näemme kansoja, jotka olisi voitu voittaa aktiivisesti osallistumaan bolshevismia vastaan käytävään taisteluun, jos niil-

le olisi alusta alkaen tunnustettu oikeus itsenäiseen olemassaoloon ja valtiolliseen itsemääräämiseen.”

Näihin kannanottoihin kätkeytyi todennäköisesti enemmän kuin ensi lukemalta aavistaakaan. Niissä tuntuisi piilevän murhe, harmi ja katkeruus sen johdosta, että ainutlaatuinen tilaisuus bolshevistisen Venäjän tuhoamiseksi oli turmeltu kansallissosialistisen Saksan lyhytnäköisen politiikan vuoksi. Pekka Peitsi oli vain puolitoista vuotta aikaisemmin tuonut useita kertoja esiin, että Suomen idänongelma oli nyt selvitetty lopullisesti tai ainakin erittäin pitkäksi ajaksi. Vuoden 1944 alussa näytti sen sijaan siltä, että itäinen naapurimme olisi vahvempi kuin ehkä koskaan historiansa aikana. Nopea ajautuminen pelottavaan ja tuntemattomaan tilanteeseen vaikutti olevan lähes yksinomaisesti Kolmannen valtakunnan laiminlyöntien syytä.

Uudesta tilanteesta ei ollut kuitenkaan ulospääsyä yrittämällä kieltää sen olemassaolo. Pekka Peitsen kirjoituksissa keväällä 1944 tulikin toistamiseen esiin hänen pyrkimyksensä saada myös valtionjohto tekemään tämänsuuntaiset johtopäätökset, jollaiset se tosin oli jo tehnytkin. Huomattavin hänen tässä mielessä laatimansa artikkeli oli aikaisemmassa yhteydessä mainittu kirjoitus sankarillisesta itsemurhasta 3. 3. 1944. Mutta myös muissa teksteissä korostettiin silloin tällöin samaa asiaa. Esimerkiksi 9. 3. 1944 Pekka Peitsi kirjoitti: ”Pienen valtion on otettava riittävässä määrin huomioon voimavaransa ja reaaliset edellytyksensä politiikassa. Sen vuoksi valtionjohdon tulee olla kylmä ja laskeva. Fanaattisesti ajatteleva ja tunneperäisesti toimiva valtionjohto saattaa viedä maan, jolla ei ole vastaavia resursseja, vaikeaan, jopa kohtalokkaaseenkin asemaan.”

Pessimismistä Pekka Peitsi ei kuitenkaan halunnut saarnata: ”Mutta mitä tapahtuneekin, yksi seikka seisoo vahvasti voimanamme: ettemme heitä kirvestä järveen. Se on samaa kuin rohkeus pahimpienkin vaikeuksien aikana” (17. 2. 44). Päätä ei pitänyt kuitenkaan katkea ikävyyksiltä, ei edes tiedotustoiminnassa: ”Valtiovallan toimenpiteistä ei tule saada sitä vaikutelmaa, että valtiovalta haluaisi täällä estää tosiasioitten julkisuuden tulon, tietenkin — tällöin ensi sijassa sellaisten, jotka ovat meidän kannaltamme epämieluisia. Meillä käsitetään näet, että ei vain hallitus, vaan myöskin varsinainen kansa tarvitsevat oikeita tietoja maailmantapahtumista ja niistä edellytyksistä, joihin asioiden tuleva kehitys perustuu” (20. 4. 44). Näin kirjoitti Pekka Peitsi, joka itsekin oli joutunut hankaluuksiin kirjoitustensa vuoksi.

Pekka Peitsen yrityksissä katsoa sodan jälkeiseen tulevaisuuteen ei Saksalla ollut enää sijaa. Esimerkiksi Puolan kysymystä hän käsitteli näin: ”Eihän Venäjä toki tarvitse Itä-Puolan soita ja metsiä eikä sen muutamaa miljoonaa ukrainalaista ja valkovenäläistä, mutta Neuvostoliiton on riistettävä nämä alueet Puolalta, jotta Puola taas saataisiin taipuvaiseksi anastamaan riittävän suuret saksalaiset alueet lännessä, Itä-Preussista ja Schleesiasta. Venäjän politiikan tarkoituksena on luoda Saksan ja uuden Puolan välille sovittamaton ristiriita, joka estää kaiken yhteistyön näiden valtioiden kesken ja ajaa Puolan Neuvostoliiton syliin” (20. 1. 44). Balkania Pekka Peitsi piti Neuvostoliiton tavoittelemana vaikutusalueena (10. 2. 44). Valoisana vastakohtana Neuvostoliiton imperialismille, joka tavoitteli Rooman maailmanvallalta Venäjälle siirtynyttä perintöosaa (29. 3. 44), oli kuitenkin Yhdysvallat. ”Ilman Amerikkaa ei maailmaan luoda pysyvästä järjestystä, Amerikan osanotto on aina välttämätön. Pienille kansoille tästä seikasta ei voi olla vahinkoa, sillä se tunneperäisyys, joka antaa tavallaan hallitsevan erikoislaadun Yhdysvaltojen politiikalle, suuntaa voimansa pienten kansojen oikeuksien puolustamiseen . . . on koetettava maailmantapahtumista etsiä esille ne tekijät, joihin pienten kansojen oikeus itsenäiseen elämään voi tulevaisuudessa nojata. Eräs sellainen tekijä, muita mainitsematta, on Yhdysvallat.” Tämän Pekka Peitsi kirjoitti 8. 6. 1944, kaksi vuorokautta Normandian maihinnousun alkamisen jälkeen.

Kirjoittaja oli jo etukäteen ennustanut, että tuleva kesä olisi maailmansodan ratkaisun aika. ”Ensi kesänä maksaa ihmiskunta veriveron sodan Molokille sankemmin virroin kuin koskaan ennen maailmanhistorian aikana” (27. 4. 44). Sovittelulle Pekka Peitsi ei uskonut löytyvän tilaa: ”Ilmeiseltä näyttää, että siellä (länsiliittoutuneiden keskuudessa) pidetään tällä hetkellä saksalaista imperialismia vaarallisempana kuin kaukaisempaa venäläistä imperialismia. Siksi ei kompromissirauhaa Venäjän kustannuksella kannata ottaa lukuun, vaan sota jatkuu katkeraan loppuun saakka” (29. 3. 44).

Saksalaisilla ei olisi enää varaa antaa perään missään, ”nyt on ryhdyttävä kaikkiin voimin pitämään kiinni maasta . . . Jos puolustajan on pakko ruveta selittelemään, että se on invasion torjumisessa turvautunut joustavaan puolustukseen, merkitsee se vakavaa tappiota, se on syytä pitää mielessä” (18. 5. 44).

Suomen kohdalla Pekka Peitsi ei havainnut edelleenkään välitöntä sotilaallista uhkaa: ”Meidän suunnallamme puna-armeijan sotatoimilla

on enemmänkin poliittinen tausta.” Korkeintaan hän veikkasi, että ”toiminta voisi vilkastua nyt paikoillaan seisovalla Baltian rintamalla” (22. 3. 44).

Pekka Peitsen viimeinen jatkosodan aikainen kirjoitus Suomen Kuva-lehteen on päivätty heinäkuun 12. päivänä 1944. Hän ei näin ollen enää kommentoinut sitä, miten liittoutuneet pääsivät purkautumaan Normandian sillanpäästä syvemmälle Ranskaan eikä sitä, miten itärintama repesi saksalaisten Keskustan armeijaryhmän kohdalla.

Kesäkuun 6. päivänä alkaneesta Normandian maihinnoususta Pekka Peitsi ehti todeta sen, että varsin syvä sillanpää oli saavutettu, mutta ”on tarpeetonta mennä ennusteilemaan, miten äijän käy” (29. 6. 44). Hän oletti kuitenkin, että Normandian maihinnousu olisi vain alkua: ”Eisenhowerin tarkoituksena ilmeisesti on sitoa saksalaisten strategiset reservit Normandiaan, jotta pääisku voitaisiin mahdollisimman tuhoisana ja tuloksellisena kohdistaa muualle.” Vielä kerran Pekka Peitsi ennätti siten päätyä samankaltaiseen tilanteenarviointiin, jollaiseen Saksankin sodanjohto oli omissa laskelmissaan tullut. Myös maihinnousuja Etelä-Ranskaan ja Balkanille kirjoittaja piti todennäköisinä, ja aikanaanhan ne todella toteutettiin. Itärintamalla Pekka Peitsi katsoi, että ”puna-armeijan hyökkäys Romaniaa vastaan on täydellä varmuudella odotettavissa” (4. 7. 44). Myös tämä ennustus toteutui.

Suomen sotatapahtumia Karjalan kannaksella ja Itä-Karjalassa Pekka Peitsi ei kommentoinut mitenkään. Sen sijaan niiden aiheuttamia johtopäätöksiä oli sijoitettu pariinkin artikkeliin. Esimerkiksi 14. 6. 1944 läpimurron Kannaksella ollessa jokaisen silmien edessä Pekka Peitsi kirjoitti muun muassa seuraavaa: ”Politiikka, ja eritoten ulkopolitiikka, ei ole muuta kuin olosuhteiden ja mahdollisuuksien laskemista, käyttäkäsemme Napoleonin kuuluisia sanoja. Valtiollisilla johtajilla tulee olla — ja heillä on — niin paljon laskupäätä, että he tuon toimituksen osaavat. Heillä tulee olla myös niin paljon rohkeutta, että he uskaltavat toimia laskutoimituksen antaman tuloksen mukaisella tavalla. Vaikka kansa olisi toista mieltä. Sillä kyseessä saattaa olla kansakunnan olemassaolo.”

Samana päivänä, jolloin Viipuri menetettiin, Pekka Peitsi kirjoitti: ”Poliittisen taidon ensimmäinen edellytys kuitenkin on se, että hyväksyy tosiasiat. Tämä ei ole Pekka Peitsen viisaus, sen on aikoinaan sanonut mies, joka poliittisena ajattelijana on siirtynyt maailmanhistoriaan. Tuo viisaus on nimenomaan meille suomalaisille syytä palauttaa vakavasti mieliin.”

Pekka Peitsen päättäessä kirjoittelunsa umpikuja näytti täydelliseltä. Ainoa auttaja oli itse pahemmassa kuin pulassa, oman rintaman kestämisestä ei ollut tietoa, Neuvostoliitto oli vastikään esittänyt vaatimuksen antautumisesta ja jopa amerikkalaiset, nuo Pekka Peitsen pienten kansojen ystäviksi arvioimat korkeamoraaliset ihmiset, olivat katkaisseet suhteensa Suomeen.

Aikaisempien sanojensa mukaan Pekkä Peitsi ei ollut kuitenkaan heittänyt kirvestään järveen. Kuten muulloinkin kirjoittaja pyrki rakentamaan toivonsa tosiasioille ja heinäkuun alussa hän kykeni erottamaan kaksi meille myönteistä realiteettia: Suomi oli syrjäinen kolkka, ja Suomen puolustusvoimat olivat ilmeisesti hankkimassa itselleen torjuntavoittoa. Näin Pekka Peitsi päätti toiseksi viimeisen kirjoituksensa: "Suomen rintama jää niiden laajojen näköalojen ja mahdollisuuksien valossa, joita itärintama mantereen alueella tarjoaa, täydellisesti niiden varjoon . . . Sen vuoksi saattaa olla mahdollista, että Stalin näkee Suomen armeijan päättävässä, itsepäisessä vastarinnassa sellaisen tekijän, että ylivoimaan perustuvat hyökkäystoimet Suomen rintamalla loppuvat. Ambitio yksinomaan ei ole mikään offensiivin aihe realistisesti ajattelevalle sodanjohdolle. Toivottavasti se on tosi Suomenkin tapauksessa" (4. 7. 44).

Todellisuudessa Pekka Peitsi ei ollut tietenkään mikään itsenäinen ilmiö, vaan hän oli Urho Kekkosen heijastuma. Tasavaltamme pitkäaikaiseen presidenttiin kohdistuva ja jo alkuun päässyt tutkimus ei voi siis mitenkään sivuuttaa Suomen Kuvalehdessä sotavuosina ilmestyneitä kirjoituksia. Silloisten olojen aiheuttamista rajoista huolimatta ne antavat mahdollisuuden nähdä syvälle Urho Kekkosen tuolloiseen ajatusmaailmaan. On tutkimuksen asia selvittää, kuinka paljon siitä säilyi myöhempiin vuosikymmeniin, siihen ei tässä kirjoituksessa oteta kantaa.

Erehtymättömiä ihmisiä ei olekaan. Pekka Peitsi näki monesti väärin, mutta ehkä vielä useammin hän oli oikeassa. Hän ei ollut vapaa niistä virhelaskelmista, joita enemmistö muistakin kansalaisista teki. Poikkeuksellista hänessä oli kuitenkin hänen taitonsa muodostaa nopeita loogisia ja radikaaleja johtopäätöksiä siitä, mitä hän havaitsi ympärillään. Voisi hyvin kuvitella, että nimimerkin takana olleesta Urho Kekkosesta olisi saattanut tulla tasavallan presidentti siinäkin tapauksessa, että maailmansodan olisivat voittaneet akselivallat.

Summary

PEKKA PEITSI AND THE WORLD WAR II

Urho Kekkonen, the long-standing president of Finland (1956—1981) was a skillful penman. This was amply evidenced for example during the years of the War of Continuation 1941—1944 when he wrote columns for the weekly Suomen Kuvalehti. The articles in which the author examined the development of World War II also displayed the writer's endeavour to see the hard facts as well as his plain realism as he drew conclusions from his observations.

Until the turn of the year 1942—43 Urho Kekkonen, writing under the pen name Pekka Peitsi, believed that Germany could defeat the Soviet Union. In his opinion Finland should have exploited this fact to the utmost in order to be able to eliminate the danger from the east for the foreseeable future. On the other hand Pekka Peitsi, unable sometimes to openly express his thoughts because of the censorship, had deep reservations about the future nature of a Europe led by Germany. He believed that the war between the Western Powers and Germany would end in some kind of indecisive compromise.

After the turn of the year 1942—43 Pekka Peitsi began with growing clarity to expound his viewpoint that the Axis Powers were about to lose the war. After the summer 1943 he hardly believed that Germany had a chance even for a compromised peace.

The conclusions of the writer were again quickly taken and logical: Finland should have to adjust to the newly emerged situation and to disengage herself from the doomed Germany.

Apparently Pekka Peitsi believed that the Western Powers, particularly the United States, would in some manner support Finland against the Soviet Union. Despite of the censorship the writer was able to bring into to public his viewpoints fairly openly.

PANSSARIJUNAT TALVI- JA JATKOSODAN TAISTELUISSA

Ylimääräisten harjoitusten alkaessa syksyllä 1939 Kannaksen sotilaspiiri perusti muiden yksiköiden ohella kaksi panssarijunaa, joiden lähimpänä tehtävänä oli tukea suojajoukkojen viivytystaistelua. Panssarijunia pidettiin tykistöaseina ja niiden liikekannallepanoa voitiin perustella sillä, että puolustusvoimilla oli vähän tykistöä ja sekin yli-ikäistä. Panssarijunat olivat vanhentuneinkin tulivoimaisia ja saattoivat ratalinjojen suunnilla korvata jonkin puuttuvan patterin tai panssarintorjuntatykit. Vickers-hyökkäysvaunuissa ei po. ajankohtana vielä ollut tykkejä eivätkä vanhat Renault-vaunut kelvanneet juuri muuhun kuin maahan kaivettaviksi konekivääripesäkkeiksi.

Panssarijunia lienee ennen talvisotaa ajateltu sodan aikana käytettäväksi lähinnä Karjalan kannaksella. Niitä ei ollut koskaan nähty taisteluharjoituksissa Laatokan-Karjalassa, mutta kylläkin rataosalla Käikisalmi—Kiviniemi. Raasulin suunnalta Raudun kautta Kiviniemeen voitiin varmasti odottaa hyökkäystä ja ehkä panssarijunaakin. Toksovoon, joka oli vedenottoasema, oli rajalta vain 30 km. Se oli Grusinon, Shuvalovon ja Valkeasaaren ohella vanhastaan tunnettu panssarijunien asemapaikkana. Rataosasta Hiitola—Raasuli saksalaiset olivat vuonna 1918 teettäneet tarkan selvityksen. Panssarijunien päälliköt nähtävästi tunsivat sen kuten muidenkin rataosien teknilliset ominaisuudet.

Junien valmistautuminen sodanajan tehtäviin

Panssarijunien asemapaikaksi oli määrätty Säiniö, jossa reserviläisten koulutus alkoi jo 8. 10. 1939 keskitysmääräajan umpeutuessa seuraavana päivänä. Säiniöllä 30. 11. päivätyn vahvuusilmoituksen mukaan Panssarijuna 1:n kirjoissa oli 4 upseeria, 25 aliupseeria ja 50 miestä, joista veturi- ja junamiehiä 6 aliupseeria ja 4 miestä. Panssarijuna 2:n kirjavahvuus sodan syttyessä oli 3 upseeria, 22 aliupseeria ja 47 miestä, lisäksi 8 rautatieläistä. Kanslialottia oli kummassakin junassa yksi. Junien päälliköillä oli monivuotinen kokemus vastaavista tehtävistä Viipurin suoje-luskunnan panssarijunaosastossa, jossa monet reserviläisistäkin olivat saaneet lisäkoulutusta. Panssarijuna 1:n miehistö koottiin Viipurin kau-

pungista, Panssarijuna 2:ssa palveli muualtakin Kannakselta kotoisin olevia miehiä.

Koulutuksen, työpalveluksen ja linnoitustöiden ohella Säiniöllä täydennettiin aseistusta ja varusteita. Junissakin oli tehtävä korjaus- ja muutostöitä. Vielä niin myöhään kuin 24. 11. Panssarijuna 2:n päällikkö pyysi Viipurin rautatiekonepajaa suorittamaan kiireellisenä työnä eräitä asennustöitä ja leikkaamaan aukot muutamien vaunujen seiniin pyörien kohdalle, jotta laakerien puhdistus ja rasvaus voitaisiin suorittaa rinta-maolosuhteissakin. Sodan jo puhjettua hän kirjoitti Pasilan konepajaan pyytäen, että ”uutta veturia panssaritoaessa siihen mikäli mahdollista järjestettäisiin lisäsavupiippu”.

Panssarijunien aseistus oli suurin piirtein yhtäläinen. Molemmissa oli kaksi 76 mm vuoritykkiä m/04, konekivääreitä 13—15, pikakivääreitä 4, mutta vain toisessa junassa 5 konepistoolia. Tykkivaunuissa oli tykin lisäksi tornikonekiväärit ja 3—4 sivukonekivääriä, Panssarijuna 1:ssä myös ilmatorjuntakonekivääri kiihdyttäjällä. Panssaroiduissa konekiväärivaunuissa oli 6—8 sivukonekivääriä. Taistelujuniin kuului panssari-veturin lisäksi kaksi tykkivaunua, konekiväärivaunu ja kaksi suojavaunua.

Puolustusministeriön taisteluvälineosaston päällikkö, eversti Raatikainen, kehotti ministeriön huolto-osastoa erityisesti huomauttamaan ”a.o. yksiköille”, että ”laivastolavetilla varustettu 76 VK/04 ei kestä 76 LK:n panosta, jossa on 300—350 g ruutia. Koska patruunat olivat ulko-naisesti samannäköisiä, oli VK/04:ssä käytettävä yksinomaan taisteluvä-lineosaston sitä varten hankkimia patruunoita, joissa oli ruutia 210—215 g. Syynä varoitukseen oli, että ”lyhennetyin kenttäkanuunan patruunoita käytettäessä oli useamman kerran tapahtunut panssariju-nien tykkien palauttajavaijerien katkeamisia”.¹

Panssarijuna 1 suoritti saamansa käskyn mukaisesti tiedusteluajon rataosalla Viipuri—Valkjärvi. Runsaan viikon kuluttua, 29. 11. panssa-rijunien päälliköt saivat käskyn valmistautua ”aikaisemmin annetun suullisen käskyn mukaisesti *tukemaan puolustusta Leipäsuon ja Pölläk-kälän suunnilla*. . .”² Samana päivänä Panssarijuna 2 lähti tiedustelu-matkalle kohti rajaa, saapui illalla Terijoelle ja yöpyi siellä. Aamun val-jetessa panssarijuna ja muut asemalla seisleet junat joutuivat tykkitulen kohteiksi kranaattien putoillessa asema-alueelle. Vastatoimenpiteisiin ei ollut mahdollisuutta ja junat alkoivat kiireesti ”luovia” pois vaara-alu-eelta. Pelättiin pommituksen kohdistuneen myös rautatiesiltoihin, ku-

ten Sahajoen suureen, panostettuun siltaan lähellä Raivolaa. Paluumatkalla Säiniölle panssarijunasta havaittiin ensimmäinen pommikone Kanneljärven yllä ja Viipuria lähestyttäessä pahaenteisiä savupatsaita kohoavan kaupungista. Joulukuun 1. päivää kuvataan ”tulikivenkatkuiseksi”; silloin Viipuria pommitti 45 lentokonetta. Panssarijuna liikkui Säiniön ja Viipurin välisellä radalla ja osallistui ilmatorjuntaan. Junan ollessa Liimatan pysäkillä sen ylitti 10 paluumatkalla Viipurista ollutta pommikonetta, joita tulitettiin kaikilla aseilla ilman näkyvää tulosta. Säiniöllä ilmatorjunta-aseet saivat osuman yhteen koneeseen, joka joutui tekemään pakkolaskun Vääräkoskella lähellä Pien-Peroa.

Muutaman päivän kuluttua Panssarijuna 2 sai käskyn lähteä viipymättä kohti Valkjärveä. Vihollisen oli ilmoitettu lähestyvän Valkjärven rataa Korpiojan suunnalta, missä Lipolan ryhmään kuuluneen 5. Rajakomppanian vetäytyminen oli aiheuttanut epäselvän tilanteen. Korpikylästä edenneet 43. Divisioonan joukot pääsivät uhkaamaan Muolaan ryhmän selustaa ja Lipolan ryhmää. Tilanne selvisi kuitenkin jo ennen vahvennusten saapumista 11. Divisioonan alueelle. Panssarijunakin sai käskyn jäädä Kylä-Paakkolan asemalle, josta se sitten osallistui ilmatorjunta- ym. tehtäviin. Osa miehistöstä lähetettiin jo ennen joulua kuorma-autolla kaksi konekivääriä mukanaan Salmenkaita—Muolainen-linjalle, jossa tarvittiin sekä miehiä että konekiväärejä vihollisen torjumiseksi. Panssarijuna viipyi Valkjärven radalla tammikuun lopulle saakka.

Panssarijuna 1 Kollaalla rintamalla

Panssarijuna 1 alistettiin 28. 11. 1939 IV Armeijakunnalle. Se aloitti matkansa Laatokan-Karjalaan jo samana iltana. Kuljetuksen nimenä oli ”Hyöky”, mikä oli Kollaalla junan peitenimenä. Armeijakunnan esikunnasta ilmoitettiin 12. Divisioonan komentajalle, että panssarijunan taistelujaoksessa on panssaroitu veturi, kaksi panssaroitua tykkivaunua, kummassakin yksi VK/04 ja kolme konekivääriä, yksi panssaroitu konekiväärivaunu, jossa kahdeksan konekivääriä, korjausvaunu (0) ja kaksi varmuusvaunua (H). Huoltojunaan kuului veturi ja 16 vaunua, etupäässä umpinaisia Ga-vaunuja. Junan henkilökunta käsitti 3 upseeria, 25 aliupseeria ja 42 miestä. Jaokset kehoitettiin sijoittamaan erilleen toisistaan, taistelujuna oli naamioitava huolellisesti, vaihtopaikka valmistelta-

va ja henkilökunta sekä ampumatarvikkeet sijoitettava junan ulkopuolelle, miehistö teltoihin. Junaa oli käytettävä etupäässä *Suojärven radan varmistukseen*, so. sivustavarmistukseen viivytyksasemien takana, partioyrytysten torjuntaan ja radankorjaustöiden suojeluun. Junassa oli pioneeriryhmä hävitys- ja yksinkertaisempia radankorjaustöitä varten. Lopuksi huomautettiin, että junaa oli pidettävä tykistöllisenä aseena.³

Loimolassa junan päällikkö, reservin luutnantti K. Järvinen ilmoitettiin 1. 12. divisioonan komentajalle, eversti Tiaiselle, joka alisti junan tykistökomentajalle. Vielä samana yönä taistelujunan käskettiin siirtyä Mustakallion pysäkille, mistä sen oli lähdettävä aamulla kohti Suojärveä. Everstiluutnantti Teittinen, JR 34:n komentaja, joka johti taisteluosastonsa käymää viivytyksitaistelua Suojärvi—Piiitsoinoja-linjalla käski junan suorittaa rata- ja maastotiedustelua Kaipaalalle saakka ja tukea siten viivyttäviä joukkoja. JR 36 oli saanut käskyn marssia Loimolasta Piiitsoinojalle, jotta taisteluosasto Teittinen saataisiin irrotetuksi rintamasta puolustukseen Kollaanjoella. Viimeksi mainittu aloitti vetäytymisen Suojärveltä joulukuun 2. päivänä I/JR 36:n suojaamana.

Panssarijunan taistelujaos oli aamulla 2. 12. Suojärven asemalla taisteluvälillä. Puoleltpäivän se sai käskyn tukea I/JR 36:n irtautumista Suvilahden kylästä, missä pataljoona oli asemassa Lietteen tienhaarassa. Juna eteni tuli-iskuun vihollisen hyökätessä radan suunnassa ja hyökkäys tyrehtyi tykki- ja konekiväärituloen. Juna varmisti sitten Suvilahden kylän polttamista ja lähti asemalta viimeisenä, ”tuli- ja savume- ren läpi”, kuten sotapäiväkirja kertoo. Se toi mukanaan 22 rautatievaunua Suojärveltä Paperon pysäkille, jonne sotaa pakoon lähtenyt päivystysveturin miehistö oli jo pakotettu tuomaan 35 vaunua; kaikki vaunut oli varattu evakuoitujen kuljetukseen. Paperon pysäkillä junan päällikölle ilmoitettiin pioneerivänrikki mukanaan kuusi miestä. Oli varauduttu siltojen räjäytyksiin hyökkäyksen jatkuessa. Yöhön saakka panssarijuna varmisti I/JR 36:n vetäytymistä Piiitsoinojalle vihollisen miehittäessä Suvilahden ja Lietteen kylä. Divisioonan esikunta käski 3. 12. panssarijunaa sekä ”avustamaan JR 36:n vetäytymistä että suorittamaan liikkuvaa varmistusta Loimola—Piiitsoinoja-rataosalla ja olemaan valmiina JR 36:n pyynnöstä tukemaan Piiitsoinojan puolustusta”.⁴

Päämajan mielestä oli tälläkin suunnalla kuten Kannaksella liian hätäisesti irtauduttu viivytyksasemista. Suvilahden ja Lietteen kylät oli valittava takaisin aamulla 3. 12. aloitettavalla hyökkäyksellä. JR 36 ei kuitenkaan saanut sitä ajoissa käyntiin ja panssarijuna, joka oli määrätty

tukemaan hyökkäystä, joutui odottelemaan Naistenjärven purolinjalla kaksi tuntia ennen kuin jalkaväki aloitti etenemisen. Juna seurasi lähinnä JR 36:n 8. komppaniaa, ja sen oli määrä edetä tuli-iskuun vasta taistelun ratkaisevassa vaiheessa. Maltinan tienristeykseen saakka edennyt III/JR 36 joutui kuitenkin pakokauhun valtaan hyökkäysvaunujen ilmaantuessa näkyviin ja aloittaessa tulituksen. Panssarijuna joutui suojaamaan kahden komppanian paonomaista perääntymistä ja viemään Piitsoinojalle myös pataljoonan esikunnan sekä joukon junaan turvautuneita sotilaita. Huoltojuna kuljetti ammuksia ja muonaa Piitsoinojalle. Pioneerit saivat käskyn räjäyttää Naistenjärven purosillan. Hyökkäys keskeytettiin illalla ja reservinä ollut I/JR 36, johon pakokauhu ei tarttunut, suojasi paluuta Piitsoinojalle. Panssarijuna lähti Loimolaan täydentämään polttoaine- ja vesivarastoja ja yöpyi Mustakalliossa.

Aamulla 4. 12. panssarijuna tuki Piitsoinojalla kahta puolustautuvaa komppaniaa ampuen kymmenkunta kranaattia 400 metrin etäisyydeltä vihollisen aseisiin. Päivällä huoltojuna toi ammustaäydennystä, mitä tarvittiinkin, sillä vihollinen yritti illalla hyökätä ratalinjaa pitkin. Pioneerit olivat räjäyttäneet Piitsoinojan rautatiesillan, sillä osaan puolustajista oli jälleen tarttunut panssarikauhu ja he olivat jättäneet asemansa. Panssarijuna varmisti Suksiojalla, mutta sieltä oli vetäydyttävä, kun yöllä päätettiin räjäyttää myös Vitsojan ja Näätäojan sillat. Rintamavastuun siirryttyä JR 34:lle sen komentaja käski panssarijunan varmistaa ratalinjalla Mustakallio—Näätäoja. Aamulla 5. 12. juna ampui Näätäojan taakse parikymmentä kranaattia. Illalla se sai käskyn aloittaa Näätäojan sillan korjauksen yhdessä 23. Pioneerikomppanian kanssa. JR 34 aloitti hyökkäyksen vallatakseen takaisin menetetyn maaston Suvilahtea myöten. Taisteluosasto Luikki — Kevyt Osasto 12 ja 7./JR 34 — etenikin taistellen Näätäojalle saakka, mutta ei päässyt sieltä eteenpäin ja hyökkäys keskeytettiin. Panssarijuna ei voinut tukea hyökkäystä, sillä sen taistelijaos suojasi sillan korjaajia ja huoltojaos kuljetti ammuksia Loimolasta Kollaalle. Vihollinen tulitti sillan korjaajia ja panssarijuna vastasi tuleen ampuen päivän kuluessa vihollisen aseisiin liki 60 kranaattia. Osa niistä suunnattiin metsäsaarekkeeseen noin 1/2 km purolinjasta itään radan eteläpuolelle, minne vihollinen oli koonnut joukkojaan vastahyökkäystä varten. Neljäntunnin kestänyt tykki- ja konekiväärיתי vaiensi saarekkeen ja tulen turvin vetäytyvät joukot pääsivät Kollaalle. Joen yli vievä silta räjäytettiin.

Divisioonan tykistökomentaja määräsi panssarijunan ”tukemaan

tarvittaessa JR 34:n ja JR 36:n puolustusta”.⁵ Pari päivää kestäneen valmistelun jälkeen vihollinen aloitti hyökkäysvaiheen Kollaalla 8. 12, mutta torjuttiin. Panssarijuna sai nyt käskyn tukea ”pääasiallisesti taisteluosasto Teittisen puolustusta”. Junan tuli asettaa yhdysupseeri osaston esikuntaan, luovuttaa resiina hänen käytettäväkseen ja pitää yllä puhe-lyhyteyttää Loimolan aseman ja esikunnan välillä.⁶ Vihollisen uudistaessa hyökkäyksensä 9. 12. taistelujaoa tulitti yhdysupseerin osoittamia maaleja. Päivällä se hälytettiin Loimolasta eteen tuli-iskua varten ja se avasi tulen 1/2 km etäisyydeltä hyökkääjää vastaan. Tämä auttoi III/JR 34:aa torjumaan hyökkäyksen.

Vihollisen yritys päästä radan eteläpuolelta, Vesisuon alueelta, Kollaalla puolustajien selustaan antoi everstiluutnantti Teittiselle aiheen käskä panssarijunaa partioimaan suon suunnalla vihollisen sijainnin selvittämiseksi ja sen radalle pääsyn estämiseksi. Juna partioikin Mustakallion pysäkiltä itäänpäin ja selviytyi vihollisen tykkituloestakin, vaikka yksi ammus osuikin ratavalliin lähelle veturia. Rata katkesi kahdesta kohdasta Mustakallion ja Loimolan väliltä. Vesisuolta junaan tuotiin päähän haavoittunut JR 35:n sotilas, joka vietiin sidontapaikalle. Vihollinen pysäytettiin ”Nimettömän lammen” luona kolmen kilometrin päässä ratalinjasta. Yritykset kiertää Kollaanojen asemat aiheuttivat eräitä varoitustenpiteitä ja sulutuksia. Pioneeriryhmä sai käskyn poistua junasta Loimolan siltavartion vahvistukseksi. Ratalinjaa oli jatkuvasti varmistettava ja panssarijuna joutui toisenkin kerran tykkitulon kohteeksi. Myös vihollisen hävittäjäkoneet alkoivat nyt hätyytellä sitä.

Päämajan vaadittua, että Tolvajärven suunnalla saavutettua menestystä oli käytettävä hyväksi, IV Armeijakunnan komentaja antoi 17. 12. käskyn, jonka mukaan 12. Divisioonan oli valmistauduttava hyökkäämään ensi tavoitteena Piitsoinoja. Vihollinen oli irtautunut osasta Kollaanojen takaisia asemia ja vetäytynyt Näätäojalle. Panssarijunan saatua käskyn tukea hyökkäystä se eteni 20. 12. Mustakallion pysäkiltä kolme kilometriä itäänpäin. Kollaanojen sillan korjaukseen oli käsketty ryhtyä vasta sitten, kun JR 34:n joukot olisivat saavuttaneet Piitsoinoja-linjan, koska tykkitulit ei silloin enää ulottuisi sillalle saakka. Vihollisen tykistö ampui radan pohjois- ja eteläpuolelle ja sen radan ja maantien välillä asemissa olevat joukot pystyivät estämään suunnitellun saarroituksen. Aamuyöllä 21. 12. hyökkäys keskeytettiin, mutta aloitettiin kahden päivän kuluttua uudelleen. Panssarijuna oli silloin Sortavalassa korjattava-

na veturin pyöriin tulleiden lovien vuoksi. Tämäkin hyökkäys pysähtyi vihollisen sitkeään vastarintaan.

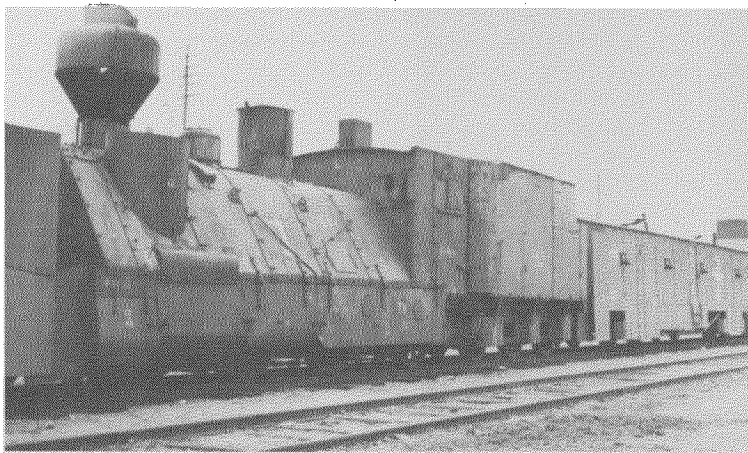
Divisioonan esikunnan päiväkäskyssä 23. 12. kiitettiin Panssarijuna 1:n päällikköä junan ”taitavasta johtamisesta Suojärven—Kollasjoen taisteluissa”.

Panssarijunan palattua 25. 12. Loimolaan se jatkoi partiointia sieltä Mustakallioon, mutta runsaan lumentulon takia sen oli pidettävä radat ja ratapihat aurattuina aina Roikonkoskelle saakka. Junan ollessa Sortavalassa lentopommit olivat räjäyttäneet radan poikki monin paikoin ja vihollisen kiihdyttäessä lentotoimintaansa joulukuun lopulta 1939 ja tammikuun puolenvälin 1940 jälkeen oli rataa jatkuvasti korjattava. Näihin aikoihin vihollisen lentokoneet alkoivat järjestelmällisesti vainota panssarijunaa. Niinpä 17. 12, kun taistelujaos lähti Kaartojoelta Roikonkoskelle, viisi hävittäjää tulitti sitä konekivääreillään ja kolme hävittäjää jatkoi hyökkäystä Loimolan asemalla. Seuraavana päivänä kohteena oli huoltojuna Vaaherjoella. Tammikuun alkupuolen lumipyryt vaikeuttivat lentotoimintaa ja aiheuttivat lisärasitusta panssarijunalle.

Aamulla 21. 1. panssarijuna sai käskyn ajaa niin lähelle etulinjaa kuin mahdollista. Vihollisen voimakas tykistövalmistelu oli käynnissä ja edessä kuultiin jo telaketjujen kolinaa. Uuden vihollisdivisioonan hyökkäys oli käynnistymässä ja taistelun puhjettua sitä käytiin koko päivän, kunnes hyökkäys illalla saatiin torjutuksi. Panssarijunan taistelujaos oli valmiina vastaanottamaan radan suunnassa tapahtuvan hyökkäyksen. Junan lähtiessä puoleltapäivin Loimolaan sitä pommitti kahdeksan konetta, mutta pommit putosivat 10—15 metrin päähän radasta. Paluumatkalla viisi konetta hyökkäsi junaa vastaan ja yhteen niistä osui konekiväärin luotisuihku, se alkoi kieppua, mutta putosi vasta omalla puolellaan. Illalla divisioonan esikunnasta ilmoitettiin, että panssarijunan oli oltava milloin tahansa valmiina lähtemään eteen. Vihollinen jatkoikin hyökkäystään aamulla 22. 1, mutta silloin taistelujunan lähtöä viivytti kaksi hävittäjää suojapaikan yläpuolella. Aamulla myös yhdeksän pommitkonetta sivuutti suojapaikan ja pommitusretkeltä palatessaan ne pudottivat puolisen sataa pommia radalle parin kilometrin päässä Loimolasta Roikonkoskelle päin. Taistelujuna oli juuri silloin matkalla eteen ja se saatiin vain vaivoin pysähtymään yhden pommin pudotessa aivan sen eteen ja rikkoessa rataa kahden kiskonmitan pituudelta. Radan korjaus kesti yli kolme tuntia.

Varhain aamulla 23. 1. kaksi hävittäjää kaarsi pohjoisesta suojapaikan ylle ja pudotti 10 pommia, joista puolet räjähti lähellä junaa sirpaleiden tappaessa vartiomiehen ja lävistäessä useiden miehistövaunujen seinät, jolloin neljä miestä haavoittui. Vasta iltapäivällä juna pääsi lähtemään Mustakallioon, jossa vihollisen tykistö ampui sitä kohti muutamia kranaatteja. Junan kulkua pystyttiin nähtävästi täysin seuraamaan vihollisen puolelta.

Peitenimet vaihtuivat 26. 1, jolloin myös ”Hyöky” muuttui ”Augustiksi”. Muutaman päivän kuluttua panssarijunaa vastaan hyökättiin jälleen sen suojapaikassa Loimolan ja Roikonkosken välillä. Yhteensä 12 pommikonetta ja hävittäjää saapui koillisesta pudottaen pommeja ja ampuen konekivääreillään, mutta osumistarkkuus oli tällä kertaa huonompi kuin aikaisemmin ja vain yksi vaunuista vahingoittui. Juna ampui 2 000 laukausta tuloksetta. Samana päivänä — 29. 1. — junan päällikkö lähetti divisioonan tykistökomentajalle kirjallisen anomuksen, jossa hän esitti, että jonkin matkaa Vaaherjoen pysäkiltä itäänpäin sijaitseva vanha sorakuoppa luovutettaisiin panssarijunan uudeksi suojapaikaksi. Rataa tarvittiin noin 500 metriä ja ellei uusia kiskoja saataisi, olisi Loimolan sahalle vievä pistoraide purettava. Uuden suojapaikan saaminen oli, junan päällikkö kirjoitti, välttämätöntä ”vihollisen lentoaseen viimeaikaisen junaa vastaan kohdistaman erittäin aktiivisen toiminnan takia”. Jos tahdottiin pitää juna taistelukelpoisena oli ”varjoisa” suojapaikka välttämätön ja se helpottaisi myös vilkasta junaliikennettä. Samalla junan päällikkö mainitsi myös muista epäkohdista, jotka vaativat korjausta, kuten veturin lisäsavupiipusta. Panssarijuna 2:ssa sellainen jo oli, hän huomautti. Perusteluna oli, että ”veturin savupiipusta pystysuoraan ylös kohoava kymmenisen metriä korkea, sankka savupatsas oli kuin majakka merellä, joka pakostakin vetää näköpiirissä liikkuvien viholliskoneiden huomion puoleensa. Myös junan taktillisen käytön yllätyksmomentti häviää täysin savupatsaan paljastaessa junan liikkeet jo useiden kilometrien päästä”.⁷ Ilmatorjunta-aseistuksen vahvistamista junan päällikkö piti myös välttämättömänä toimenpiteenä. Siitä hän oli jo 5. 1. kirjoittanut tykistökomentajalle ilmoittaessaan viholliskoneiden jatkuvasti häiritsevän junaliikennettä ja rautatien toimipaikkoja sota-alueen läheisyydessä. Se sai tapahtua häiritsemättä, koska oma ilmatorjunta ei kuljetusvaikeuksien vuoksi kyennyt siirtymään nopeasti paikasta toiseen. Jos taistelujunaan liitettäisiin tai sille tilapäisesti alistettaisiin yksi tai kaksi ilmatorjuntatykkiä, ei mahdollinen nopea siirtyminen itäänpäin radan suunnassa johtaisi tarpeellisen ilmasuojan puuttumiseen purkausten, lastausten yms. toiminnan aikana. Se pelottaisi myös vihollislentäjät pysyttelemään radan tuntumassa korkealla. Suunnitelman toteuttamista varten tarvittaisiin myös avovaunu ja hiekkasäkkejä rintasuojaksi.⁸

Talvisodan Panssarijuna 1. "Konsolidation" tavarajunaveturi höyryntulistuksella ja kaksoiskoneistolla. SA-kuva.

The armoured train 1 of the Winter War. Freight train engine "Konsolidation" with a steamer and double machinery.

Everstiluutnantti Palletvuori lähetti panssarijunan uutta suojapaikkaa ym. koskevat kirjelmät viipymättä divisioonan komentajalle. Omasa lausunnossaan tämä puolsi lisäsavupiipun hankkimista ja piti sitä kii-reellisenäkin, kuten myös ilmatorjunta-aseistuksen vahvistamista. Sora-kuopan pistoraitteen rakentamista hän piti suotavana, jos mahdollisuuk-sia oli. Armeijakunnan esikunta puolestaan ilmoitti lähettävänsä asian-tuntijan tutkimaan lisäsavupiippukysymystä.⁹

Tykistökomentajan käskystä panssarijuna jaettiin kolmeen osaan. Muutaman päivän rauhallisen kauden jälkeen pommitukset olivat jälleen alkaneet ja rata katkaistu mm. Loimolan ja Kaartojoen väliltä. Helmi-kuun 3. päivänä Loimolan ylitti 169 lentokonetta, tosin eri aikoina ja eri suunnista lentäen.

Sorakuopan pistoraitteen rakentaminen alkoi 6. 2. Loimolan sahalle vievän radan purkamisessa ja kiskojen siirrossa oli apuna 23. Pioneeri-komppania. Radankorjauskomppania alkoi 7. 2. rakentaa rataa sora-kuoppaan ja työ jatkui seuraavana päivänä. Heti aamusta oli sorakuo-pan yllä kuitenkin viisi hävittäjää ja puolenpäivän aikaan yhdeksän pommikonetta, jotka pudottivat pomminsa pääradalle havaittuaan sora-kuopan tyhjäksi. Iltapäivällä pommitettiin rata rikki Vaaherjoen ja Lep-

päsyvän väliltä, jolloin radankorjauskomppanian ja panssarijunan miehistön täytyi siirtyä sinne vaurioita korjaamaan. Vaaherjoella rikkoutui yksi huoltojunan vaunuista pommituksessa ja juna suistui kiskoilta.

Divisioonan tykistökomentaja selvitti 7. 2. panssarijunan tilannetta armeijakunnan tykistökomentajalle, eversti Snellmanille. Hän ilmoitti, että junaan oli saatu toinen kiihdyttäjällä varustettu ilmatorjuntakonekivääri, mutta puutteellisenä. Huoltojunan veturia ei ollut saatu vaihdetuksi. Kahteen taistelujaoksen vaunuun oli saatava ampuma-aukot kattoon ja työ oli aiottu teettää Roikonkoskella, mutta korjaamalla ei ollut happea ja sinne tilattu hitsauslaite oli tuhoutunut junan ilmapommituksessa. Ilman sitä ei tykkivaunujen kattoihin, jotka olivat 20 mm teräslevyä, pystytty aukkoja leikkaamaan; näiden tuli sitä paitsi olla sellaisia, että niistä voitiin ampua 360° sektorilla 120° sijasta eteen ja etuviistoon.¹⁰

Junan päällikkö ja tykkiupseeri käskettiin armeijakunnan esikuntaan 12. 2. Tuloksena neuvotteluista oli, että taistelujuna lähti illalla 17. 2. korjattavaksi Kuopioon. Huoltojuna siirtyi 1. 3. Alatun asemalle ja sen veturi lähti samana päivänä Joensuuhun korjattavaksi. Veturin akselien laakerit olivat täynnä hiekkaa, venttiilit epäkunnossa ja höyrykattila pesun tarpeessa. Huoltojuna oli jälleen pommitettu Vaaherjoella, vaunuista monet olivat rikkoutuneet ja rata oli poikki 12:sta kohdasta. Roikonkoskella suistui kaksi huoltojunan vaunua kiskoilta 29. 2, jona päivänä 30 lentokonetta pommitti asemaa.

Panssarijunan jaokset palasivat viikon kuluttua Alattuun ja sieltä Loimolaan. Junan päällikkö ilmoitti 3. 3. tykistökomentajalle samana päivänä sattuneista pommitusvaurioista: Rata oli poikki kolmesta kohdasta, "meidän ollessamme aivan avuttomia millään tavalla ehkäisemään . . . pommituksia". Taistelujaoksen veturin jarruputket olivat rikkoutuneet, ilmaputket jäätyneet. Lisäsavupiipun puuttuminen häittäsi aktiivista ilmatorjuntaa, koska savu junan kulkiessa peitti kokonaan ilmatorjuntakonekivääriampujan näköalan. Junan päällikkö esitti, että Panssarijuna 2 siirrettäisiin viikoksi Loimolaan tai Jänisjärvelle, jossa se olisi molempien puolustuslohkojen käytettävissä.¹¹

Panssarijunan lähtiessä 9. 3. Alatusta Vaaherjoelle sitä seurasi kolme vihollisen hävittäjäkonetta. Päivällä juna sai käskyn lähteä eteen, mutta matka keskeytyi, koska Roikonkosken ja Vaaherjoen välillä oli juna suistunut kiskoilta. Yöllä taistelujaos yritti uudelleen eteen ja pääsikin Mustakallioon saakka. Aamupäivällä ilmoitettiin vihollisen ilmeisesti pyrkivän läpimurtoon radan suunnalla. Siihen mennessä JR 69 oli pystynyt — 2. 3. alkaneen taisteluvaiheen aikana — torjumaan ylivoimaisen vihollisen hyökkäykset, mutta 9. 3. uuden neuvostoliittolaisen 164. Divisioonan joukot pääsivät murtautumaan I/JR 69:n asemiin radan pohjois- ja eteläpuolella, mistä ne kuitenkin lopulta heitettiin takaisin. Panssarijunan täytyi palata Loimolaan polttoaine- ja vesivarojen huetessa, mutta kun se oli palaamassa eteen matka keskeytyi ratarikon vuoksi. Lähellä Loimolaa juna jälleen pommitettiin ja sen veturi suistui kiskoilta.

Yksi pommeista osui tykki- ja konekiväärivaunujen väliin. Kun veturi oli saatu kiskoille, juna lähti päivällä pyrkimään uudelleen eteen. Pian oli junan yläpuolella kuitenkin 21 konetta, hävittäjiä ja pommikoneita, jotka seurasivat sitä aina Mustakallioon saakka pudottamalla pommeja ja tulittaen.¹² Pommit suistivat lumiauran kiskoilta eikä juna päässyt eteenpäin. Radankorjauskomppania ei yöllä saanut auraa nostetuksi radalle ja aamulla taistelujaos työnsi sen radan sivuun ja aloitti korjaustyöt, jotka tykistötuli pian keskeytti. Junan palatessa Loimolaan sitä seurasi yhdeksän pommitusmatkalla olevaa konetta. Perillä odotti käsky, että junan oli kaikesta huolimatta pyrittävä eteen. Panssariveturi lähetettiin kuitenkin ensin noutamaan lumiauraa Roikonkoskelta saakka. Paluumatkalla aura ajoi kiskoilta pommin rikkomassa vaihteessa Loimolassa. Samoin kävi veturille ja pioneerivaunulle niiden vetäessä auraa radalle. Vasta illalla onnistuttiin huoltojunan veturin avulla saamaan taistelujaoxsen veturi, vaunu ja lumiaura jälleen kiskoille. Seuraavanakaan päivänä taistelujaos ei päässyt eteen, koska rata oli edelleen korjaamatta. Sillä välin vihollinen oli saanut aikaan läpimurron radan suunnalla. Panssarijunan miehistö ryhtyi auttamaan radankorjauskomppaniaa ja huoltojunan veturi lähetettiin tutkimaan radan kuntoa Jänisjärvelle saakka.

Aamulla 13. 3. piti vastahyökkäyksen alkaa Kollaalla, mutta tieto vihollisuuksien päättymisestä muutti tilanteen täysin. Samana aamuna panssarijuna lähti Sortavalaan korjattavaksi ja sieltä Joensuuhun.

Panssarijuna 2 saapuu Laatokan-Karjalaan

Armeijakunnan tykistökomentaja oli vähän ennen sodan puhkeamista kirjoittanut Päämajan tykistökomentajalle, kenraalimajuri Svanströmille panssarijunakysymyksestä seuraavasti: ”Kuten Herra Kenraalille olen puhelimitse esittänyt, voisi IV AK edullisesti käyttää panssarijunaa ainakin partioyrityksille alttiin rataosan Leppäsyjä—Suvilahti varmistukseen, samoin kuin puolustuksen tukemiseen tällä suunnalla. Rataosalla on harva suurempi silta tms. edullinen katkaisukohta ja maasto sen varrella (suot) tarjoavat varsin hyvän ampuma-alan. Helpoimmin olisi asia autettu, jos yksi panssarijuna Kannakselta siirrettäisiin AK:lle. AK:n mielestä pitäisi sen laajan toimialueen jo sinänsä tarjota paremmat mahdollisuudet panssarijunan käytölle kuin ahdas Kannas. Ellei Päämaja voi tähän suostua pyytää AK omin neuvoin saada varustaa kevyen panssarijunan. Työn suorittaisi Sortavalan laivatelakka, jolla on tarp. teräs- ja rautamateriaali. Suunnitelmaan kuuluu panssaroitu veturi, yksi panssaroitu H-vaunu, kaksi panssaroitua Gd-vaunua ja kaksi avointa H-vaunua (korj.kalusto). Aseistuksena tarvittaisiin 2 laakatuliasetta (37—57 mm laivastomall. tykkiä), 1 krh ja 4—6 kk sekä iskujoukon kevyt aseistus. Kustannukset pyöreästi arvioituina nousisivat 300 000:—”.¹³

Eversti Snellman ei heti saanut myönteistä vastausta, koska Sortavallassa pantiin alulle kevyen panssarijunan rakennustyö. Tykistökomentajan tilanneilmoituksessa 10. 11. 1939 mainitaan, että ”panssarijunan rakennusvalmistelut ovat käynnissä. Aseistuksena mm. 2 kpl 57 mm kaunuaa, saatu RTR 3:lta”.¹⁴

Panssarijuna 2:n saapumisesta ilmoitettiin 23. 1. 1940 IV Armeijakunnan komentajalle sähköllä, jonka oli allekirjoittanut päämajoitustemestari: ”Panssarijuna 2 siirretään PM johdolla säännöstelyasemalle (JN), jolla asetetaan toistaiseksi IV AK:n käytettäväksi”.¹⁵ Eversti Snellman puolestaan ilmoitti panssarijunan päällikölle junan alistamisesta Taisteluosasto Tähtisen komentajalle *toimintaa varten rataosalla Kitilä—Koirinoja*. Junan peitenimenä oli ”Armas”. Taistelujunan oli 23. 1. hämärän tultua siirryttävä Impilahden asemalle, jossa sen päällikön oli ilmoitettava everstilutnantti Tähtiselle. Huoltojunan siirtymisestä Laskelää edemmäksi oli tiedusteltava; jos se kävi päinsä, mahdollisina asemapaikkoina olivat Välimäen pysäkki tai Impilahden asema. Eversti Snellman varoitti erityisesti ilmavaarasta, joka lentosään vallitessa oli ”melkoinen”. Edullisen suojapaikan junalle tarjosi rataleikkaus Kytösyvän pysäkiltä luoteeseen, mikäli liikenne sen sallisi. Panssarijuna alistettiin taisteluosaston tykistökomentajan käskyvaltaan.¹⁶

Kahta päivää ennen Panssarijuna 2:n lähtöä Laatokan-Karjalaan sen päällikkö oli kirjoittanut II Armeijakunnan ilmatorjuntakomentajalle pyytäen junan ilmatorjunta-aseistuksen pikaista vahventamista. Hän perusteli anomusta seuraavasti: ”Panssarijuna 2 on sodan ensimmäisestä päivästä alkaen joutunut lukemattomiin kohtauksiin vihollisen lentovoiimien hävittäjä- ja pommituskoneiden kanssa. Tehokkailla it-aseilla varustettuna se olisi voinut aiheuttaa viholliselle raskaita menetyksiä, mutta nyt ainoastaan kke:illa (joista suurin osa lisäksi vanhoja, kangasväisiä ja osittain epävarmoja) varustettuna on ollut, etenkin viimeaik. vihollisen lentokorkeuden noustua, jokseenkin tehoton. Juna on joutunut viime aikoina myöskin monesti vihollisen lentoaseiden hyökkäyksen kohteeksi. Kun todennäköisesti junan pääasialliseksi toiminnaksi ainakin toistaiseksi edelleenkin jää ilmavartiotoiminta, vieläpä varsin tärkeiksi katsottavilla paikoilla ja kun juna on erinomaisesti toimineessa puh. yhteydessä rautatieasemien ja Ipakin kanssa voisi se ehkä hyvinkin tehokkaasti täyttää tämän tehtävän edellyttäen, että se on riittävän tehokkaasti aseistettu . . .”¹⁷

Panssarijuna 2:n materiaali-ilmoitusten 1. ja 20. 2. 1940 mukaan junassa oli kahden vuoritykin lisäksi 22 konekivääriä, niistä puolet kuitenkin sotasaalista, mutta ei yhtään ilmatorjuntakonekivääriä. Laatokan-Karjalassa se sai niitä kaksi, mutta vain lainaksi. Suuntakehiä junassa oli yksi, haarakaukoputkia ja etäisyysmittareita kaksi. Junan sisäinen puhelinyhteys toimi heikosti, koska puhelimet — 10 kappaletta — olivat poisotettavaa 10 vuoden takaa. Junassa oli myös vanha kymmenen linjan

kenttäkeskus, kaksi vilkkua, mutta ei määrävahvuuksiin kuuluvaa B-radiota.

Panssarijuna 2 saapui IV Armeijakunnan alueelle ajankohtana, jolloin Ryhmä Tähtisen aamulla 22. 1. luoteesta, Laatokan ja Ruokojärven väliseltä lohkolta alkanut hyökkäys oli saanut neuvostoliittolaisen 168. Divisioonan johdon vetämään joukkonsa rautatien eteläpuolelle, missä ne olivat edullisissa kukkula-asemissa Polviselkä—Pieloinmäki—Jonni-nenmäki -linjalla. Mainitun päivän iltana II/JR 35 saavutti ratalinjan. Panssarijuna sai 23. 1. käskyn edetä tuli-iskuun vihollisen asemia vastaan. Junan lähestyessä niistä avattiin kiivas konekiväärituli, johon taistelujuna vastasi ja valmistautui sitten vetäytymään uudistaakseen hyökkäyksen. Vihollisen tykistö oli kuitenkin onnistunut katkaisemaan Kite-län kylän peltoaukeilla, ”ei kenenkään maalla”, kulkevan radan junan takaa. Tämä uhkasi koitua kohtalokkaaksi panssarijunalle, joka ei radion puuttuessa voinut hälyttää huoltojunan veturia apuun. Vasta yöllä, radankorjausjunan saavuttua, saatiin taistelujunan kaikki vaunut pelastetuiksi vihollisen tulen alta.¹⁸

Kun Taisteluosasto Tähtinen lähetti II/JR 35:n Laatokan saarintamalle pataljoona luovutti lohkonsa 8. 2. Taisteluosasto Castrénille, joka koostui kolmesta joukko-osastosta lainatuista kompanioista ja joukkueista. Panssarijunakin joutui luovuttamaan osastolle kolme konekivääriä ja kaksi pikakivääriä, mahdollisesti miehiäkin.¹⁹ Taisteluosasto Castrén hajotettiin kuitenkin jo 19. 2. 1940. Myös eräällä Laatokan pohjoisosan saarella oli panssarijunastakin Kite-län mottia vartioimassa miehiä mukanaan kaksi konekivääriä. Panssarijunan suojapaikka oli Kytöharjun kalliioleikkauksessa. Impilahdella oli Sumerian rautatiesilta, jota jatkuvasti pommitettiin eikä ilmatorjunnalla ollut puutetta muistakaan suojeltavista kohteista. Panssarijunasta lähetettiin miehiä myös Kollaan rintamalle ja sinne komennetut suoriutuivat matkasta hiihtämällä. Viivytyään noin kuukauden ajan Laatokan-Karjalassa juna sai 25. 2. 1940 käskyn siirtyä Elisenvaaraan, jossa se alistettiin Kannaksen Armeijalle.²⁰ Siirtoon lienevät eräänä synnä olleet Elisenvaaran asema-alueen jatkuvat, tuhoisat pommitukset, mutta varmaankin myös Kannaksen tilanne. Panssarijunan viimeiseksi, pitkäaikaiseksi asemapaikaksi jäi Jääsken lähellä sijainnut Kalalampi, joka oli 1. Divisioonan vastuualueella.

Junien toiminta välirauhan aikana

Talvisodan päätyttyä ns. ylimääräisiin joukkoihin kuuluvien panssarijunien lopulliseksi sijoituspaikaksi tuli Kouvola. Panssarijuna 1 siirtyi Joensuusta Varkauteen, jossa vielä jatkosodankin aikana löytyi vapaita raiteita. Vasta elokuussa Päämaja valtuutti IV AKE:n tilaamaan junaa varten Varkauden asemalle huoltorungon, johon kuului veturi ja vaunu-

ja 93 miestä varten. Panssarijunana oli lähtövalmiina 21. 8. 1940.²¹ Panssarijunana 2 saapui Kouvolaan aikaisemmin Imatran—Lappeenrannan kautta.

Kouvolassa junien miehistöt majoitettiin kasarmeille ja ne osallistuvat varuskuntapalvelukseen. Reserviläisten lomaautukset olivat alkaneet 15. 4. ja niiden päätyttyä junissa oli vain palkattua päällystystä ja alipäällystystä. Uusista miehistä osa oli nostomiehiä. Sodanajan kokemukset otettiin koulutuksessa mahdollisuuksien mukaan huomioon, mutta väli-neistön puutteet haittasivat erityisesti ilmatorjunta- ja radiokoulutusta. Panssarijunana 2:n päällikkö, kapteeni N. Nikkinen yritti edelleen saada tilanteeseen korjausta. Hän kirjoitti toukokuussa 1940 5. Divisioonan esikunnalle mm.: ”Esitän Panssarijunana 2:n aseistettavaksi ilmatorjunta-aseilla ja varustettavaksi B- sekä D-radioasemilla, jotka kaikki puuttuvat junasta. Koska edelleenkin tarkoituksena lienee pitää panssarijunana taistelukuntoisena, on selvää, ettei se sitä ilman it-aseistusta ole. Sodan aikana junassa oli 2 kpl. it-konekivääreitä (suomal., kiihdyttäjällä), jotka kuitenkin on ollut pakko AKE:n määräyksestä luovuttaa. Junassa on tällä hetkellä ainoastaan kangasvoillä varustettuja Maxim 09 konekiväärejä, jotka eivät toimi lainkaan ylöspäin ammuttaessa. Edellä sanotun johdosta, huomioonottaen sodan antamat kokemukset, jotka osoittivat it.-aseistuksen junan toiminnalle olevan välttämättömän, esitän junan aseistettavaksi mikäli mahdollista kahdella (2) 20 mm. it.-tykillä (jotka ovat helposti asennettavissa junaan) taikka muilla tehokkailla it.-aseilla . . .”²²

Panssarijunana 2 alistettiin kesäkuun 23. päivänä 21. Divisioonalle. Erikseen määrättyjen *desantintorjuntatehtävien* lisäksi junan käyttösuunnitelmaan kuului 5. Divisioonan *suojajoukkojen tukeminen* rautatien suunnassa. Panssarijunan päällikön velvollisuuksiin kuului pitää jatkuvaa yhteyttä JR 15:n ja Kevyt Osasto 5:n komentajiin yhteisen toimintasuunnitelman kehittämiseksi ja yhteisten harjoitusten järjestämiseksi.²³

Eversti Hersalo, 21. Divisioonan komentaja, kirjoitti Panssarijunana 2:n täydennyksestä heinäkuun alussa II AKE:lle seuraavasti: ”Sodassa saavutetut kokemukset huomioonottaen olisi junaan kiireellisesti täydennettävä. Tärkeintä olisi tällöin 1) Saada junaan 5 kev.radiota (2 tj-2 tykkiv. ja 1 huoltoj.), jolloin juna voisi liikkuvalla tj:lla osallistua mm. suunniteltuun desanttorjuntaan kauempaakin radasta. Yht.pito huoltojunaan osoittautui sodassa tuiki välttämättömäksi, ollen junan taiste-

luosa jäädä vihollisen tuhottavaksi Kitelässä, kun ei voitu pyytää huoltojunan veturia apuun. Kokeilut ovat osoittaneet radion käytön mahdolliseksi. 2) Junan tärkeimmät kk:t (8—10 kpl) olisi varustettava kiihdyttäjillä ja metallivöillä. It-konekivääreiksi olisi ehdottomasti saatava kunnolliset 20 mm it.kk:t, joita tarvittaisiin yht. 6 kpl (kumpaankin tykki-vaunuun 1 kpl, kk-vaunuun 2 kpl ja huoltojunaan 2 kpl). Nykyisin juna on varustettu tavallisilla Maxim-kk:illa, joiden tehottomuus it:aan on ilmeinen. 3) Junan puhelinkalusto on poistoasteella olevaa, joten se olisi saatava uusituksi. Liikkuva ja rämisevä juna vaatisi ensiluokk. puh.kaluston. Tarve: 8 kpl puh.koneita, erik.kuulokkeita 5 kpl (kuulotorvi ja mikrofoni yhd.). Lisäksi henkilökysymys ratkaistava. Yksinomaan reservil., joista suurin osa lomautettu. Nyk. vahvuus 2 + 6 + 12, määrävahvuus 3 + 24 + 57 . . .”²⁴

Panssarijuna 2 alistettiin 21. Prikaatille 27. 7. divisioonan siirrettyä prikaatikokoonpanoon. Prikaati määrättiin luovuttamaan panssarijunaan henkilöstöylijäämästään tarvittava täydennys. Lokakuussa prikaati supistettiin Erillinen Pataljoona 21:ksi, jonka alaisuuteen panssarijunakin kuului. Panssarijuna 1:n tultua Kouvolaan se alistettiin JP 3:lle, jonka yksiköitä oli sekä kauppalassa että Utissa.

Panssarijuna 2:n päällikkö ilmoitti 15. 8. pyytäneensä II AKE:lta 20 mm ilmatorjuntatykkejä ja pyysi tykistökomentajaa antamaan käskyn tarvittavien jalustojen ja kattoaukkojen aikaansaamiseksi. Myös puhelinkaapelien ja pistokytkimien uusiminen oli välttämätöntä. Mitään ei kuitenkaan tapahtunut ja vetoamukset panssarijunien ilmatorjunta-aseistuksen parantamiseksi tuottivatkin tulosta vasta sitten, kun näitä aseita oli saatu tuntuvasti lisää. Talvisodan päättyessä esimerkiksi 20 mm ilmatorjuntatykkejä oli vain 82, mutta 20. 6. 1941 jo 382 kappaletta.

Panssarijuna 2:n käyttösuunnitelmiin kuuluneet desantintorjuntatehtävät tarkoittivat aluksi ns. ilmadesanttien torjuntaa, mutta Suomen ja Neuvostoliiton välisen Hangon kauttakulkusopimuksen allekirjoittamisen jälkeen (6. 9. 1940) torjuntatehtävät saivat entistä laajemman sisällön. Ilmadesanttien mahdollisina laskeutumisaikoina pidettiin mm. Utin lentokenttää. Junadesanttien pelättiin hyökkäävän kauttakulkujunista Kouvolan ja Utin välillä. JP 3:n komentaja antoi 10. 2. 1941 torjuntaa koskevan käskyn, jonka mukaan junista mahdollisesti uloshyökkäävä joukko oli tuhottava viimeiseen mieheen ja juna vallattava; hyökkäyksen katsottiin merkitsevän sotaa. Panssarijuna 2 sai tehtäväkseen asettaa desanttivartion, vahvuudeltaan 1 + 6, Kouvolan asema-alueelle.

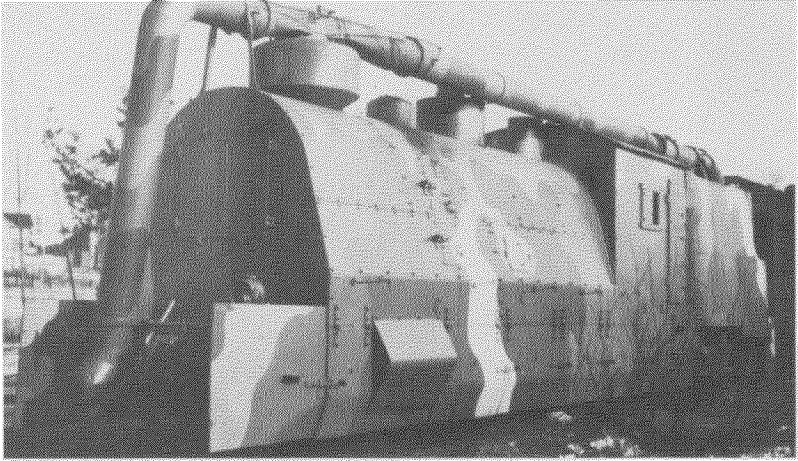
Vartiopaikka oli ilmatorjuntatähystyskukkulalla 300 metriä etelään tavara-asemalta. Etäisyys panssarijunaan ns. meijerinraiteella oli 400 metriä. Junan ja vartiopaikan välille vedettiin puhelinyhteys. Valvonnan piti ulottua Korian sillalle lännessä ja Uttiin idässä.

Helmikuun 6. päivänä 1941 alkoivat Kevyt Ilmatorjuntapatteristo 2:ssa 4-viikkoiset ilmatorjuntakurssit, joille komennettiin mm. panssarijunien päälliköt. Vuoden 1940 lopulla oli Kev.It.Psto 8:ssa, jonka komentaja o.toimi IV Armeijakunnan ilmatorjuntakomentajana, ryhdytty laatimaan toimintasuunnitelmaa keskitysvaiheen varalta. Liikekannallepanokäskyn nopeaa toteuttamista varten patteriston sijoituspaikkasi määrättiin Kouvola, jonne myös Panssarijuna 1:n tuli jäädä.²⁵ Keväällä ja alkukesästä 1941 panssarijunat alkoivat saada uutta ilmatorjunta-aseistusta ja Valtion Tykkitehtaalla Jyväskylässä tehtiin tykki- ja konekivääri-vaunuihin tarvittavat muutokset. Pasilan konepajalla panssaroiitiin yksi veturi ”suuremman vastustuskyvyn omaavilla panssarilevyillä” ja siihen konstruoiitiin lisäsavupiippu.²⁶

Panssarijuna 1 rajalla ja Kannaksella vuosina 1941—1942

Liikekannallepano alkoi 17. 6. 1941 joukkojen ryhmittyessä puolustukseen pitkin itärajaa. Neuvostoliiton ilmavoimat hyökkäsivät IV Armeijakunnan alueella 25. 6. alkaen kaupunkia, lentokenttiä ja rautatieasemia vastaan. Panssarijuna 1:n henkilöstö kokoontui Kuusankoskella ja 25. 6. juna sai käskyn siirtyä Kouvolaan Simolan asemalle. Joukkojen siirtymisestä rajan välittömään läheisyyteen käskettiin miltei samaan aikaan. Panssarijuna ilmoitti 25. 6. 1941 vahvuudekseen 4 upseeria, 21 aliupseeria ja 101 miestä. Upseerit, 16 aliupseeria ja 93 miestä kuuluivat taisteluvahvuuteen. Määrävahvuudesta puuttui yksi aliupseeri ja 21 miestä, upseereita oli yksi ”liikaa”.

Yöllä 1./2. 7. 1941 Simolaan saapui I/121. Ilmatorjuntakonekiväärikomppania, joka oli määrätty yhdessä panssarijunan kanssa huolehtimaan Simolan asema-alueen ilmatorjunnasta. Torjunnan johto kuului panssarijunan päällikölle.²⁷ Juna oli päivämäärällä 28. 6. alistettu 4. Divisioonalle, jonka esikunnan käskyssä seuraavana päivänä junan päätukikohdaksi mainitaan Simola, josta se ”valmistautuu tukemaan radan suunnassa joukkojen etenemistä Vainikkalasta Loukoon ja Houniin”.

Jatkosodan Panssarijuna 1:n veturi K 5-sarjaa lisäsavupiipulla. Panssaroinnin piirustus vahvistettu 20. 4. 1940. Kuva: Sotamuseo.

The armoured train 1 of the Continuation War with a K-5 series additional funnel. The blueprint of the armoury was approved 20. 4. 1940.

4. Divisioonan käskyssä 12. 7. todetaan mm.: ”Ps. Juna 1 Simolassa ittehtävässä valmistautuen hv-torjuntaan ja häirintään Vainikkalassa, jota varten pidettävä kiinteä yhteys Taist. os. R:iin”. Käskyyn 18. 7. tehdyissä korjauksissa mainitaan mm.: ”Nykyisiä asemia Ukkojärven—Ojalammen välillä (Taisteluosasto R) on kaikki keinoin, mutta huomiota heittävämmä vahvistettava erikoisesti teiden Lainela—Silta ja Lainela—Vainikkala (Telkjärven mol.puolin) suunnissa, joissa puolustukseen on saatava syvyyttä. Teiden miinoitusta on tehostettava, tulisuunnitelmat tarkistettava sekä jv:n että tykistön osalta ja panssaritorjuntaan kiinnitettävä erikoista huomiota . . . Valmistelut on tehtävä JR 46:n kom. johdolla yht.toiminnassa 32. Rajajääk.K:n ja Ps.Juna 1:n kanssa”. Panssarijunan päällikön oli määrä pitää kiinteää yhteyttä rajajääkärikomppanian päällikköön ja junan oli tarvittaessa oltava valmiina ilman eri käskyäkin tukemaan puolustusta Vainikkalan suunnalla. Tätä varten oli päälliköiden tehtävä yhteistoimin toimintasuunnitelma.²⁸

4. Divisioonan käskyssä 22. 7. ”uutta ryhmitystä varten” mainittiin JR 46:n ja JR 25:n pysyvän puolustuksessa silloisilla lohkoillaan ja 32.

Rajajääkärikomppanian entisellä paikallaan (so. Ojalan luoteispuolella). Panssarijuna 1 oli edelleen Simolassa, mutta sen käyttö torjuntatehtäviin Vainikkalan suunnalla oli tarvittaessa mahdollista vahvistetun JR 46:n sitä pyytessä, ”ollen toimintasuunnitelmat tältä varalta yhdessä laadittava”.²⁹

Armeijakunnasta irrotettiin heinäkuun lopulla 10. Divisioona Päämajan käyttöön. Sen lohkon ottivat 26. 7. mennessä vastaan 4. ja 12. Divisioona, välirajana Saimaan kanava. Ensiksi mainittu siirtyi silloisesta ryhmyksestään puolustukseen, mutta vihollisen irtautuessa sen tuli olla valmiina takaa-ajoon. Panssarijunan edellytettiin yhä osallistuvan maataisteluihin aikaisemmin annettujen käskyjen mukaisesti, mutta se sai myöskin uusia tehtäviä, joiden tarkoituksena oli estää rajan yli tulleiden partioiden räjäytystoiminnan jatkuminen. Vainikkalassa esimerkiksi oli 11-miehininen partio ylittänyt rajan 6. 7. ja kolme siihen kuulunutta miestä oli räjäyttänyt radan poikki 4 kilometrin päässä Simolasta Taniin; räjäyttäjät saivat surmansa. Rata yritettiin katkaista myös Hytin ja Lappeenrannan väliltä. Taavetissa vangittiin virolainen desantti, yksi Myrskylän—Artjärven välille pudotetuista 18:sta desantista. Armeijakunta vaati toimenpiteitä ja 4. Divisioona käski 3. 8. panssarijunan päällikön järjestää vartiointi rataosille Simola—Pulsa (11 km.) ja Simola—Hytti (7 km.); vartiointi jätettiin hänen vastuulleen. Vartiopaikkoina olivat rautatiesillat ja asemien välejä vartioivat resiinoilla liikkuvat partiot. Silta- ja vartioiden vahvuus oli 1 + 6, partioiden vahvuuden määräsi panssarijunan päällikkö. Hän sai käytettäväkseen 954. Ilmasuojelukomppaniaa 20 miestä rataosalle Simola—Hytti. Liikkuvat partiot asetti 5. Korjauskomppania.

4. Divisioonan käskyn (14. 8.) mukaan JR 25 ja sille alistetut yksiköt, mm. Panssarijuna 1, jäivät suoraan IV Armeijakunnan alaisina puolustukseen määrätylle lohkolle.³¹ JR 25:n käskyyn (no 815/14. 8.) tehdyn liisäyksen mukaan ”*Ps. Juna 1 valmistautuu tukemaan rykmentin puolustusta rautatien suunnassa. Vihollisen Vainikkalan aseman luona rikkomma rataosa on korjattava ja on junan kyettävä tarpeen vaatiessa liikkumaan Valtakunnan rajalle saakka. Nykyisessä paikassaan sen on huolehdittava alueellisesta ilmatorjunnasta*”. Rautatielohkolla vihollinen oli elokuun alkupuolella erityisen aktiivinen tulittaen tykistöllään mm. Vainikkalan asemaa saaden radan katkaistuksi. Rautatiepataljoona 1:stä saatu vanki kertoi, että rata oli purettu Tienhaaran myllyn luota Viipurin saakka ja Viipurin asemalla sivuraiteet poistettu.

Vasta 19. 8. IV AKE alisti panssarijunan ilmatorjuntakomentajansa välittömään käskyvaltaan ”käytettäväksi Simolan ilmatorjuntaan ja var-tiointiin”. Simolan, Pulsan ja Tanin asemien lähettyville oli sijoitettu eräitä Huoltokeskus 1:n elimiä, joten panssarijuna itse asiassa oli ”huol-lon ilmatorjunnassa”. Ilmatorjuntajoukot pudottivat 25. 6.—21. 8. väli-senä aikana seitsemän pommikonetta ja yhtä monta hävittäjää, joista panssarijunan tilille tuli yksi SB-2 pommikone ja yksi I—153 hävittäjä, joiden pudotusajat olivat 1. ja 9. 7. Paluumatkalla Lappeenrannasta 1. 7. SB-2 koneeseen osui luotisuihku Simolan yllä ja se syöksyi palavana rajan taakse. Parin päivän kuluttua Simolan ylle saapui 10 pommikonet-ta, jotka pudottivat 30 miina- ja palopommia. Voimakas torjuntatuli vaurioitti yhtä konetta. Ylilennot jatkuivat, useimmiten pilvissä tai pilvi-rajassa. Heinäkuun lopulla kolme hävittäjää syöksyi 2 500 metrissä koh-ti asemaa. Tällöin panssarijuna sai osuman I—153 koneeseen. Elokuun 6. päivänä junan ilmatorjunta-aseet karkottivat asemaa lähestyneet seit-semän I—153 konetta.

Rajan ylitys päävoimin alkoi 22. 8. Rautatien tuntumassa kohti Vii-puria hyökkäsivät vahvistettu JR 25 ja JR 45. Aamulla 23. 8. eteneminen pysähtyi Nurmen aseman tasalle, missä vihollisella oli lujat asemat rautatien molemmin puolin. Rautatien vartta oli edennyt III/JR 25. Rataosal-la Simola—Nurmi partioinut panssarijuna joutui tekemään tässä vai-heessa useampia tuli-iskuja vihollisen asemiin.³² Hyökkäyksen jatkuessa pataljoona saavutti Hovinmaan aseman alueen 24. 8. Vihollinen räjäytti perääntyessään rautatiesillat Hietalassa ja Sorvalissa. Rata oli katkaistu myös jonkin matkaa Nurmen asemalta länteen, joten panssarijunan ete-neminen pysähtyi toistaiseksi siihen. Junan miehistö osallistui sitten radan korjaukseen Simolasta Tienhaaraan saakka. Sen uudeksi asemapai-kaksi tuli Tienhaara, jonne osa armeijakunnan huollosta siirtyi. AKE:n ilmatorjunta- ja ilmavalvontakäskyssä 11. 9. mainitaan panssarijunan tehtävästä: ”Panssarijuna I Nurmi—Tienhaara. Tehtävä: Rautatie Si-mola—Tienhaara, sijaintipaikka rautatien valmistuttua Tienhaara, joka torjuntakohteena”.³³ Ilmatorjuntakomentaja antoi 19. 9. panssarijunan päällikölle erilliskäskyn, jonka mukaan ”Pans.Juna siirretään heti radan valmistuttua Tienhaaran asemalle . . . Tehtävänä Tienhaaran aseman ja sen ympärille muodostuvan huoltoalueen ilmatorjunta. Lisätehtävänä on Pans. Junan päälliköllä suunnitella ja järjestää radan Vainikkala—Tienhaara varmistus varaamalla konekivääreillä varustetun nopeasti lii-kuteltavan joukkueen (vahvuus 1 ups. ja 3—4 ryhmää) käytettäväksi

mahdollisten desantti- tai metsäryssäpartioiden tuhoamiseen”.³⁴

Tienhaarasta panssarijuna siirtyi Kanneljärven asemalle, mistä se sai alustavan käskyn 6. 10: ”Panssarijuna 1 siirtyy eri käskyllä Kanneljärven asemalle, tehtävänä asema-alueen ilmatorjunta”.³⁵

Pääradalla oli partioinut myös vihollisen panssarijuna, jota Kevyt Prikaati oli ajanut takaa hyökätessään Kanneljärvelle. Kyseessä oli luultavasti sama panssarijuna, jota Kenttätykistörykmentti 5 oli tulittanut 10. 3. 1940 junan ollessa Liimatan pysäkin luoteispuolella, mistä se hyökkäysvaunujen kanssa tuki tulellaan pää- ja satamarautatien risteykseen hyökkäävää jalkaväkeä. Valkeasaaren valtausta 10. 9. 1941 seurasi kolmen päivän kuluttua vihollisen vastahyökkäys, jota tykistö ja kyseinen panssarijuna tukivat.

Armeijakunnan ilmatorjunta-aseet ryhmitettiin syyskuussa tykistöasemien, huoltoteiden ja rautatieasemien läheisyyteen. Radan suunnassa hyökänneen 12. Divisioonan huolto siirtyi Uudenkirkon—Kanneljärven maastoon, Kanneljärvi-tärkeimpänä purkausasemana. Huoltokeskus 3 sijoitettiin aseman lähistölle. Panssarijunan päätorjunta-alueeksi määrättiin ratapiha-alue. Lokakuun puolivälissä vihollishävittäjät tekivät toistuvasti syöksyjä asemalle ja yhteen koneeseen osuttiin, mutta junakin sai osansa pomminsirpaleista ja lieviä haavoittumisia sattui. Lokakuun 29. päivänä ilmatorjunta karkotti kuusi pilvirajassa asemaa kaksi kertaa lähestynyttä hävittäjää. Loka—marraskuussa panssarijuna oli ajoittain myös Perkjärven asemalla kuormauksia ja purkauksia suojaamassa. Talvella vihollisen lentotoiminta oli vähäistä. Tammikuun viimeisenä päivänä 1942 tosin neljä I—153 konetta lähestyi pilvirajassa Kanneljärven asemaa, mutta karkotettiin ilmatorjuntatulella. Maaliskuussa viisi viholliskonetta onnistui pudottamaan pomminsa asema-alueelle. Saman kuun 21. päivänä panssarijuna sai käskyn siirtyä Mustamäen asemalle. Sen toissijaisena tehtävänä oli osallistua ilmatorjuntaan Tyrisevän—Kuokkalan ja Tyrisevän—Jäppilän rataosilla.

Maaliskuun lopulla 1942 armeijakunnan ilmatorjuntakomentajalle oli annettava varsin seikkaperäiset tiedot ilmatorjuntayksiköistä, myös Panssarijuna 1:stä. Junan päällikön ilmoituksen mukaan panssarijuna jakautui taistelu- ja huoltojuniin. Ensiksi mainitun veturi oli kevyt, panssaroitu tavarajunaveturi K (onsolidation) 5, numero 884, teho 570 tn., paino 85 tn. Huoltojunan niinkään panssaroitu veturi oli G 10-sarjaa, numero 336 (ts. sama veturi, joka oli panssarijunissa ollut jo vuonna 1918 ja luovutettu Suomen Valtion Rautateille Sorvalin asemalla vuonna

1921. Se oli huoltojunan veturina myös Kollaalla ja vaurioitunut 8. 2. Roikonkosken—Vaaherjoen välillä ajaessaan radalle jääneiden vaunujen päälle), teho 350 tn. Veturi oli po. ajankohtana lainassa 1. Rautatiepatterilla rantaradalla. Taistelujunaan kuului lisäksi kaksi suojavaunua (M), yksi 40 tn. 3-akselinen tykkivaunu, yksi 35 tn. konekiväärivaunu (OK), yksi 35 tn. keittiö- ja kalustevaunu (OK), toinen tykkivaunu ja 14.5 tn. kalustovaunu. Keittiö- ja kalustevaunussa säilytettiin pioneeri-välineitä, siinä oli myös yksi junan kolmesta Helvar C-radioasemasta. Kalustovaunussa olivat radankorjaustarvikkeet, suojavaunuissa oli hiekkaa. Huoltojunassa oli 15 vaunua, jotka eivät olleet panssaroituja, kuten taistelujunan vaunut: Junailijanvaunu (F 1), majoitusvaunu (DE), toimisto- ja oppitupavaunu (E), kaksi majoitusvaunua (Cm ja Cb), varasto-vaunu (Gb), keittiövaunu (Gb), asekorjauspajavaunu (Gd), varusvaunu (Gb), kolme varasto-vaunua (Gb ja Gd) sekä saunavaunu (Gb).

Panssarijunan aseistuksesta ilmoitettiin seuraavaa. Tykkivaunussa 1 oli 40 ItK/39 ja 7 konekivääriä m/09, tykkivaunussa 2 76 ItK/02—34 ja 6 konekivääriä. Konekiväärivaunussa oli 7.62 ItKK m/31 VKT ja 8 konekivääriä m/09, samanlainen ilmatorjuntakonekivääri oli myös keittiö- ja kalustevaunussa. Samassa ilmoituksessa mainitaan toisaalla, että junassa oli kaksi 40 ItK/39 B:ia. Syyskuun 19. päivänä 1941 panssarijuna oli ilmoittanut IV AKE:n ilmatorjuntatoimistolle, että sillä oli kaksi 40 mm. ilmatorjuntatykkiä, 1 000 kpl. 10 sekunnin ja 200 kpl. 6 sekunnin ammusta. Se oli 21.8. saanut (ilmeisesti toisen) kaksoisilmatorjuntakonekiväärin kartiojalustalla ja syyskuun 22. päivänä 76 ItK/02—34 O:n n:o 871/42 sekä 40 ItK/39 B:n 99/95 varusteineen. Kenttäpuhelimia (Ericsson) junassa oli viisi kappaletta. Henkilökunnastakin ilmoituksessa annettiin tarkat tiedot.³⁶ AKE:n ilmatorjuntatoimisto oli jo aikaisemmin kysellyt, mitä oli pidettävä taistelukelpoisen panssarijunan minimivahvuutena. Vastaus tähän kysymykseen kuului: 4 upseeria, 18 aliupseeria ja 77 miestä taistelujunassa. Sillä hetkellä taistelujunassa oli 5 upseeria, 31 aliupseeria ja 57 miestä.³⁷ Nämä tiedustelut ennakoivat ilmeisesti muutoksia panssarijunan kokoonpanoon ja tehtäviin.

Huhtikuun alkupuolella 1942 viholliskoneiden lennot olivat useimmiten ns. surinalentoja. Silloin panssarijuna oli jälleen Kanneljärven asemalla. Kuukauden lopulla ja toukokuun alussa vihollisen lentotoiminta oli vähäistä. Huhtikuun puolivälistä yhdeksänteen syyskuuta panssarijuna oli Raivolan asemalla sen ja Sahakylän rautatiesillan ilmatorjunnassa. Ilmatorjuntakomentaja piti junassa koulutustarkastuksen 27. 4. 1942.

Panssarijuna 1 Kannaksella jatkosodassa. Tykkivaunu 1:ssä 40 ItK/39 B ja 7 konekivääriä, kk-vaunussa 7.62 it-kk m/31 ja 8 konekivääriä. Kuva: Sotamuseo.

The armoured train 1 in the Karelian Isthmus during the Continuation War. The gun-waggon 1 has one 40 mm anti-aircraft-gun/39 B and seven machine-guns. The machine-gun waggon has one 7.62 anti-aircraft machine-gun m/31 and eight machine-guns.

Raivolan—Sahakylän ilmatilassa nähtiin ajoittain neuvostoliittolaisia PE—2 syöksypommittajia, mutta ne varoivat torjuntaa. Kuun puolivälissä SB-pommikoneita hävittäjäsuojineen lähestyi neljä kertaa Raivola pudottamatta pommeja. Kan.RE:n ilmatorjuntatoimiston katsauksessa, joka koski lentotoimintaa heinäkuussa 1942 todettiin, että se oli kuukauden alkupuolella erittäin aktiivista, loppukuussa hiljaista. Toiminta keskittyi rannikolle ja rintamalinjojen läheisyyteen; syvemmälle ulottuneet lennot noudattelivat rautatielinjoja. Torjunnan välttämiseksi koneet lensivät korkealla. Panssarijuna osallistui torjuntaan lensivätpä koneet millä korkeudella tahansa. Elokuussa vihollisen lentotoiminta hiljeni jälleen ja lennoista 60 % oli surinalentoja. Koneet kartoivat entistä enemmän torjuntapisteitä tai lensivät ylikorkeuksissa. Syyskuun 6. päivänä yksi kone tosin lähestyi Raivolan asemaa 1 500 metrin korkeudella. ”Koneisiin on usein osuttu, mutta ne ovat silti jatkaaneet matkaansa ja viime aikoina lentäneet entistä korkeammalla”, kirjoitti panssariju-

nan päällikkö antaessaan lausuntoa ilmatorjuntakonekivääri 31:stä. Hän piti asetta heikkona kaliiperin, ampumamatkan ja tehon osalta. Tulinopeus ja suuntaamisherkyys olivat sitä vastoin ensiluokkaiset. Pienimmäksi varsinaiseksi ilmatorjunta-aseeksi oli syytä jättää 20 mm. ilmatorjuntatykki, jonka kaliiperi, kantama ja teho matalatorjunnassa olivat riittävät, mitä ei voitu sanoa tulinopeudesta.

Syyskuun 9. päivänä 1942 Panssarijuna 1:n alistus Kannaksen Ryhmälle päättyi ja se siirrettiin Joensuun Ilmatorjuntapiiri 6:n alaisuuteen *tehtävänä Joensuun aseman ja rautatiesiltojen suojaaminen*. Lentotoimintatilanteen ollessa sellaisen kuin edellä on kuvattu, ei pidetty tarpeellisenä junan osallistumista enää ilmatorjuntaan Kannaksella. Kevyen Ilmatorjuntapatteristo 4:n, jolle panssarijuna oli Raivolassa ilmatorjunnallisesti alistettu, syyskuun lentotoimintaa koskevassa yhteenvedossa todetaankin, että ”Panssarijuna 1 poistui Sahakylän sillan ja Raivolan aseman torjunnasta 8. 9. 1942”.

Panssarijuna 2:n sotatie Itä-Karjalassa

Päämajan operatiivisen osaston päällikön, eversti Tapolan 18. 6. 1941 pitämässä ”puhuttelussa” kosketeltiin myös kysymystä 2. Rautatiepatterin ja Panssarijuna 2:n käytöstä etenemisen alkaessa Laatokan pohjoispuolella. Tapolan mukaan ei vielä silloin voitu sanoa ”mihin suuntaan panssarijunaa ja rautatiepatteria tultaisiin käyttämään, mutta joka tapauksessa oli päätetty, että niitä käytetään samassa suunnassa”.³⁸

Rautatiepatterin päällikön ilmoittautuessa Päämajan tykistöosastossa 30. 6. hän sai eversti Hongolta käskyn lähteä pattereineen Joensuuhun, ottaa matkalla yhteyden Panssarijuna 2:n päällikköön — panssarijuna oli Kouvolasta lähteneenä silloin Varkaudessa — ja ilmoittaa tälle junan alistuksesta patterille. Samana iltana rautatiepatteri lähti Mikkelistä ja saapui Varkauteen 1. 7. pääsemättä sieltä eteenpäin, koska rata oli kovin kuormitettu. Vasta 4. 7. matka jatkui Joensuuhun, jonne panssarijuna oli saapunut 1. 7. Molemmat yksiköt oli toistaiseksi alistettu VII Armeijakunnalle. Karjalan Armeijan tykistökomentajan, eversti Häklin käskystä patteri ja panssarijuna jatkoivat viipymättä matkaansa Tohmajärvelle, jossa ne 5. 7. alistettiin Osasto Korvenheimolle. VII AKE:n käskyssä ”hyökkäystä varten” 1. 7. mainittiin, että ”Rautatiepatteri ja Panssarijuna toimivat armeijakunnan alueella Karjalan Armeijan tykistökomentajan alaisina ja *osallistuvat Värttilän valtauksen*”.³⁹

Panssarijuna 2 Tohmajärvellä heinäkuussa 1941. Tykkivaunu 1:ssä 40 ItK/39 B. Veturi talvisodan ajalta. SA-kuva.

The armoured train 2 in Tohmajärvi in July 1941. The first gun-waggon has one 40 mm anti-aircraft gun/39 B. The engine is from the Winter War.

Panssarijunan peitenimenä oli "Into", rautatiepatterin "Iivari". Tohmajärvellä panssarijuna ampui alas yhden kolmesta pommikoneesta, jotka 7. 7. ylittivät asema-alueen.⁴⁰ Samana päivänä patterin asemaryhmä ja panssarijuna siirtyivät Kaurilaan, jossa viholliskoneet olivat pommitaneet tykistön patteriasemia. Vahvasti varustetun Värtsilän valtaamiseksi Karjalan Armeijan tykistökomentaja alisti Linnoituspatteristo 5:n "mottiosaston" VI Armeijakunnalle. Patteriston komentajana toimi majuri Korvenheimo ja osastoon kuuluivat patteriston yksiköiden lisäksi jalkaväki- ja konekiväärikomppaniat, pioneeri-iskuryhmä ja armeijatykistöstä rautatiepatteri ja panssarijuna.⁴¹ Idästä päin hyökkäämällä valtaukseseen osallistui 11.Divisioona Taisteluosasto Susitaipaleella. Värtsilä vallattiin 11. 7. Rautatiepatteri osallistui ammuspulastaan huolimatta valtaukseseen tehokkaasti ampumalla Kakunvaaran tienristeyksen maastoon 57 laukausta 6'' Canet-tykeillään. Panssarijuna oli taistelun aikana torjuntavalmiina Ellilän sivuraiteella ja sen luona maantieteellä oli reservin kokoontumispaikka. Osasto K:n taistelukertomuksessa

mainitaan, että junan aseistuksena oli kaksi 40 ItK/39 B:tä, 17 konekivääriä ja yksi 75 K/17 massapaalein suojatussa avovaunussa; se oli nähtävästi lainattu patteristolta. Sitä vastoin ei mainita ItKK/31 VKT:ta, jonka Ilmavoimien asevarikko oli jo 3. 5. lähettänyt Panssarijuna 2:lle.

Värtsilän asemalla päästiin jo 10. 7. radankorjaustöihin 22. Radankorjausjunan saapuessa. Rautatiesilta oli räjäytetty, mutta rata Matkaselkään päin kolmen kilometrin pituudelta ehjä. Karjalan Armeijalla oli radankorjausjunan lisäksi käytettävissä neljä radankorjauskomppaniaa. Vihollisen selustassa oli varauduttu hävityspartioin katkaisemaan radat Matkaselän—Sortavalan, Matkaselän—Hämekosken ja Suistamon—Loimolan väliltä. Jänisjoen rautatie- ja maantiesillat pyrittiin saamaan ehjinä vallatuiksi.

Vihollinen vetäytyi Matkaselästä 17. 7, mutta sen rautatietykistön otaksuttiin toimivan 19. Divisioonan kaistalla, koska ratalinjan suunnassa ammuttiin raskaalla tykistöllä. AKE:n tilannetiedotus kertoi 24. 7, että vihollisen panssarijuna ampui häirintätulta rataosalla Matkaselkä—Kaurila. Rautatiepatteri ja panssarijuna saivat 17. 7. käskyn palata Tohmajärvelle. ”Sen johdosta, ettei panssarijunaa ja rautatiepatteria voida käyttää rautatien ollessa vielä korjaamatta”, mainitaan AKE:n käskyssä 19. 7, ”siirtyvät ne viipymättä Tohmajärven aseman maastoon, jossa jäävät toistaiseksi AK:n johtoon”.⁴² Ratatiedustelu, joka toimeenpantiin 22.—23. 7. selvitti, että rataa oli radanrepijällä rikottu Kaurilan ja Matkaselän välillä 22 kilometrin pituudelta, Matkaselän asema poltettu, laustauslaituri räjäytetty ja Jänisjärven silta osittain, Läskelän suuri rautatiesilta ym. siltoja kokonaan hävitetty. Ennen heinäkuun loppua ei junien ollut mahdollista päästä Tohmajoen hävitettyä siltaa kauemmaksi. Karjalan Armeijan esikunta tosin kiirehti ratojen ja siltojen korjausta, mutta se vaati oman aikansa. Tohmajärvellä patterin ja panssarijunan miehistöt osallistuivat mm. heinättöihin. Patterille noudettiin kolmas tykki Pasilan konepajalta.

Kovien taistelujen jälkeen 11. Divisioona oli jo 17. 7. edennyt Jänisjärven itäpuolelle. Osasto Korvenheimon tehtävänä oli 19. Divisioonan tukeminen Sortavalan suunnalla. Rautatiepatterista ja panssarijunasta sanotaan AKE:n käskyssä, sen lisäyksessä 12. 7, että ne olivat ”armeijakunnan käytettävissä Matkaselän suuntaan”. Niiden osalta suunnitelmat kuitenkin muuttuivat ja 28. 7. Karjalan Armeijan esikunta ilmoitti, että rautatiepatteri ja panssarijuna tullaan irrottamaan VII Armeijakunnan alaisuudesta Karjalan Armeijan käyttöön heti kun rata Matkaselän ja

Loimolan välillä on kunnossa. Niiden oli siirryttävä Loimolaan, jossa ne alistettaisiin *saksalaiselle 163. Divisioonalle*.⁴³

1. Jääkäriprikaati oli 14. 7. vallannut Loimolan kylän ja sen kolmen panssarintorjuntatykkiryhmän sekä pioneerijoukkueen vahvuinen taisteluosasto aseman. Sinne oli jäänyt pitkä tavarajuna naftasäiliövaunuihin ja kymmeniä tavaravaunuja. Valtaushetkellä asemalle ajoi vihollisen panssarijuna ampuen muutamia hajalaukauksia. Panssarintorjuntatykeistä avattiin tuli, jolloin panssarijunan lähellä, viereisillä raiteilla, säiliövaunu leimahti liekkeihin ja panssarijunan oli pakko nopeasti vetäytyä asemalta, jolloin radan katkaisua aseman itäpuolella aloitteleiden pioneerien täytyi jättää työnsä kesken ja suojautua.⁴⁴ Kyseessä oli sama panssarijuna, joka heinäkuun alkupuolella oli toiminut Matkaselän suunnalla. Se oli alistettu Petroskoissa sodan alkaessa muodostetulle Täydennysjalkaväkirykmentti 131:lle, jolla ei ollut tukipatteria. Rykmentti saapui junakuljetuksena Mustakallioon 13. 7. ja joutui seuraavana päivänä taistelemaan 1. Jääkäriprikaatille alistettua Kevyt Osasto 4:ä vastaan, joka eteni kohti Suvilahtea.⁴⁵ Vasta kahden päivän kuluttua I/JR 56 saapui Kevyt Osasto 4:n avuksi ja pääsi etenemään noin 1/2 kilometriä aloitettuaan hyökkäyksensä 17. 7. Seuraavan päivän tavoite, Vitsoja, jäi saavuttamatta. Saatuaan rautateitse lisäjoukkoja neuvostoliittolainen JR 131 aloitti vastahyökkäyksen, joka radan eteläpuolella pysäytettiin, mutta jatkui 21. 7. keskustassa ja vasemmalla sivustalla. JR 56:n tilanne alkoi pian näyttää uhkaavalta ja saksalaiseen 163. Divisioonan kuuluva JR 310 sai käskyn marssia Näätäojalle. Sille alistettiin JR 56 Suvilahden valtauksen saakka. Saksalais-suomalaisten joukkojen 25. 7. aloittama hyökkäys eteni Vitsojalle saakka. Sen jälkeen pääosa JR 56:sta päästettiin lepoon eikä ollut mukana 28. 7. aloitetussa uudessa hyökkäyksessä, jota nyt myös rautatiepatteri ja panssarijuna tukivat. Ne olivat samana päivänä lähteneet Tohmajärveltä ja vielä samana iltana patterin päällikkö ilmoittautui Eteläryhmän tykistökomentajalle Loimolassa. Seuraavana päivänä patteri ampui Mustakalliosta Näätäojan taakse ulottaen tulensa Paperoon saakka; siellä oli lentäjä havainnut 8-vauvaisen panssarijunan. VII Armeijakunnan tilannetiedotuksessa 30. 7. mainittiin, että vihollinen oli VI Armeijakunnan kaistalla hyökännyt ankarasti ja lännestä käsin tuonut hyökkäystä tukemaan panssarijunan ja rautatietykistöä. Taistelun kerrottiin jatkuvan ja hyökkäyksen olevan käynnissä Näätäojalla.

Rautatiepatteri sai tähän aikaan neljännen tykkinsä ja siirtyi Mustakalliosta Kollaalle. Panssarijuna oli saanut käskyn tukea hyökkäystä, mutta se eteni varovasti tietojen puuttuessa vihollisesta. Varmistus oli ”pudotettu” radan varteen ja se seurasi junaa. Vihollisen tulenjohtue ammutti pian keskityksen radalle, jolloin panssarijuna avasi tulen, vaikka selvästi havaittavia maaleja, kuten panssarijunaa, ei ollut näkyvissä. Välttääkseen toista keskitystä, joka välittömästi seurasi ensimmäistä, panssarijuna vetäytyi, mutta tällöin suojavaunu törmäsi ratakatkokseen. Koska vain toinen kisko oli katkennut puolen metrin pituudelta, juna selviytyi keinueen yli katkoksesta. Rataa ryhdyttiin heti korjaamaan tulen turvin ja kun se oli saatu kuntoon panssarijuna ajoi ”suoraan päin taisteluun ryhmittäviä joukkoja, jotka yllätettiin täydellisesti”.⁴⁶

Kenraalimajuri Oinonen, Eteläryhmän komentaja, antoi illalla 1. 8. JR 56:n komentajalle, eversti Vihmalle, käskyn ”jääkärijoukkueen valmistautumisesta siirtymään heti autokuljetuksin Näätäojalle, jossa nouseva panssarijunaan erikoistehtävän suorittamista varten” kertoo rykmentin sotapäiväkirja. Erikoistehtävästä ja siitä minne jääkärit vietiin ei päiväkirja kerro; nähtävästi kyseessä oli väkivaltainen tiedustelu. Panssarijuna toi joukkueen takaisin vuorokauden kuluttua. Hyökkäyksen jatkamisen Karjalan Armeijan komentaja kielsi 29. 7. koska Suvilahden suunnalla oli jo päästy rautatielle saakka ja vihollisen odotettiin vetäytyvän Näätäojalta.

Elokuun 8. päivänä 11 viholliskonetta hyökkäsi Kollaalla rautatiepatteria, panssarijunaa ja radan pohjoispuolella asemissa olleita joukkoja vastaan, mutta hyökkäys torjuttiin. Kaksi pommikonetta hävittäjien suojaamana oli sitä ennen kolmena päivänä perätysten hätyyttänyt panssarijunaa, yhtenä päivänä kolmeen kertaan. Kahta hävittäjää saatiin tällöin vaurioitetuksi.

Loimolaan saatiin 19. 8. ennenaikainen tieto Suvilahden valtauksesta (21. 8.) ja vihollisen vetäytymisestä Piitsoinojalta. Rata oli monin paikoin poikki, minkä vuoksi rautatiepatterin ja panssarijunan oli jäätävä toistaiseksi Kollaalle saksalaisten lähtiessä etenemään. Patteri sai 21. 8. käskyn lähteä Leppäsyryjään, jossa eversti Häkli määräsi sen siirtymään kiireesti Elisenvaaraan. Hiitolan lähistöltä Haukkavaarasta patteri ampui 50 kranaattia Kilpolan niemeen, jossa vihollinen kuormasi joukkojaan ja kalustoaan. Panssarijuna sai käskyn ajaa Rautalahdelle ilmatorjuntatehtäviin alistettuna 19. Divisioonalle, joka pyrki estämään neuvos-

toliittolaisen 168. Divisioonan jäljelle jääneiden rykmenttien kuormaus-
ta kuljetusaluksiin Sortavalan valtauksen jälkeen.

Elokuun 28. päivänä rautatiepatteri ja panssarijuna alistettiin jälleen VII Armeijakunnalle. I/JR 29 oli jo viikkoa aikaisemmin vallannut Peskin kylän ja aseman vihollisen selustassa ja hallitsi rataa noin kahden ja puolen kilometrin pituudelta. Vihollinen puolustautui sitkeästi Sotjärven ja Säämäjärven välisellä kannaksella, jossa rautatiekin kulkee. Menetetyn rataosan takaisin valtaamiseksi vihollinen käytti mm. panssarijunaa, mutta se joutui JR 29:n saaliiksi. Rata Peskiin saakka saatiin, vihollisen tultua lyödyksi, korjatuksi 6. 9. mennessä. Panssarijuna suojaasi radan-
korjausjunaa ja radan korjaajia. Elokuun 28. päivänä kolme vihollishävittäjää lensi etelästä kohti asemaa, jolloin junan ilmatorjunta-aseet avasivat tulen. Koneiden kääntyessä itään ne tulittivat radankorjausjunaa ja ratatyömiehiä. Yhteen koneeseen saatiin osuma, sen nähtiin kallistuvan ja syöksyvän maahan Säämäjärven suunnalla.

Elokuun 29. päivänä annetun käskyn mukaan 11. Divisioonan oli jatkettava hyökkäystä annettuun tavoitteeseen, vallattava Säämäjoella sillanpääasemat ja oltava valmiina jatkamaan päävoimin eri käskystä Prääsän suuntaan. Rautatiepatteri ja panssarijuna saivat käskyn ”valmistautua toimintaan 11. Divisioonan kaistalla pitäen yhteyttä divisioonan, jolle voivat tulla alistetuiksi”.⁴⁷ Patteri siirtyi 6. 9. 1941 Peskin asemalle, panssarijuna sieltä Jessoilaan, jonne VII Armeijakunnan päähuoltokeskus siirrettiin. Petroskoin—Suojärven rautatie, joka oli valmistunut läpiajettavaan kuntoon talvella 1940, oli armeijakunnan päähuoltotie. Armeijakunnan ilmatorjuntakonekiväärikomppania siirrettiin Jessoilaan. Vihollisen pommikoneet, joita suojasivat useat hävittäjät, hyökkäsivät 14. 9. Jessoilan asemaa vastaan, ”mutta armeijakunnan itkk-komppania pudotti 2 SB-pommittajaa ja 5 hävittäjää . . .”.⁴⁸ Mahdollisesti panssarijunankin ilmatorjunta-aseilla on ollut jotakin osuutta pudotuksiin.

Petroskoi vallattiin 1. 10. 1941, mutta sinne johtava rata saatiin liikennekelpoiseksi vasta 24. 10, jolloin panssarijuna lähti Jessoilasta kohti Äänislinnaa. Rautatiepatteri oli 16. 9. alistettu Laatokan Puolustukselle, mutta siirrettiin lokakuun alussa Kannakselle. Sieltä se saapui 1. 11. Äänislinnaan poistuaakseen taas muutaman päivän kuluttua Syvärille 17. Divisioonalle alistettuna. Kuukauden kuluttua panssarijunakin sai käskyn lähteä Syvärille. Vaasenia pommitettiin 5. 12. ja parin päivän kuluttua Syvärin asemaa, jolloin patteri menetti toisen 20 mm. ilmatorjuntatyk-

Panssarijuna 2 Jessoilassa lokakuussa 1941. Tykkivaunu 2:een asennettu 40 mm. it-tykin lisäksi 76 mm. kanuuna. Kuva: Sotamuseo.

The armoured train 2 in Jessoila in October 1941. The second gun-wagon has received one 40 mm anti-aircraft gun in addition to the 76 mm cannon.

kinsä putkiräjähdyksessä ja 2. 1. 1942 toisenkin, samasta syystä. Silloin vihollisen lentokoneet hyökkäsivät patteria ja sitä suojaavaa panssarijunaa vastaan kostaakseen patterin kaukopommitukset.

Tammikuun 8. päivänä rautatiepatteri ja panssarijuna saivat käskyn palata Äänislinnaan. Lähtö myöhästyi, kun panssarijunan veturi oli Tokkarin asemalla ajanut kiskoilta. Rata oli pitkin matkaa heikossa kunnossa, märät halot eivät nostaneet höyrynpainetta riittävästi ja matka taittui näin ollen kovin hitaasti; Latvian asemalta lähdettyä vihollisen hävittäjäkin seurasi junia. Äänislinnassa patterin päällikkö — selvittyään kuulustelusta — sai hankituksi toisen veturin ja patteri jatkoi matkaansa Karhumäkeen. Karjalan Armeijan tykistön ryhmitystä selostettaessa (31. 1.) mainitaan panssarijunasta, että se ”osallistuu toistaiseksi Ä:linnan ilmatorjuntaan, mahd. myöhempi käyttö myös II ja VI AK:ien alueella”.⁴⁹ Junan tykitkin mainitaan: 76 K/02—30 (ns. merihaupitsi, saatu nähtävästi Jessoilassa), 40 ItK/39 B (vain yksi) ja 76 ItK/02—34. Armeijakunnan käskyssä 3. 2. huomautettiin, että ”Äänislinnassa ole-

vaa panssarijunaa ja Karhumäen eteläpuolella olevaa rautatiepatteria saavat yhtymät tarvittaessa pyytää käyttöönsä VII Armeijakunnalta”. Panssarijunan lisäksi Äänislinnan ilmapuolustukseen osallistui kaksi raskasta ilmatorjuntapatteria, kaksi keveiden ilmatorjuntapattereiden jaosta sekä Uusiselän linnake. Panssarijuna ja 141. Kevyt Ilmatorjuntapatteri olivat torjunnallisesti alistetut Ilmatorjuntapatteristo 2:lle, jonka tehtävänä oli suojata Äänislinnaa ja kuljetuksia sen asemalla, rannikkolinna- nacketta Limosaassa jne. Kaupungin ilmatorjuntaa koskevassa armeijakunnan käskyssä 26. 3. ei enää mainita panssarijunaa. Se oli saanut käskyn lähteä Karhumäkeen, jonne se saapui 21. 2. ja ohjattiin Vitskaan, jonne 2. Rautatiepatteri oli pari päivää aikaisemmin siirtynyt Malusta. Patteri oli mm. väentanut vihollisen suorasuuntauspatterin Hiisjärven koillispuolella ja tulittanut menestyksellä muitakin pattereita. Sitä vastaan hyökättiin jatkuvasti, ja se joutui usein vaihtamaan asemapaikkaansa. Vitskasta itään johtava 6 kilometrin pituinen sorakuopan pistoraide luovutettiin patterin ja panssarijunan käytettäväksi. Viholliskoneet pommittivat 8. 3. Vitskaa kahdeksan kertaa yön aikana ja pommitus uusiutui seuraavana yönä. Rata ja puhelinyhteydet Karhumäkeen katkesivat. Patteri siirtyi Karhumäkeen, josta se 1. 4. lähti Malun eteläpuolella sijaitsevaan Ras 13:een, ja panssarijuna seurasi sitä Vitskasta ilmasuojana. Samana päivänä molemmat saivat käskyn palata Karhumäkeen, sillä rautatiepatteri oli alistettu Aunuksen Ryhmälle. Panssarijuna jäi Karhumäkeen, jossa 9. 4. tapahtui veturien vaihto panssarijunien kesken. Panssarijuna 1 luovutti veturinsa K 5:n n:o 884 Panssarijuna 2:lle ja sai tilalle veturin G 10 n:o 346. K 5-veturi oli juuri saapunut konepajalta kunnostettuna ja vastaanotettiin huomautuksitta. Sitä enemmän vikoja löydettiin veturista G 10.

Rautatiepatteri palasi takaisin Karhumäkeen 24. 8. 1942. Viipymättä aloitettiin tuliasemien rakentaminen Malussa, ja työhön osallistui myös panssarijunan miehistö veturin kuljettaessa soravaunuja. Asemien valmistuttua panssarijunan kaksi ilmatorjuntavaunua sijoitettiin patterin tykkivaunujen taakse ilmatorjuntaa varten. Elokuun lopulla patteri alistettiin 3. Prikaatille ja se osallistui Krivin valtauksen vastatykistö- ja kaukotoimintatehtävissä. Krivin menetettyään vihollinen aloitti 15. 9. prikaatin lohkona voimakkaan tykistövalmistelun edeltämän hyökkäyksen, joka saatiin torjutuksi vasta neljän vuorokauden kuluttua. Krivin taistelujen aikana vihollisen lentotoiminta oli erityisen hyökkäävää. Pommituksilta eivät säästyneet myöskään tuliasemat Malussa, jotka kyl-

lä oli naamioitu, mutta sijaitsivat korkealla, kivikkoisella mäellä ja vain 1 400 metrin päässä etulinjasta. Syyskuun 15. päivänä vihollisen tykistö ja 13 hävittäjää tulittivat niitä. Pommitus uusiintui seuraavana päivänä. Panssarijuna pudotti 18. 9. kaksi I-153 konetta ja vaurioitti kahta muuta. Patterin ja panssarijunan päälliköt esittivät tuliasemista luopumista, koska oli arveluttavaa pitää kallista kalustoa niin lähellä etulinjaa. Patterin veturikin oli panssaritoimaton ja mäellä oleva rata vaarallinen jos oli nopeasti vaihdettava asemaa. Prikaatin tykistökomentaja suostui esitykseen ja uudet asemat löytyivät ns. Sing-Singin radalta lähellä Malua. Vaunuja ”alppiradalta” siirrettäessä ne ruuhkautuivat pahoin ja mm. panssarijunan tykkivaunut kärsivät vaurioita.

Vihollisen suorittamat joukkojen siirrot kesällä ja syksyllä 1942 aiheuttivat 2. Rautatiepatterin siirron Syvärille 25. 9. 1942. Seuraavana päivänä panssarijunan tykkivaunut vietiin takaisin Karhumäelle asema-alueen ilmatorjuntaan. Sieltä panssarijuna lähti 30. 9. Pindusin ja Vitskan väliselle rataosalle, lähinnä Pindusin ilmatorjuntaan, mutta 5. 10. sen asemapaikaksi on merkitty Lumbusi. Vihollisen lentotoiminta hiljeni lokakuussa, jolloin panssarijunan onnistui ampua alas kaksi U-2-konetta. Karhumäen ilmatorjuntaan panssarijuna palautettiin 27. 11. 1942, jolloin tuli käsky sen muuttamisesta rautatieilmatorjuntapatteriksi.

1. ja 2. Rautatieilmatorjuntapatteri vuosina 1942—1944

Päätös panssarijunien lakkauttamisesta tehtiin Ilmavoimien esikunnan ilmatorjuntaosastossa ajankohtana, jolloin ilmavoimia ja ilmatorjuntajoukkoja organisoitiin uudelleen. Päätös ei perustunut yksinomaan siihen, että molemmat panssarijunat olivat toimineet pääasiassa ilmatorjuntatehtävissä, vaan sitä perusteltiin myös rautateillä vallitsevalla veturi- ja vaunuvajauksella ja sillä, että panssarijunat sitoivat paljon henkilöstöä. Panssarijunien päälliköiltä ei liene lausuntoa pyydetty.

Ilmatorjuntapiiri 6:n esikunta, jonka alaisuuteen *Panssarijuna 1* siirrettiin 9. 9. 1942, sijaitsi Lieksassa, jossa juna viipyi lokakuun puoliväliin saakka. Matkaselässä, joka määrättiin junan asemapaikaksi jo syyskuun puolivälissä, junan tarkasti II Armeijakunnan ilmatorjuntakomentaja 30. 10. Tällöin tulivat esille suunnitelmat, jotka koskivat junan kokoonpanon muuttamista. Yksityiskohtien selvittelyä jatkettiin sitten se-

kä Lieksassa että Matkaselässä. Palattuaan esikunnasta 27. 11. panssarijunan päällikkö ilmoitti, että yksikkö oli määrätty hajotettavaksi ja että sen ilmatorjunta-aseet ja osa henkilöstöstä siirtyvät perustettavalle 1. Rautatieilmatorjuntapatterille, jonka määrävahvuus tuli olemaan 2 upseeria, 11 aliupseeria ja 39 miestä. Päämajaan siirretty kapteeni N. Nikkinen luovutti patterin päällikkyuden 5. 3. 1943 luutnantti U. Lakkiselle, joka kuitenkin jo 18. 6. luopui tehtävistään sairauden vuoksi.

Patterin määrävahvuuksien mukaan sille kuului vain yksi luokkavaunu, kaksi panssaroitua vaunua ja yhdeksän Gb-vaunua. Keväällä 1943 luokkavaunuja oli vielä kaksi, joiden tilalle patteri sai E- ja Gb-vaunut. Tykkivaunuja ei luovutettu, toisessa niistä oli yksi, toisessa kaksi 40 mm ilmatorjuntatykkiä (40 Itk/39 B), joista toinen oli Valtion Tykkitehtaalla asennettu 76 mm ilmatorjuntatykin tilalle. Panssaroidut konekiväärivaunut — kummassakin yksi 7.62 It-kk/31-VKT — vaihdettiin Lappeenrannassa Gb-vaunuiksi, joihin asennettiin 20 mm Madsen ilmatorjuntatykit. Huoltojunansa patteri menetti.⁵⁰

Luovutettuaan konekiväärivaunut ja konekiväärin Lappeenrannassa patteri lähti 19. 6. kapteeni P. Paakkasen päällikkyudessa kohti Viipuria, jossa se alistettiin 1. Rautatieilmatorjuntakonekiväärikomppanialle. Patteri oli pian toimintavalmiina, mutta koska vihollisen lentotoimintaa ei juuri ollut, saattoi patterin miehistö keskittyä toimintamahdollisuuksien parantamiseen Maaskolan ratapihan sivuraiteella, työpalvelukseen ja koulutukseen. Tyypillinen häirintälento oli yhden vihollishävittäjän hyökkäily patteria vastaan 9. 8. Vielä syksylläkin 1943 lentotoiminta oli vähäistä, mutta jo helmikuussa 1944 yölennot aiheuttivat 28 torjuntahälytystä, huhtikuussa 41. Lennot olivat etupäässä tiedustelulentoja. Tilanne muuttui täysin 14. 6. alkaen, sillä silloin Viipurin taivaalla oli aamulla 39, illalla 142 konetta, jotka tosin lensivät korkealla. Patteri joutui avaamaan tulen monta kertaa ja onnistui yöllä vaurioittamaan yhtä PE-2 syöksypommittajaa. Pommituksen seurauksena räjähti ratapihalla 15. 6. ammusjuna, jolloin kaikki patterin vaunut kärsivät melkoisia vahinkoja, koska ne olivat viereisillä raiteilla. Kaupungin puolustusta tukemaan määrätyn Ilmatorjuntarykmentti 3:n komentaja siirsi aamulla 20. 6. kaupungin itälaidalla olevat ilmatorjuntayksiköt Juustilaan ja Tienhaaraan. 1. Raut.It.Ptri oli jo 19. 6. siirtynyt Nurmen asemalle, mistä se 26. 6. lähti Simolan asemalle alistettuna Raskas Ilmatorjuntapatteri 2:lle. Simolan asemaa vastaan hyökkäsi heinäkuun 1. päivänä 22 PE-2 syöksypommittajaa, jotka väistivät torjuntatulta. Etu-Simolasta patteri siirret-

tiin 30. 7. Taavetin asemalle ja sieltä 22. 9. Kouvolaan. Patterin uudet tykkivaunut (Vgk:it) saapuivat 2. 9. Jyväskylältä ja saatiin pian toimintakuntoon huolimatta siitä, että vihollisuudet loppuivat. Patterin ilmoituksesta elokuun 25. päivänä I/ItR 3:lle käy ilmi, että sillä oli 40 mm ilmatorjuntatykkeitä kaksi — n:ot 79 ja L 99— ja 20 mm ilmatorjuntatykkeitä samoin kaksi, n:ot 1207 ja 2209. Patteri oli vielä Taavetissa täysin toimintavalmiina, mutta Kouvolassa alkoi henkilöstön kotiuttaminen ja patteri hajotettiin 18. 11. 1944.

Panssarijuna 2:ta 2. Rautatieilmatorjuntapatteriksi muutettaessa meneteltiin samoin kuin toista panssarijunaa lakkautettaessa Matkaselässä; määrävahvuudet olivat samat. Patterista irrotettiin 24. 2. 1943 yksi tykkivaunu ja yksi ilmatorjuntakonekiväärivaunu rautatiekuljetusten ilma-suojeluun rataosalla Karhumäki—Äänislinna. Toimenpide oli väliaikainen ja aiheutui silloisista suurista huolto- ja sotakaluston siirroista. Keväällä patteri jaettiin kahteen jaokseen kuten I. Raut.It. Ptriin oli jaettu ja toinen niistä siirrettiin Pindusin ilmatorjuntaan, toinen Maluun. Nämä siirrot tapahtuivat 5. 4, mutta olivat lyhytaikaisia. Pindusiin lähetetty jaos siirtyi ensin Perälähteen ja kuukauden kuluttua Uunitsan siltavartioon. Kesäkuun puolivälissä patteriin liitettiin kaksi ilmatorjuntakonekiväärivaunua, joissa oli raskaat ilmatorjuntakonekiväärit. Kesäkuun viimeisenä päivänä 1943 I/2. Raut.It.Ptri oli yhä Uunitsassa ja II/2. Raut.It.Ptri Malussa. Yksi Git-vaunu kulki jatkuvasti matkustajajuniin liitettynä rataosalla Karhumäki—Lisma, 15.5. alkaen II jaoksesta irrotettuna.

Heinäkuun 9. päivänä I jaos siirrettiin Malun purkausaseman ilmatorjuntaan ja II jaos samaan tehtävään Karhumäkeen. Viimeksi mainittu liitettiin kuitenkin jo 19. 8. lomalaisjuniin rataosalla Karhumäki—Lisma. Tehtävät vaihtuivat jaosten kesken ja kun 24.10. Uunitsassa kaksi IL—4 ja kaksi MIG-3 konetta hyökkäsivät junaa vastaan, sen ilmatorjunnasta vastasi I jaos. Se ampui samana päivänä Ylä-Uunitsassa alas IL-maataistelukoneen. Pudotukseen osallistui myös 42. Kevyt Ilmatorjuntapatteri.⁵¹

Karhumäki joutui 3. 11. 1943 kiivaan ilmahyökkäyksen kohteeksi ja sitä pommitettiin kolmen tunnin ajan. Lukuisat puutalot ja aseman polttoainesäiliöt syttyivät palamaan. Viholliskoneet hyökkäsivät illan kuluessa kuusi kertaa perätysten lyhyin väliajoin. Lentotoiminta oli alkanut vilkastua jo keväällä ja Karhumäkeä vastaan oli hyökätty myös 8. 6, jol-

loin hyökkäykseen osallistui seitsemän PE-2 konetta. Myös Malua, Karjalan Maaselkää, Paatenetta ym. kyliä pommitettiin.

1/2. Raut.It.Ptri siirtyi 5. 12. Uunitsan pysäkille ja sieltä seuraavana päivänä Karhumäkeen, jossa se kuun lopulla liitettiin jälleen lomalaisjuuniin. Päämajan operatiivinen osasto päätti kuitenkin 19. 4. 1944 irrottaa 2. Raut.It.Ptrin II Armeijakunnan alaisuudesta ja alistaa sen Aunuksen Ryhmälle "kuormausten ja rautatiekuljetusten suojaamiseksi".⁵² Päivämäärällä 19. 4. varustettu lennätinsanoma on kuitenkin kirjattu vasta 20. 6. Aun.RE:ssa sanamuodossa "2. Raut.It.Ptri, käsittäen 3 kpl 40 mm., 2 kpl. 20 mm. tykkiä ja 2 kpl. it.-kk:iä, alistetaan VI AK:lle kuormausten suojelua varten. Patteri ohjataan Aun.RE:n it.kom. toimesta Mäkriälle . . .". Aunuksen Ryhmän ilmatorjuntajoukkojen sotajaoitus-taulukossa 22. 6. patteri on merkitty Mäkriälle ja suunniteltuun käyttöön aseman ilmatorjunnan lisäksi kuormaustaukkojen ilmatorjunta rataosalla Mäkriä—Pitkäranta. Sitä varten jätettiin tällä rataosalla osa kiskotuksesta räjäyttämättä, "koska sitä ei ollut panostettu panssarijunan mahdollisen käytön takia".⁵³

Joukkoja irrotettaessa etulinjoilta Syvärillä ja siirrettäessä Kannakselle VI Armeijakunta tarvitsi lisää ilmatorjuntayksiköitä. Mäkriä oli tärkein kuormausasema huoltomuodostelmineen. Aseman ilmatorjunnassa oli kolme kevyttä patteria. 2. Raut.It.Ptri saapui Mäkriälle 21. 6. ja oli myöhään illalla torjuntavalmiina. Pitkäranta—Mäkriä rataosalla toimivat 2. Raut.It.KKK ja sille alistettu 7. Rautatieilmatorjuntakonekiväärijoukkue. Syvärin linjalla ja Aunuksen kannaksella vihollisen ilmapvoimien hyökkäykseen 20. 6. osallistui noin 250 konetta ja Mäkriää vastaan 22. 6. tehtyyn hyökkäykseen 50—60 konetta. Ilmatorjuntarykmentti 11:n tilannetiedotus 22. 6. kertoi mm. 2. Raut.It.Ptrin ampuneen alas yhden IL-maataistelukoneen, mutta menettäneen kaksi miestä, toisen kaatuneena, toisen pahoin haavoittuneena.

Vihollisen 70. Merijalkaväkiprikaatin mairinnousu Tuuloksessa 23. 6. vaikeutti suuresti Aunuksen Ryhmän joukkojen vetäytymistä mairinnousualueen katkaistessa rautatien. Sen eteläpuolelle laskettiin jääneen mm. kuusi veturia ja 300 rautatievaunua. Lukuun sisältynee myös 2. Raut.It.Ptri. "Koska sillanpääasemaa ei saatu lyödyksi takaisin ei myöskään junaa saatu pelastetuksi. ItR 11:n erikoishuoltoupseerin toimesta saatiin kuitenkin junasta kaikki aseet ja a.tarvikkeet evakuoituiksi" ilmoitti Aun.RE:n ilmatorjuntakomentaja, eversti Tuompo patterin kohtalosta.⁵⁴

Eräässä maihinnousua kuvaavassa Neuvostoliiton puolustusministeriön julkaisemassa kirjassa kerrotaan sillanpääasemaa vastaan hyökänneen mm. panssarijunan. Sen mukaan ”vastustaja siirsi maihinnousualueelle raskaita tykkejä, krh-pattereita ja panssarijunan”. Sillanpääaseman pohjoispuolella käydyissä taisteluissa mainitaan vaurioitetuksi mm. panssarijunaa.⁵⁵ Oletettuun ”panssarijunaan” kuuluviksi lienee laskettu räjäytetyn 2. Raut.It.Ptrin ohella Vitelessä taistelleen 2. Raut.It.KKK:n menetetyt vaunut ja Vitelen ja Rajakonnun välillä toimineen 2. Rautatiepatterin tuhoutunut ammusvaunu.

Heinäkuun puolivälissä eversti Tuompo teki aloitteen 2. Raut.It. Ptrin lakkauttamiseksi. Ilmavoimien esikunnalle ilmoitettiin, että yksikön ilmatorjunta-aseet oli evakuoitu Valtion Tykkitehtaalle, henkilökunta jaettu VI Armeijakunnan ilmatorjuntajoukkoihin ja juna räjäytetty.⁵⁶

Neuvostoliittolaisten panssarijunien toiminta

Edellä on jo mainittu Täydennysjalkaväkirykmentti 131:lle alistetusta panssarijunasta. Tiedot sen valtauksesta ovat niukahkot. Valtauksen kerrotaan tapahtuneen ”lyhyessä, mutta kiivaassa taistelussa” 22. 8. 1941 Peskin asemalta itään olevassa rautatienmutkassa, jossa olivat asemassa I/JR 29:n 2. komppania ja tykkikomppanian panssarintorjuntatykki miehineen. Panssarijunan hyökkäystä osattiin odottaa, koska se oli pitänyt yllä ajoittaista, siirtyvää tulta. Ilmestyessään näkyviin ”se ampui ensin kiväärikiranatteen, joilla oli jonkin verran moraalista vaikutusta”. Panssarintorjuntatykin ampuessa vasta viides laukaus lävisti panssarin, jolloin ”sankka höyrypilvi pöllähti junasta”. Veturi nähtävästi vaurioitui, koska miehistö purkautui junasta. Tiedot räjäyttämisestä ja toisen tykkivaunun säilymisestä ehjänä kaipaavat vahvistusta.⁵⁷

Muutamaa päivää aikaisemmin oli Kiestingin-Louhen välisellä radalla tuhottu panssarijuna, johon veturin lisäksi kuului vain tykki- ja suojavaunu. Juna oli — ehkä Kantalahdesta — lähetetty tukemaan kahta viivytystaistelua käyvää rykmenttiä. Saksalais-suomalaisten joukkojen tavoitteena oli Louhen asema; venäläiset olivat päättäneet mihin hintaan tahansa estää Muurmannin radan katkaisemisen Sorokan pohjoispuolella. Neuvostoliittolainen JR 242 oli pystynyt estämään tai ainakin viivyttämään moottoroidun osaston ja panssarivaunujen etenemistä. JR 611:n

osia puolustautui kapeikossa Vask- ja Lebedevo-järvien välillä, missä rautatie ylittää maantien. Rautatie oli jäänyt varmistamatta ja suluttamatta ja sitä pitkin edenneet suomalaiset II/JR 12 ja perässä marssiva JR 53 pääsivät nopeasti Kapustnaja-joelle saakka. Sen jälkeen niiden oli määrä vallata em. järvikannas ja vyöryttää Kiestinkiin päin, JR 242:n selustaan. Vähän ennen puoltapäivää 11. 8. 1941 Louhen suunnalta saapui panssarijuna; taistelua käytiin silloin Jelovaja-järven läheisyydessä. Itään päin, radan varteen oli lähetetty partio, jolla oli kaksi 20 mm. panssarintorjuntakivääriä. Panssarijuna ajoi varmistuksen ohi avattuun tulen. ”Norsupyssyjen” ammuksot eivät pystyneet lävistämään ”mammuttijunan” seinää kertoo eräs panssarintorjuntamiehistä. Toinen silminnäkijä muistelee junan olleen kookas ja ”siinä oli edessä ainakin yksi iso tykki”. Panssarintorjuntatykit ampuivat kymmenkunta laukausta.⁵⁸ Kyseessä lienee ollut raskas panssarijuna, joilla oli vain yksi tykkitorni. Junan vetäydyttyä katkaistiin radasta kasapanoksella toinen kisko ja kun panssarijuna vajaan tunnin kuluttua hyökkäsi uudelleen, sen oli pakko pysähtyä tulittamaan vihollisen asemien tasalle. Pian sen jälkeen saapuivat saksalaiset syöksypommittajat eikä juna voinut välttää kohtaloaan.

Siitäkään panssarijunasta, joka toimi Petroskoista Syvärille johtavalla radalla ei ole riittävästi tietoja. Se ilmestyi ensi kerran näkyviin 9. 9. 1941 tullen pohjoisesta päin, mutta räjäytyspartio oli ehtinyt katkaista radan Tokkarin aseman eteläpuolella. Taisteluosasto Marttinen oli vallannut Syvärin aseman, katkaissut radan tasoristeyksessä ja räjäyttänyt Jandeba-joen yli johtavan sillan. Syyskuun lopulla panssarijuna oli Tokkarin asemalla. Kuun puolivälissä JR 30 oli saapunut Tarsepolin aseman seudulle ja joutunut taisteluun Nurmoilasta murtautuneen neuvostoliittolaisen 3. Divisioonan kanssa. Taisteluosasto Hynnille alistettu Kevyt Osasto 15 eristi Tokkarin aseman pohjoisesta; asemalla oli yksi pataljoona jalkaväkeä ja kenttätykkipatteri. Panssarijuna ajoi asemalta pohjoiseen ja sen kerrotaan tulittaneen radan varressa olevia joukkoja, joiden ammuksot eivät tehonneet siihen. Taistelu jatkui Revonselässä (Revselga), mutta yöllä 21./22. 9. venäläiset poistuivat sieltäkin. Ankarimmat taistelut käytiin Latvan aseman pohjoispuolella, kun saaretut joukot olivat saaneet Petroskoista apujoukkoja kolme junallista. Ne puolustautuivat sitkeästi tykistön, panssarijunan ja ilmavoimien tukemana JR 30:n ja JR 51:n hyökätessä. Panssarijuna ampui Nirkan asemalta srappnelleilla hyökkääjiä ja onnistui vetäytymään ennen kuin rata saatiin

poikki aseman luona. Junassa kerrotaan olleen kaksi veturia ja 41 vau-
nua, joten siihen lienee kytketty sotilasjuna. Latvan taisteluiden aikana
JP 3 valtasi Orsegan aseman ja katkaisi siellä rautatien, mutta pohjois-
seen murtautuneet joukot valtasivat aseman takaisin ja korjasivat radan.
Junat pääsivät jatkamaan matkaansa pohjoista kohti, mutta Taistelu-
osasto Hynnisen toimesta rata oli katkaistu myös Uudenkylän asemalla
heti kun se oli saatu vallatuksi. Aseman eteläpuolella käytiin kohtaamis-
taistelu, johon myös panssarijuna osallistui. Se ampui kranaattejaan lop-
puun ja aiheutti tappioita Laguksen joukoille. Ammusten loputtua mie-
histö jätti junan ja räjäytti sen ennen hajaantumistaan.⁵⁹

Käppäselässä lokakuussa 1941 vallatusta panssarijunasta on säilynyt
yksi tykkivaunu ja valokuvasta käy ilmi millainen juna on ollut. Käppä-
selän kylän ja aseman valtaus oli annettu Juustjärvelle edenneen 4. Divi-
sioonan tehtäväksi ja sitä varten sille 19. 10. alistettiin JR 45. Käppäselkä
on Juustjärveltä suoraan itään, mutta väli oli tietöntä maastoa. III/JR
45 valtasi kylän 27. 10, mutta asema joutui vasta seuraavana päivänä II/
JR 45:n haltuun taistelun jälkeen. Asemalle pyrki aamuyöllä 27./28. 10.
veturin ja kaksi tykkivaunua käsittävä panssarijuna Karhumäen suun-
nalta tukeakseen asemalle vievien teiden risteystä hallussaan pitäviä neu-
vostoliittolaisia. Junaan kohdistettiin tykkituli, jolloin se vetäytyi. Rata
oli katkaistu aseman eteläpuolelta ja katkaistiin myös tasoristeyksessä lä-
hellä Uunitsan jokea I/JR 45:n toimesta pataljoonan vallattua sillanpää-
aseman joelta. Panssarijuna saapui yllättäen päivällä 28. 10. etelästä
päin ajaen kovaa vauhtia ja pitäen yllä kiivasta tulta. Juna juuttui rata-
katkokseen, mutta jatkoi tulitusta, jonka turvin miehistö kahtena ryh-
mänä poistui junasta metsien kautta pohjoista kohti. Parin tunnin kulut-
tua seurannut voimakas hyökkäys Karhumäen suunnasta — tarkoitukse-
na ehkä panssarijunan pelastaminen — kyettiin torjumaan. Panssarijuna
oli silminnäkijän mukaan ”pelottava rumilus, jonka korkeista kyljistä
törrötti ulospäin muutamia konekivääreitä ja tykkejä, nekin panssariku-
vun sisällä”. Valokuvasta näkyy, että juna on ollut raskas panssarijuna,
jossa oli yksi tykki- ja sitä pienempi konekivääritorni; konekivääriauk-
koja ei näy kyljissä. Toinen, em. tykkivaunua matalampi vaunu on
Panssarimuseossa ja siinä on kaksi tykkiä ja konekivääriaukot kyljissä.⁶⁰

Itä-Karjalassa, lähinnä Muurmannin eli Kirovin rautatiellä, kerro-
taan jatkosodan aikana toimineen seitsemän panssarijunaa ”erittäin
vaarallisilla rataosuksilla”. Tieto näyttää pitävän paikkansa. Maaseläs-
tä Muurmanskiin ulottuvalla rataosalla toimi saman kertojan mukaan

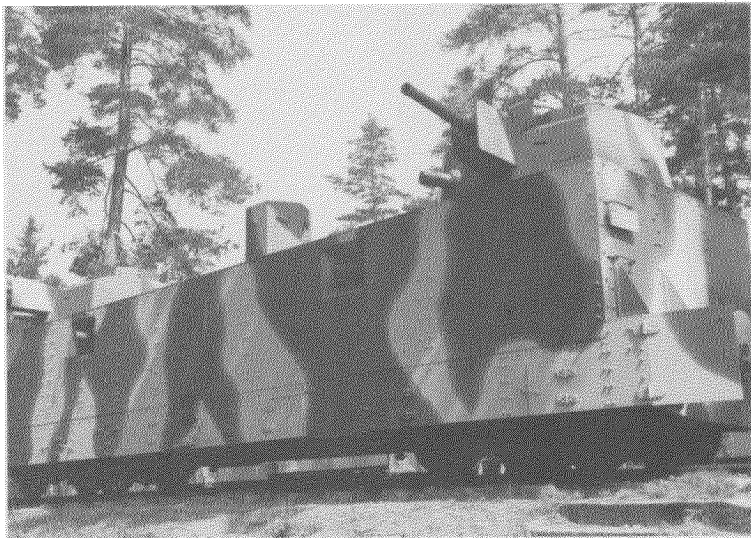
vielä vuonna 1943, ehkä sen jälkeenkin, panssarijuna, jonka ”tulta johdettiin kilometrin päässä rautatiestä olevasta tähystyspaikasta. Tulikomennot annettiin puhelimella panssarijunalle, joka oli lähellä etulinjaa . . .”⁶¹ Samaa tulenjohtamistapaa lienee noudatettu jo Näätäojalla vuonna 1941.

Neuvostoliittolaiseen keveään panssarijunaan kuului veturin lisäksi kaksi tykkivaunua, kummassakin kaksi 76 mm tykkiä ja kuusi konekivääriä. Raskaassa panssarijunassa oli niinkään kaksi tykkivaunua, joissa yksi 107 mm tykki ja neljä konekivääriä. Lisäksi oli kahta tyyppiä ns. pattereita panssaroiduin suojavaunuin. Toisessa oli kaksi tykkivaunua 122 mm tykein ja neljä konekivääriä, toisessa vain yksi tykkivaunu ja siinä 240 mm tykki sekä kaksi konekivääriä. Mahdollisesti ne rautatiepatterit, jotka liikkuvat Matkaselän-Suojärven radalla ja Muurmannin rautatiellä vuonna 1941 olivat tällaisia pattereita. Suurhyökkäyksen alkaessa Kannaksella rantaradalle työntyi kuusi rautatiepatteria ja yksi panssarijuna (”Baltiets”), jotka kuuluivat rannikotykistöön.

Niin aktiivisesti kuin venäläiset panssarijunat toimivatkin omia joukkojaan tukiessaan, niiden merkitystä ei voi arvioida kovin suureksi ratakatkosten ja pommitusten alinomaisen uhan vuoksi. Sama pitää paikkansa suomalaisista panssarijunista, erityisesti talvisodassa. Vaikka vielä 2. maailmansodan aikana rakennettiin uusiakin panssarijunia — kuten italialaiset ns. Litorina-junat, joiden aseistukseen kuuluivat mm. liekinheitjimet — niin sotakokemukset todistivat, että lentoaseen ja panssarivaunujen nopea kehitys 1930-luvulla oli huomattavasti vähentänyt panssarijunien merkitystä. Jatkosodan kokemukset ainakin suomalaisten panssarijunien osalta tukevat käsitystä, että niitä voitiin enää vain harvoin ja paikallisesti käyttää niiden varsinaisen toimintaperiaatteen mukaisesti, ts. vihollisen tuhoamiseen tähtäävissä tuli-iskuissa tai rautatieyhteyksien turvaamiseen lähimmässä operatiivisessa selustassa. Sotatoimialueen tärkeiden kohteiden suojelussa, ratojen varmistuksessa, korjauksessa yms. tehtävissä niillä oli edelleen merkitystä, joten panssarijunien ns. hyötykäyttö tuskin oli aivan olematon.

Parolan panssarimuseon junat

Asevarikko 5:ssä säilytettiin sotien jälkeen panssarijuniin kuulunutta vaunustoa. Kesällä 1984 Panssarimuseoon siirrettiin 1. Rautatieilmator-

Käppäselässä syksyllä 1941 vallattu kevyen panssarijunan tykkivaunu, jossa kaksi 76 mm. tykkiä ja kuusi konekivääriä. Panssarimuseo.

The gun-wagon with two 76 mm cannons and six machine-guns belong to a light armoured train captured from the enemy in Käppäselkä in autumn 1941.

juntapatterille aluksi kuuluneet, Panssarijuna 1:ltä periytyneet tykkivaunut ja konekiväärivaunu ilman aseistusta, ulkonaisesti kunnostettuina ja suojavärein maalattuina, tunnuksena jatkosodassa käytetty hakaristi. Museojunan keskimmäinen, pitkä ja laatikkomainen vaunu on entinen punakaartin tykkivaunu. Vuonna 1918 vaunu oli avoin tykkien kohdalta, muilta osin peltilevyin peitetty. Vaunun ensimmäinen, miltei tasainen kokokatto oli lautaa, kattohuovalla päällystetty ja tervattu. Se vaihtui sittemmin teräslevykatoksi. ”Virtaviivainen” tykkivaunu vuodelta 1918 on kokenut monia muutoksia. Vielä vapaussodan jälkeenkin tornitykkinä ollut 76 mm kenttätykki m/02 lienee vaihdettu vuoritykiksi kenttätykkien puutteen vuoksi ja olihan vuoritykistä panssarijunan tykkinä kokemustakin vuodelta 1918. Kun vaunuun välirauhan aikana asennettiin 40 ltK/30 B, oli umpinainen tykkitorni poistettava. Toinen tykkivaunu, alkuaan ns. pikatykkivaunu 37 mm tykkeineen on myös menettänyt alkuperäisen torninsa ja sitä on remontin yhteydessä lyhennettykin, kun sii-

hen on asennettu 40 mm ilmatorjuntatykki. Säiniöllä vuonna 1918 vallattuun panssarijunan taisteluosaan tällaista vaunua ei kuulunut.

Rautatiehallitus on luvannut luovuttaa museojunaan Tk-3 veturin n:o 1106. Olisi ehkä syytä selvittää, onko panssarijuniin kuuluneita vetureita (esimerkiksi K 5 (Tk-3) n:o 884 tai G 10 n:o 336) enää jäljellä.

Kuten edellä jo mainittiin, Panssarimuseossa on myös Käppäselässä vuonna 1941 vallattu venäläisen panssarijunan tykkivaunu. Rakenteeltaan vaunu on teräväkulmainen, laatikkomainen, vahvat panssarilevyt niittaamalla kiinnitetyt. Tykkitorneja 76 mm tykein on kaksi, niiden välissä on pieni torni tähystysaukkoineen ja konekivääreistä neljä on vaunun kyljissä, kaksi tykkitorneissa pallonivelin. Aseistuksessa lieene käytetty panssarivaunujen osia putkien suojana ym. Vaunu on näin ollen kevyen panssarijunan tykkivaunu ja rakennettu luultavasti 1930-luvulla.

Lähdeviitteet

1. Pl. M T 12307/491/39/28. 10. 39. SARk P 2716.
2. II AKE no 251/III/54 sal./29. 10. 39. SARk P 421.
3. IV AKE no 457/Tyk.kom./5/30. 11. 39. SARk P 2716.
4. 12. DE no 31/III/2/1 op.sal./3. 12. 39. SARk P 2716.
5. 12. DE no 95/Tyk.kom./2b/39 sal./7. 12. 39. SARk T 5097.
6. 12. DE no 71/III/2/1 op.sal./8. 12. 39. SARk P 2716.
7. Pans.J I no 33/29. 1. 40. SARk P 1157.1.
8. Pans.J I no ?/5. 1. 40. SARk P 2716.
9. 12. DE no 181/1/25 sal./30. 1. 40. SARk P 1157.1.
10. 12. DE no 360/Tyk.kom./8d/40 sal./6. 2. 40. SARk P 1157.1.
11. Pans.J I no 38/3. 3. 40. SARk P 2716.
12. Sotapäiväkirjan kuvaus on niukka. Vrt. E. Palolampi, Kollaa kestää, X p. s. 250.
13. IV AKE no 244/Tyk.kom./10. 11. 39. SARk P 1157.4.
14. IV AKE tilanneilmoitus 30. 10. 39, lisäselvitys 10. 11. 39. SARk T 5097.
15. PM no 208/2a/23. 1. 40. SARk P 1157.2.
16. IV AKE no 212/Tyk.kom./24. 1. 49. SARk P 1602.
17. Pans.J 2 no 71/40/21. 1. 40. SARk P 11053.3.
18. Panssarijuna 2 oli taistelussa mukana 23. 1. alkaen. Talvisodan historia 3, s. 91.
19. Ryhmä TE no 215/1/40 sal./8. 2. 40. SARk P 1150.9.
20. IV AKE no 1045/1/2 sal./27. 2. 40. SARk P 1157.1.
21. IV AKE lenn.sanoma no 2476/III/132/17. 8. 40 ja lenn.sanoma no 2503/III/132/21. 8. 40. SARk T 4882.12 ja 15.
22. Pans.J 2 no 143/40/18. 5. 40. SARk P 11053.3.
23. 5. DE no 751/III/61 sal./25. 6. 40. SARk P 11053.3.
24. 21. DE no 3079/III/19/8. 7. 40. SARk P 11053.3.
25. IV AKE, it-tston toimintakertomus 17. 6. 41—26. 11. 44. SARk T 7827.

26. Pv. PE no 618/502/Tväl. 3/40.
27. 4. DE, it-käskey no 4/1. 7. 41. SArk P 11054.4.
28. 4. DE n:ot 249, 253 ja 323/III/2 sal./29. 6, 12. 7. ja 18. 7. 41. SArk P 11054.1.
29. 4. DE no 353/III/2 sal./22. 7. 41, kohta 7. SArk P 11054.1.
30. 4. DE no 446/Os. 2/III/19 sal./3. 8. 41. SArk P 11054.1.
31. 4. DE no 527/III/2 sal./14. 8. 41. SArk P 11054.1.
32. Suomi taisteli 3, s. 154 (Tk Unto Seppäsen kuvaus). Vrt. myös Tk L. Jaakkolan kuvaus (TK-rintamakirjeenvaihtajat etulinjoilla 4, s. 65).
33. IV AKE no 870/It/254a sal./11. 9. 41. It- ja iv-käskey no 16. SArk P 11054.2.
34. IV AKE no 954/It/254a sal./19. 9. 41. SArk P 11054.2.
35. IV AKE no 1102/It/254a sal./6. 10. 41. SArk P 11054.4.
36. Ps. Juna 1 no 180/42/23. 3. 42 ja IV AKE:n it-tston puh.san. no 20/42. SArk T 5829 ja 9927.28.
37. Ps. Juna 1 no 144/25/5. 3. 42. SArk T 9927.28.
38. IV AKE no 241/III/84a sal./19. 6. 41. SArk T 9068.10.
39. VII AKE no 192/III/84b sal./1. 7. 41. SArk T 9068.10.
40. MaaRE, it-joukkojen toim.kert. SArk T 18026. Ks. myös Suomi taisteli 3, s. 348—350. Selostukset ristiriidassa.
41. VII AKE no 323/Tyk.kom./161b sal./13. 7. 41. SArk T 9068.10. Myös VII AKE no 147/Tyk.kom./161b sal./1. 7. 41. SArk T 9068.10.
42. VII AKE no 407/Os. 2/III/87 sal./19. 7. 41. SArk T 9068.11.
43. Kar.A:n puh.san. no 2491/1426/28. 7. 41 VII AKE:lle. SArk P 9080.1.
44. V. Merikallio, Jääkäriprikaati hyökkää, s. 65 ja T. Hiisivaara, Loimolan valtaus (TK-rintamakirjeenvaihtajat etulinjoilla 2, s. 26).
45. G. N. Kuprijanov, Laatokalta Jäämerelle, 1972, s. 39.
46. Suomi taisteli 3, s. 348—350. Tk J. Ilanko, Panssarijuna taistelussa (Junan päällikön, kapteeni A. Laineen haastattelu).
47. VII AKE no 295/III/84b sal./1. 9. 41. Liite 1. SArk P 2059.9.
48. Suomen sota 1941—1945, osa 10, s. 282.
49. Kar.AE:n käskey no 1401/Op./III/12 sal./31. 1. 42. Liite 3. Kohta 16: It ja Iv. SArk T 2262.3.
50. 1. Raut.It.Ptri no 310/IV/3a sal./2. 6. 43. SArk T 9927.38.
51. MaaRE, it-joukkojen toim.kert. 1.—31. 8. ja 1.—31.10. 43. SArk T 18026.
52. PM:n op.os. sähke 19. 4. 44 Aun.RE:lle (Airo & Nihtilä) ja 1090:n lenn.san. no 4103/20. 6. 44.
53. Suomen sota 1941—1945, osa 10, s. 282.
54. Aun.RE no 2980/It/46 sal./7. 7. 44. It-joukkojen toim.kert. kesäkuu 1944. SArk T 5024.11 ja T 18026.
55. A. N. Mushnikov, V bojah za Vyborg i Petrozavodsk, 1957, s. 90—91.
56. Aun.RE no 3123/It/3 sal./16. 7. 44. SArk T 5034.7.
57. E. Vesisenaho, Panssarijunan valtaus. Kansa taisteli 3/1959.
58. Suomen sota 1941—1945, osa 5, s. 260. Eino Louhela, Kapustajoen kahinointia. Kansa taisteli 4/1961 ja Vilho Särkkä, Itkevä panssarijuna. Kansa taisteli 1/1960.
59. Suomen sota 1941—1945, osa 2, s. 478—525. Mauno Kuosa. Täss' Savon joukko tappeli. JR 30 1941—1944, s. 128—133. Vesa Korhonen, Partioeteki Hiilisuolle. Kansa taisteli 10/1975.
60. Suomen sota 1941—1945, osa 4, s. 167—170. Suomi taisteli, osa III, s. 351. Bertel Ikonen, Käppäselän koukkausoperaatio syksyllä 1941, osa 2, s. 233. Kansa taisteli 8/1961.
61. Kuprijanov, em. teos, s. 145 ja 193.

Summary

ARMoured TRAINS IN THE WINTER AND CONTINUATION WARS

The two Finnish armoured trains from 1918 were mobilized along with the troops in autumn 1939. By the Winter War their 76 mm cannons m/02 and 37 mm rapid-fire guns had been changed to mountain cannons m/04 of the same calibre. The engine, two gun-waggons and the machine-gun waggon of the trains were armoured. The gun- and the machine-gun waggons had 13—15 machine-guns m/Maxim 09, four rapid-firing guns m/L-S but only the armoured train 1 had an anti-air machine-gun. There was no radio on either train.

The armoured train 1 was assigned 28. 11. 1939 to the IV Army Corps. From 1. 12. 1939 to 13. 3. 1940 it operated on the railway section between Loimola and Suojärvi. At the beginning it supported the forward deployed troops in their delaying operations from Suojärvi all the way to Piitsoinoja and Kollaa-river. It was an irreplaceable aid to the defending troops because of their lack of artillery and ammunition. In the stabilized phase of the war the train participated in repelling attacks, securing the railway section, anti-aircraft action and other duties. In January-March 1940 the train was often caught in altogether tight situations under the almost daily fire and bombardment by enemy bombers and fighters which also disrupted the railway. The train was nearly at their mercy since it had no effective anti-aircraft weaponry.

The armoured train 2 first operated on the railway from Vybörg to Valkjärvi mainly in an anti-aircraft role but it also sent a detachment with machine-guns to the Salmenkaita-Muolainen front-line. The train was assigned 22. 1. 1940 to the IV Army Corps to operate on the railway section between Kitelä and Koirinoja. Immediately after having arrived in Impilahti it was ordered to deliver a blow against enemy-held positions on the hills south of the railway. This attack in the plains on Kitelä, "in no-mans-land", turned out to be nearly fatal to the train because of the broken railway. Also in this front the train was forced to send detachments armed with machine-guns, first on an island in the lake Ladoga and secondly to the Kollaa-front. To enhance its anti-aircraft capability the train was given two aa-guns. At the end February the train was transferred to the Elisenvaara station, which was one of the most bombarded locations behind the lines.

During the armistice, under the state of war, the armoured trains were stationed in Kouvola. The main duty of the armoured train 2 was counter-desant operations on the railway section between Korja and Utti and the protection of the large railway yard. It also watched the Soviet transit traffic to Hanko (Hangö), for even sudden attacks from the military transit trains were feared because of the tensivity of the political climate. In the spring and summer of 1941 the armoured trains were equipped with efficient aa-guns and radios (7.62 aa-machine-guns/31-VKT, 40 aa-machine guns/39 B and Helvar C radios). When the Continuation War broke out the armoured train 1 was at the Simola station for aa-duties. As the troops crossed the border the armoured

train patrolled from Simola towards Vyborg. It also gave firesupport to JR 25 which attacked in the direction of the railway. Because of the destruction of the railway the train remained at Tienhaara station and reached the Karelian Isthmus only after the railway was repaired. In 1941 and 1942 it served mainly in an anti-aircraft role for the logistics in Kanneljärvi, Perkjärvi and Raivola stations. In autumn 1942 the train was first transferred to the Lieksa station and further to the Maaselkä station in the north of lake Ladoga. The train was decommissioned 27. 11. 1942. Its weapons and part of the troops were re-assigned to the newly founded 1. Railway Anti-Aircraft Battery.

The armoured train 2 was assigned at Tohmajärvi 1. 7. 1941 to the VII Army Corps under the 2. Railway Battery. Both participated in the conquest of Värtsilä but remained in Tohmajärvi until the destroyed railway section and bridges were repaired. Only 28. 7. they were assigned to the Karelian Army under the German 163. Division. One regiment of the division fought with JR 56 against among others the Soviet JR 131. They were supported by the railway battery and the armoured train. The armoured train 2 was forced to deliver several blows against the enemy positions for the JR 131 defended its positions tenaciously for over three weeks. After the road was opened the armoured train first gave protection to a railway repair train at the Pesk station and then moved to Jessoila for the protection of the VII Army Corps' logistic lines. The railway to Petroskoi was fixed by 24. 10. when the train moved there to provide anti-aircraft protection for the railway station area. Having been for some time in Syväri the battery and the armoured train returned to the city 8. 1. 1942. The battery then moved to Karhumäki region followed by the armoured train on 21. 2. up to Vitska. When the battery again left for Syväri the armoured train stayed in Karhumäki; on 3. 11. a devastating air attack was directed against the city. Soon afterwards on 27. 11. the armoured train was decommissioned. Its aa-weapons as well as part of its personnel were assigned to the 2. Railway Anti-Aircraft Battery.

The 1. Railway Anti-Aircraft Battery left from Maaselkä to Vyborg 19. 6. 1943 and having been stationed there for one year it left the city for the Tienhaara station one day before the city was taken by the Soviets. From Tienhaara the train moved in the summer to Simola and then further to the Taavetti station. It was finally decommissioned at Kouvola by the end of 1944.

The sections of the 2. Railway Anti-Aircraft Battery saw anti-aircraft action first by the Uunita railway bridge, the Malu unloading-station as well as protecting passenger trains on the Karhumäki-Lisma railway section. At the beginning of the great Soviet offensive on the Karelian Isthmus the train was transferred to the Aunus Isthmus by orders given by the General Headquarters. As the Soviet 70. Marine Brigade executed the landing at Tuulos on 23. 6. the railway from Pitkäranta to Mäkriä was cut at the bridgehead. Because the bridgehead could not be pushed back the 2. Railway Anti-Aircraft Battery was blown up at the Mäkriä station.

Matti Lappalainen

**SOTAHISTORIAN TUTKIMUKSEN KANSAINVÄLISIÄ
ILMENTYMIÄ — STUTTGARTISSA VUODEN 1985 ELO—
SYYSKUUN VAIHTEESSA PIDETYISTÄ KOKOUKSISTA**

Vilkasta sotahistorian tutkimuksen kansainvälisellä rintamalla

Historiatieteiden alalla, sotahistoria mukaanlukien kansainvälinen kanssakäyminen on edelleen vilkasta ja toivon mukaan myös hedelmällistä. Sitten Bukarestissa vuonna 1980 pidetyn onnistuneen suuren kokouksen pidettiin väli vuosina myös onnistuneet kansainväliset sotahistorioitsijoiden kokoukset Montpellierissä Ranskassa, Washingtonissa D.C. ja Carlislessa Yhdysvalloissa sekä Wienissä Itävallassa. Omaa pohjoismaista sarkaa kynnettiin vuonna 1984 Odensessa Tanskassa pidetyssä kokouksessa. Viimeksi mainittu kokous, joka kytkeytyi yleiseen pohjoismaiseen historian tutkijoiden kokoukseen, muodosti uuden foorumin sotahistorian tutkijoiden kokoontumisille Pohjoismaissa. Näin Jyväskylässä vuonna 1981 tehty aloite johti konkreettiseen kokoustapahtumaan, joka saa jatkoa vuonna 1987 Reykjavikissa. On kaikki syy toivoa menestystä näillekin pohjoismaisten sotahistorioitsijoiden veljestapaamisille muiden kokousten ja tapaamisten ohella.

Kaikissa edellä mainituissa kokouksissa on ollut myös Suomen edustus, johon on kuulunut Sotahistoriallisen Seuran ja Suomen Sotahistorian Komission jäseniä. Seuran edellinen puheenjohtaja piti esitelmät Bukarestissa ja Montpellierissä sekä johti kahden miehen suomalaista delegaatiota Washingtonissa. Vuoden 1984 Odensen kokouksessa olivat suomalaisia esitelmöitsijöitä sotahistorian sektorilla professori Jarl Gallén ja maisteri Eero Elfvengren. Lisäksi esiintyivät seuramme jäsenistä professori Mauno Jokipii ja apulaisprofessori Jussi T. Lappalainen. Suomen sotahistorioitsijoiden delegaation johtajana Odensessa ja Wienissä oli Suomen Sotahistorian Komission puheenjohtaja, kenraaliluutnantti Ermei Kanninen. Tavanomaisesti Montpellierin, Washingtonin ja Wienin kokouksiin liittyi myös Kansainvälisen Sotahistorian Komission bureaun johtama yleiskokous, jossa selviteltiin yhteisen toiminnan yleistä tilaa sekä tulevia tapahtumia.

Ensimmäisestä maailmansodasta kylmään sotaan — Stuttgartin vuoden 1985 kokouksista

Stuttgartissa Saksan Liittotasavallassa toimeenpantiin ajalla 19. 8.—24. 8. 1985 Kansainvälinen sotahistorian tutkijoiden X kollokvio. Sitä seurasi välittömästi ajalla 25. 8.—1. 9. 1985 16. Kansainvälinen historia-tieteiden kokous laajoine jokaiselle jotakin ohjelmineen.

Sotahistorian tutkijoiden kollokvio

Kansainvälisen sotahistorian tutkijoiden X kollokvion järjestäjänä oli Saksan Liittotasavallan Sotahistorian Komissio yhteistoiminnassa Kansainvälisen Sotahistorian Komission johdon kanssa. Ensiksi mainitun komission puheenjohtajana on Freiburgissa sijaitsevan Militärgeschichtliches Forschungsamtin johtaja, eversti, tohtori Günter Roth. Erinomaisten järjestelyjen päävastuullisina henkilöinä kunnostautuivat erityisesti kollokvion läpiviejänä toiminut Stuttgartissa sijaitsevan Bibliothek für Zeitgeschichten johtaja, tohtori Jürgen Rohwer ja mainitun Freiburgin laitoksen Suomessakin vierailut eversti Friedhelm Klein, joka matalalla profiililla osaltaan vastasi paljolti kollokvion organisoinnista ja sujumisesta.

Kollokvio pidettiin Stuttgartin keskustassa sijaitsevassa Rathausissa. Ohjelmassa oli lisäksi vastaanottoja, retki ensimmäisen maailmansodan taistelumaastoon Vogeesille Ranskan puolelle, iltaretki vanhaan linnaan sekä päättäjäsillallinen.

Suomen delegaation johtajana oli Sotahistorian Komissiomme puheenjohtaja, kenraaliluutnantti Ermei Kanninen. Lisäksi olivat virallisia edustajia eversti Matti Lappalainen, apulaisprofessori Jussi T. Lappalainen ja everstiluutnantti Sampo Ahto kaikki kolme sekä Suomen Sotahistorian Komission että Sotahistoriallisen Seuran johtokunnan jäseniä. Lisäksi osallistuivat kokoukseen seuramme jäsenistä eversti Vilho Tervasmäki, kommodori Erik Wihtol sekä kapteeni Kauko Ollila ja ekonomi Elvi Ollila. Kaikkiaan suomalaisia oli puolisoineen paikalla yksitoista (11).

Stuttgartin kokoukseen osallistui kaikkiaan noin 250 edustajaa 36 maasta. Mielenkiintoinen tuttavuus oli Kiinan Kansantasavallan epävirallinen delegaatio, joka oli Suomen Sotahistorian Komission puheenjohtajan vaikutuksesta ensi kertaa mukana.

Kokoustyöskentelyä. Suomen delegaatiota kansainvälisessä sotahistorian tutkijoiden kokouksessa Stuttgartissa. Kuvan keskellä Suomen Sotahistorian Komission puheenjohtaja, kenraaliluutnantti Ermei Kanninen ja hänestä vasemmalle apulaisprofessori Jussi T. Lappalainen, eversti Matti Lappalainen ja kommodori Erik Wihtol.

Avajaisissa pidettiin useita sotahistorian ja yleensä historian tutkimuksen jatkuvaa painoarvoa ja merkitystä nykyajan maailmassa korostavia puheita. Niitä pitivät mm. Saksan Liittotasavallan puolustusministeriön valtiosihteeri tohtori Lothar Rühl, Stuttgartin ylipormestari Manfred Rommel (sotamarsalkan poika) sekä Kansainvälisen Sotahistorian Komission puheenjohtaja ranskalainen professori André Corvisier.

Kollokvion yleistemana oli ensimmäinen maailmansota. Viralliset kielet olivat englanti, saksa ja ranska. Kaikkiaan kahdeksassa työstunnossa käsiteltiin mainittuun sotaan liittyen strategisia käsityksiä, puolueettomia valtioita, massa-armeijoiden liikekannallepanoa, Euroopan ulkopuolisten valtioiden osallistumista sotaan, sotaan liittyvää taloutta ja tekniikkaa, liittolaishallitusten ja niiden sotavoimien komentajien välisiä suhteita sekä sotaa ja vallankumousta. Viimeksi mainittuun aihepiiriin kuului apulaisprofessori Jussi T. Lappalaisen ranskan kielellä pitämä erinomainen esitelmä punakaartin tappion syistä.

Osa Stuttgartin kollokvion esitelmistä on julkaistu Revue Internationale D'Histoire Militaire sarjan n:ossa 63, joka ilmestyi keväällä 1986. Stuttgartin kokouksessa julkistettiin myös ensimmäisen maailmansodan kirjallisuusbibliografia, johon Suomen osuuden on laatinut Sotatieteen Laitoksen tutkija, seuramme julkaisutoimittaja, maisteri E. Elfvingren.

Kokouksen lomaan Vogeeseille ensimmäisen maailmansodan aikaiseen Lingenkopfin taistelumaastoon sijoitettu retki tehokkaine opastuksineen antoi syvästi mieliin painuneen kuvan mainitun sodan taistelujen kovuudesta ja niiden vaatimista saavutuksiin nähden suunnattomista tappioista. Lingenkopfin alue museoineen, taisteluhautoineen, maastoon merkittyine tapahtumapaikkoineen sekä ranskalaisine ja saksalaisine sotilashautausmaineen tuntuu olevan erityisesti ranskalaisten ”pyhiinvaelluspaikka”.

Oman sävynsä kokoukselle antoivat valtiosihteerit Rühlin arvokkaassa vanhassa linnassa järjestämä sotilassoittokunnan sävyttämä vastaanotto, Bibliothek für Zeitgeschichte järjestetty vastaanotto, jossa mm. Kansainvälisen Sotahistorian Komission Bibliographie internationale d'histoire militaire -julkaisun pitkäaikainen päätoimittaja sveitsiläinen eversti Daniel Reichel palkittiin. Mainittuun kirjastoon oli järjestetty kokouksen teemaan liittyvä asiakirja-, valokuva- ja kirjanäyttely, jossa oli esillä mm. apulaisprofessori Lappalaisen teoksia. Stuttgartin yliopiston pormestari, tohtori Rommel järjesti iltapäivävastaanoton Rathausin tiloissa. Kokouksen päätteeksi pidetty illallistilaisuus oli viehättävän tunnelmallinen kollegiaalinen jäähyväistapahtuma.

Perinteiseen tapaan Stuttgartin kollokvioon liittyi Kansainvälisen Sotahistorian Komission (CIHM) yleiskokous. Siinä esiteltiin komission toimintakertomus vuoden 1980 Bukarestin kokouksen jälkeiseltä 5-vuotiskaudelta sekä valittiin uusi keskusjohto (Bureau). Puheenjohtajana jatkaa edelleen professori A. Corvisier. Norjalainen professori Olav Riste valittiin 7-henkiseen varapuheenjohtajistoon. Kokonaisuudessaan keskusorganisaatiossa on nyt yleissihteerit ja rahastonhoitaja mukaanlukien 6 Natomaiden, 2 Varsovan liiton maiden edustajaa, 1 Kauko-Idän (Etelä-Korea) ja 1 puolueettoman valtion (Sveitsi) edustaja. Suomen delegaatio harkitsi pitkään oman ehdokkaan (Suomen Komission puheenjohtajan) asettamista vaaliin, mutta ei halunnut aiheuttaa kilpailutilannetta Norjan ehdokkaan kanssa. Suomen Komission puheenjohtaja oli yksi vaalitoimituskomitean jäsenistä.

*Itää ja länttä. Stuttgartin kokoukseen osallistunut Kiinan Kansantasa-
vallan delegaatio palaamassa suomalaisseurassa vanhaan linnaan tehdyl-
tä iltaretkeltä.*

Kokouksessa hyväksyttiin uusiksi kansainvälisen komission jäseniksi Brasilian, Irlannin ja Kreikan komissiot. Kiinan komission jäsenyys tulee esille vuoden 1990 kokouksessa.

Stuttgartin kokouksessa todettiin suunnitteilla olevan alan kansainvälisiä kokouksia

- 1986 Etelä-Koreassa (Seoul), Romaniassa (Bukarest) ja Unkarissa (Budapest)
- 1987 Puolassa (Varsova)
- 1988 Suomessa ja Kanadassa
- 1989 Ranskassa ja
- 1990 Espanjassa.

Viimeksi mainittu on viiden vuoden välein pidettävä Kansainväliseen historiatieteiden kokoukseen liittyvä tilaisuus.

Tässä yhteydessä on syytä muistaa vuonna 1987 Reykjavikissa pidettävä perinteiseen pohjoismaiseen historiantutkijoiden kokoukseen liittyvä sotahistorioitsijoiden kokous.

16. Kansainvälinen historiatieteiden kongressi

Suoraan kansainvälisen sotahistorian tutkijoiden kollokvion jatkona Stuttgartissa toimeenpantiin ajalla 25. 8.—1. 9. 1985 16. Kansainvälinen historiatieteiden kongressi. Sen kokonaisosanottajamäärä lienee ollut kolmentuhannen (3 000) seutuvilla. Suomesta olivat seuramme tai Sotahistorian komission jäsenistöstä osallistujina everstiluutnantti Sampo Ahto, tohtori Ohto Manninen, professori Jukka Nevakivi, tohtori Ilkka Seppinen sekä tämän kirjoittaja.

Lisäksi kokoukseen osallistuivat Suomesta mm. professorit Matti Klinge, Juhani Paasivirta, Erkki Pihkala ja Tuomo Polvinen.

Kongressin pääjärjestäjänä toimivat Saksan Liittotasavallan historiantutkijoiden liitto sekä Kansainvälinen historiatieteiden komitea. Kongressin avajaiset ja päättäjäiset pidettiin Stuttgartin suuressa Liederhallsa. Sen lisäksi kokoustiljoja oli varattu yliopiston rakennuksista.

Kongressille osoitettua arvostusta korosti se, että Baden-Württembergin ministeripresidentti tohtori Lothar Späth piti avajaispuheen.

Kokouksen ohjelma oli hyvin monipuolinen jakaantuen lukuisiin pääteemoihin ja sektoreihin. Sotahistorioitsijan kannalta kiinnostavimpia olivat kansainvälisen toinen maailmansotaprojektin 3-päiväinen kokous ja muut toista maailmansotaa sekä toisen maailmansodan jälkeisen ajan turvallisuuskysymyksiä käsitelleet esitykset. Viimeksi mainittuun aiheeseen liittyi professori Nevakiven mielenkiintoinen Suomen lehdistöä 1940-luvun jälkimmäisellä puoliskolla koskenut esitelmä.

Kansainvälisen toinen maailmansotaprojektin, jossa Suomikin on mukana professori Olli Vehviläisen johtamalla Suomi toisessa maailmansodassa (SUOMA) -projektillaan, yleisteemana oli mainitun sodan sotatalous. Tämänkin kokouksen vetäjänä toimi ansiokkaasti edellä mainittu tohtori Rohwer. Kokouksessa käsiteltiin mm. sotatalouden suunnittelua, raaka-ainehuoltoa sekä sodan rahoitusta. Professori Pihkala piti ansiokkaan esityksen oman maamme sotaponnistusten rahoittamisesta.

Toinen maailmansotaprojektin kokouksen päätteeksi pidettiin projektin yleiskokous, jossa SUOMA-projektia edustivat professori Pihkala ja tämän selostuksen laatija. Projektin johdossa tapahtui muutoksia. Sitä pitkään johtaneen ranskalaisen professori Henri Michelin (ei paikalla) halutessa luopua tehtävästään hänen tilalleen valittiin projektin tähän-

astinen pääsihteeri belgialainen tohtori Jean VanWelkenhuyzen sekä uudeksi pääsihteeriksi tähänastinen taloudenhoitaja hollantilainen tohtori Harry Paape. Tohtori Paape osallistui Espoon Hanasaareissa vuonna 1978 pidettyyn kansainväliseen sotahistorian ja poliittisen historian tutkijoiden kokoukseen.

Myös kansainvälisen historiatieteiden viikon järjestelyt oli toteutettu hyvin. Työpäivät olivat varsin pitkiä (kello 9—19, välillä 2 tunnin tauko), mutta esitysten hyvä laatu piti kiinnostuksen yllä. Kokonaiskuvan muodostamista helpotti jaettu kirjallisuus. Osanottajilla oli mahdollisuus osallistua historiallisiin retkeilyihin. Iltavastaanottoja oli Stuttgartin keskustassa olevassa linnassa, Stuttgartin yliopistossa (rehtori) sekä Bibliothek für Zeitgeschichtessä.

Eräitä havaintoja

Stuttgartin kokouksissa Suomen edustajat joutuivat jälleen toteamaan tällaisten kokousten merkityksen toisaalta oman maamme historian ja samalla nyky-Suomen kuvan selkiinnyttämiseksi maailmalla ja toisaalta historian tutkimuksen kansainvälisen tilan seuraamiseksi ja oman tutkimuksemme kehittämiseksi. Stuttgartissakin Suomen edustajat joutuivat vielä oikomaan eräitä vääristymiä ja väärinkäsityksiä oman maamme historian osalta.

Stuttgartin kokouksissa korostui historian tutkimuksen laaja ja syvälinen merkitys kaikelle tutkimukselle. Onhan kaikella tutkimuksella historiansa, johon tulevaisuus perustuu ja joka kytkee sen laajan mosaiikin yhtenäiseksi kokonaisuudeksi.

Kansainväliset historiatieteiden kokoukset edistävät tutkimustulosten esittämisen, selontekojen, kritiikin ja keskustelujen kautta yleistä kansainvälistä kanssakäymistä ja tuntemusta. Tämä merkitsee tyvestä puuhun nousevaa liennytyksen edistämistä. Tätä näkökohtaa tukevat myös Stuttgartissa toteutunut Kansainvälisen Sotahistorian Komission jäsenm Maiden lukumäärän kasvu sekä yleensä kiinnostuksen kasvu tätä toimintaa kohtaan.

Suomen Sotahistorian Komission puheenjohtajan kenraaliluutnantti Kannisen Stuttgartin kokouksessa keskusjohdolle jättämä aloite alan kokouksen järjestämiseksi maassamme vuonna 1988 herätti vahvan kiinnostuksen ja eräiltä tahoilta tarjottiin jo apua sen järjestämiseksi. Onkin

pidettävä hyvin tärkeänä, että Suomi on omalla panoksellaan, kokouksiin osallistumisillaan, esitelmillään, itse järjestämillään kokouksilla ja julkaisutoiminnallaan mukana sekä sotahistorian että yleisen historian alan kansainvälisessä vuorovaikutuksessa. Koituuhan se myös omaksi hyödyksemme oli sitten kyse oman tutkimuksemme kehittamisestä ja tunnetuksi tekemisestä tai samalla virikkeiden antamisesta mm. alan tutkimuksen kansallisen ja kansainvälisen edistämisen ohella oman Sotahistorian Komissiomme ja Sotahistoriallisen Seuramme jäsenistölle.

SOTAHISTORIAALLINEN SEURA r.y.

Toiminnasta vuonna 1985

Hallinto

Sotahistoriallisen Seuran johtokuntaan ovat kuuluneet varsinaisina jäseninä eversti Matti Lappalainen (puheenjohtaja), valtiotieteen tohtori Jaakko Ilvessalo (varapuheenjohtaja), professori Jarl Gallén, eversti Lauri Harvila, majuri Heikki Pohjanpää, filosofian maisteri Markku Melkko, everstiluutnantti Sampo Ahto ja apulaisprofessori Ohto Manninen. Filosofian maisteri Paavo Talvion kieltäytyttyä ehdokkuudesta valittiin hänen tilalleen vuosikokouksessa varajäsen varatuomari Heikki Pohjolainen. Varajäsenenä on ollut apulaisprofessori Jussi T. Lappalainen. Varatuomari Heikki Pohjolan tultua valituksi johtokunnan varsinaiseksi jäseneksi valittiin hänen tilalleen varajäseneksi everstiluutnantti Antti Juutilainen. Filosofian maisteri Eero Elfvengrenin kieltäytyttyä ehdokkuudesta hänen tilalleen valittiin varajäseneksi ekonomi Hannu Taunula, joka on toiminut myös rahastonhoitajana. Seuran sihteerin tehtäviä on hoitanut osastosihteeriksi Seppo Rautia. Johtokunta on toimintavuoden aikana kokoontunut seitsemän kertaa. Kokouksissa on valmisteltu esitelmätilaisuuksiin ja kesäretkeen liittyviä järjestelyjä sekä käsitelty julkaisu- ja jäsenasioita. Muista seuran toimialaan liittyvistä kysymyksistä on tämän lisäksi laadittu vastauksia. Seura on ollut edustettuna Tieteellisten seurain valtuuskunnan järjestämässä kokouksissa ja seminaareissa.

Suomen asehistorialliset seurat ja Sotahistoriallinen Seura kiinnittivät 19. 11. 1985 puolustusministeri Veikko Pihlajamäen huomiota puolustuslaitoksen materiaalin poistoihin sen takia, että mahdollisuuksien mukaan menettelyssä voitaisiin ottaa huomioon museoiden lisäksi tällaisesta esineistöstä kiinnostuneet muutkin piirit.

Suomen Merihistoriallisen yhdistyksen ja Sotahistoriallisen Seuran toimesta luovutettiin 29. 11. 1985 opetusministeriön kansliapäällikkö Jaakko Nummiselle kirjelmä Suomenlinnassa olevan Valmetin telakka-alueen varaamiseksi merihistoriallisia perinteitä vaalivaan tarkoitukseen.

Seuran toimintaa taloudellisesti ovat kuluneen vuoden aikana tukevat Suomen Akatemia, Maanpuolustuksen kannatusäätiö sekä puolustusvoimat.

Vuosikokouksessa palkittiin sotahistoriallisista ansioista hopeisella ansiomerkillä professori Mauno Jokipii ja filosofian maisteri Matti Virtanen.

J ä s e n t i l a i s u u d e t

Toimintavuoden aikana järjestettiin kolme esitelmätilaisuutta. Vuosikokouksessa kuultiin komentajakapteeni Erkki Naskin esitelmä Falklandsaarten taisteluista vuonna 1982. Kevätkokouksessa piti Saksan suurlähetystön sodanaikainen lehdistöattashea Hans Metzger suomenkielisen alustuksen Suomen ja Saksan välisistä suhteista jatkosodan aikana. Syksyn yleiskokouksessa everstiluutnantti Pekka Visuri alusti Toisen maailmansodan päättymisestä — Jaltasta Potsdamiin. Näihin tilaisuuksiin on osallistunut seuran jäseniä runsaasti. Jäsentilaisuudet on pidetty Helsingissä Katajanokan Kasinon ja Säätytalon tiloissa.

R e t k e t

Perinteinen kesäretki tehtiin linja-autolla elokuun 30. päivästä syyskuun 1. päivään. Ensimmäisenä retkipäivänä Lappeenrannassa tutustumiskohteena oli Päälystöpisto. Seuraavana päivänä tutustuttiin Lappeenrannassa Ratsuväkimuseoon ja Linnoitukseen, Savitaipaleella Kärnäkosken ja Partakosken taistelupaikkoihin, Ristiinan Brahelinnaan, Porrassalmen taistelupaikkaan, Mikkelissä Jalkaväkimuseoon ja Joroisissa Frugårdin kartanoon. Kolmantena retkipäivänä oli tutustumiskohteena Parkuinmäen taistelupaikka. 42 henkilön matkaseurueen majoituspaikkoina Lappeenrannassa olivat retkeilyhotelli Rotelli ja Päälystöpisto sekä Joroisissa moottorihotelli Joronjälki ja lomakoti Vanamola. Retken johtajana puheenjohtajan ollessa ulkomaanmatkalla toimi everstiluutnantti Antti Juutilainen.

Elokuun lopussa pidettiin Stuttgartissa X Kansainvälinen sotahistorian tutkijoiden kokous, jonka aiheena oli ensimmäinen maailmansota sekä 16. Kansainvälinen historiatieteiden kongressi. Näihin kokouksiin osallistui useita seuran jäseniä. Suomen esitelmän ensiksi mainitussa kokouksessa piti apulaisprofessori Jussi T. Lappalainen.

Vuosikokouksessa 11. 2. 1985 palkittiin hopeisilla ansiomerkeillä seuran hyväksi ansiokasta ja pitkäaikaista työtä tehneinä sekä menestyksellisesti seuran tarkoituksia edistäneinä professori Mauno Jokipii (yläkuva) ja filosofian maisteri Matti Virtanen (alakuva).

*Seuran syysretki tehtiin 30. 8. — 1. 9. 1985 Kaakkois-Suomeen ja Savo-
voon. Kuvassa retkeläisiä Porrassalmen taistelun muistomerkin edessä.
Kuva: Seppo Rautia.*

Julkaisutoiminta

Sotahistoriallinen Aikakauskirja 4:n aineisto saatiin kokoon kevään aikana ja saatettiin painokuntoon kesän ja alkusyksyn kuluessa. Kirja ilmestyi marraskuun lopussa. Jakelu saatiin loppuunsaoritetuksi vuodenvaihteessa. Seuran aikaisempien vielä varastossa olevien julkaisujen myyntiä on jatkettu samanaikaisesti.

Johtokunnan nimeämään julkaisutoimituskuntaan ovat kuuluneet: Matti Lappalainen, Jaakko Ilvessalo, Markku Palokangas, Eero Elfvingren ja Seppo Rautia. Julkaisutoimituskunta on kokoontunut vuoden aikana neljästi. Lisäksi julkaisuasioita on käsitelty myös johtokunnan kokouksissa.

J ä s e n i s t ö

Vuonna 1985 Sotahistorialliseen Seuraan on liittynyt 44 uutta jäsentä. Kokonaismäärä oli vuoden lopulla 366. Kuoleman kautta seuran jäsenistöstä ovat poistuneet varatuomari P. J. Huhanantti, kapteeni Sulo Jukanen, pääjohtaja Veikko Makkonen, kirjailija Mauri Sariola, diplomi-insinööri Otto Schulman, majuri Martti Siukosaari, lääkintäeversti Ensio Taipale ja majuri Nils Åkerman. Poismenneiden muistoa kunnioitettiin vuosikokouksessa hiljaisella hetkellä.

Jäsenistö

Kunniajäsenet

Einar W. Juva (t)
Arvi Korhonen (t)
T. V. Viljanen (t)
Eero Kuussaari (t)
K. J. Mikola
Ole Gripenberg (t)
Vilho Tervasmäki

Kirjeenvaihtajajäsenet

Aage Gyldenfalk
Jonas Hedberg
Ernst Klink

Jäsenistö 1986

Aaltonen, R. O.	eversti	Helsinki
Aarniaho, Pekka	merikapteeni	Helsinki
Aatolainen, Jaakko	eversti	Helsinki
Ahlqvist, Heikki	everstiluutnantti	Helsinki
Ahonen, Kauko	toimittaja	Riihimäki
Ahonen, Väinö	sotilasmestari	Helsinki
Ahtimo, Toivo	majuri	Aura
Ahto, Sampo	everstiluutnantti	Helsinki
Aitola, V-P.	ekonomi	Helsinki
Alanen, Pertti	kapteeni	Tampere
Andersson, Gösta G.	kauppätieteen maisteri	Helsinki
Antila, Heikki	talousneuvos	Lavia
Anttila, Henrik	kenraalimajuri	Helsinki
Arimo, Reino	kenraaliluutnantti	Helsinki
Aromaa, Antti	maanviljelijä	Pomarkku
Asla, Jussi	yliväpeli	Helsinki
Aukio, Erkki	kauppias	Helsinki
Aulavuo, Pertti	varatuomari	Helsinki
Aunela, Veikko	johtaja	Porvoo
Autio, Aimo	kauppätieteen lisensiaatti	Helsinki
Auvinen, Reino	kansliapäällikkö	Helsinki
Avela, Eero	professori	Helsinki
Backström, Börje	kenraalimajuri	Helsinki
Backström, Åke	suurlähettiläs	Sofia

Bergman, Leo	jaostopäällikkö	Helsinki
Bergroth, Tom	filosofian kandidaatti	Turku
Bäckström, Matti	matkailusihteeri	Oulu
Castrén, Klaus	suurlähettiläs	Ankara
Dorsén, Åke	maisteri	Helsinki
Edelmann, Margit	rouva	Helsinki
Eerola, Esko		Kangasala
Ehrnrooth, Carl	valtiotieteen maisteri	Mäkelä
Ekman, Per-Olof	ekonomi	Helsinki
Elfvengren, Eero	filosofian maisteri	Helsinki
Engström, Jarl	kapteeni	Helsinki
Ericsson, Christoffer	filosofian tohtori	Helsinki
Erolin, Sakari	johtaja	Helsinki
Eränen, Tom		Espoo
Eräsaari, Eero	eversti	Helsinki
Eskola, Armas	everstiluutnantti	Helsinki
Fredriksson, Karl-Johan	eversti	Helsinki
Gallén, Jarl	professori	Espoo
Geust, Carl-Fredrik	diplomi-insinööri	Masala
Grahn, Sven	johtaja	Helsinki
Granfors, Henry	kirjastoneuvos	Pori
Grönholm, Rainer	majuri	Helsinki
Haapalinn, Osmo	everstiluutnantti	Evitskog
Haapylä, Jorma	kontra-amiraali	Helsinki
Haaranen, Olli I.	rikosylikonstaapeli	Rovaniemi
Hahtela, Martti	kapteeni	Kontiolahti
Hakala, Ilmari	majuri	Tuusula
Halla-Seppälä, Niilo	majuri	Kotka
Halvari, Juhani	filosofian ylioppilas	Helsinki
Hanén, Lauri	majuri	Helsinki
Hanhivaara, Timo	filosofian maisteri	Vantaa
Hannula, Antti	pankinjohtaja	Espoo
Harju, Pentti	hallintojohtaja	Tampere
Harvila, Lauri	eversti	Helsinki
Hautala, Erkki	filosofian kandidaatti	Helsinki
Hautamäki, Jussi	everstiluutnantti	Parolannummi
Havanto, Jaakko	rautatievirkamies	Espoo
Heikkilä, Rainer	sotilasmestari	Espoo
Heimonen, Akseli	merkonomi	Helsinki
Heinilä, Harri	kapteeni	Helsinki
Heininen, Matti	opettaja	Pori
Heinonen, Kai	filosofian maisteri	Helsinki
Heinrichs, Per	kauppaneuvos	Kauniainen
Heiskanen, Raimo	kenraalimajuri	Espoo
Helme, Helge	apulaisjohtaja	Espoo
Herold, Olle	kauppaneuvos	Nyon
Herttola, Eero	pankinjohtaja	Helsinki
Hess, Helmut	toimitusjohtaja	Helsinki
Hietanen, Silvo	filosofian tohtori	Helsinki
Holmström, Eric	diplomi-ekonomi	Espoo

Honkala, Antti	kapteeni	Turku
Honkala, Lauri	valtiotieteen maisteri	Helsinki
Honkala, Niilo	filosofian maisteri	Helsinki
Huhtala, Aimo	filosofian maisteri	Hauho
Hult, Heikki	majuri	Helsinki
Huopainen, Pentti	kapteeni	Helsinki
Hyvönen, Jaakko	suunnittelija	Helsinki
Hyvönen, Osmo	maisteri	Jyväskylä
Hyytiäinen, Juhani	filosofian maisteri	Helsinki
Häikiö, Martti	valtiotieteen tohtori	Helsinki
Hämeen-Aalto, Valter	ekonomi	Espoo
Hämäläinen, Lauri	majuri	Helsinki
Ignatius, Hannes	insinööri	Helsinki
Ignatius, Ilkka J.		Espoo
Ihanus, Kyösti	tutkimusapulainen	Helsinki
Ilmoni, Lars-Eric	osastopäällikkö	Helsinki
Ivessalo, Jaakko	valtiotieteen tohtori	Helsinki
Immonen, Antti	merkonomi	Helsinki
Ingman, Eero	hum.kandidaatti	Oulu
Jaakkola, Pertti	kenraalimajuri	Vaasa
Johansson, Erik	pankinjohtaja	Espoo
Jokela, Eila	opetusneuvos	Helsinki
Jokipii, Mauno	professori	Korpilahti
Joutsen, Erkki		Helsinki
Juntunen, Pauli	pankkitarkastaja	Kerava
Juutilainen, Antti	everstiluutnantti	Helsinki
Juutilainen, Ilkka	filosofian ylioppilas	Helsinki
Jylhä, Seppo	toimitusjohtaja	Helsinki
Jääntti, Lauri	kanslianeuvos	Helsinki
Järvenpää, Pauli O.	valtiotieteen tohtori	Helsinki
Kaarlonen, Pentti	yliluutnantti	Helsinki
Kaila, Y.P.I.	majuri	Espoo
Kallioniemi, Timo	kapteeni	Helsinki
Kamila, Mikko	myyntipäällikkö	Espoo
Kandelin, P.	osastosihteeri	Helsinki
Kanninen, Ermei	kenraaliluutnantti	Helsinki
Kantola, Hemmo	metsänhoitaja	Espoo
Karemo, Antero	varatuomari	Pori
Karjalainen, K.	diplomi-insinööri	Hamina
Kataja, Matti		Espoo
Kaukiainen, Aulis	toimitusjohtaja	Helsinki
Kauppi, Veikko	varatuomari	Helsinki
Kerkkonen, Gunvor	professori	Helsinki
Kerkkonen, Karin	filosofian maisteri	Helsinki
Kerkkonen, Martti	professori	Helsinki
Keskinen, Valentin	johtaja	Helsinki
Kilki, Pertti	eversti	Toikkala
Kilpeläinen, Ilmari	filosofian kandidaatti	Helsinki
Kivikoski, Eino	johtaja	Pori
Kivikuru, Arto	komentaja	Helsinki

Kivinen, Tatu	maanmittausneuvos	Kolkanlahti
Klemelä, Olavi	ylimetsänhoitaja	Helsinki
Klemettilä, Seppo	filosofian maisteri	Espoo
Knuutinen, Pentti	henkilöstö- ja tied.joht.	Espoo
Knuuttiila, Jukka	everstiluutnantti	Vantaa
Korhonen, Ilkka	filosofian maisteri	Helsinki
Korpela, Ilpo	sivuasemoija	Helsinki
Korpioja, Risto	konepiirtäjä	Espoo
Koskimies, Esko	filosofian maisteri	Savonlinna
Koskimies, Tapio	filosofian maisteri	Helsinki
Koskinen, Veli-Jussi	arkkitehti	Kiljava
Kostia, Etti	piirtäjä	Helsinki
Kotkavuori, Olavi E.	konttoripäällikkö	Helsinki
Kouvo, Juha	filosofian maisteri	Helsinki
Kronlund, Jarl	everstiluutnantti	Hyvinkää
Kuitto, Pekka-Juhani	metsänhoitaja	Espoo
Kulomaa, Jukka	filosofian maisteri	Espoo
Kuopion Isänmaallinen Seura		Kuopio
Kuosa, Kalle	everstiluutnantti	Helsinki
Kuosa, Tauno	eversti	Helsinki
Kuula, Matti	valtiotieteen maisteri	Espoo
Kuuksaari, Pirkko	rouva	Helsinki
Kärhä, Reino	insinööri	Helsinki
Ladau, Kauko	opettaja	Klaukkala
Lahtela, Pentti	ekonomi	Helsinki
Lahti, Torsti	eversti	Helsinki
Lahtinen, Matti	etsivä	Espoo
Lajaste, Erkki	toimitusjohtaja	Helsinki
Langinkoski, Ilari	järjestösihteeri	Espoo
Lappalainen, Jussi T.	apulaisprofessori	Turku
Lappalainen, Matti	eversti	Helsinki
Lappalainen, Niilo	eversti	Espoo
Lauerma, Helvi	filosofian maisteri	Turku
Laurila, Bror	majuri	Vantaa
Lehmusvirta, Toivo	everstiluutnantti	Helsinki
Lehti, Gunnar	toiminnanjohtaja	Helsinki
Lehtimäki, Pentti	everstiluutnantti	Vekaranjärvi
Lehtinen, Viljo	teknikko	Helsinki
Lehtonen, Esko	myymäläpäällikkö	Helsinki
Leppola, Pentti	liikennetarkastaja	Helsinki
Liimatainen, Einari	johtaja	Harjavalta
Lilius, Herbert	kapteeni	Helsinki
Lindroth, Einar	osastopäällikkö	Helsinki
Linkola, Anna-Liisa	kunnallisneuvos	Kotka
Lohman, Aimo	varatuomari	Kerava
Lohtari, Lauri	diplomi-insinööri	Helsinki
Lopmeri, Olavi	eversti	Uusikaupunki
Lucander, N. E. J.	diplomi-insinööri	Helsinki
Lukkari, Matti	eversti	Helsinki
Luopajarvi, Allan	toimitusjohtaja	Espoo

Lyytinen, Olavi	eversti	Espoo
Magnusson, Gustav Erik	eversti	Helsinki
Mannerkorpi, Matti	filosofian lisensiaatti	Helsinki
Manninen, Ohto	apulaisprofessori	Helsinki
Mansner, Markku	filosofian tohtori	Helsinki
Marckkola, Ilkka	toimitusjohtaja	Helsinki
Martikainen, Eero A.	luonnonvaraintutkija	Helsinki
Marttinen, Lauri O.	tehtaanjohtaja	Helsinki
Mattila, Anja-Kaarina	kieltenopettaja	Helsinki
Mattila, Esko	toimitusjohtaja	Kankaanpää
Mattila, Tapani	valtiotieteen maisteri	Espoo
Mattsén, Björn	vanhempi konstaapeli	Maarianhamina
Melkko, Markku	filosofian maisteri	Espoo
Miettinen, Jorma K.	professori	Helsinki
Mikkola, Alpo	insinöörieverstiluutnantti	Helsinki
Mikola, K. J.	eversti	Helsinki
Mock, Björn	toimitusjohtaja	Helsinki
Moilanen, Raimo	insinöörimajuri	Lahti
Multanen, Pentti	kenraaliluutnantti	Helsinki
Mustakallio, Asko	insinööri	Helsinki
Myllyniemi, Urho	everstiluutnantti	Helsinki
Mäkelä, Pentti	muusikko	Helsinki
Mäki-Hirvelä, Vilho	myyntipäällikkö	Oulu
Mäkinen, Rauno	merkonomi	Helsinki
Mäkipeska, Hannu	filosofian maisteri	Kauniainen
Mänttä, Pauli		Pori
Mäntynen, Matti	toimitusjohtaja	Helsinki
Niemelä, Jari	filosofian kandidaatti	Loimaa
Niitynperä, Tapio	kapteeni	Masala
Nilson, Jarmo	rakennusmestari	Helsinki
Nirhamo, Aarne	opettaja	Pori
Nordlund, Väinö	everstiluutnantti	Helsinki
Nordquist, Jussi	diplomi-insinööri	Verkkoranta
Norilo, Niilo	yleissihteeri	Helsinki
Nybom, Randall	varatuomari	Helsinki
Nykänen, Heikki	johtaja	Pori
Nyman, Pehr-Erik	myyntipäällikkö	Helsinki
Närvä, Lasse	agronomi	Palus
Oinas, Erkki	varatuomari	Helsinki
Ojala, Ilmari	rehtori	Helsinki
Ojalehto, Hannu	pastori	Oulu
Okko, Seppo	ekonomi	Helsinki
Ollila, Elvi	ekonomi	Helsinki
Ollila, Kauko	kapteeni	Helsinki
Ollila, Olli	teollisuusneuvos	Helsinki
Ollinen, Matti	vakuutusvirkaileija	Helsinki
Orko, Risto	kauppaneuvos	Helsinki
Paarma, Heikki	professori	Oulu
Pajakkala, Juhani	kirjanpitäjä	Kuopio
Pajari, Risto	eversti	Helsinki

Pakkala, Eero	kommodori	Espoo
Palmroth, R. W.	majuri	Helsinki
Palmu, Pentti	everstiluutnantti	Inkoo
Palokangas, Eero	tekniikan ylioppilas	Varkaus
Palokangas, Markku	valtiotieteen maisteri	Helsinki
Palokangas, Markus	sosiaalineuvos	Helsinki
Palolampi, Erkki	sosiaalihoitaja	Helsinki
Paloniemi, Jouko	ylimetsänhoitaja	Espoo
Paloposki, Toivo J.	professori	Helsinki
Parmi, Helge	kanslianeuvos	Kauniainen
Partanen, Tapio	everstiluutnantti	Helsinki
Partanen, Unto	valtiotieteen maisteri	Espoo
Parvio, Pentti	toiminnanjohtaja	Helsinki
Paulaharju, Jyri	everstiluutnantti	Vantaa
Pekola, Antti	majuri	Pori
Pekonen, Pentti	hallitusneuvos	Helsinki
Peltonen, Martti	filosofian maisteri	Kuopio
Pero, Tauno	insinööri	Helsinki
Pesonen, Aake	majuri	Helsinki
Pesonen, Kauko	kauppias	Helsinki
Pesonen, Pirjo	toimistosihiteeri	Helsinki
Piili, Jari		Raisio
Pirhonen, Pentti	kirjailija	Espoo
Pirinen, Jouko	kapteeni	Helsinki
Pitkäkoski, Eino	everstiluutnantti	Helsinki
Pohjamo, Eino	mainoshoitaja	Kirkkonummi
Pohjanpää, Heikki	majuri	Helsinki
Pohjanvirta, Yrjö	eversti	Helsinki
Pohjolainen, Heikki	varatuomari	Helsinki
Pohjolainen, Pekka	insinööri	Hyvinkää
Ponteva, Matti	lääkintäeversti	Helsinki
Qvick, Aulis	ekspeditööri	Helsinki
Raassina, Aimo	toiminnanjohtaja	Helsinki
Raessalo, Esko	merkonomi	Vantaa
Rahikainen, Veijo	ostopäällikkö	Heinola
Railo, J. E.	ylilääkäri	Helsinki
Rajasammal, Oiva	apulaisjohtaja	Helsinki
Rannikkotyöstön Upseeriyhdistys ry		Helsinki
Rantasila, Matti	merkonomi	Pori
Raustela, Lasse	kirjailija	Helsinki
Rautia, Seppo	osastosihteeri	Espoo
Rekola, Kauko	filosofian tohtori	Helsinki
Remes, Viljo	kenttäpiispa	Helsinki
Rintamaa, Pasi	tekniikan opiskelija	Helsinki
Rosendahl, Raimo	filosofian ylioppilas	Raisio
Roudasmaa, Stig	everstiluutnantti	Espoo
Ruutu, Olavi	majuri	Helsinki
Räihä, Antti-Jussi	markkinointipäällikkö	Järvenpää
Räihä, Eero	liikkeenharjoittaja	Lappeenranta
Räisänen, Asko	varatuomari	Helsinki

Saarenheimo, Eero	professori	Helsinki
Saari, Eero	filosofian maisteri	Espoo
Saarmaa, Boris	kotiseutuneuvos	Förby
Saarni, Tapio	toimitusjohtaja	Naantali
Saarniala, Niilo	kapteeni	Helsinki
Salminen, Kari	majuri	Helsinki
Salminen, Tuija	toimistoapulainen	Helsinki
Saloranta, Lasse	lääkäri	Kotka
Saraste, Erja	valtiotieteen lisensiaatti	Helsinki
Sario, Timo	everstiluutnantti	Helsinki
Sarva, Kalevi	kenraalimajuri	Vantaa
Saulamo, Leo	toimistopäällikkö	Helsinki
Saulamo, Yrjö	metsäteknikko	Helsinki
Savikko, Vieno	lehtori	Helsinki
Savola, Olli	ekonomi	Helsinki
Savolahti, Raimo	eversti	Joensuu
Savolainen, Kauko	sotilasmestari	Upinniemi
Savonjousi, Matti	everstiluutnantti	Hämeenlinna
Saxberg, Erik	henkilöstöpäällikkö	Espoo
Selén, Kari	filosofian tohtori	Helsinki
Selinheimo, Oras	everstiluutnantti	Espoo
Seppälä, Helge	everstiluutnantti	Vantaa
Seppälä, Ilkka	eversti	Luumäki
Siiki, Kari	majuri	Helsinki
Silvast, Pekka	valtiotieteen maisteri	Hanko
Silvast, Pentti	eversti	Tampere
Silventoinen, Unto	majuri	Helsinki
Silvo, Erkki	eversti	Helsinki
Simojoki, Niilo	eversti	Helsinki
Simonkari, Esko	varastonhoitaja	Helsinki
Sinerma, Martti	everstiluutnantti	Espoo
Sippola, Martti	filosofian maisteri	Helsinki
Sippola, Pertti	vakuutusvirkaileija	Helsinki
Skog, Tapio	majuri	Helsinki
Soila, Pekka	professori	Helsinki
Soinne, Juhani	lehtori	Helsinki
Soivio, Antti	dosentti	Espoo
Ståhlberg, Eila	rouva	Helsinki
Suokas, Erkki	teknkaptl.	Helsinki
Suolahti, Jaakko	professori	Helsinki
Suominen, Jarmo	insinööri	Kerava
Suominen, Pertti	majuri	Helsinki
Särkisilta, Sakari	filosofian maisteri	Helsinki
Särkiö, Hannu	eversti	Helsinki
Taajamaa, Bruno	lääket. ja kir. tohtori	Espoo
Talari, Tapani	komentajakapteeni	Helsinki
Talvio, Paavo	filosofian maisteri	Helsinki
Tamminen, Pertti	rehtori	Virrat
Tamminen, Veli E. E.	asessori	Loviisa
Tanskanen, Seppo	everstiluutnantti	Helsinki

Taunula, Hannu	ekonomi	Helsinki
Tervasmäki, Vilho	eversti	Helsinki
Tetri, Juha	järjestösihteeri	Helsinki
Tilander, Heikki	majuri	Helsinki
Tirronen, Eino	everstiluutnantti	Lahti
Toivanen, Risto	pankinjohtaja	Uusikaupunki
Toivonen, Ossi	myyntipäällikkö	Lahti
Tolvanen, Kari	everstiluutnantti	Lahti
Toukola, Matti	toimitusjohtaja	Helsinki
Tukia, Anni	terveydenhuoltoneuvos	Helsinki
Tukiainen, Lauri K. J.	lakitieteen lisensiaatti	Helsinki
Tuominen, Esa	pankinjohtaja	Lahti
Tuomisto, Antero	järjestöjohtaja	Espoo
Turpeinen, Heikki	filosofian maisteri	Turku
Turtola, Martti	valtiotieteen tohtori	Jokela
Tuuli, Erkki	kaupunkineuvos	Vantaa
Törmä, Topi	filosofian maisteri	Helsinki
Törni, Pertti		Turku
Ulkuniemi, Martti	kouluneuvos	Vaasa
Vaasterä, Alf	everstiluutnantti	Turku
Wadstein, Sven-Erik	toimitusjohtaja	Helsinki
Vainio, Markku	toimitussihteeri	Rauma
Valanne, Teppo	toimitusjohtaja	Helsinki
Wallin, Lauri	apulaisjohtaja	Helsinki
Wallstedt, Kalevi	sairaankuljettaja	Oulu
Valtari, Jukka	yliluutnantti	Helsinki
Valve, Väinö	jääkärikenraaliluutnantti	Helsinki
Vappula, Kari	kenttärövästi	Veikkola
Waris, Wille	professori	Helsinki
Varviala, Esko	toimitusjohtaja	Pennala
Vatanen, Erkki	yliväpeli	Helsinki
Westersträhle, S-E.	edustaja	Helsinki
Wihtol, Erik	kommodori	Helsinki
Viitasalo, Mikko	tutkimusjohtaja	Helsinki
Wikberg, Stig	kontra-amiraali	Espoo
Viljanen, Eeva	filosofian maisteri	Helsinki
Wirilander, Kaarlo	professori	Helsinki
Virpi, Toimi	insinööri	Helsinki
Visuri, Pekka	everstiluutnantti	Helsinki
Vitikka, Olli	kommodori	Helsinki
Voipio, Viljo J.	toiminnanjohtaja	Helsinki
Vuohelainen, Aaro	sotilasmestari	Helsinki
Vuorela, Markku	varatuomari	Helsinki
Vuorela, Pertti	museovirkailija	Helsinki
Vuoremaa, Anssi	everstiluutnantti	Helsinki
Vuorisjärvi, Esko	valtiotieteen lisensiaatti	Helsinki
Väänänen, Kyösti	teologian tohtori	Mikkeli
Väänänen, Risto	insinööri	Helsinki
Ylikoski, Pekka J.	valtiotieteen maisteri	Helsinki
Ylimäki, Martti	yliluutnantti	Helsinki
Ylirisku, Otto	kenraaliluutnantti	Helsinki

**SOTAHISTORIALLINEN SEURA r.y.—
KRIGSHISTORISKA SAMFUNDET r.f.**

Seuraan kuuluu henkilöitä ja oikeuskelpoisia yhteisöjä, joita kiinnostaa Suomen sotahistoriallisten muistojen tallentaminen ja vaaliminen. Edelleen seura toimii kaikkien ase- ja varushistorian harrastajien ja tutkijain yhdyselimenä. Seuran lähimpänä päämääränä on aatteellisesti ja taloudellisesti tukea sotahistoriallista tutkimustyötä ja asianharrastusta. Tätä työtä seura suorittaa järjestämällä näyttelyitä, esitelmää, elokuvaesityksiä ja muunlaisia valistustilaisuuksia sekä harjoittamalla julkaisu-toimintaa.

Seuran puheenjohtajana toimii everstiluutnantti Antti Juutilainen, varapuheenjohtajana valtiotieteen tohtori Jaakko Ilvessalo, sihteerinä toimistos sihteeri Pirjo Pesonen (puh. Helsinki 177 791) ja rahastonhoitajana ekonomi Hannu Taunula (puh. Helsinki 695 3285). Seuran postiosoite on PL 223, 00171 Helsinki.

Seuran lahjoittajajäsenmaksu on 1 000 markkaa, ainaisjäsenmaksu 500 markkaa ja vuosijäsenmaksu 50 markkaa. Vuosikirja sisältyy jäsenmaksuun.

ISSN 0357-816x

ISBN 951-95217-8-X